ARHIVIŞTI ARDELENI

Dicţionar biobibliografic

A R H I V I Ş T I A R D E L E N I

Dicţionar biobibliografic

Coordonator
Dr. LIVIU BOAR

Cuvânt înainte
Dr. IOAN DRĂGAN

«Petru Maior» University Press
TÎRGU - MUREŞ
- 2014 -

Referenți științifici: Conf. univ. dr. Giordano Altarozzi
Dr. Monica Avram

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
BOAR, LIVIU
Arhivişti ardeleni: dicționar biobibliografic / Liviu Boar. - Tîrgu-Mureş : "Petru Maior" University Press, 2014
Bibliogr.
ISBN 978-606-581-120-1
930.25(498.4):929

Consilier editorial: Dumitru Mircea Buda
Tehnoredactare computerizatã: Liviu Boar, Firuța Achim
Coperta: Liviu Boar Jr.
Traducerea în limba engleză: Alina-Olivia Şuta
Lector: Milandolina Beatrice Dobozi
ISBN 978-606-581-120-1
Tiparul executat la : S.C. Cromatic Tipo SRL Tg.-Mureş
Str. Poligrafiei nr.3, Tel: 0265 2652100
E-mail: cromatictipo@cromatictipo.ro
Copyright © autorul

"Petru Maior" University Press Tg.-Mureş
Str. Nicolae Iorga nr.1
540088 Tg.-Mureş, ROMÂNIA

Responsabilitatea pentru conținutul materialelor revine în exclusivitate autorilor

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE..... 7
FOREWORD..... 9
CĂTRE CITITOR..... 11
TO THE READER..... 13
ÁRVAY JÓZSEF..... 15
BAICU V. DAN..... 22
BELCIUG POMPEI..... 31
BENKŐ KÁROLY..... 35
BIÁS ISTVÁN Jr..... 41
BOSOANCĂ TRAIAN 51
CACIORA ANDREI 61
CARABA GRIGORE..... 71
CĂPÎLNEAN VASILE..... 73
CHERTES AUREL..... 78
COLIBAN TIBERIU..... 81
CRIȘAN DUMITRU 86
CSIA ERNESTIN..... 92
DUZINCHIEVICI GHEORGHE..... 96
FRĂȚILĂ ION 105
GERGELY ERZSÉBET..... 108
GORON DORU 111
GRAMA VIOREL 117
IONAȘ VASILE 120
KELEMEN LAJOS 125
KISS ANDRÁS 134
MARC AUREL 144
MARȚIAN IULIAN 150
MĂRCUȘ ION 158
METEȘ ȘTEFAN 167
MIKLÓS ȘTEFAN 173
MILOIA IOACHIM..... 175
MIRCEA IOAN 186
MOISIL IULIU 193
MOLDOVAN IOAN 202
MOLDOVAN LIVIU 209

MOȚ TIBERIU 224
NISTOR ALEXANDRU 231
NISTOR NICOLAE..... 238
PRODAN DAVID 244
PUȘCAȘ IOAN EUGEN..... 254
RAFIROIU I. IOAN 261
ROTAR OCTAVIAN 268
RUSU IOAN SĂRĂȚANU 272
SABĂU V. IOAN 280
SCHREK VASILE..... 283
SCHUSTER FRITZ 284
SZÁSZ KÁROLY..... 287
TOTH VASILE 289
WAGNER ERNEST..... 293
LISTA PRESCURTĂRILOR..... 298
LISTA AUTORILOR..... 299

CUVÂNT ÎNAINTE

În evaluarea arhivisticii ardelene sunt de luat în considerare mai multe elemente care o individualizează în cadrul arhivisticii româneşti, în care s-a încadrat în urmă cu aproape o sută de ani. Încadrați într-un sistem unitar în cuprinsul României, arhivistica şi arhiviştii din această parte de țară îşi păstrează până astăzi un specific ce nu poate fi ignorat, care vine, evident, din istorie.

Arhivele din Transilvania sunt diferite de cele din restul țării prin vechime, diversitate şi cantitate. Unele dintre ele încep a se constitui încă din secolul al XIII-lea, de când există şi cele mai vechi documente emise de locurile de adeverire provinciale, şi continuă neîntrerupt până către zilele noastre. Sunt create de instituții, familii şi persoaneîn timpul organizărilor de stat succesive: regatul feudal ungar, principatul ardelean, imperiul austriac, statul maghiar, statul român. Reflectă istoria şi cultura românilor şi a popoarelor conlocuitoare: maghiari, germani, evrei, armeni, în legătură cu statutul lor politico-juridic şi social. Limbile documentelor sunt diverse: latină, slavonă, germană, maghiară, română, iar grafiile:latină, gotică, chirilică, după caz. Cantitativ, cel puțin până la organizarea modernă a Arhivelor Statului din Principate, după 1831, arhivele Transilvaniei sunt cele mai bogate din cuprinsul României.

În Transilvania au funcționat cele mai vechi instituții de arhivă publică: locurile de adeverire, s-au elaborat primele inventare de arhivă păstrate şi primele regulamente de arhivă, s-a introdus sistemul modern al registraturii, s-au constituit colecții arhivistice importante ale unor personalități şi societăți savante.

Funcția de arhivar sau arhivist a intrat astfel de timpuriu în nomenclatorul funcțiilor şi profesiunilor intelectuale. În secolul al XVI-lea Christian Pomarius (Baumgarten) a inventariat arhivele mai multor oraşe săseşti, iar Grigore Diosi pe cea a Clujului. După secularizarea locurilor de adeverire de la Alba Iulia şi Cluj-Mănăştur clericii au fost înlocuiți cu personal civil, cu câte doi arhivari (*requisitores*). Începând cu secolul al XVIII-lea, sub influența austriacă, personalul de specialitate pentru administrarea arhivei, arhivarul, este prezent în instituțiile publice importante şi chiar în organizarea unor arhive familiale. Ca expresie a emancipării naționale, la Blaj s-a constituit prima bibliotecă şi arhivă instituțională românească. Arhiva "oraşului şi a națiunii săseşti" din Sibiu se organizează la 1876 ca arhivă cu acces public după modelul vienez şi organizează cursuri de paleografie pentru public. Arhiva Societății Muzeului Ardelean din Cluj, realizată pe bază de donații private, a devenit una din cele mai importante baze de cercetare pentru istoria Transilvaniei la începutul secolului XX.

Toată această bogată moştenire seculară s-a transmis culturii şi arhivisticii române odată cu Marea Unire din 1918. Statul român a introdus în Transilvania

instituția, de sorginte franceză, a Arhivelor Statului, înființată ca direcție generală la Cluj în anul 1920, prin decret al Consiliului Dirigent.

Cred că tocmai această moştenire de excepție – incomplet schițată - este cea care individualizează pe arhivistul statului din Transilvania. El este obligat să cunoască în primul rând complexa istorie provincială, îndeosebi a instituțiilor medievale şi moderne, în conexiune cu cea a statelor dominante în acest teritoriu şi cu a poporului român de peste Carpați. Pe lângă arhivistica românească şi cea ardeleană, în particular, îi sunt folositoare cunoştințele de arhivistică maghiară şi austriacă. El trebuie să cunoască limbile documentelor şi paleografiile menționate mai sus sau măcar unele dintre ele. Trebuie să aibă cunoştințe detaliate de ştiințe auxiliare: diplomatică, sigilografie, heraldică, cronologie, filigranologie ş.a. Pe lângă aceste caracteristici care vin din istorie, astăzi arhivistul român, beneficiar al unei experiențe naționale aproape bi-centenare, este confruntat cu transformările profunde ale domeniului său de activitate, generate de apariția documentului electronic şi a procesului general de informatizare a arhivelor.

Arhiviştii din Transilvania au fost şi sunt profesionişti complecşi şi merituoşi, cărora le sunt profund îndatorate culturile şi istoriografiile română, maghiară şi germană. Ei au slujit cu pasiune şi devotament instituții de arhive ale statului, ale diferitelor administrații şi instituții publice, societăți savante. Fapta lor profesională, mai proeminentă sau mai puțin vizibilă, se cuvine să fie cunoscută de mediul arhivistic şi ştiințific, ca şi de către marele public, ca faptă de cultură şi de civilizație. Cu sacrificiul lor ei au salvat un patrimoniu unic, temelie sigură pe care se clădesc zi de zi edificiile ştiinței, culturii şi conştiinței naționale.

Volumul de față – sperăm, primul dintr-o serie necesară - este unul de firească recunoaştere a meritelor înaintaşilor noştri arhivişti, cărora le aducem şi prin aceste modeste rânduri, prinosul cuvenit.

DR. IOAN DRĂGAN

FOREWORD

Several elements are to be taken into consideration when evaluating Transylvanian archive keeping, which particularize it with in the Romanian archive keeping where it was included almost 100 years ago. While part of the unitary system of Romania, the archives and archivists of this part of the country maintain specific traits that cannot be ignored, and may be traced back in history.

The Archives of Transylvania differ from those of the rest of the country by age, diversity and quantity. Some of them have been set up since the 13th century when the first documents were issued by the provincial confirmation places („locurile de adeverire provinciale") and have continued to function ever since. They were created by institutions, families and various persons during the successive forms of state: the Hungarian feudal kingdom, the Transylvanian principality, the Hungarian state, the Romanian state.They reflect the history and culture of Romanians, as but also Hungarians, Germans, Jews, Armenians, as well as their political, legal and social status. The languages of the documents are diverse: Latin, Slavic, German, Hungarian, Romanian, and-so are the writing systems: Latin, Gothic, Cyrillic. In terms of quantity, at least until the modern organization of the State Archives of the Principates, after 1831, the archives of Transylvania are the richest of Romania.

The oldest public archival institutions – the confirmation places - were established in Transylvania, and the oldest surviving archive inventories and archive regulations come from this region. Here, the modern system of registration was introduced and valuable archival collections of important people and institutions were established.

The position of archivist was thus included early in the list of intellectual positions and professions. In the 16th century, Christian Pomarius (Baumgarten) inventoried the archives of several Saxon towns, and Grigore Diosi did the same in Cluj. After the confirmation places of Alba – Iulia and Cluj –Mănăştur were secularized, the clerics were replaced by civilian personnel, namely two archivists (*requisitores*) in each. Starting with the 18th century, under Austrian influence, the specialized archive personnel – the archivists – were present in all important public institutions, and were even involved in the organization of some family archives. As an expression of national emancipation, the first institutional Romanian archive and library was established in Blaj. As of 1876, based on the Viennese model, the archive of the „Saxon town and nation" in Sibiu was open to the public, and organized public paleography classes. The privately funded Archive of the Society of the Transylvanian Museum in Cluj became one of the most important research centers for Transylvanian history at the beginning of the 20th century.

This rich, centuries-old heritage was transferred to the Romanian culture and archival science upon the Great Union of 1918. The Romanian state introduced in Transylvania the institution of the State Archives– based on a French model – which was established as a general directorate in Cluj, in 1920, by decree of the Ruling Council („Consiliul Dirigent").

I believe that this exceptional heritage - incompletely sketched- is what individualizes the Transylvanian state archivists. Firstly, they must know the complex history of the province, especially that of mediaeval and modern institutions, in connection with the ones of the states that dominated this area, as well as with that of the Romanians from beyond the Carpathian mountains. Besides the Romanian, and particularly Transylvanian archives, they must be knowledgeable in Austrian and Hungarian archive keeping, as well. They must know the languages of the documents, as well as the paleographies mentioned before, or at least some of them. They should also have detailed knowledge of auxiliary sciences, such as diplomacy, sigillography, heraldry, chronology etc. In addition to these characteristics, that are the result of history, the Romanian archivist of today, following an almost bi-centennial national experience, is facing the profound changes generated by the advent of the electronic document, and the general process of archival digitization.

The archivists of Transylvania have been and continue to be complex and praise-worthy professionals, to whom the Romanian, Hungarian and German cultures and historiographies owe a great debt. They have dutifully and passionately served the archival institutions of the state, of various administrations and public institutions, as well as of scientific societies. Their professional deeds, whether prominent or less visible, deserve to be known by scientists and archivists alike, as well as by the great public, as deeds of culture and civilization. By their sacrifice, they have saved a unique patrimony and turned it into a solid basis for science, culture and national consciousness to develop and grow every day.

This book – which we hope will be the first of a necessary series – rightfully acknowledges the value of our archivist predecessors,to wham these humble words are a well-deserved homage.

DR. IOAN DRĂGAN

CĂTRE CITITOR

În anul 1971, cu ocazia aniversării a 140 de ani de la înfiinţarea instituţiei Arhivelor Statului, în baza prevederilor Regulamentului Organic al Ţării Româneşti, intrat în vigoare la 1 mai 1831, care punea bazele instituţionale ale statului modern român, Direcţia Generală a Arhivelor Statului publica un volum intitulat *FIGURI DE ARHIVIŞTI*, sub îngrijirea lui Mihail Fănescu, arhivist principal la Direcţia Generală a Arhivelor Statului în care erau prezentate viaţa şi activitatea unor personalităţi ale vieţii ştiinţifice şi culturale româneşti, care prin activitatea lor au marcat evoluţia instituţiei arhivelor, precum Ion Eliade Rădulescu, Vasile Alecsandri, Bogdan Petriceicu Haşdeu, Albert Berger, Iuliu şi Constantin Moisil.

Ulterior, în *REVISTA ARHIVELOR* au apărut o serie de note biografice dedicate unor arhivişti la momente aniversare sau la plecarea lor pe alte tărâmuri. În volumul dedicat aniversării a 75 de ani de la înfiinţarea Arhivelor Statului din Cluj, prima instituţie românească de profil din Transilvania, au fost publicate note biografice ale tuturor arhiviştilor clujeni care au activat între 1920-1995[1]. Cele patru numere din REVISTA DE ARHIVISTICĂ, apărute între 1995-1998 sub egida Asociaţiei Arhiviştilor „David Prodan", au cuprins de asemenea biografii de arhivişti ardeleni la rubrica „Restituiri".

Ideea publicării acestui dicţionar biobibliografic dedicat slujitorilor arhivelor mi-a venit atunci când a plecat la cele veşnice Aurel Marc, cel căruia i-am predat ştafeta la conducerea arhivelor harghitene, în anul 1990. Aurel Marc s-a integrat rapid în noua sa meserie, cea de arhivist, care a devenit în scurt timp vocaţie în cei 7 ani petrecuţi în arhive şi printre arhivişti. Am scris despre el în anul 2012 un articol intitulat „Un topliţan în fruntea arhivelor harghitene: Aurel Marc" apărut în Anuarul *SANGIDAVA*, editat la Topliţa.

În anul 2012, după o întrerupere de 7 ani, am reluat la Tîrgu-Mureş publicarea *Anuarului Arhivelor Mureşene*, sub titulatura de Serie Nouă, după ce în perioada 2002-2005 au apărut cinci numere din anuar.

În editorialul publicat sub titlul ***UN NOU ÎNCEPUT***, scriam printre altele: *Vom avea o rubrică de Arhivistică, una de studii bazate pe documente de arhivă, vom publica documente inedite de arhivă, recenzii şi prezentări de publicaţii de specialitate. O noutate va fi o rubrică permanentă intitulată ARHIVIŞTI ARDELENI, în care vom publica biografii ale unor arhivişti ardeleni care nu mai sunt printre noi. Aceste biografii vor fi publicate ulterior într-un volum cu acelaşi titlu. Este un proiect menit să cinstească memoria truditorilor, de multe ori anonimi, din arhive, care au purces la adunarea documentelor, la păstrarea acestora, la inventarierea*

1 Din istoria arhivelor ardelene. 75 de ani de la înfiinţarea Arhivelor Statului Cluj, sub red. I. Drăgan, I. Dordea, Cluj-Napoca, 1995, p. 327-347.

acestora şi punerea lor la dispoziţia cercetării ştiinţifice. Fără munca lor, mulţi cercetători nu ar fi putut elabora lucrări fundamentale în domeniul istoriei naţionale. La rândul lor, aceşti arhivişti erau, unii, adevăraţi eruditi, cercetători ai istoriei, cunoscători ai limbilor şi paleografiilor documentelor păstrate în arhivele româneşti şi uneori şi străine."

Iată că dorinţa noastră s-a împlinit şi vede lumina tiparului primul dicţionar biobibliografic al arhiviştilor ardeleni, care cuprinde viaţa şi activitatea unui număr de 45 arhivişti care s-au născut în Ardeal sau şi-au desfăşurat activitatea în arhivele din Ardeal, sau care s-au născut pe alte meleaguri dar şi-au desfăşurat activitatea în arhivele ardelene, contribuind la înfiinţarea, închegarea şi consolidarea instituţiei Arhivelor Statului, până în anul 1996, apoi a Arhivelor Naţionale după apariţia Legii 16/1996, Legea Arhivelor Naţionale ale României.

Realizarea volumului de faţă se datorează contribuţiei arhiviştilor de la arhivele judeţene din Ardeal, unii autori ai biografiilor cuprinse în volum fiind colegi de serviciu mulţi ani cu cei despre care au scris. Acest fapt se reflectă şi în nuanţele uneori personale şi subiective ale relatării, dar suntem convinşi că tocmai această modalitate de abordare este de apreciat, faţă de relatarea impersonală factuală a activităţii unui om bazată pe documente, impersonale, aflate în arhive: dări de seamă, caracterizări, rapoarte de activitate, fotografii.

Suntem convinşi că demersul nostru este un început, probabil vor urma alte ediţii ale acestei lucrări, completate cu biografiile altor slujitori ai arhivelor, care nu au intrat în acest volum.

Suntem de asemenea convinşi că am lansat prin acest volum o provocare colegilor arhivişti din întreaga ţară, pentru elaborarea unei enciclopedii a arhiviştilor români din toate timpurile.

Biografiile din acest volum sunt ordonate strict alfabetic, la sfârşitul fiecăreia fiind menţionat autorul (autorii) şi publicată, acolo unde este cazul bibliografia selectivă cuprinzând lucrările respectivului arhivist, precum şi referinţele despre acesta.

La sfârşitul volumului am publicat *Lista autorilor*, în care s-a menţionat afilierea instituţională a autorilor biografiilor, precum şi datele de contact ale acestora.

În demersul nostru am fost şi vom fi mereu călăuziţi de deviza instituţiei Arhivelor Naţionale: SEMPER VERITATI

Dr. LIVIU BOAR

TO THE READER

In 1971, on the 140th anniversary of the establishment of the State Archives as an institution, based on the provisions of the Organic Regulations (*Regulament Organic)* of Tara Romaneasca which entered into force on May 1, 1831 laying the institutional foundations of the modern Romanian state, the General Directorate of the State Archives published a volume entitled „PORTRAITS OF ARCHIVISTS", edited by Mihail Fănescu, senior archivist with the General Directorate of the State Archives, which presented the lives and activities of prominent intellectuals who influenced the evolution of the archives as an institution, such as Ion Eliade Rădulescu, Vasile Alecsandri, Bogdan Petriceicu Haşdeu, Albert Berger, Iuliu and Constantin Moisil.

Later, a series of biographical notes on archivists were published in the ARCHIVES REVIEW, either on their anniversaries or their departures from this world. The volume dedicated to the 75th anniversary of the Cluj National Archives, the first Romanian institution of its kind in Transylvania, included biographical notes on all Cluj archivists that worked between 1920 and 1995.[2] The four issues of the ARCHIVES REVIEW published between 1995 and 1998 by the „David Prodan" Archivists' Association also included biographies of Transylvanian archivists, in its „Restitutions" segment.

The idea of publishing a biobibliographical dictionary of archivists came to me when Aurel Marc, my successor as manager of the Harghita county Archives as of 1990, died. He had very quickly readjusted to his new profession as an archivist, a profession which turned out to be a vocation during the 7 years he spent among the archives and the archivists. I wrote an article about him in 2012, entitled „*A Toplita Native at the Head of the Harghita Archives: Aurel Marc*", which was published in the SANGIDAVA Annual Review of Toplita.

In 2012, after a 7-year hiatus, we resumed the publication of the Mures Archives Annuary in Tirgu Mures (as a New Series) which had been stopped in 2005, after 5 issues (2002 – 2005). In the editorial entitled A NEW BEGINNING I wrote: „*We will have a section of Archival Science, one of studies based on archive documents,and we will publish archival documents, reviews and presentations of relevant publications. A new permanent section entitled TRANSYLVANIAN ARCHIVISTS will be introduced, which will include biographies of Transylvanian archivists who are no longer with us. These will later be collected in a book with the same title. This project is meant to honor the memory of those who labored, sometimes anonimously, in the archives, who collected, conserved, inventoried and delivered archival documents for scientific research. These people's hard work*

2 Din istoria arhivelor ardelene. 75 de ani de la înființarea Arhivelor Statului Cluj, sub red. I. Drăgan, I. Dordea, Cluj-Napoca, 1995, p. 327-347.

made possible the creation of many of the fundamental works of Romanian history. Many of these archivists were themselves erudites, researchers of history, skilled in the languages and paleographies of the documents preserved in the Romanian archives, as well as in foreign ones."

Our wish is, therefore, fulfilled as the first biobibliographical dictionary of Transylvanian archivists is published in 2014, containing information about the life and activity of 45 archivists who worked in the Transylvanian archives, some of them being also born in Transylvania, and some in other regions of the country. They all contributed to the establishment, development and strenghtening of the institution of the State Archives, as it was called until 1996, and later of the National Archives, following the coming into force of the National Archives Law 16/1996.

This volume was made possible by the contributions of the archivists working in the county archives of Transylvania, some of them being long-time colleagues of those they described. This is sometimes evident in the personal and subjective nuances of the biographies, but we are convinced that this approach is preferable to a cold, impersonal, factual description of a person's activity, based only on impersonal archival documents: declarations, characterizations, activity reports or photographs.

We are convinced that this is just the beginning. There will probably be other editions of this dictionary, with more biographies of archivists, which could not be included in this first book.

We are also certain that we have thus challenged our archivist colleagues from the entire country to create an encyclopaedia of Romanian archivists of all times.

The biographies in this volume are ordered alphabetically. At the end of each article the author(s) is mentioned, as well as a selective bibliography of the works of the archivist and references.

At the end of the volume we published the *List of authors* which includes their institutional affiliation and contact information.

Our work always has and always will be guided by the motto of the National Archives: SEMPER VERITATI

Dr. LIVIU BOAR

ÁRVAY JÓZSEF
(1916 - 1975)

Árvay József a rămas în mentalul colectiv local, dar şi în cel al arhiviştilor români şi maghiari, ca un renumit lingvist, istoric, profesor, director de muzeu şi arhive.

S-a născut pe 28 iunie 1916, la Braşov, studiile primare, gimnaziale şi liceale le urmează la Colegiul Național Catolic din Braşov.

Fiind interesat cu precădere de etnografia şi istoria spațiului intracarpatic, urmează din anul 1933, cursurile Facultății de Litere la Universitatea din Cluj, specializarea: maghiară, filosofie şi lingvistică generală. Încă din anul 1936, devine un riguros cercetător al documentelor privitoare la toponomia, formarea şi limba comunităților transilvănene.[1]

În anul 1939 îşi continuă studiile la Universitatea de la Szeged, Ungaria, devenind în anul 1940, membru în Asociația Lingvistică Maghiară din Budapesta. În perioada anilor 1940-1944, este asistent universitar la Institutul de Lingvistică Maghiară, din cadrul Universității Cluj. Îşi obține doctoratul în filosofie în anul 1944, cu lucrarea *„Toponime ale ceangăilor din Săcele”* (Țara Bârsei).[2]

În perioada 8 iulie 1944 -1 septembrie 1945, a deținut funcția de director al Muzeului Național Secuiesc, perioadă în care s-a ocupat atât cu prelucrarea fondului documentar al muzeului - un valoros patrimoniu arhivistic, considerat în acea perioadă „a doua mare arhivă a Transilvaniei”, cât şi cu protejarea materialului documentar, participând între anii 1944-1945, împreună cu prietenul său Székely Zoltán (viitorul director al muzeului), la mutarea arhivei, în vederea salvării acesteia, în Ungaria. Din relatările rămase, s-a opus din răsputeri mutării

1 Csia Ernő, Dr. Árvay Iósif, *„Aluta”* VI-VII, Muzeul Sfîntu-Gheorghe, 1974-1975, p. 401.

2 Demeter Lajos, *Sepsiszentgyörgy személyiségei. Életrajzok, életutak.* vol. 1, Sfîntu-Gheorghe, Sepsiszentgyörgy Könyvkiadó, 2013. p. 21

materialului documentar în Ungaria, convingerea sa fiind că acestea nu trebuie să părăsească Transilvania.[3]

După o perioadă scurtă de prizonierat (în cursul anului 1945 este arestat şi luat prizonier de către Înaltul Comandament Sovietic) revine la sfârşitul anului 1945, în oraşul Sfîntu-Gheorghe. Întrucât muzeul nu are posibilitatea de a-l plăti, în 1947 devine profesor şi director la o şcoală gimnazială din Săcele; începând cu 1 octombrie 1948 devine profesor de limbă şi literatură maghiară la Şcoala Profesională Textilă din Sfîntu-Gheorghe (actualul Grup Şcolar „Kós Károly"), iar din 1950 până în 1953, profesor şi director la Liceul nr. 1 (actualul Colegiu „Székely Mikó") din Sfîntu-Gheorghe.

În 1952 este membru al Organizației Muzeelor, ocupându-se cu activitatea de documentare şi valorificare a colecțiilor istorice. Cunoscut atât datorită competențelor sale profesionale, cât şi a cercetărilor realizate în domeniul istoric şi lingvistic, din data de 9 iunie 1953, este numit în funcția de director al Filialei Covasna a Arhivelor Statului, funcție pe care o îndeplineşte până în anul 1975. Se impune să menționăm că instituția îşi începe activitatea în data de 17 iunie 1953, cu doi salariați, dintre care era unul chiar directorul filialei – Dr. Árvay Iosif, iar cel de-al doilea, colegul şi prietenul său de o viață, arhivistul Csia Ernestin, transferat de la Direcția Regională Mureş a Arhivelor Statului la Sfîntu-Gheorghe în vara anului 1953.[4]

În acestă perioadă, în care condițiile neprielnice generate de cadru şi lipsa resurselor umane şi materiale erau dublate de persistența unei mentalități colective deficitare față de documentul de arhivă a desfăşurat o adevărată muncă de pionierat, de un înalt profesionalism, în vederea protejării, prelucrării, îmbogățirii şi valorificării materialului documentar al instituției.[5]

---

3 Preluate în custodia Muzeului Național Ardelean, au fost încărcate peste 50 de lăzi de documente, care au ajuns la Zalaegerszegre (Ungaria), o mare parte din ele fiind distruse atât din cauza bombardamentelor, cât şi a condițiilor improprii prin care s-a realizat transportul acestora.

4 Raluca Andronic, Ioan Lăcătuşu, *Arhivele Covăsnene 55 de ani de Activitate instituțională*, Sfîntu-Gheorghe, Editura Eurocarpatica, 2008. p. 61.

5 Cercetând fondul arhivistic D.G.A.S. aflat la Arhivele Naționale Bucureşti în cursul lunii august 2014, în vederea scrierii unei istorii a Arhivelor Naționale Mureş, am găsit **"Caracterizarea salariaților dela Serviciul regional şi cele 4 filiale"** întocmită de către Dragoş Donisă, şeful Serviciului Arhivelor Statului Regiunea Autonomă Maghiară, cu sediul la Tîrgu-Mureş, căruia îi era subordonată Filiala Sfîntu-Gheorghe, care scria următoarele despre Árvay Iosif*:"Este foarte disciplinat în serviciu şi (se) observă o punctualitate de aceaşi natură. În ce priveşte calitatea muncii, numitul prestează o muncă de calitate superioară din toate punctele de vedere, lucrând cu mult interes, dragoste, pasiune şi abnegație pentru Arhivele statului. Este foarte bine pregătit şi subsemnatul cu ocazia inspecțiilor, apoi la şedințele lunare de analiza muncii, precum şi din lucrările primite, totdeauna am constatat că poate conduce Filiala cu multă competență şi execută lucrările în cele mai bune condițiuni şi ordine perfectă. Este de o modestie rară, de o putere de muncă mare şi poate servi ca exemplu pentru mulți arhivişti…*; cf. Arhivele Naționale ale României, fond D.G.A.S., dosar nr. 41/1955, fila 52 (n.n. – prof. dr. Liviu Boar)

O mare parte din existența sa, și-a dedicat-o prelucrării arhivistice a documentelor din fondurile existente la filială[6]: *Procesele verbale ale adunărilor săteşti (sec. XVIII-XIX.) din Comitatul Trei Scaune, Primăria oraşului Sfîntu-Gheorghe, familia Bartha din Boroşneul Mare, Prefectura județului Trei Scaune, fondul familiei Damokos din Cernatul de Jos etc.* – operațiuni realizate în condițiile în care filiala Covasna a Arhivelor Statului, timp de 15 ani, nu a beneficiat din partea autorităților de un spațiu alocat activității de arhivă, iar materialul documentar era mutat la intervale scurte de timp în locații diferite din oraș, mutarea acestora fiind realizată de către cei 3, 4 angajați ai instituției[7] , dintre care unul era însuşi şeful filialei.

O altă preocupare majoră a sa a fost atât crearea unei baze documentare – realizată prin preluări succesive de la creatorii şi deținătorii de documente, donații, achiziții, cât şi asigurarea condițiilor de păstrare şi conservare a acestora. Din august 1953 când se face prima preluare, până în 1971, numărul fondurilor şi colecțiilor arhivistice ajunge să crească la 125, dintre cele mai importante sunt: *Prefectura județului Trei Scaune* – 390 ml; *Sfatul Popular al oraşului Tg. Secuiesc* – „212 pachete de acte primite în stare neorganizată"; *Penitenciarul Sfîntu-Gheorghe* (1922-1953); demersuri făcute pentru achiziționarea *arhivei dr. Nagy Jenő*, colecție de documente începând din secolul al XIII-lea etc.

Preluarea în multe cazuri, a documentelor fără forme de evidență s-a făcut pentru a evita distrugerea acestora, multe dintre ele grav afectate de mucegai, ciuperci, şi umezeală. Starea de conservare a fondului documentar era o preocupare constantă a sa, pe care o aducea la cunoştința organelor superioare prin rapoartele întocmite ori de câte ori se impunea acest lucru: *la sfaturile populare din Sfîntu-Gheorghe, Tg. Secuiesc şi Covasna, precum şi la Tribunalele Populare raionale din Sfîntu-Gheorghe şi Tg. Secuiesc unde se păstrează arhive vechi şi în cantități mari în stare proastă. Dacă aceste instituții nu vor primi în anul 1958 fonduri nescriptice pentru angajarea de zilieri, atunci aceste fonduri vor suferi în fața ochilor noştrii mari degaradări.* De asemenea tot referitor la starea de conservare a documentelor găsim într-un raport întocmit în 1956 următoarea mențiune: *Tov Árvay Iosif a curățit de mucegai şi praf documentele din fondul familiei Bartha din anii 1631-1854, care fond a fost donat filialei într-o stare foarte rea. Documentele din sec XVII şi XVIII trebuie restaurate, pentru care muncă se vor cere materialele necesare de la Serviciul Regional [...] tot aici raportăm că Sfatul popular al oraşului Sfîntu-Gheorghe după multe stăruințe şi în urma dispozițiilor date de Serviciul Regional al Arhivelor Statului şi de Sfatul Popular al Regiunii, în luna noiembrie a scos din pivnița Sfatului arhiva veche a oraşului [...] iar actele din prima jumătate a sec. al XIX-lea au fost preluate şi în cursul lunii decembrie au fost curățate de mucegai"*[8]

6 În 1956, la trei ani de la înființare, s-a mai angajat un arhivar; în 1958 numărul personalului se ridică la 4 angajați, iar în anul 1969 acesta se ridică la cifra de 6 salariați, cifră ce se menține până în anul 1989.

7 Raluca Andronic, Ioan Lăcătuşu, *op cit.*, p. 31.

8 Ibidem. p. 45.

O mare parte din activitate sa a fost şi cea de îndrumare şi control desfăşurată la creatorii şi deținătorii de documente din raza de competență a instituției. În vederea exemplificării celor mai sus menționate ne permitem să redăm în mod aleatoriu în acest sens, câteva realizări din raportele de activitate întocmite de acesta: *s-au planificat 45 de zile, s-au realizat 49 de zile (Árvay Iosif 45 de zile, Csia Ernestin: 4 zile). În total 140 de controale în 3 localități. Planul acestui obiectiv a fost depăşit ceea ce priveşte zilele de muncă, dar nu a fost realizat planul de deplasări pe localități. S-au făcut controale numai în oraşe, fiindcă la instituțiile şi intreprinderile din Sf. Gheorghe s-au executat lucrări de ordonare, inventariere şi expertizare în mari proporții prin angajare de zilieri, şi a fost necesar îndrumarea şi controlarea acestor lucrări urgente (*raport de activitate întocmit în anul 1959); *în cadrul îndrumării muncii de arhivă de la organizațiile socialiste s-a ținut un număr de 6 instructaje pentru instruirea compartimentelor administrativ – secretariat şi a arhivelor sau responsabililor cu arhiva de la unitățile socialiste cu privire la Decretul 472/1971 privind Fondul arhivistic Național al R.S. România. La peste 6 instructaje au luat parte delegații de la 245 organizații socialiste (*raport de activitate întocmit în anul 1972).

Pe lângă lucrările de ordonare, fişare, inventariere, expertizare a documentelor, verificarea activității unităților creatoare şi deținătoare de documente, întocmirea rapoartelor de inspecție şi a fişelor de evidență, a rezolvării cererilor înaintate instituției, a preluărilor de documente, a preocupării continue pentru îmbogățirea bibliotecii documentare, a desfăşurării muncii administrative şi de secretariat (*s-au afectat 48 ore, s-au realizat 33 de ore Árvay Iosif şeful filialei),* o mare parte din existența sa şi-a dedicat-o „vocației”[9] sale pentru cercetarea ştiințifică, a materialului documentar, contribuind la îmbogățirea patrimoniului istoric şi cultural al spațiului transilvănean prin cercetările realizate, din care ne permitem să redăm câteva: identificarea în fondul Apor a jurnalului baronului Kemény Zsigmond (scriitor maghiar); contribuția sa *Corpusul documentelor de istorie economică a României*; Conscripția urbarială din trei Scaune din anul 1820 prin transcrierea din limba maghiară a textului celor 97 de localități şi a tabelelor nominale din 47 localități ale scaunului, din limba latină.[10]

În ceea ce priveşte activitatea ştiințifică, se pot demarca trei perioade diferite, fiecare cu obiecte de cercetare deosebite. Între anii 1942-1943 au apărut studii în care a publicat rezultatele cercetărilor de natură lingvistică. Evident aceste cercetări presupuneau deplasări şi anchete la fața locului, locațiile acestora fiind Săcelele din Țara Bârsei şi satele din Călățele, adică locurile natale şi zonele apropiate de oraşul Cluj, unde şi-a început cariere sa profesională în calitate de asistent universitar. A doua perioadă cuprinde anii 1946-1947 şi este legată de activitatea sa de director al Muzeului Național Secuiesc din Sfîntu-Gheorghe. Majoritatea studiilor apărute în

9 Csia Ernő-Dr Árvay Iosif. op cit. p. 401.

10 Arhivele Naționale Covasna, fondul instituției, dos. 4/1973, f. 4.

aceşti ani sunt din domeniul etnografiei, şi au ca obiect obiceiuri şi credinţe populare din arealul locuit de secui. În baza studiilor publicate, se poate identifica un deceniu de inactivitate ştiinţifică, iar revenirea se poate data din anul 1957, când se poate observa şi o reorientare a interesului său spre problema socială din perspectivă istorică. Articolele şi studiile publicate după această dată au ca obiect mişcările sociale şi antihabsburgice din anii 1848/1849, din perioada neoabsolutismului, cât şi mişcările muncitoreşti din perioada interbelică, fiind valorificate documentele din arhiva nou constituită din Sfîntu-Gheorghe.

Cristian CRIŞAN
Botond NAGY
Iren BÎZIAC

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. A térszíni formák nevei a barcasági Hétfalu helyneveiben. (Denumirea formelor de relief în numele topice din Săcele*),* 1942, Cluj, 20 de pag.
2. Régi levelesládák. Széléves házi gyógyszerek (Lăzi de arhivă vechi. Medicamente casnice de o sută de ani)*,* 1942, în *Pásztortűz*, Cluj, p. 313-314
3. A budapesti egyetem a jó és szép magyar kiejtés érdekében (Activitatea Universității din Budapesta în interesul pronunțării corecte şi frumoase a limbii maghiară)*,* 1942, în *Erdélyi Múzeum* Cluj, p. 272-274
4. A térszíni formák nevei Kalotaszegen (Numele formelor de relief în satele din Călățele)*,* 1943, Cluj, 52 pag.
5. A barcasági Hétfalu helynevei (Toponimicele Săcelelor din Țara Bârsei)*,* Cluj, 1943, 248 pag.
6. Üver (Cuvântul „üver”)*,* în *Erdélyi Múzeum,* 1943, Cluj, p. 92-93
7. Kőpárokja és társai (Toponimicul „köpárokja” şi alte toponimice asemănătoare)*,* 1943, Erdélyi Múzeum (revistă, Cluj), p. 277-179
8. Az ozsdolai kigyógyermek (Copilul în formă de şarpe din Ojdula), în *Erdélyi Múzeum*, 1946, (revistă, Cluj), p. 87
9. Élő erdő, élő föld, közélő erdő, közélő föld (Prima atestare în documente şi sensul cuvintelor „élő erdő” etc.)*,* în *Erdélyi Múzeum*, 1946, Cluj, p. 87-90.
10. Az üver tájszó mai gyergyói jelentései (Sensurile de azi al cuvântului dialectal „üver” în Giurgeu)*,* în *Erdélyi Múzeum*, 1947, Cluj, p. 96-99
11. Szentivánnapi népszokásaink legrégebbi említése (Cea mai veche atestere la noi a obiceiurilor populare de ziua Sf. Ion), în *Erdélyi Múzeum*, 1947, Cluj, p. 99- 100

12. Székely kincskeresők hiedelmei (Credințele secuilor căutători de comori), în *Erdélyi Múzeum*, 1947, Cluj), p. 103
13. Emlékezés egy csodálatos székely nyelvtehetségre (Amintirea unui secui cu admirabil talent de limbi străine), în *Népi Egység*, 5 mai/1947, Sfîntu-Gheorghe
14. Egy székely paraszt emlékirata (Autobiografia inedită a unui țăran secui), în *Korunk*, 1957, Cluj, p. 1117-1120
15. Două documente privitoare la activitatea emigranților polonezi m Moldova în anul 1848, 1960, *Revista Arhivelor* (seria nouă) anul III, p. 183-193
16. Az új mundur (Uniforma cea nouă. Din autobiografia unui țăran), în *Előre*, 7 iulie/1968, Bucureşti
17. Parasztmozgalmak Háromszéken 1848 nyárán (Mişcările țărăneşti din Trei Scaune în vara anului 1848), în *Előre*, 1 august/1968, Bucureşti
18. Szentkatolnai Bálint Gábor (Amintirea lui Bálint Gábor, lingvist), 7 martie/1969, în *Megyei Tükör*, Sfîntu-Gheorghe
19. Váradi József és Bartalis Ferenc (Mişcarea anti-habsburgică din Trei Scaune din anii 1849-1854), în *Aluta*, Muzeul din Sfîntu-Gheorghe, , 1969, vol. I, p. 169-192
20. Az első háromszéki nyomda és hírlap (Prima tipografie şi primul ziar din Trei Scaune), în *Aluta*, Muzeul Sfîntu-Gheorghe, 1969, vol. II
21. A komandói faipari munkások 1936. évi sztrájkja (Greva muncitorilor din Comandau din anul 1936), în *Aluta*, Muzeul Sfîntu-Gheorghe, 1971, p. 79-85
22. Aplicarea sistemului claselor numerelor de bază în arhiva Comitatului Trei Scaune, în *Revista Arhivelor*, 1972, nr. 1, p. 41-53

Portret grafic realizat de către Plugor Sándor* în anul 1971,
apărut în ziarul *Háromszék.*

* Plugor Sándor (1940-1999), pictor și grafician originar din localitatea Coșeni (astăzi aparține de municipiul Sfântu Gheorghe)

DAN V. BAICU
(1944-2006)

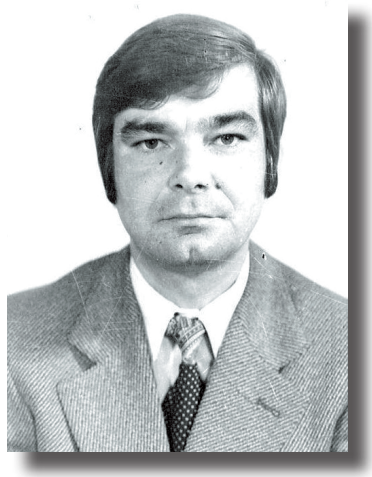

De la înfiinţarea sa, în anul 1953, instituţia Arhivelor Naţionale din judeţul Covasna a fost condusă de următorii arhivişti: Iosif Árvay (1953-1975), Ştefan Suciu (aprilie-august 1975), Ernestin Csia (septembrie 1975-martie 1976), Vasilica Szász (1976-1986), Dan Vasile Baicu (1986-2006), Ioan Lăcătuşu (2006-2009; în perioada oct. 2007-iulie 2008 - Adina Fofircă(Crişan), 2010 şi în prezent Marius Stoica.[1]

Iosif Árvay (1916-1975), în cei 22 de ani în care s-a aflat la cârma arhivelor covăsnene, împreună cu prietenul şi colaboratorul său Ernestin Csia, practic a pus bazele instituţiei, asigurând preluarea şi prelucrarea principalelor fonduri şi colecţii arhivistice deţinute de Arhivele covăsnene. Este autor a peste 20 de studii şi articole apărute în revistele de specialitate din Cluj-Napoca, Bucureşti şi Sf. Gheorghe. Şi-a îndeplinit munca de arhivist asemeni unei vocaţii, cu smerenia specialistului, activitatea sa fiind apreciată de toţi colegii din sistemul arhivistic naţional şi de istoriografia locală şi regională.[2]

Timp de un deceniu (1976-1986), conducerea Arhivelor covăsnene a fost asigurată de profesor Vasilica Szász, născută Ivaşcu. Principalele priorităţi ale acestei perioade au fost: preluarea documentelor de la creatorii şi deţinătorii din judeţ, activitatea de îndrumare şi control şi valorificarea documentelor în scopuri ştiinţifice.[3]

În cele ce urmează, ne propunem să creionăm o schiţă de portret moral şi profesional a celui care a condus instituţia Arhivelor Naţionale Covasna, timp de două decenii (1986-2006), respectiv profesorul Dan Vasile Baicu.

Baicu Vasile Dan s-a născut la 15 ianuarie 1944 în localitatea Abrud, judeţul Alba, din părinţii Mihai - ofiţer al armatei române, veteran de război, rănit la

Stalingrad, decorat prin decret regal - şi Emilia - profesoară de limba română, apoi inspector şcolar, căreia i s-a decernat titlul de "Cetățean de onoare al municipiului Sfântu Gheorghe". După ce, împreună cu părinții şi sora Mihaela şi-a petrecut copilăria în mai multe oraşe, în anul 1951 s-a stabilit în Sfântu Gheorghe unde a urmat cursurile şcolii generale si ale liceului. Şi-a petrecut copilăria într-o perioadă dificilă marcată de ultima etapă a celei de a doua conflagrații mondiale, episod în care derularea evenimentelor militare prevestea deznodământul politic cunoscut.

Deşi copil resimte din plin aceste avataruri din primii ani postbelici. Aceste trăirii sunt şi mai intense având în vedere faptul că părinții au slujit cu credință două instituții fundamentale româneşti - şcoala şi armata - ambele lovite de vitregia vremurilor. S-ar putea spune că Baicu Vasile Dan s-a născut "cu pumnii strânşi" după cum afirma "poetul pătimirii noastre" - Octavian Goga. A învățat încă din primii ani că istoria este cu adevărat "învățătoarea vieții". Cunoscându-i personalitatea, mai ales sentimentele, ni se dezvăluie fără echivoc faptul că aceste episoade ale copilăriei şi ale adolescenței i-au îndreptat sufletul şi mintea spre studiul istoriei, mai întâi în templu spiritualității ardelene - Cluj-Napoca, iar apoi în capitala tuturor românilor - Bucureşti.

După terminarea cursurilor generale şi liceale în oraşul Sfântu Gheorghe, în anul 1965 a absolvit Facultatea de istorie-geografie a Institutului Pedagogic din Cluj-Napoca, iar în anul 1978, din dorința de a se perfecționa a terminat cu brio cursurile Facultății de istorie-filozofie din cadrul Universității Bucureşti. A lucrat în învățământ din 1965 până în 1986 succesiv în următoarele unități şcolare din județ (cu scurte popasuri la organizația de tineret şi presa locală): Şcoala generală nr. 1 - Târgu Secuiesc, şcolile generale nr. 1 şi 2 din Sf. Gheorghe, în acestea din urmă îndeplinind şi funcția de director adjunct. Ca profesor de istorie a obținut în 1969 gradul didactic definitiv, iar în 1981 gradul didactic II la centrul de perfecționare de pe lângă Universitatea Babeş-Bolyai din Cluj-Napoca.

În perioada când a lucrat efectiv la catedră, a luat parte la toate formele de perfecționare profesională, fiind şi şef de catedră la unitățile şcolare unde a funcționat. În cadrul cercurilor metodice a prezentat referate cu tematică metodologică precum şi strict de specialitate (istorie). Foştii săi elevi (dintre care, peste ani, unii i-au devenit colegi la Arhivele Naționale) au apreciat în mod deosebit, atât calitățile de profesor, cât şi pe cele de director, fiindu-i recunoscători pentru dragostea de istorie insuflată de dascălul lor.

Din 15 mai 1986 este angajat la Arhivele Statului fiind numit şeful filialei Arhivelor Statului județul Covasna. Un obiectiv important în acea perioadă a fost integrarea într-un termen cât mai scurt în specificul muncii. A fost deci necesară atât asimilarea problemelor legate de teoria şi practica arhivistică, cât şi adaptarea la atribuțiile ce-i revin în calitate de conducător de instituție. A urmat în prima fază un curs de inițiere la Direcția Generală a Arhivelor Statului - Bucureşti,

luând cunoştinţă cu domeniile fiecărui serviciu în parte: metodologie şi control, valorificare, informatică arhivistică, arhive tehnice, ştiinţe auxiliare, iniţiere ce a fost în măsură să-i contureze modul de rezolvare a problemelor ce reveneau filialei. Şi-a început activitatea într-o clădire deteriorată, care punea în pericol atât documentele aflate în păstrare, cât şi sănătatea personalului direcţiei. Învingând toate piedicile, a reuşit să convingă factorii abilitaţi şi să înceapă construirea unui sediu nou, la care s-a lucrat timp de peste şase ani. De fapt, construirea noului sediu al D.J.A.N. Covasna, reprezintă realizarea principală a activităţii lui Dan Baicu, pe tărâmul arhivisticii româneşti.

A lucrat cu un colectiv aflat la momentul "schimbului de generaţii". După plecarea din instituţie a „vechii gărzi", respectiv a arhiviştilor care trudiseră de la înfiinţarea acesteia, în 1953 - Árvay Josef, Csia Ernestin, Carmen Székely, Vasilica Szász, Paraschiva Crişan - cu perseverenţă, răbdare şi tact, Dan Baicu a asigurat angajarea şi formarea "noului val", care activează în prezent în instituţie, constituind un colectiv bine pregătit profesional, caracterizat prin preocuparea fiecăruia de autoperfecţionare şi adaptare la cerinţele timpurilor prezente şi a celor care vin.

Atât cât timpul şi împrejurările i-au permis, Dan Baicu, s-a preocupat de punerea în valoare a documentelor aflate în păstrarea Arhivelor Naţionale. În studiile şi articolele sale a abordat teme privind evenimente şi personalităţi importante ale istoriei naţionale (Mihai Viteazul şi unirea de la 1600, Alexandru Ioan Cuza şi unirea "cea mică", instituţii şi personalităţi ale românilor ardeleni şi rolul lor în înfăptuirea "Marii Uniri", de la 1 Decembrie 1918 ş.a.). În articolele dedicate istoriei locale, a tratat subiecte referitoare la istoria românilor din sud-estul Transilvaniei, respectiv la relaţiile acestora cu Moldova şi Ţara Românească, la rolul bisericii strămoşeşti, al şcolilor, instituţiilor şi asociaţiilor culturale româneşti pentru păstrarea şi afirmarea identităţii naţionale. Articolele de arhivistică abordează, în principal, problematica raporturilor dintre instituţia Arhivelor Naţionale şi societatea românească, în istorie şi contemporaneitate, precum şi prezenţa în spaţiul public a arhiviştilor covăsneni.

Articolele scrise despre Dan Baicu, cât şi cele redactate de acesta, fiecare în parte, şi toate la un loc, vorbesc convingător despre omul, profesorul şi arhivistul care s-a identificat cu profesia şi instituţia, la care a trudit timp de două decenii. Dan Baicu, a venit în sistemul Arhivelor Naţionale, în ultimii ani ai regimului comunist, "beneficiind" apoi, din plin, de toate avatarurile tranziţiei postdecembriste. A reuşit să gestioneze corespunzător numeroasele provocări cu care s-a confruntat direcţia, după evenimentele din decembrie 1989, atât cele generale, caracteristice întregului sistem al Arhivelor Naţionale, cât şi cele specifice, generate de implicarea factorului etnic în administraţia publică locală.

În contextul activităţii de cercetare tematică precum şi a celei de documentare, a scos în evidenţă elemente privitoare la istoricul unor instituţii culturale din judeţ, activitatea Astrei-Târgu Secuiesc, personalităţi din domeniul cultural, administrativ,

prezența românilor la înfăptuirea Marii Uniri, datele fiind materializate prin publicarea unor articole în presa locală, precum şi prin prezentarea de comunicări inedite la diferite sesiuni ştiinţifice.

Printre prioritățile fixate după evenimentele din 1989 s-au numărat şi obținerea unui local propice pentru desfăşurarea activității instituției D.J.A.N. Covasna, atragerea în această zonă a tinerilor absolvenți ai Facultății de Arhivistică, conştientizarea opiniei publice despre rolul instituției Arhivelor, precum şi promovarea unei imagini pozitive a D.J.A.N. Covasna. A reuşit să îndeplinească toate aceste obiective, deoarece a înțeles să-şi identifice propria persoană cu însăşi instituția. În cazul său, sentimentele de sacrificiu şi loialitate s-au împletit armonios cu pasiunea de-o viață - istoria.

Încununarea acestei munci, este reprezentată de noul sediu al Direcției Județene Covasna a Arhivelor Naționale, inaugurat la 1 noiembrie 2002, cu participarea conducerii Ministerului Administrației şi Internelor, Arhivelor Naționale şi a tuturor directorilor direcțiilor județene, edificiul sfințit de Întâi Stătătorul Episcopiei Covasnei şi Harghitei - P.S. Ioan Selejan. Acestui obiectiv major i-a consacrat 10 ani de muncă susținută.

Pe parcursul îndeplinirii responsabilităților ce i-au revenit, a întreținut relații deosebit de strânse cu Prefectura județului Covasna, Inspectoratul Județean de Poliție, Jandarmeria şi cu societatea civilă românească din județ, fiind membru fondator, împreună cu întreaga familie, al Ligii Cultural-Creştine „Andrei Şaguna” şi al Asociației Arhiviştilor şi Prietenilor Arhivelor Covasna. Dan Baicu, împreună cu colegii săi, a fost o prezență activă în viața publică a județului, participând la marcarea evenimentelor importante ale istoriei naționale şi locale, prin organizare de expoziții documentare, de simpozioane, dezbateri şi conferințe, articole în presa locală, fiind un colaborator constant al „bătrânului” cotidian „Cuvântul Nou”, dar şi al mai „tânărului” său confrate „Observatorul de Covasna”.

S-a remarcat ca o personalitate marcantă în peisajul arhivisticii româneşti atât prin calitățile de conducător şi îndrumător, cât şi prin numeroasele studii sau articole publicate în presa locală şi centrală, cu tematică variată ce include subiecte din domeniile: istorie locală şi regională, istoria oraşelor, istoria militară, memorialistică, cultură şi spiritualitate românească. I-au fost recunoscute calități precum cinstea, devotamentul, modestia, patriotismul curat manifestat prin cultivarea asiduă a istoriei naționale. A fost în permanență preocupat de păstrarea, conservarea şi valorificarea bogatului patrimoniu arhivistic național. Printr-un frumos joc al destinului, Baicu Vasile Dan s-a născut de ziua marelui Eminescu şi s-a căsătorit de ziua „Unirii Mici”. La 24 ianuarie 1971 şi-a unit destinul cu Ana Stănese din Apoldul de Jos, județul Sibiu. Devotata şi iubitoarea soție i-a dăruit doi copii, Bogdan, născut în 1972, profesor de istorie, şi Călin, născut în 1974, specialist în robotică şi calculatoare.

Din păcate timpul nu a mai avut răbdare, răpindu-l din mijlocul familiei dar şi din ambiţioasele proiecte propuse. O boală necruţătoare s-a declanşat în iunie 2005. A urmat o operaţie deosebit de complicată la Bucureşti succedată de mai multe perioade de spitalizare. Deşi a luptat crâncen cu boala, iar strădaniile personalului medical au fost deosebite, după o grea suferinţă, în noaptea zilei de 3 februarie 2006, a trecut la cele veşnice lăsând în urma sa, alături de cumplita durere, amintirea unui caracter integru, devotat familiei şi profesiei.[4]

Aşa cum s-a procedat şi la volumul Aurel Marc, *Contribuţii la istoria judeţului Harghita*,[5] volum dedicat fostului director al Direcţiei Judeţene Harghita a Arhivelor Naţionale - Aurel Marc, şi el plecat prea repede dintre noi, şi în lucrarea Baicu Vasile Dan*, Istorie şi arhivistică în Arcul Intracarpatic,* volum de studii şi articole alcătuit şi îngrijit de Adina Fofircă şi Ioan Lăcătuşu, apărut tot la Editura Eurocarpatica, Sfântu Gheorghe, 2006, în primul capitol al cărţii sunt gânduri referitoare la omul şi arhivistul Baicu V. Dan, semnate de cei care l-au cunoscut şi apreciat.

Mai întâi, a scris despre Dan Baicu, arhivistul Marin Radu Mocanu, la acea vreme, director general adjunct al Arhivelor Naţionale ale României, în volumul „Arhivele şi Cultura". În articolul intitulat *Dan Baicu - Destin şi împlinire arhivistică*, autorul menţionează: „*Venirea lui la Direcţia Arhivelor judeţului Covasna (1986) de la catedra de istorie a unei şcoli nu a însemnat, cum s-a dovedit, un obstacol de netrecut, adaptându-se în scurt timp la specificul activităţii acestei instituţii, a cărei componentă fundamentală - stabilirea adevărului istoric în baza documentului autentic - l-a acaparat total. (...) Cercetarea sa istoriografică s-a plasat cu prioritate spre existenţa, continuitatea şi aportul elementului românesc la dezvoltarea acestei zone, subiect puţin studiat şi luat în considerare de istoriografia românească şi mai ales, cea maghiară, străină, în general. Intrarea în această tematică istorică şi-a făcut-o prin studiu asupra trecutului instituţiilor culturale şi al personalităţilor româneşti culturale şi al personalităţilor româneşti locale, relevând prezenţa şi implicarea populaţiei româneşti în evenimente importante ale istoriei naţionale. (...) Dan Baicu este unul din autorii volumelor de documente privind minorităţile naţionale din România, ca şi un factor stimulator al manifestărilor cultural-ştiinţific covăsnene, în măsura în care organele administrative şi culturale maghiare îl solicită sau îl acceptă ca partener în diverse activităţi de acest gen ce privesc istoria zonei în ansamblu ei, cu tot ceea ce a unit comunităţile etnice în trecutul lor comun, cu toate vicisitudinile timpului."*[6]

In anul 2004, la împlinirea vârstei de 60 de ani, în mesajul trimis de Centrul Ecleziastic de Documentare "Mitropolit Nicolae Colan", instituţie de cultură laică şi bisericească, din subordinea Episcopiei Ortodoxe a Covasnei şi Harghitei, parteneră a Arhivelor naţionale Covasna, se afirmă: „*Acest bilanţ include*

şi rezultatele parteneriatului constant şi al colaborării benefice dintre Direcţia Judeţeană Covasna a Arhivelor Naţionale şi Centrul Ecleziastic de Documentare "Mitropolit Nicolae Colan" - instituţie care prin menirea sa a fost creată pentru a gestiona şi valorifica arhivele ecleziastice ortodoxe din sud-estul Transilvaniei -,rezultate din rândul cărora amintim: expoziţiile documentare organizate la Muzeul Spiritualităţii Româneşti de la Catedrala Ortodoxă din Sf. Gheorghe; sesiunile de comunicări şi simpozioanele organizate în comun, documentele valorificate în cuprinsul publicaţiilor, studiilor şi volumelor editate împreună cu Muzeul Carpaţilor Răsăriteni şi cele apărute cu binecuvântarea şi sprijinul P.S. Ioan Selejan, Episcopul Covasnei şi Harghitei. Din punctul nostru de vedere, portretul moral al omului Dan Vasile Baicu, ajuns la această venerabilă vârstă, cuprinde cuvinte cheie precum: statornicie, corectitudine, iubire de adevăr, sensibilitate, ataşament faţă de familie, patriotism luminat, promotor al ordinei şi disciplinei, înţelegere faţă de problemele oamenilor ş.a. Cu aleasă consideraţie şi statornică prietenie, Dr. Ioan Lăcătuşu" [7]

Peste doi ani, la împlinirea vârstei de 62 de ani, cu puţin timp înaintea trecerii la cele veşnice, în mesajul de preţuire şi recunoştinţă transmis de Corneliu Mihail Lungu, directorul general al Arhivelor Naţionale ale României, se spune: *„Scumpe coleg şi prieten, DAN BAICU, A fost hărăzit de Bunul Dumnezeu ca la fiecare început de an să păşeşti cu entuziasm şi braţele larg deschise, plin de speranţă spre viitorul încărcat de idealuri, dorinţe şi surprize pe care ţi le-a rezervat viaţa. Acum, la ceas aniversar, pentru hărnicia, devotamentul, cinstea, modestia, discreţia, mândria de a fi român şi dragostea oferită semenilor, chiar şi acelora care n-o meritau, roadele trudei tale te învăluie fără a fi, însă, capabile să te răsplătească pe măsura dăruirii tale şi să fie la nivelul înălţimii existenţei tale. Fie ca anul 2006, în care se vor împlini două decenii de când cârmuieşti arhivele româneşti ale Covasnei să prefigureze o nouă treaptă în evoluţia ta existenţială şi profesională pentru a fi fericit alături de minunata ta soţie, scumpele tale odrasle şi pentru a mângâia cu blândeţea ce te caracterizează anii pe care mama ta îi poartă cu demnitate şi mândrie. La mulţi ani ! 15 ianuarie 2006".* [8]

Cu acelaşi prilej, în scrisoarea transmisă de colegii de la Arhivele Nationale Covasna, printre altele, se spune: „*Totodată, se cuvine a evidenţia devotamentul şi loialitate faţă de instituţie, probate în perioada celor aproape 20 de ani de când vă aflaţi la cârma direcţiei, preocuparea constantă pentru a asigura prestigiul şi imaginea pozitivă a direcţiei noastre în mass-media locală şi în mentalul colectiv. Aşa cum am mai afirmat, preţuim deopotrivă, patriotismul curat, verticalitatea, demnitate, consecvenţa, modestia şi celelalte calităţi care formează profilul uman al profesorului, arhivistului şi managerului Dan Baicu"* [9]

Din păcate, timpul nu a mai avut răbdare şi, numai peste trei săptămâni, înainte de mai putea marca împlinirea a două decenii dedicate arhivelor, şi de a se bucura de răsplata binecuvenită, după peste patru decenii de activitate pusă în slujba

învăţământului şi culturii româneşti, a trecut la cele veşnice, la 3 februarie 2006. A fost condus pe ultimul drum de familia îndurerată, vecini, prieteni şi foarte mulţi colegi arhivişti, din întreaga ţară. Redăm câteva fragmente din mesajele de adio rostite atunci de către unii din foştii colegi arhivişti. „*Dragă Dane* - s-a adresat cu durere în glas, prietenul său prof. Vilică Munteanu, directorul Arhivelor Naţionale Bacău - *Ştiu că ai avut o viaţă plină cu de toate. Ai primit o educaţie aleasă într-o familie de buni români, te-ai format într-o facultate pentru a fi dascăl, la fel ca mama ta. Ai fost profesor şi director de şcoală şi ai contribuit la formarea multor generaţii de tineri, iar de aproape 20 de ani ai condus, şi nu cu puţine dificultăţi şi obstacole, instituţia Arhivelor Naţionale din judeţul Covasna. Prin spiritul tău, tenacitatea care te-a caracterizat ai fost mereu un învingător şi trebuie să fii mândru, cum nu mulţi pot fi, de ceea ce laşi în urma ta: doi copii bine realizaţi, un colectiv bine închegat şi o clădire nouă, modernă la instituţia căreia i te-ai dedicat. Tu, învingătorule, ai fost însă o singură dată învins. Te-a biruit necruţătoarea boală şi te-a răpit din mijlocul celor dragi, înainte da a-ţi fi spus ultimul cuvânt în multe chestiuni."* [10]

La rândul său, directorul Arhivelor Naţionale Harghita, prof. Ana Dobreanu, a ţinut să remarce: „*Dacă ar fi să cuprind în cuvinte puţine un portret, aş spune despre Dan Baicu pe scurt: onestitate, hărnicie, verticalitate, respect şi stimă pentru colegii de breaslă şi întâi de toate modelul său se caracteriza prin moralitate. Se bucura mereu să poată fi de folos, să sprijine, să te ajute, să împărtăşească din experienţa ce cu trudă a acumulat-o în atâţia ani de muncă, şi toate acestea le făcea cu o modestie greu de cuprins în cuvinte. Se bucura sincer de reuşita unui coleg şi fremăta de mâhnire atunci când cineva apropiat suferea. A pus mult suflet şi trudă în tot ceea ce a făcut, şi nu a făcut nimic pentru laude sau recunoştinţă, ci pentru că aşa se simţea împlinit, mulţumit. Iubea ceea ce făcea".* [11]

O altă bună prietenă, Elisabeta Marin, director al Arhivelor Naţionale Braşov, a concis: „*A terminat şi a reuşit să lase pentru arhivistica românească - un lăcaş, o ctitorie - şi nu oriunde - la Sfântul Gheorghe în judeţul Covasna - un simbol al sacrificiului, ca în legenda Meşterului Manole."* [12]

Prin întrega sa activitate, de aproape două decenii, în sistemul Arhivelor Naţionale, Dan Baicu a făcut parte din generaţia de arhivişti care, la răscruce de vremuri, a asigurat funcţionarea instituţiei Arhivelor Naţionale, în judeţul Covasna şi transmiterea pentru generaţiile viitoare, a unui valoros tezaur arhivistic, parte componentă a Patrimoniului Arhivistic Naţional.

Note:

1. Raluca Andronic, Ioan Lăcătuşu, *Arhivele covăsnene. 55 de ani de activitate instituţională,* Editura Eurocarpatica, Sf. Gheorghe, 2008, p. 61-62, vezi şi Anuarul Arhivelor Mureşene - Serie nouă (în continuare ANM-N), Nr. I (V), 2012 p. 366-373.
2. *Ibidem*, p. 66
3. *Ibidem,* p. 67
4. Baicu Vasile Dan, *Istorie şi arhivistică în Arcul intracarpatic*, Editura Eurocarpatica, Sf. Gheorghe, 2006, p. 20 -23, volum alcătuit şi îngrijit de Adina Fofircă şi Ioan Lăcătuşu şi *In memoriam Dan Baicu,* Ioan Lăcătuşu Bogdan Baicu*,* în *Almanahul Pentru Patrie* / 2006, Bucureşt*i*, p. 206-208
5. Aurel Marc, *Contribuţii la istoria judeţului Harghita*, Editura Eurocarpatica, Sf. Gheorghe, 2000, volum alcatuit şi îngrijit de Ana Dobreanu şi Ioan Lăcătuşu
6. Marin Radu Mocanu, *Destin şi împlinire arhivistică,* în „Arhivele şi Cultura", Editura Ministerului de Interne, Bucureşti, 1997, p. 130-132
7. Baicu Vasile Dan, *Istorie şi arhivistică în Arcul intracarpatic*, Editura Eurocarpatica, Sf. Gheorghe, 2006, p. 18 -19
8. *Ibidem,* p. 15
9. *Ibidem,* p. 26
10. *Ibidem,* p. 28 -29
11. *Ibidem,* p. 31
12. *Ibidem,*p. 33

Ioan LĂCĂTUŞU

Miercurea Ciuc - 24 septembrie 2004
Gheorghe Popa (TL), Dan Baicu (CV), Vilică Munteanu (BC),
Elisabeta Marin (BV), Liviu Boar (MS), Cristian Crișan (CV)

Inaugurarea noului sediul al Arhivelor Covăsnene - 2002, noiembrie 1

POMPEI BELCIUG
(1943-1986)

Pompei Belciug s-a născut la data de 13 iulie 1943 în comuna Șintereag, actualul județ Bistrița-Năsăud, ca fiu al medicului de circumscripție din localitate, Pompei Belciug, şi al învățătoarei Ana Victoria Belciug.[1]

După absolvirea claselor elementare în comuna natală, urmează cursurile Liceului ”Ady-Şincai” din Cluj-Napoca pe care le absolvă în anul 1961. În anul şcolar 1961/1962 este numit profesor suplinitor la şcoala din localitatea Cristur-Şieu, județul Bistrița–Năsăud. În acelaşi timp a îndeplinit şi funcția de director al Căminului Cultural din localitate.

În anul 1962 devine student al Facultății de Filologie Secția germană – română din cadrul Universității ”Babeş - Bolyai” din Cluj pe care o absolvă în anul 1967.

Este pasionat de studierea limbii şi literaturii germane, obținând în anul 1962 Certificatul de traducător din limba germană în limba română.

Prin repartiție ministerială, a fost încadrat ca arhivist la Serviciul Regional Mureş al Arhivelor Statului cu sediul în Tîrgu-Mureş imediat după absolvirea Facultății de Filologie Secția germană – română din cadrul Universității ”Babeş - Bolyai” din Cluj-Napoca, la 1 octombrie 1967. S-a adaptat destul de repede la cerințele noului său loc de muncă, unde a încercat să-şi valorifice cunoştințele de limbă germană, lucrând la inventarierea unor fonduri administrative şi judecătoreşti din perioada 1848-1871 scrise în limba germană, împreună cu doi ”mentori”, arhivişti

1 Popa Belciug, prototipul personajului lui Rebreanu, era fratele bunicului său. Documente şi fotografii, precum şi date despre viața şi activitatea lui Pompei Belciug mi-au fost puse la dispoziție de către doamna Dr. Alexandra Maria BELCIUG, soția sa, căreia îi mulțumesc şi pe această cale. (LB)

apreciaţi şi anume Liviu Moldovan şi Pál Antal Alexandru, primul cunoscător al limbii şi paleografiei germane, al doilea al limbii şi paleografiei maghiare.

În perioada 1 februarie 1969 -1 februarie 1972 va îndeplini funcţia de inspector la Comitetul pentru Cultură şi Artă din cadrul Consiliului popular al Judeţului Mureş, sectorul de care răspundea era cel al bibliotecilor municipale şi orăşeneşti, muzeelor şi monumentelor istorice.[2]

A îndeplinit şi funcţia de preşedinte al filialei Mureş a Centrului de Cercetări pentru Problemele Tineretului.[3]

În anii ’70 a susţinut cursuri de limba germană la Institutul Pedagogic de 3 ani din Tg-Mureş.

În urma concursului organizat în data de 7 decembrie 1971 obţine postul de cercetător ştiinţific la Centrul de ştiinţe sociale din Tîrgu - Mureş unde lucrează în cadrul colectivului de sociologie, până la decesul său intervenit în anul 1986.

În 1978 se căsătoreşte cu Alexandra Crişan, cadru didactic în Tg-Mureş, pentru ca în 1980 să devină tatăl unicului lor copil, Sînziana.

Încă din perioada studenţiei, dar şi ulterior, până la trecerea lui bruscă din această viaţă, colaborează cu studii şi articole pe teme sociologice, dar şi cu traduceri din literatura universală la publicaţiile *Tribuna, Vatra, Viitorul social, Marisia, Cercetări de ştiinţe sociale* (Tg-Mureş), *Lucrări ştiinţifice* (Oradea), Îndrumătorul cultural, precum şi în presa locală.

Decesul său neaşteptat a surprins întreaga comunitate cultural-ştiinţifică din Tg-Mureş, rămăşiţele sale pământeşti fiind aşezate, spre veşnică odihnă, în cimitirul din satul natal. La împlinirea unui deceniu de la acest trist eveniment, la 11 mai 1996, Institutul de Cercetări Socio-Umane al Academiei Române din Tg-Mureş a organizat, în memoria „distinsului intelectual, a omului iubitor de viaţă…”, medalionul comemorativ „PERMANENŢĂ ŞI EFEMER”.[4]

Liviu BOAR

---

2 Într-o *Caracterizare*”pe care i-o făcea lui Pompei Belciug la 12 septembrie 1971 preşedintele Comitetului Iulius Moldovan, arăta: ”*ca bun cunoscător al limbii germane şi a tradiţiilor populaţiei germane din judeţ, fapt care a reieşit cu ocazia unor acţiuni, a acordat un permanent sprijin valorificării tradiţiilor acestei populaţii şi a sprijinit nemijlocit unele lucrări bazate pe documentaţie în limba germană, în special la Bibliotecile municipale Tg-Mureş şi Sighişoara”* Documentul ne-a fost pus la dispoziţie de către doamna Dr. Alexandra Maria Belciug, soţia lui Pompei Belciug. (L.B.)

3 Institut de cercetare ştiinţifică coordonat de către ministrul pentru problemele tineretului înfiinţat prin H.CM. 2567 din 1968. Informaţie furnizată de către doamna Dr. Alexandra Maria Belciug.

4 Din programul acestei comemorări, primit de la doamna Alexandra Belciug, soţia lui.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Studii

- *Contribuţii teoretice şi praxiologice ale economistului Vasile C. Osvadă la evoluţia structurilor social-agrare din Transilvania, în MARISIA, 9,* Tîrgu - Mureş, 1979, p. 321-330 (în colaborare cu Vasile Dobrescu)
- *Analiza proiectivă a stabilizării forţei de muncă tinere în agricultură*, în VIITORUL SOCIAL, IX, nr. 2, aprilie-iunie 1980, p. 294-302
- *Cultură populară şi cultură de masă…*, în MARISIA, XI-XII, 1981-1982, p. 473-498

Articole

- *Cine se teme de autori contemporani*, în VATRA, III, nr. 4, 1973, p. 23
- *Permanenţă şi efemer* (I, II, III, V), în VATRA, An III, 1973, nr. 8 (29),p. 14 9(30), p. 17, 21, 10(31), p. 20, 11(32), p. 15
- *Autor - Editor - Public*, în Vatra, An III, 1973, nr. 12(33), p.14
- *Informare şi comunicaţie*, în VATRA, IV, nr. 5, 1974, p. 4
- *Familia, timpul liber şi cultura-armonie şi echitate*, în ÎNDRUMĂTORUL CULTURAL, Revistă lunară a Comitetului de Stat pentru Cultură şi Artă, Bucureşti, Nr. 12, decembrie 1976, p. 15
- *Aspecte socio-demografice ale navetismului în judeţul Mureş*, în VIITORUL SOCIAL, VIII, nr. 1, ianuarie, 1979, p. 106

Traduceri

- Wilhem Klemm, *Toamna* (versuri), în TRIBUNA, X, nr. 49, 1966, p. 8, (în colab.)
- Heinrich Böll, *Prelegerile de la Frankfurt*, în VATRA, II, nr. 12, 1972, p. 17
- Helmuth Seiler, *Dimineaţa II* (versuri), în VATRA, III, nr. 2, 1978, p. 14

Pompei Belciug şi Serafim Duicu

ACADEMIA ROMÂNĂ

Institutul de Cercetări Socio-Umane, Târgu Mureş

Inspectoratul Judeţean pentru Cultură

Biblioteca Judeţeană Mureş

IN MEMORIAM

POMPEI BELCIUG
1943 - 1986

*

Târgu Mureş
Sâmbătă, 11 mai 1996

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

STUDII ŞI ARTICOLE

Cine se teme de autori contemporani, în *Vatra*, III, nr.4, aprilie 1973, p.23.

Permanenţă şi efemer, în *Vatra*, III, nr.7, 8, 9, 10, 11, iulie-noiembrie 1973.

Autor, editor, public, în *Vatra*, III, nr. 12, dec. 1973, p.14.

Informare şi comunicaţie, în *Vatra*, IV, nr.5, mai 1974, p.4.

Unele consecinţe ale mass-media asupra colectivităţilor rurale, în **Lucrări ştiinţifice**, Oradea, seria B - ştiinţe sociale, 1976 (în colab.)

Familia, timpul liber şi cultura, în **Îndrumătorul cultural** XXIX, nr.12, decembrie 1976, p.15.

Aspecte socio-demografice ale navetismului în judeţul Mureş, în **Viitorul social**, VIII, nr.1, ian. 1979, p.106.

Contribuţii teoretice şi praxiologice ale economistului Vasile C. Osvadă la evoluţia structurilor social-agrare din Transilvania, în **Marisia**, IX, Tg. Mureş, 1979, p.321-330 (în colab.)

Analiza proiectivă a stabilizării forţei de muncă tinere în agricultură, în *Viitorul social*, IX, nr.2, aprilie-iunie, 1980, p.294-302.

Cultură populară şi cultură de masă ..., în *Marisia*, XI-XII, Tg. Mureş, 1981-1982, p.473-498.

Aspecte ale relaţiei teoretic-empiric în sociologie, în **Cercetări de ştiinţe sociale**, Tg. Mureş, (I), 1982, p.153-168.

Unele aspecte sociologice ale habitatului în mediul urban, în *Cercetări de ştiinţe sociale*, Tg. Mureş (II), 1984, p.156-176.

TRADUCERI

Wilhelm Klemm, **Toamna** (versuri), în *Tribuna*, X, nr.49, 8 decembrie 1966, p.8 (în colab.)

Heinrich Böll, **Prelegerile de la Frankfurt**, în *Vatra*, II, nr.12, decembrie 1972, p.17.

André Bloch şi Rudolf Bussman, **Convorbire cu Friedrich Dürenmatt** (fragmente), în *Vatra*, IV, nr.4, aprilie 1974, p.16 (semnat: Florin Brateş).

André Bloch şi Rudolf Bussman, **Convorbire cu Max Frisch**, în *Vatra*, IV, nr.5, mai 1974, p.16.

Helmuth Seiler, **Dimineaţa II** (versuri), în *Vatra*, VIII, nr.2, februarie 1978, p.14.

BENKŐ KÁROLY
(1805-1862)

Numele lui Károly Benkő de Kisbacon (Bățanii Mici) este cunoscut de târgumureşeni. În 1946 numele lui a fost atribuit unei străzi, străzii Jiului de astăzi. Dar această faptă nobilă a descendenților s-a dovedit a fi de scurtă durată, febra de spirit comunist a redenumirii străzilor, a făcut să dispară această denumire după numai câtiva ani

Lucrările lui Benkő sunt des utilizate de istorici locali şi cercetători ştiințifici, deoarece ne-a pus la dispoziție o seamă de izvoare arhivistice de încredere. El nu a fost un istoric clasic, în sensul strict al cuvântului, punctele lui forte au fost scurte prezentări şi descrieri de fapte şi evenimente bazate pe cercetări arhivistice, întocmite cu scop de constatare şi comunicare de fapte. Obiectivul lui, ca operă a vieții sale, a fost *Descrierea geografică, topografică şi statistică a Transilvaniei.*[1] Ca prim capitol, a început cu prezentarea Ținutului Secuiesc. El şi-a petrecut ultima decadă a vieții sale lucrând la acest studiu. Planul lui însă, din cauza decesului său timpuriu, nu a fost finalizat. Ceea ce a reuşit – descrierea Ciucului, Giurgeului şi Casinului, cea a scaunului Mureş şi a oraşului Tîrgu-Mureş – reprezintă, chiar şi după aproape un secol şi jumătate, izvoare credibile pentru istoria locală şi zonală.[2]

Este descendentul unei familii nobile din Trei-Scaune, ramificată în mai multe părți şi răspândită în bună parte a Transilvaniei. Familia sa a obținut statutul de nobil la începutul secolului al XVII-lea. El a folosit după tatăl său prenumele nobiliar de „Kis Batzoni", adică a ramurii din Bățanii Mici. S-a născut pe 28

1 Szinnyei József, *Magyar írók élete és munkái.* (Viața şi opera scriitorilor maghiari), vol. I, Budapest, 1891, p. 867.

2 Szabó Károly, Emlékbeszéd Benkő Károly felett. (Discurs de adio de la Károly Benkő), în *Erdélyi Múzeum-Egyesület Évkönyve (*Anuarul Societății Muzeului Ardelean), III, Cluj, 1863, p.1-4.

ianuarie 1805, în Aiud, unde şi-a efectuat şi studiile. A urmat renumitul colegiu reformat de aici, absolvind în 1821 la secția de drept şi filozofie. În matricola şcolii numele lui este înregistrat ca şi „Carolus Benkő, miles", deci ca aparținând secuilor cu sarcini militare. Tatăl lui, Ferenc Benkő, a fost autorul primei lucrări ştiințifice maghiare din domeniul mineralogiei. A fost în rudenie apropiată şi cu un alt om de ştiință, polihistorul József Benkő. Interesul lui față de ştiință s-a manifestat deja în copilărie, în sânul familiei. Mai întâi a încercat să se remarce în domeniul literaturii scriind piese de teatru. În scurt timp însă şi-a dat seama că aptitudinile sale îl îndreaptă spre materii mai exacte, spre ştiință. De aceea a început să se ocupe de lucrări de istorie, geografie, statistică.

De tânăr, încă în timpul colegiului a rămas orfan, din care cauză a fost nevoit să se confrunte prematur cu problemele financiare şi gospodăreşti ale familiei, ceea ce a constituit vreme mai îndelungată un obstacol în cariera sa de istoric-cercetător. La câțiva ani după absolvirea colegiului, în 1825, a păşit pe calea practicării avocaturii. Potrivit obiceiului vremii s-a înscris în rândul canceliştilor (scribi şi jurişti stagiari) la Tabla Regească din Tîrgu-Mureş, tribunalul suprem al Transilvaniei, pentru satisfacerea stagiaturii. La scurt timp după aceasta, în anul 1826, la vârsta de 21 de ani, s-a căsătorit şi a întrerupt stagiatura de jurist. Împreună cu soția sa s-a retras pe proprietatea acesteia în satul Cuieşd, de lângă Tîrgu-Mureş, primită de ea ca zestre, şi a început să se ocupe de agricultură.

Nu a reuşit să trăiască timp îndelungat în atmosfera izolată de la țară şi s-a angajat ca funcționar la scaunul Mureş. Conform obiceiurilor din acea vreme, şi-a început cariera de jos, la fel ca majoritatea celor proveniți din rândul micii nobilimi, cu condiții financiare modeste. La adunarea generală a scaunului Mureş din 22 iunie 1830 a fost acceptat, împreună cu alți 17 colegi, ca „honorarius notarius", adică „notar onorific", îndeplinind sarcini de stagiar, fără a primi vreo retribuție obişnuită, şi în această calitate a depus şi jurământul de funcționar.[3] În anul următor, pe 11 aprilie 1831, a primit o funcție cu salariu normal.[4] Datorită caracterizării pozitive primite („deoarece a demonstrat competență la activitățile scaunului şi a dezbaterilor judecătoreşti, dând dovadă de sârguință şi competență în îndeplinirea sarcinilor" – sună aprecierea) este ales „rectificator commissarius", deci comisar de dări.

A îndeplinit această funcție, care a necesitat muncă perseverentă şi precisă, fără să-i aducă prea multă popularitate, timp de mai mulți ani. Nici după obținerea altor funcții la scaun n-a reuşit să înainteze pe scara ierarhică spre funcții de conducere. A rămas până la sfârşitul vieții sale un funcționar de grad inferior. Poate nici nu şi-a dorit o carieră strălucitoare, şi-a dedicat timpul liber activității ştiințifice, a adunării de date. După moartea lui, însemnările sale au fost estimate de către contemporani la aproximativ 500 legături de coli, care – din păcate – s-au pierdut între timp.

3 SJANM, fond Scaunul Mureş, Organe reprezentative, nr. 179.

4 Ibidem, nr. 179, p. 149.

În septembrie 1848, la alegerea noilor funcționari ai scaunului Mureș, care s-au desfășurat într-o atmosferă penetrată de idealuri revoluționare, când din funcționarii vechi doar unul a rămas în funcție, a fost ales arhivist al scaunului. Tentația a fost mare, deoarece astfel a primit undă verde direct la izvoare, dar spre surpriza tuturor și-a dat demisia foarte repede. Se pare că nu s-a putut integra în atmosfera dominantă emanată de noua orientare a conducerii scaunului. S-a simțit împiedicat de spiritul prea zgomotos de la locul de muncă în desfășurarea nestingherită a activității de cercetare.

După revoluție, în timpul neoabsolutismului austriac, se angajează din nou ca funcționar. În 1850 este numit ca funcționar adjunct la Subcomisariatul c.c. al Câmpiei din cadrul Comisariatului cercual Tîrgu-Mureș. În 1851 ajunge la Ciuc, unde își desfășoară activitatea la oficiul de stabilire a impozitului funciar, sarcina lui fiind estimarea valorii terenurilor agricole. În tot acest timp a cercetat, a cules date, a studiat documentele găsite în arhiva scaunului Ciuc, și a scris. Trei ani de ședere în Ciuc și-a adus rodul și în activitatea lui științifică. Aici a scris cartea intitulată *Csík, Gyergyó, Kászon. Leírások (*Ciuc, Gheorgheni, Casin. Descrieri), publicată la Cluj în 1853.

După finalizarea lucrărilor topografice în zona Ciucului s-a întors la Tîrgu-Mureș, mai bine zis la Cuieșd, unde, pe lângă sarcinile de funcționar, și-a continuat activitatea științifică. A cules date referitoare la scaunul Mureș, a scris un eseu în care a abordat problema sinuciderii, a fost preocupat și de biografia lui Josif al II-lea.

În anul 1860, după căderea neoabsolutismului, s-a restabilit sistemul vechi de administrație în Transilvania, cu organizația instituțională existentă în anul 1848. Astfel a fost reînființat și scaunul Mureș. La alegerile funcționarilor scaunului din 25 aprilie 1861, a fost reales ca arhivist.[5] Atunci, lucrarea sa privind descrierea, adică prezentarea scaunului Mureș, scrisă în două volume, se afla deja în fază de finalizare.

Tot în anul 1861 a pregătit o lucrare privitoare la trecutul și prezentul orașului Tîrgu-Mureș. În legătură cu aceasta știm că în data de 3 august 1861 a depus o cerere la magistratul orășenesc pentru sprijinirea sa materială și financiară în vederea publicării manuscrisului. Ca urmare, în data de 7 noiembrie 1861, orașul a numit o comisie pentru aprecierea lucrării.[6] Raportul comisiei a fost discutat cu ocazia reunirii corpului reprezentanților orășenești din 10 februarie 1862, care a dat un aviz favorabil. Hotărârea organului decizional al orașului sună astfel: „Din raportul oficial al colegilor delegați Adunarea generală s-a convins că lucrarea d-lui Károly Benkő, întocmită cu mare osteneală și muncă de documentare anevoioasă, care cuprinde descrierea generală și detaliată a orașului nostru, chiar dacă nu se

5 Idem, Organe reprezentative, 1861.

6 SJANM, Primăria orașului Tîrgu-Mureș – Consiliul orășenesc, Procesele verbale ale adunărilor generale, nr. 31/1860–62, p. 107.

numără printre acele lucrări care, fiind lecturi, se citesc cu plăcere, poate conta de o primire favorabilă majorității publicului de cititori, şi ca o culegere de date, este în primul rând, în interesul publicului oraşului liber regesc Tîrgu-Mureş să fie tipărită."[7] Pe baza evaluării pozitive oraşul se angajează să publice manuscrisul, cu intenția ca, încasările din vânzarea cărții să reprezente onorariul autorului. Pentru eforturile depuse, Benkő a fost distins cu diploma de cetățean onoare al oraşului.

Benkő a primit cu satisfacție decizia luată şi şi-a exprimat în scris recunoştința. Dar în urma schimbărilor intervenite în viața politică a principatului a suferit modificări atât conducere ale oraşului, cât şi modul de rezolvare a probelemelor financiare. În urma instrucțiunilor organelor superioare, corpul reprezentanților oraşului a fost dizolvat şi soluționarea cazului s-a împotmolit. În noua situație creată, cheltuielile oraşului trebuiau aprobate de Guberniu, organ competent în avizarea cheltuielilor oraşului, deci şi a sumei necesare pentru publicarea manuscrisului. În urma urgentărilor organului central din 19 martie, apoi din 3 iunie 1862, magistratul a trimis manuscrisul la Guberniu. Acesta, în răspunsul trimis pe 22 septembrie, aprobă publicarea, dar cu condiția acceptării anumitor observații şi cu efectuarea unor completări. Deoarece acest document nu s-a păstrat, nu cunoaştem conținutul acestuia şi nici atitudinea lui Benkő față de aceste cerințe. Dar presupunem că adăugirile ulterioare de la sfârşitul lucrării sale sunt rezultatul acestei pretenții.

Dar odată cu trecerea timpului şi zilele lui Benkő se împuținau în ritm alert. Nu a apucat să vadă publicarea cărții privind scaunul Mureş, nici a descrierii oraşului Tîrgu-Mureş. În data de 11 aprilie 1862, la vârsta de 57 de ani, a decedat subit din cauza pleureziei.[8] A fost înmormântat în cripta familiei soției sale din Cuieşd. Iar manuscrisul a rămas nepublicat.

Károly Benkő n-a reuşit să ducă la bun sfârşit planul său mult dorit. Soarta nu l-a lăsat să încheie nici măcar opera sa de descriere completă a pământurilor natale, a ținuturilor secuieşti. N-a apucat să vadă nici ultimele două lucrări în formă publicată. Această sarcină a fost îmbrățişată de câțiva urmaşi. Descrierea scaunului Mureş a fost publicată în două volume în anul 1868–1869, de doi târgumureşeni, de Sámuel Fekete, consilier pensionat al curiei regale, şi de Elek Simon, avocat.[9]

Din păcate *Descrierea oraşului Tîrgu-Mureş* a avut o soartă şi mai vitregă. A rămas nepublicată până nu de mult. Din arhiva oraşului n-am reuşit să aflăm informații referitoare la soarta acestui manuscris. Sunt numai presupuneri că din cauza decesului autorului şi a dificultăților financiare întâmpinate de către oraş sau ca urmare a indiferenței care a luat avânt odată cu trecerea timpului, organele reprezentative ale oraşului, comitetul reprezentanților reorganizat şi magistratul au scos de pe rol acest proiect.

7 Ibidem.

8 SJANM, Colecția registrelor confesionale de stare civilă, Registrul Parohiei Reformate Cuieşd, Înregistrare din 14 aprilie 1863.

9 *Marosszék ismertetése*. Írta Kisbatzoni BENKŐ KÁROLY 1861–1862-ben. (Descrierea scaunului Mureş) I–II. Red. Fekete Sándor şi Simon Elek, Kolozsvár, 1868–1869.

La începutul anilor 1900, în presa locală a fost publicate mai multe fragmente din manuscris, fără pretenția de a cuprinde părți mai complete din acesta. Datele din lucrare au fost folosite pentru scurte articole cu teme din istoria oraşului. În anii 50 ai secolului trecut s-au făcut câteva copii după originalul aflat în arhiva oraşului, folosite ca izvoare pentru istorici locali.

Problema publicării manuscrisului a fost ridicată de mai multe ori, dar numai în anii 90 ai secolului trecut s-au întreprins demersuri serioase în acest sens. În 1998, pe baza unui exemplar în copie a manuscrisului, Mihály Sebestyén publică un fragment în numărul 3 al revistei literare *Látó.*[10], şi anume cel cu privire evenimentele din timpul revoluției din anii 1848–1849. În introducere domnia sa menționează că are intenția de a pregăti întregul manuscris pentru publicare. Între timp aflând că autorul acestor rânduri lucrează deja la transcrierea întregului manuscris pe baza textului original, pentru a evita duplicarea acestei munci, a renunțat în mod altruist de planul său. Manuscrisul conținând descrierea oraşului Tîrgu-Mureş a fost pregătit pentru editare de către autorul acestor rânduri şi a fost publicat în decembrie 2001.[11]

Din materialul consultat de noi în vederea stabilirii urmelor activității pur arhivistice a lui Benkő, am putut concluziona că el a continuat tacit activitatea predecesorilor săi, arhivând actele mai noi depuse la arhivă, a eliberat adeverințe solicitate de peţitori, a servit notarul scaunului şi judecătorii cu materialele solicitate din arhivă, şi a menținut ordinea în arhivă. Marele lui merit este cea desfăşurat ca arhivist-istoric, lăsând după sine lucrări, care de fapt pot fi considerate şi instrumente îndrumătoare în arhive.

PÁL - ANTAL Sándor

10 SEBESTYÉN MIHÁLY, Marosvásárhely 1848–1849-ben (Tîrgu-Mureş în 1848–1849), în *Látó,* nr. 3/1998.

11 Titlul cărții: BENKŐ KÁROLY, *Marosvásárhely szabad királyi város leírása 1862-ben. (*Descrierea oraşului liber regesc Tîrgu-Mureş în 1862). Redactat şi adnotat şi studiu introductiv de Pál-Antal Sándor, Editura Mentor, Tîrgu-Mureş, 2001, 255 pagini şi o schiță a oraşului.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

- *Csík, Gyergyó, Kászon*. *Leirások* (Ciuc, Gheorgheni, Casi. Descrieri), Kolozsvárt, 1853
- *Benkő életrajza* (Biografia lui Benkő), 1855, Mss nr. 503 la Biblioteca Universitară, Cluj-Napoca,
- *Marosvásárhely szabad királyi város leírása 1862-ben.* (Descrierea oraşului liber regesa Tîrgu-Mureş în 1862). Studiu introductiv, redactare şi adnotare de întocmit şi Pál Antal Sándor
- *Marosszék ismertetése.* (Descrierea scaunului Mureş), I-II, red. Fekete Sándor şi Simon Elek, Kolozsvárt, 1868-1869

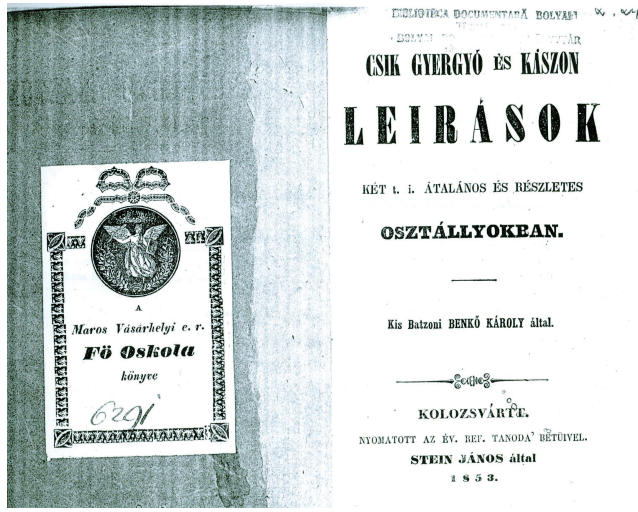

Benkő Karoly - *Csik, Gyergyó, Kászon, Leirások (Ciuc, Gheorgheni, Casin. Descrieri)* Cluj 1853

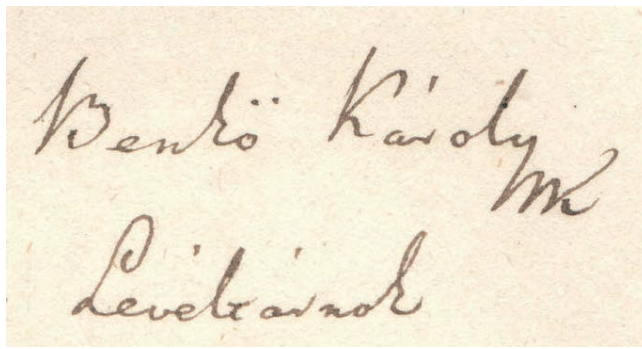

Semnătura lui Benkő Karoly - *Arhivar*

BIÁS ISTVÁN Junior
(1877-1950)

Schițarea portretului său, analiza şi prezentarea activității sale, din cauza lacunelor existente în izvoarele arhivistice, poate fi doar parțială. Arhivele Naționale din Tîrgu-Mureş deține anumite documente din arhiva familială şi personală „Biás" depuse de Béla Biás, fiul lui István, care însă constituie doar fragmente de fond. Documentele depuse sunt în mare parte copii şi traduceri provenite din diferite surse, efectuate de arhivistul Biás, dar care conțin şi date referitoare la activitatea sa arhivistică. În prezentarea de față, pe lângă date personale, am urmărit activitatea sa ca arhivist şi istoric, bazată pe informații desprinse din documentele susmenționate, cât şi din lucrările sale publicate sau rămase în manuscris.

Date biografice despre István Biás aflăm în două mari lexicoane literare maghiare. Primul este lexiconul „Gulyás", care – pe lângă unele date biografice – enumeră majoritatea lucrărilor pe care le-a publicat.[1] A doua publicație este lexiconul literaturii maghiare din România.[2] Aceasta din urmă, pe lângă date personale, menționează şi câteva lucrări publicate, dar prezentarea în general este mai săracă în date decât cea aflată în lexiconul „Gulyás", care indică ca ocupație a lui Biás pe cea de funcționar adjunct pensionat de poştă şi telegrafie. Lexiconul mai nou îl prezintă ca arhivist, istoric, care se ocupa cu istoria locală şi cu genealogia.

Într-adevăr, la începutul carierei sale îşi asigură existența ca funcționar de poştă, dar adevărata lui orientare îl atrage spre profesia de arhivist şi istoric cercetător. În afară de primii zece ani, activitatea sa este cea legată de arhivistică,

1 Dr. Gulyás Pál, *Magyar írók élete és munkái.* (Viața şi opera scriitorilor maghiari), III., Budapest, 1941, p. 266–67.

2 *Rom*âniai magyar irodalmi lexikon (Lexiconul literaturii maghiare din România), vol. I, literele A–F, Editura Kriterion, Bucureşti, 1981, p. 220.

cercul numeros de cunoştinţe de asemenea îl consideră arhivist şi beneficiază de serviciile sale arhivistice. Chiar şi după pensionare rămâne „dl. prim-arhivist” (főlevéltáros úr).

István Biás provine dintr-o familie de mic nobil secui şi pentru a-şi scoate în evidenţă originea, utilizează regulat titlul nobiliar de „Dersi” (din Dîrju), atât în corespondenţă, cât şi în lucrările sale. Într-adevăr, familia sa provine din localitatea Dîrjiu din scaunul Odorhei, care obţine titlul de nobil în timpul domniei principelui Gabriel Bethlen.[3]

Străbunicul lui, János Biás (1767–1837), a fost preot unitarian în Chinuşu, din scaunul Odorhei; bunicul lui, (IV.) István (1804–1859) se mută la Tîrgu-Mureş, unde, pentru a asigura traiul familiei, practică meseria de croitor. Unchiul lui, (V.) István (1837–1916) devine jurist şi activează la Tîrgu-Mureş ca avocat. Tatăl său, Albert (1842–1883), învaţă meseria de bărbier şi de tânăr părăseşte oraşul. Se mută la Cisnădie, dar îşi botează copii născuţi acolo la biserica reformată din Sibiu. Din afecţiune faţă de religia unitariană şi faţă de oraşul natal, îşi înregistrează ambii fii (Albert şi István) şi în registrul matricol al parohiei unitariene din Tîrgu-Mureş.[4] Fiul mai mare, Albert, s-a născut la 11 noiembrie 1872, iar István, la 18 decembrie 1877. Deci locul naşterii sale de fapt este Cisnădie, şi nu cel trecut în lexicoane (Sibiu sau Tîrgu-Mureş).[5] După moartea timpurie a tatălui (1883), educaţia copiilor deveniţi orfani minori va fi asigurată în bună măsură de unchiul lor, avocatul István Biás. El asigură şcolarizarea băieţilor şi îi ajută să găsească posibilităţi de subzistenţă. Îi trimite la Colegiul unitarian din Cluj şi apoi îi îndrumă spre cariera de funcţionari publici. Fratele mai mare devine funcţionar de poştă (cu ocazia căsătoriei sale oficiată la Tîrgu-Mureş în 1903, în registrul de stare civilă la profesia mirelui este menţionat faptul că este funcţionar de poştă la Budapesta). Fratele mai mic, adică István, devine tot funcţionar de poştă, dar în oraşul Tîrgu-Mureş, unde va locui toată viaţa.

În 1902 se însoară cu Erzsébet Bakó, originară din satul mureşan Sîmbriaş, tot dintr-o familie de mic nobil. Împreună au patru fii: István, Endre, László şi Béla. Endre moare la vârstă fragedă, neajungând până la majorat. István devine liber profesionist în Tîrgu-Mureş. Soarta celui de al treilea copil, László, nu o cunoaştem. Béla (născut pe 19 iulie 1913) încearcă să-şi urmeze tatăl, să devină arhivist. În 1952, când se înfiinţează la Tîrgu-Mureş Serviciul Regional Mureş

3 Arborele genealogic al familiei a fost publicat de Pálmay József în *Maros-Torda vármegye nemes családjai*. (Familii de nobili din comitatul Mureş-Turda), Tîrgu-Mureş, 1905, p. 26.

4 Vezi SJANM, Colecţia registrelor parohiale, nr. 904 (registrul botezaţilor al Parohiei Unitariene din Tîrgu-Mureş din perioada 1790–1926).

5 Locul naşterii dat de Pál Gulyás este Tîrgu-Mureş (Vezi Gulyás, *op. cit*., p. 266.), iar în *Lexiconul Literaturii Maghiare din România* este Sibiu (Vezi *Romániai magyar irodalmi lexikon,* vol. I, p. 220). Menţionăm faptul că a fost botezat la Sibiu acesta fiind singura parohie protestantă maghiară din apropiere.

al Arhivelor Statului, este angajat aici ca arhivist.[6] În obținerea acestei funcții a contribuit şi reputația tatălui său. Cariera sa de arhivist însă este de scurtă durată. În anul 1953 este îndepărtat de la această instituție, din cauza unor manifestări inadecvate, datorată bolii mintale de care suferea.[7] (Mai târziu, până la sfârşitul vieții sale, a fost pacient frecvent al ospiciului de boli mintale de la Călugăreni, de lângă Tîrgu-Mureş.)

Arhivistul István Biás se angajează la început ca funcționar adjunct la oficiul de poştă din Tîrgu-Mureş în data de 17 noiembrie 1897, unde lucrează zece ani. În anul 1906 părăseşte această instituție şi devine, după moartea lui Koncz József – ca succesor al acestuia – custodele arhivei familiei Teleki, cu titlul de arhivist adjunct, apoi arhivist. După zece ani de serviciu în slujba familiei Teleki este nevoit să părăsească acest loc de muncă, de care s-a ataşat foarte mult, deoarece în 1916, familia, de teama invaziei trupelor româneşti, mută arhiva sa foarte bogată la Gyömrő (din apropierea Budapestei), de unde nu-l mai aduce înapoi. De acolo va fi depusă ca arhivă istorică la Arhivele Naționale Ungare din Budapesta, unde este ținută în evidență sub denumirea de *A Teleki család marosvásárhelyi levéltára* (Arhiva familiei Teleki din *Tîrgu-Mureş)*.

Nu am reuşit să clarificăm toate aspectele activității lui Biás István în următorul deceniu. Se pare că pentru o perioadă scurtă de timp a fost profesor suplinitor la Şcoala civilă de băieți de la Tîrgu-Mureş, apoi lucrează în arhiva județului Mureş-Turda (după 1918 denumită „prefectura Mureş-Turda, apoi 1925 „prefectura Mureş"). În anul 1929 numele lui este menționat ca arhivist pensionar. În 1941 este reangajat la arhiva județeană ca arhivist adjunct pensionar, de unde în anul 1944 se retrage definitiv. A decedat la Tîrgu-Mureş la data de 10 octombrie 1950, la vârsta de 73 de ani.

Perioada cea mai productivă a activității sale de arhivist este legată de arhiva familiei Teleki. Se angajează aici tocmai atunci când se trece la efectuarea ordonării şi a inventarierii în mod profesionist a documentelor din arhivă. Arhiva în cauză s-a aflat o perioadă lungă de timp la Sibiu, de unde a fost mutată în sediul renumitei Biblioteci „Teleki" din Tîrgu-Mureş, la sfârşitul secolului al XIX-lea. Conform estimărilor ulterioare, o treime a arhivei a fost luată în evidență între anii 1830-1836 de către Dósa Sámuel şi Tollas Károly. În a doua tranşă, între anii 1879 şi 1883, se presupune că profesorul târgumureşean Koncz József s-ar fi ocupat de ordonarea arhivei, când a fost grupată tematic.[8] În timpul activității de aici a lui Biás, are loc

6 Astăzi denumirea este Serviciul Județean Mureş a Arhivelor Naționale ale României. (SJANM)

7 Informație primită de la fostul coleg de serviciu al lui Biás Béla, Liviu Moldovan, cu care am avut onoarea să fiu coleg de birou ani în şir.

8 *Arhiva familiei Teleki*. Întocmită de Bakács István. Publicată în seria *Levéltári Leltárak* (Inventare din arhivă), 49, Arhivele Naționale ale Ungariei, Budapesta, 1970, Mss, 7. Nu putem accepta cele relatate în întroducerea acestei publicații decât cu o anumită rezervă, deoarece József Koncz fiind profesor la Colegiul Reformat din Tîrgu-Mureş şi bibliotecar la Biblioteca Teleki, nu prea a avut posibilitatea să se ocupe timp de mai mulți ani de ordonarea unei arhive dintr-un oraş aflat la o

ordonarea şi cotarea misivelor aflate în seriile şi fondurile arhivei Teleki, pe autori, apoi întocmirea indicelor alfabetice. În această perioadă se conturează activitatea sa de arhivist şi de editor de izvoare arhivistice. În anul 1907 publică scrisorile trimise de diferite personalităţi[9] contelui Sándor Teleki, cât şi un document cu conţinut masonic.[10] În 1908 publică jurnalul de călătorie a contelui Teleki Sámuel. În anul 1909 apare indexul alfabetic al sigiliilor cu steme, aflate pe documentele păstrate în arhiva Teleki (întocmită împreună cu genealogul Pálmay József). Apoi, în anul 1910 publică un volum cu date referitoare la istoria Bisericii Unitariene, în 1911, indexul alfabetic al diplomelor de nobilitate, păstrate la arhiva Teleki din Tîrgu-Mureş, iar în 1913, datele referitoare la înmormântarea lui Teleki Mihály.[11] Toate aceste documente publicate sunt prevăzute cu introduceri şi anumite comentarii, scrise de Biás.

În afară de volume, Biás a publicat şi documente şi scurte articole în publicaţii periodice. Majoritatea lor a apărut *între anii 1907–1914* în revista clujeană *Geneológiai Füzetek.* (Caiete de genealogie), adică în perioada când era arhivistul familiei Teleki din Tîrgu Mureş.

După o perioadă lungă de întrerupere, în anul 1942 întocmeşte evidenţa documentelor privilegiale aflate în arhiva judeţului Mureş-Turda, care cuprinde scrisori de înnobilare şi alte documente cu conţinut asemănător, acordări de drepturi şi altele.[12]

În perioada interbelică se ocupă mai ales de cercetări de istorie familială. Activitatea lui este îndreptată în această direcţie mai ales în anii treizeci ai secolului trecut, când mai multe persoane cu funcţii importante din Budapesta, originari din părţile mureşene, solicită date cu privire la originea lor. Efectuează, printre altele, cercetări pentru secretarii de stat dr. Szilágyi László şi un oarecare Petry, dar şi pentru alţii. Cu privire la acest subiect corespondează cu dr. Ányos Lajos, arhivist principal la Arhivele Naţionale din Budapesta şi cu Kelemen Lajos, fostul său coleg de colegiu de la Cluj. În perioada dintre anii 1940–1944, în Ardealul de Nord a devenit „la modă” demonstrarea originii creştine şi Biás este practic invadat de solicitări pentru eliberarea certificatelor de atestare a originii creştine ori nobiliare a solicitanţilor. Reuşita sa în acest domeniu este asigurată de cunoştinţelor sale de limba latină şi de experienţa şi priceperea arhivistică. Traducerile sale efectuate

distanţă de 100 de km. Pare mult mai probabil că ordonarea s-a făcut la Biblioteca Teleki aflate în Tîrgu-Mureş. Mai târziu, când s-a mutat aici şi grosul arhivei familiale, Koncz a devenit custodele arhivei şi a ocupat această funcţie din 1896 până la sfârşitul vieţii sale, în 1906.

9 *Geneológiai Füzetek.* (Caiete de genealogie), 1907/10, nr. 12, 14.

10 În ziarul *Kelet* (Răsăritul), 1907, sub titlul *Egy 122 éves szabadkőműves okmány.* (Un document masonic vechi de 122 de ani)

11 Vezi lista lucrărilor lui Biás de la finalul lucrării.

12 SJANM, fondul familial Biás, nr. 66.

din limba latină sunt recunoscute ca fiind autentice.[13] În probleme de moştenire-descendenţă colaborează chiar cu instanţele judecătoreşti ca expert.[14]

Biás István jun.[15] devine cunoscut în Tîrgu-Mureş şi în cercul mai larg al specialiştilor din domeniu, ca *arhivist şi istoric cercetător*. Încă din tinereţe se remarcă prin interesul său faţă de istorie şi datorită muncii sale neobosite, devine membru deplin al Societăţii Istorice Maghiare (Magyar Történelmi Társulat) şi unul dintre membrii fondatori ai Societăţii Muzeului Ardelean.[16] În 1909 este acceptat şi printre membrii Societăţii Literare „Kemény Zsigmond" din Tîrgu-Mureş. Cu toate acestea n-a reuşit să devină membru în Cazinoul din Tîrgu-Mureş, locul de întâlnire al „elitei" comunităţii locale maghiare nici după ce, cu ocazia aniversării a 100 de ani de la înfiinţarea acestuia, scrie şi publică în anul 1932, istoria Cazinoului.

Despre activitatea sa în cadrul Societăţii literare „Kemény Zsigmond" ştim că, la 24 iunie 1909, cu ocazia alegerii sale ca membru, propune adunării generale a societăţii, aniversarea a 150 de ani de la naşterea poetului maghiar Kazinczy Ferenc şi amplasarea unei plăci comemorative pe clădirea Cazinoului din Tîrgu-Mureş, unde acesta a fost cazat în anul 1816, cu ocazia vizitării oraşului.[17] Deşi propunerea sa a fost bine primită, n-a fost realizată. Menţionăm că această clădire a fost sediul Arhivelor Statului în perioada 1962-1978. La întrunirile literare ale societăţii, este activ. Ţine conferinţe de mai multe ori cu subiecte din domeniul istoriei şi ai istoriei literaturii maghiare, cum ar fi şoimarii secui, Bolyai János etc. Biás, a fost activ nu numai în cadrul Societăţii Literare, ci şi la alte manifestări care au abordat teme din domeniul istoriei şi literaturii, organizate la Tîrgu-Mureş, desfăşurate în limba maghiară.

În anul 1911 are loc în oraş un eveniment neobişnuit, exhumarea rămăşiţelor pământeşti ai celor doi savanţi matematicieni Bolyai. El întocmeşte procesul verbal şi lui i s-a încredinţat craniul lui Bolyai János, în vederea predării acestuia pentru examinare lui Hints Elek, medic-primar budapestan originar din Tîrgu-Mureş. Biás se implică profund în activitatea de cercetare legată de marele matematician

13 În data de 24 august 1934 dr. Szabó Alajos judecător pensionar al Curţii de Apel [din Budapesta] îl anunţă pe Biás că în legătură cu documentele genealogice, Ministerul de Interne din Budapesta a acceptat ca autentice traducerile lui efectuate din limba latină în limba maghiară, deoarece scrisul şi semnătura lui este cunoscută acolo şi persoana lui este o garanţie de necontestat. Vezi SJANM, fond familial Biás nr. 51.

14 SJANM, fond familial nr. 64, p. 68.

15 Lungă vreme îşi scrie numele astfel pentru a fi deosebit de unchiul său, avocatul, Biás István. Prescurtarea „jun." dispare de lângă numele lui numai după moartea unchiului său, în 1916.

16 Pálmay József, *Maros-Torda vármegye nemes családjai*. (Familii de nobili din comitatul Mureş-Turda) Tîrgu-Mureş, 1904, 26.

17 Menţionăm că Széchenyi şi Kazinczy au fost acele personalităţi maghiare de prestigiu al căror nume au fost atribuite pentru prima oară, în anul 1860, ca denumiri de străzi în Tîrgu-Mureş. Cu această ocazie numele lui „Kazinczy" a fost dat străzii Ebhát (azi strada Kogălniceanu), unde, la nr. 14, se află clădirea în cauză. În acelaşi timp a primit partea nord-estică a Pieţii din centru denumirea de „Széchenyi".

Bolyai János. În acest scop efectuează cercetări în arhiva oraşului unde identifică numeroase documente legate de savant, le transcrie şi le predă medicului Hints Elek. În 1923 găseşte şi în 1925 îi trimite lui Kürschák József, matematician din Budapesta, însemnările lui Bolyai în legătură cu lucrările de regularizare a barajului de pe Mureş.[18] Pentru aniversarea a 50 de ani a Societăţii Literare „Kemény Zsigmond" scrie o lucrare despre ultima reşedinţă din Tîrgu-Mureş a lui Bolyai János.[19] După aceea, în 1936, efectuează pentru Academia de Ştiinţe a Ungariei copii ale documentelor referitoare la Bolyai János, aflate în arhivele oraşului. Din păcate aceste documente nu se mai găsesc la locul lor. Nu se ştie, dacă el a fost cel care a omis să le rearhiveze, sau altcineva este responsabil de dispariţia acestora. De aceea, cercetătorul este nevoit să apeleze la copiile aflate la Academia susamintită.

Biás a început să se ocupe de subiecte istorice la o vârstă fragedă. În prima lui lucrare scrisă în 1895, la vârsta de numai 18 ani tratează o problemă generală: istoria Transilvaniei pe vremea dinastiei Arpadiene. Dar lucrarea nu a fost publicată, deoarece nu a îndeplinit cerinţele ştiinţifice necesare. Mai târziu începe să abordeze lucrări mai concrete şi de amploare mai redusă – în primul rând de cele pentru care putea folosi izvoare accesibile – şi de publicări de izvoare. Presupunem că orientarea sa în această direcţie se datorează în mare măsură lui Kelemen Lajos, coleg de colegiu, devenit un arhivist-istoric clujean de mare prestigiu cu care a ţinut legătura mult timp. (Printre documentele personale ale lui Biás se regăsesc câteva scrisori din corespondenţa lor.)

Prima scriere a lui Biás, considerată ca lucrare ştiinţifică, are tematica anul revoluţionar 1848 în Tîrgu-Mureş. Cu ocazia aniversării a cincizeci de ani a revoluţiei şi a luptei pentru libertate scrie lucrarea *Istoria Tîrgu-Mureşului pe timpul revoluţiei*.[20] Această lucrare este prima încercare de prezentare în ansamblu a istoriei oraşului din acele vremuri. Lucrarea este destul de bine documentată, obiectivă şi scutită de expresii emfatice, caracteristice epocii. În acelaşi timp constatăm că este părtinitor, pune accent pe aspectele legate doar de revoluţia maghiară. Cu privire la tratarea problemelor este destul de modest, rămâne la nivelul descrierii unor fapte şi nu încearcă să facă o analiză a problematicii. De asemenea, putem concluziona şi faptul că aceasta este o lucrare de începător şi nu a unui istoric matur.

Dintre lucrările sale cu subiect istoric atragem atenţia asupra celei scrise despre stema naţiunii secuieşti, cât şi asupra aceleia care se ocupă cu şoimarii secui. Ambele sunt lucrări mai scurte, dar aprofundate, utilizabile şi astăzi. În legătură

18 Informaţie primită din partea dl-lui Dr. Oláh Gál Róbert, matematician şi cercetător „Bolyai".

19 Vezi *A marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság levelesládája. Levelek, iratok, adatok (1876–1948).* (Corespondenţa Societăţii „Kemény Zsigmond" din Tîrgu-Mureş. Scrisori, documente, date (1876–1948).) Redactat şi adnotat de Ildikó Marosi, Editura Kriterion, Bucureşti, 1973, p. 329. Cu ocazia jubileului a fost publicată în anul 1930 o carte comemorativă cu titlul de „*Ünnepi könyv*" (Cartea comemorării), în care se află şi comunicarea lui Biás. Vezi manuscrisul la SJANM, fond familial „Biás", nr. 18.

20 Vezi lista lucrărilor sale la finalul prezentei lucrări.

cu stema naţiunii secuieşti subliniază faptul că sigiliul secuiesc vechi, cu stemă, a fost folosit de oraşul Tîrgu-Mureş după ce naţiunea secuiască a primit o altă stemă de la Sigismund de Luxemburg. În urma cercetărilor noastre heraldice am avut ocazia să confirmăm afirmaţia lui şi să o argumentăm cu exemple concrete. Studiul său despre Cazinoul din Tîrgu-Mureş se bazează, de asemenea pe arhivă, utilizând numeroase date, drept pentru care se poate considera ca izvor documentar.

Majoritatea lucrărilor sale sunt publicări de izvoare: acte, jurnale de călătorie, corespondenţă personală şi conscripţii. De regulă sunt lucrări scurte publicate în reviste de istorie şi genealogie, anuare sau volume omagiale. O lucrare mai amplă nepublicată este un repertoriu pentru istoria poştei ardeleneşti (368 de pagini), pe care l-a întocmit în anii 1901–1902. Publicaţii de izvoare mai ample sunt şi lucrările privitoare la istoria bisericii unitariene şi jurnalul lui Teleki Sámuel. Biás fiind unul dintre colaboratorii permanenţi ai revistei clujene *Genealógiai Füzetek* (Caiete de Genealogie), apărută în anii 1902–1914, a publicat în aceasta o seamă de documente, mai ales conscripţii din secolul al XVII-lea, c*ât şi acte mai interesante* din diferite perioade.

O mare parte a articolelor sale se încadrează în categoria de curiozităţi, a căror prezentare şi analiză nu considerăm a fi aici sarcina noastră. Dar este cert că a colaborat cu numeroase ziare şi reviste, scriind mai ales articole atractive şi satisfăcând nevoile publicului cititor.

Biás a fost un istoric local şi genealog apreciat al epocii. Însă activitatea sa a fost influenţată în mare măsură de evenimentele istorice cu urmări profunde din primul pătrat al secolului al XX-lea. Activitatea lui de arhivist-istoric cea mai productivă a avut loc în perioada 1907–1916, când era custodele arhivei familiei Teleki din Tîrgu-Mureş. În urma mutării arhivei din oraş, activitatea sa ştiinţifică n-a mai avut o continuitate constantă, practic s-a întrerupt odată cu mutarea în anul 1916 a arhivei Teleki din Tîrgu-Mureş. În perioada interbelică nu a mai desfăşurat o activitate de specialitate constantă, pe lângă eforturile depuse pentru asigurarea traiului de zi cu zi, doar ocazional a avut prilejul să se dedice pasiunii sale de cercetător. Opera lui însă reprezintă un bun exemplu pentru urmaşii lui arhivişti.

PÁL - ANTAL Sándor

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

STUDII ŞI ARTICOLE

- *Erdély történelme az Árpád kortól a család kihaltáig* (Istoria Transilvaniei de la epoca Arpadiană până la dispariţia familiei), Cluj, 1895, 161 p. Mss. la SJAN Mureş, Colecţia de manuscrise, nr. 6.
- *Marosvásárhely a szabadságharc alatt.* (Tîrgu-Mureş în timpul luptei pentru libertate)

Extras din publicația „Marosvásárhely”, 1900, 50 p. În Anexă la *A marosvásárhelyi zenélőkút mestere.* (Meșterul fântânii muzicale din Tîrgu-Mureș)
- *A marosvásárhelyi céhek életéből.* (Din viața breslelor tîrgumureșene), Tîrgu-Mureș, 1902, 32 p.
- *II. Rákóczi Ferenc beiktatása az erdélyi fejedelemségbe* – 1707. aprilis 5. (Instalarea lui Francisc Rákóczi al II-lea ca principe al Transilvaniei – 5 aprilie 1707), Tîrgu-Mureș, 1903, 10 p.
- *A székely nemzet címere. (Stema națiunii secuiești*), Tîrgu-Mureș, 1905, 8 p.
- *Ásatások a marosvásárhelyi vártemplomban*. (Săpături la Biserica Reformată din cetatea Tîrgu-Mureșului), extras din săptămânalul „Vasárnap”, Tîrgu-Mureș, 1907, 8 p.
- *Teleki Mihály temetkezése.* (Înmormântarea lui Mihály Teleki), *e*xtras din „Erdélyi Múzeum*”*, Cluj, 1913, 7-71. Prezentare în „Századok”, 1913, 555.
- *Székely solymárok.* (Șoimari secui), extras din „A Marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság 1914. évi évkönyve.” (Anuarul Societății Literare „Kemény Zsigmond” din Tîrgu-Mureș pe anul 1914), Tîrgu-Mureș, 1914, 8 p.
- *Bolyai János utolsó szállása*. (Ultimul sălaș al lui János Bolyai), în „Ünnepi Könyv.” (Carte de sărbătoare), publicat de Societatea Literară „Kemény Zsigmond”, Tîrgu-Mureș, 1930. Manuscrisul la SJAN Mureș, fondul familial „Biás”, nr. 18.
- *Köteles Szőcs Dániel 1651. évi sírköve.* (Piatra funerară a lui Dániel Köteles Szőcs din anul 1651), Tîrgu-Mureș, Tipografia Colegiului, 1929, 17 p. Extras din „Székely Napló”, anul LIX., numărul 136-138.
- *A marosvásárhelyi Kaszinó száz éve – 1832–1932.* (100 de ani ai Cazinoului din Tîrgu-Mureș – 1832-1932), Tîrgu-Mureș, 1932, 158 p.
- *Székely nemes családok*. (Familii de nobili secui), Budapest, 1941.
- *Búcsú az ősi vármegyeházától.* (Rămas bun de la vechea reședință a comitatului), Tîrgu-Mureș, Tipografia Turul, 1942, 12 p.
- *A bergenyei ref. Egyházközség története*. (Istoria parohiei reformate din Berghia), 1907. Mss. la Parohia Reformată din Berghia.

PUBLICĂRI DE DOCUMENTE
- *Apafy Mihály naplója (1632–1689).* (Jurnalul lui Mihály Apafi (1632–1689)), *e*xtras din publicația „Marosvásárhely” pe anul 1899/1900, Tîrgu-Mureș, 1900, 18 p.
- *Adatok az erdélyi posták történetéhez*. (Date pentru istoria oficiilor poștale din Transilvania), culese de Biás István jun., Tîrgu-Mureș, 1901–1902, 368 p. Mss. la SJAN Mureș, Colecția de manuscrise, nr.5.
- *Adatok a Teleki-könyvtár alapításának történetéhez.* (Date pentru istoria înființării Bibliotecii Teleki), extras din „Székely Ellenzék”, Tîrgu-Mureș, 1901, 13 p. Prezentat în „Századok” 1902, 577.
- *Révai, Kazinczy és Kisfaludy Sándor levelei Teleki Sándor grófhoz.* (Scrisorile lui Révai, Kazinczy şi Kisfaludy Sándor, trimise contelui Teleki Sándor), *î*n „Akadémiai Értesítő”*,* 1907.

- *Máramaros vármegye homagiális összeirása 1670-ből*. (Conscripția omagială a comitatului Maramureș din 1670), în „Genealógiai Füzetek” (Caiete de genealogie), 1907, p. 94–95.
- *Gróf Teleki Ádám tábornok családtörténeti feljegyzései (1730–1740). (Însemnările genealogice ale generalului Adam Teleki din anii 1730–1740), în* „Genealógiai Füzetek” (Caiete de genealogie), 1908, p. 6–10
- *Fejér megye lustrája 1682-ből.* (Conscrierea lustrală a comitatului Alba din 1682), în „Genealógiai Füzetek” (Caiete de genealogie), 1908, p. 147–149.
- *Fejér megye lustrája 1686-ból*. (Conscrierea lustrală a comitatului Alba din 1686), în „Genealógiai Füzetek” (Caiete de genealogie), 1908, p. 164–168.
- *Kolozs megye lustrája 1680-ból.* (Conscrierea lustrală a comitatului Cluj din 1680), în „Genealógiai Füzetek” (Caiete de genealogie), 1908, p. 110–113.
- *Kolozs megyei lustra 1686-ból*. (Conscrierea lustrală a comitatului Cluj din 1686), în „Genealógiai Füzetek” (Caiete de genealogie), 1908, p. 173–174.
- *Középszolnok megye lustrája 1684-ből*. (Conscrierea lustrală a comitatului Solnocul de Mijloc din 1684), în „Genealógiai Füzetek” (Caiete de genealogie), 1908, p. 153–154.
- *Kraszna megye lustrája 1680-ból*. (Conscrierea lustrală *a comitatului Crasna din 1680*), în „Genealógiai Füzetek” (Caiete de genealogie), 1908, p. 113–115.
- *Küküllő megye lustrája 1680-ból*. (Conscrierea lustrală a comitatului Târnava din 1680), în „Genealógiai Füzetek” (Caiete de genealogie), 1908, p. 87–90.
- *Küküllő megye lovasainak összeirása 1686-ból*. (Conscrierea călăraşilor din comitatului Târnava din 1686), în „Genealógiai Füzetek” (Caiete de genealogie), 1908, p. 174–178.
- *Torda vármegye lustrája 1670-ből*. (Conscrierea lustrală a comitatului Turda din 1670), în „Genealógiai Füzetek” (Caiete de genealogie), 1908, p. 21–23., 50–54.
- *Teleki Sámuel erdélyi kancellár útinaplója (1759–1763). (*Jurnalul de călătorie a cancelarului Transilvaniei Sámuel Teleki (1759–1763)). Redactat de Ifj. Biás István, Tîrgu-Mureş, Tipografia Kossuth, 1908, 125 p.
- *Adatok II. Rákóczi Ferenc történetéhez.* (Date cu privire la istoria lui Ferenc Rákóczi al II-lea), extras din „Székely Ellenzék”, Tîrgu-Mureş, 1909, 16 p.
- *A római szent birodalmi széki gr. Teleki nemzetség marosvásárhelyi levéltárában őrzött eredeti okiratokon lévő címeres pecsétek betűsoros jegyzéke.* (Indexul alfabetic al sigiliilor cu stemă aflate pe documentele originale ale familiei Teleki de Szék, conți ai Sfântului Imperiu Roman, păstrate la arhiva lor din Tîrgu-Mureș), Tîrgu-Mureș, 1909, 74 p. (împreună cu Pálmay József)
- *Nemes Belső-Szolnok vármegyének regisztroma 1686.* (Conscrierea nobilului comitat Solnocul Interior din 1686), în „Genealógiai Füzetek” (Caiete de genealogie), 1909, p. 27–28.
- *Nemes Belső-Szolnok vármegye zsoldosainak számok 1686.* (Numărul mercenarilor comitatului Solnocul Interior din 1686), în „Genealógiai Füzetek” (Caiete de genealogie), 1909, p. 28–29.

- *Fejér vármegye lustrája 1686-ból.* (Conscrierea lustrală a comitatului Alba din 1670), în „Genealógiai Füzetek" (Caiete de genealogie), 1909, p. 88–91., 129–132., 145–148.
- *Küküllő megye lustrája 1686-ból.* (Conscrierea lustrală a comitatului Târnava din 1686), în „Genealógiai Füzetek" (Caiete de genealogie), 1909, p. 58–59.
- *Belső-Szolnoki lustra 1684-ből.* (Conscrierea lustrală Solnocul Interior din 1670), în „Genealógiai Füzetek" (Caiete de genealogie), 1910, p. 84.
- *Kézdiszéki lustra 1659-ből.* (Conscrierea lustrală din scaunul Kezdi din 1659), în „Genealógiai Füzetek" (Caiete de genealogie), 1910, p. 83.
- *Torda vármegyei lustra 1671-ből.* (Conscrierea lustrală a comitatului Turda din 1671), în „Genealógiai Füzetek" (Caiete de genealogie), 1910, p. 33–38, 61–62.
- *Torda vármegyei lustra 1677-ből.* (Conscrierea lustrală a comitatului Turda din 1677), în„Genealógiai Füzetek" (Caiete de genealogie), 1910, p. 103–104., 136–138.
- *Unitárius egyháztörténeti adatok (1619–1866).* (Date din istoria Bisericii Unitariene (1619-1866)), Tîrgu-Mureş, Tipografia Kossuth, 1910, 255 p. Cu introducere scrisă de Kelemen Lajos.
- *Betüsoros kimutatása a marosvásárhelyi Teleki könyvtárban őrzött ...nemességi okleveleknek.* (Indexul alfabetic al diplomelor de nobilitate... păstrate la Biblioteca Teleki din Tîrgu-Mureş), Tîrgu-Mureş, 1911, 22 p.
- *Aranka György halála és gyászjelentése.* (Decesul şi necrologul lui György Aranka)*, în* „Erdélyi Múzeum", 1911, p. 73–74.
- *Kövesdi Boér István családi följegyzései – 1784–1824*. (Consemnări familiale ale lui Boér István de Kövesd), în „Genealógiai Füzetek" (Caiete de genealogie), 1912, p. 52.
- *Váradi Nagy Simon családi följegyzései – 1683–1702*. (Consemnări familiale ale lui Simon Nagy de Várad), în „Genealógiai Füzetek" (Caiete de genealogie), 1912, p. 74–75.
- *1677. július 1. Stépán Erzsébet és Toldalagi János lakodalmi meghívója*. (Invitaţie la nuntă a lui Erzsébet Stépán şi János Toldalagi), în „Genealógiai Füzetek" (Caiete de genealogie), 1912, p. 128.
- *1721. március 27. Nagyszegi Gáborné Urai Éva temetésének költségei*. (Cheltuielile înmormântării soţiei lui Gábor Nagyszegi, Éva Urai), în „Genealógiai Füzetek" (Caiete de genealogie), 1912, p. 31–32.
- *1769. szeptemben 24. Gróf Rhédey Mihály szerződése Hofmeyer József és Simon kolozsvári kőfaragókkal*.(Contract încheiat de contele Rhédey Mihály cu Hofmeyster József şi Simon cioplitori de piatră clujeni), în „Genealógiai Füzetek" (Caiete de genealogie), 1912, p. 54.
- *Récsei Boér Simon a szentpáli és kövesdi Boér család genealógiájáról*. ([Relatările] lui Boér Simon de Recea despre genealogia familiei, ramurile de la Sînpaul şi Cuieşd), în „Genealógiai Füzetek" (Caiete de genealogie), 1914, p. 36–37.
- *Sárdi Simén György feljegyzései*. (Însemnările lui Simen György de Şard), în „Genealógiai Füzetek" (Caiete de genealogie), 1914, p. 38–39.

TRAIAN BOSOANCĂ
(1946-2005)

Deşi a activat doar câțiva ani în instituția mureşeană a Arhivelor, drd. Traian Bosoancă merită şi trebuie amintit în lungul şir al celor care au slujit memoria scrisă a neamului nostru, memorie păstrată, cu grijă şi pasiune, de oameni dedicați unei meserii deloc uşoară – cea de arhivist.[1]

Copil unic al părinților săi, Ioan[2] şi Otilia Bosoancă, a văzut lumina zilei la 27 ianuarie 1946, în municipiul Toplița, județul Harghita. Studiile primare le urmează la şcoala din Sovata, cele secundare la Liceul „Al. Papiu Ilarian" (clasele V-VII), iar cele liceale le-a absolvit la Reghin, la Liceul „Petru Maior" în 1963.[3] Următorii doi ani a predat, în calitate de cadru didactic suplinitor, la şcolile generale din localitățile mureşene Suseni şi Solovăstru.[4] Între anii 1965-1970, este student al Facultății de Istorie şi Filozofie de la Universitatea „Babeş-Bolyai" din Cluj, pe care o absolvă în cadrul secției de Istorie Universală, susținând examenul de diplomă în iunie 1970. În 1974, îşi întemeiază o familie, alături de Maria, născută Dogaru, din Ogra. Împreună au avut doi copii, Rareş Ioan şi Vlad. La scurt timp, în 1976, a renunțat la cariera de arhivist, transferându-se la Muzeul Județean Mureş, unde şi-a dovedit disponibilitatea de a se dedica zeiței Clio, pe care a slujit-o tot restul vieții. Probabil că alegerea unui alt drum a fost determinată şi de aşa numitele „pete" ale biografiei sale, descoperite de „organele" competente, „pete"

1 Evocări ale personalității şi activității lui T. Bosoancă au semnat, între alții, dr. Virgil Pană, sub titlul „Traian Bosoancă (1946-2005)" (*Marisia* XXVIII/2006, p. 437-439) şi Ana Todea, în *Portrete mureşene*, tip. Digital Color Company, Tîrgu-Mureş, 2013, p. 73-75.

2 Lucrător în cadrul CFR-ului, a locuit, împreună cu familia, în Toplița, Şintereag (Bistrița-Năsăud), Zau de Cîmpie, Brîncovenești, Tg-Mureş; cf. Ana Todea, *op. cit.*, p. 73.

3 *Ibidem.*

4 Arhiva F.A.S. Mureş, dos. 17/1970.

conjuncturale, ce nu îi aparțineau. Era vorba de tatăl soției sale, fost preot greco-catolic, „nerevenit" potrivit vocabularului epocii, şi de o altă rudă a aceleaşi, care trăia în Germania federală şi despre care se ştia că anual vizita tânăra familie. Ajuns la muzeu, în această instituție de cultură, a urcat treptele profesionale, până la gradul de cercetător ştiințific principal. În 2005, era doctorand, pregătind teza intitulată „Elita intelectuală românească din zona Mureş-Târnava Mare în anii 1918-1919. Contribuția ei la realizarea Marii Uniri. Integrarea ei în viața politică şi publică a României în perioada anilor 1919-1947". Susținută în cadrul Catedrei de Istorie a Institutului de Cercetări Socio-Umane din Cluj-Napoca, lucrarea nu a fost finalizată, întrucât timpul nu a mai avut răbdare cu autorul ei. Nedrept şi prea devreme, Traian Bosoancă a trecut Styx-ul, la 20 aprilie 2005, decesul său neaşteptat luând prin surprindere comunitatea culturală mureşeană. [5]

Cariera profesională ulterioară facultății, şi-a început-o, prin repartizare, ca angajat la Filiala Mureş a Arhivelor Statului (F.A.S. Mureş), având de efectuat o perioadă de stagiatură, de trei ani. Prima zi de activitate ca arhivist stagiar este cea de 15 august 1970.[6] În cele ce urmează, vom insista mai mult asupra activităților desfăşurate în cei şase ani de angajat la arhivele mureşene, întrucât despre ce a făcut după 1976 s-a scris după plecarea lui dintre noi.[7]

Pasiunea lui Traian Bosoancă pentru istoria contemporană s-a manifestat imediat după încadrare în instituția amintită. La numai o lună, se modifica planul de învățământ propus de F.AS. Mureş, deoarece „noul încadrat" dorea să elaboreze, deşi nu avea încă această obligație, un referat profesional cu titlul „Lupta pentru unirea Transilvaniei cu România, în 1918, oglindită în fondurile deținute de Arhivele Statului Mureş".[8] Tema generoasă, presupunea un efort deosebit, dacă avem în vedere că subiectul necesita o cunoaştere superioară a fondurilor arhivistice aflate în depozitele instituției la care de abia se angajase. Manuscrisul s-a păstrat, numărând 27 de file, dintre care patru cuprindeau cele 80 de note, indicând bibliografia parcursă şi fondurile cercetate de autor. Darea de seamă a activității F.A.S. Mureş pe semestrul I/1971 îl menționează pe arhivistul T. Bosoancă, al cărui referat, amintit mai sus, era apreciat ca „satisfăcător".[9]

Fără a i se acorda o perioadă de acomodare cu noul stil de muncă, tânărul arhivist a fost cooptat, în acelaşi an 1970, în colectivul arhiviştilor mureşeni,

5 A. Todea, *op. cit*., p. 73.

6 Idem.

7 Virgil Pană, *op.cit.*

8 Arhiva F.A.S. Mureş, dos. 4/1970

9 Ibidem; necunoscând criteriile de apreciere aplicate manuscrisului, trebuie avut în vedere subiectivismul celui/celor care l-au citit şi apreciat; T. Bosoancă cercetase, în vederea scrierii acestui material, între altele, serii din fondurile documentare „Prefectura jud. Mureş", „Prefectura jud. Târnava Mică" şi „Prefectura Mureş"; referatul a luat drumul Bucureştilor, fiind trimis la Direcția Generală a Arhivelor Statului, în mai 1971 (cf. Arhiva F.A.S. Mureş, dos. 11/1971).

angrenați în prelucrarea arheografică a conscripției urbariale din 1819/1820, în vederea publicării, o activitate extrem de complexă și complicată.[10] Era vorba de prelucrarea unor documente ce presupuneau cunoștințe vaste de paleografie, în condițiile în care T. Bosoancă se specializase în istoria contemporană, perioadă a cărei cercetare nu impunea cunoștințe legate de paleografiile folosite în Transilvania. Conform uzanțelor vremii, cu toate că activase numai câteva luni, la sfârșitul anului 1970, conducerea instituției întocmește o caracterizare a noului arhivist și îi acordă calificativul general „bine", recunoscându-i-se un nivel de cunoștințe și o atitudine față de muncă de nivel bun.[11] Spiritul liberal, care l-a caracterizat, de fapt, întreaga viață, s-a manifestat, atrăgându-și critici, între altele, pentru necompletarea caietului de activitate zilnică, obligație ce, se pare, l-a deranjat în toți anii care au urmat.[12] Caietul respectiv dezvăluie, de exemplu, că în perioada 15 august-17 octombrie 1970, pe lângă studierea și însușirea instrucțiunilor specifice activității în filială, a efectuat, chiar imediat după angajare, integrarea unor documente răvășite la un fond arhivistic, a ordonat periodice în biblioteca documentară a instituției, dar a și expertizat unele materiale documentare, o muncă ce presupune, de asemenea, o experiență și o practică arhivistică, dar și o responsabilitate, fiind vorba de stabilirea valorii istorico-practice a unor înscrisuri.[13] Proaspăt angajat, T. Bosoancă nu putea îndeplini astfel de condiții! În aceleași trei luni, august-octombrie 1970, a fost trimis și pe teren, acordând asistență de specialitate creatorilor și deținătorilor de arhivă din județ. Tot în acea perioadă a fost preocupat de învățarea paleografiei maghiare.[14] Pentru acest început de activitate în arhivele de la Tg-Mureș, trebuie reținut în același an, 1970, intră în rândul colaboratorilor cotidianului local „Steaua Roșie", cu articolul „Nicolae Iorga – istoric al Transilvaniei".[15]

În anul următor îl găsim, din nou, între cei care transcriau și traduceau textele conscripției de la început de secol XIX, precum și în acțiunea de depistare, transcriere și traducere a legislației referitoare la urbariul din Transilvania. A avut ca sarcină și aceea de a extrage din documente și de a face fișe pentru cuvintele „corupte", identificându-le pe cele care suferiseră schimbări de litere și sens. Dar, în 1971, T. Bosoancă a prestat și alte activități specifice muncii de arhivist: verificarea existenței integrale și prelucrarea unor fonduri documentare bancare, ordonarea și fișarea unor documente preluate de la Sighișoara, între care „Legiunea de jandarmi Târnava Mică", prelucrarea fondului „Școala industrială de fete - Dumbrăveni".[16] Figurează în lista cu articolele și comunicările arhiviștilor mureșeni, cu „Nicolae

10 Idem, dos. 2/1971.
11 Idem, dos. 17/1970.
12 Idem, dos. 2/1971
13 Idem, dos. 13/1971.
14 Ibidem.
15 Arhiva F.A.S. Mureș, dos. 4/1970.
16 Ibidem (raport olograf personal privind activitatea din perioada 14 iunie-18 septembrie).

Iorga şi izvoarele istoriei României" şi cu acelaşi material publicat în ziarul local, amintit mai sus.[17] Încorporat în armată, cu termen redus, din toamna lui 1971, îşi va întrerupe activitatea la F.A.S. Mureş, timp de şase luni. În obişnuita caracterizare anuală, se spunea că „asupra pregătirii teoretice câştigate în facultate, nu avem rezerve", dar, nu a satisfăcut exigenţele decât la nivelul calificativului „satisfăcător". Într-un alt loc se recunoştea că preocupările sale sunt legate „mai mult de munca ştiinţifică". De remarcat că începuse să înveţe şi limba germană, progresele fiindu-i apreciate ca „mulţumitoare".[18]

1972 – un nou an de muncă în viaţa arhivistului stagiar, Traian Bosoancă. Şi-a propus să îşi îndrepte atenţia spre o nouă temă de cercetare, al cărei rezultat să poarte titlul „Legiunea de Jandarmi a judeţului Târnava Mare. Reflectarea evenimentelor din prima etapă a revoluţiei democrat-populare."[19] De acelaşi tărâm ştiinţific s-a legat şi participarea sa la o sesiune de comunicări, dedicată aniversării unui sfert de veac de la proclamarea Republicii. Materialul prezentat s-a intitulat „Acţiuni politice în perioada premergătoare proclamării Republicii în fostele judeţe Târnava Mică şi Târnava Mare".[20] La cercul profesional de studii a susţinut referatul „Terminologia actuală în arhivistica românească. Noţiuni şi sensuri", apreciat cu „bine".[21] Cu toate acestea, invitat să prezinte lucrarea la sesiunea ştiinţifică a instituţiei centrale, nu i s-a permis deplasarea, apreciindu-se că respectiva comunicare este „insuficient realizată pentru a putea fi expusă într-o sesiune."[22] Cât adevăr conţinea această afirmaţie, nu putem şti, în condiţiile în care manuscrisul nu s-a păstrat. Ca arhivist, a desfăşurat aproximativ aceleaşi lucrări: transcrierea conscripţiilor, verificarea unor fonduri depozitate la F.A.S. Mureş, acordarea de cote definitive la documentele ce alcătuiau fondul „Prefectura jud. Târnava Mică" şi colecţia instituţiilor bancare din Sighişoara.[23] Pe lângă toate acestea, a avut de realizat 1.000 de fişe tematice; a reuşit acest lucru, chiar depăşind planul iniţial. Nu s-a ţinut cont de lipsa de experienţă într-un astfel de demers, nu i s-a acordat sprijinul de specialitate necesar, însă a fost criticat pentru că a fişat documente „fără... prea mare importanţă istorică".[24] Ceea atrage atenţia este că îl găsim pe Traian Bosoancă cooptat în grupa de învăţământ ideologic, deşi nu era membru PCR (!); politica epocii nu permitea neînregimentarea...[25]

În al treilea an de activitate la F.A.S. Mureş, a efectuat depistări de documente

17 Arhiva F.A.S. Mureş, dos. 3/971.
18 Idem, dos. 11/1971.
19 Ibidem.
20 Arhiva F.A.S. Mureş, dos. 2/1972
21 Idem, dos. 11/1972
22 Idem, dos. 12/1973.
23 Idem, dos. 2/1972.
24 Ibidem.
25 Arhiva F.A.S. Mureş, dos. 11/1972.

în fondul „Prefectura jud. Mureș”, pentru o fișare ulterioară. Planul stabilit era de 1.600 fișe(!), dar de data aceasta nu singur, ci împreună cu un alt coleg – Viorel Grama. În același material documentar, Traian Bosoancă a ordonat și inventariat documente găsite fără evidență, din perioada 1914-1918. Aceeași operațiune i s-a încredințat și pentru „Prefectura Târnava Mică”. A fost implicat și în verificarea a numai puțin de opt fonduri și colecții, însumând, cu aproximație, în jur de 70-80 m.l. Referatul profesional anual s-a intitulat „Criterii de bază la constituirea unei arhive curente”. În obișnuita caracterizare anuală se sublinia spiritul de inițiativă și de observație dezvoltat, care îi erau caracteristice, la care se adăuga receptivitatea la nou. Nemulțumea stilul său de lectură, axat pe istorie generală și nu pe perioada contemporană. Chiar și cititul trebuia controlat și direcționat! Era anul în care și-a încheiat stagiatura, susținând examenul necesar pentru încadrarea ca arhivist definitiv.

Începând cu anul 1974 a participat la cursul de pregătire profesională, cu durata de doi ani, la București.[26] În plan cultural-științific, a fost unul dintre participanții la manifestările Decadei muzeelor. Aici a susținut o comunicare intitulată „Activitatea antistatală desfășurată de mișcarea legionară și celelalte organizații fasciste, precum și desfășurarea campaniei electorale și victoria F.N.D. din 19 noiembrie 1946”. Manuscrisul original are 5 pagini și un titlu oarecum schimbat.[27] La sesiunea organizată cu același prilej îl regăsim pe arhivistul mureșean înscris în program, cu „Situația politică la instaurarea puterii revoluționar-democratice și lupta împotriva organizațiilor fasciste în perioada anilor 1944-1946 în județul Mureș”.[28] Prin referatul profesional anual, „Ediții de documente românești și străine privitoare la istoria Transilvaniei”, propunea „ o trecere în revistă a tuturor edițiilor de documente...cu un scurt comentariu...temă destul de puțin tratată în literatură de specialitate”.[29] Nu cunoaștem motivele pentru care nu-l găsim în lista participanților la cercul de studii din acel an. Raportul anual de activitate dezvăluie ce lucrări a efectuat T. Bosoancă în 1974: a susținut două comunicări, a verificat fonduri arhivistice, a efectuat modificări și completări în diverse inventare, a cotat alte fonduri și fragmente de fonduri, fiind vorba de un total de 145 m.l. și nu mai puțin de 71 de fonduri și colecții; a întocmit 300 de fișe tematice; a efectuat controlul arhivelor de la 12 creatori; a propus pentru restaurare peste 600 de documente depistate ca fiind în stare fizică precară.[30] De asemenea, a descoperit un număr de

26 Idem, dos. 13/1974.

27 Idem, dos. 12/1974; titlul inițial a fost „Activitatea antistatală desfășurată de mișcarea legionară și celelalte organizații fasciste în județele din centrul Transilvaniei în perioada 1944-1945”.

28 Ibidem.

29 Arhiva F.A.S. Mureș, dos. 11/1974; citatul este regăsibil într-un raport olograf al lui Traian Bosoancă.

30 Idem, dos. 2/1974.

şapte documente inedite „cu ocazia aniversării a 30 de ani de la insurecţia naţională antifascistă”.[31]

Şi a venit anul 1975... Arhivistul nostru a avut ca sarcini de îndeplinit, în general, similare celor din trecut. Atrage atenţia pregătirea fondului „Fuchs Simion” pentru fondul de asigurare, constând într-o operaţiune de ordonare pe probleme (cca 20 m.l., fiind formulate 109 probleme) şi preluarea a altor 20 m.l. de documente de la Biblioteca „Teleki-Bolyai”. A fost cel căruia i s-a încredinţat valoroasa colecţie de Registre de stare civilă, pentru a o prelucra, dar munca i-a fost îngreunată de lipsa instrucţiunilor tehnice aşteptate şi sosite cu întârziere, ceea ce i-a impus refacerea unora dintre lucrările efectuate.[32] Îşi propunea să publice un material în periodicul *MARISIA*, intitulat „Situaţia politică la instaurarea puterii revoluţionare democratice şi lupta împotriva organizaţiilor fasciste în perioada 1944-1946, în judeţul Mureş.” Nu ştim de ce, dar T. Bosoancă nu figurează între autorii din cuprinsul respectivei publicaţii. Se păstrează un manuscris din acelaşi an, intitulat „9 Mai – ziua independenţei de stat a României şi a victoriei asupra fascismului”, care, potrivit rezoluţiei, a fost trimis spre publicare în buletinul „Spada”, al Inspectoratului de Miliţie.[33] A susţinut o conferinţă de popularizare la aceeaşi instituţie, cu tema „Momente importante din istoria poporului român în lupta pentru eliberare socială şi naţională”. O activitate similară a desfăşurat la Cooperativa „Metalul”, vorbind despre „Importanţa zilei de 6 martie 1945 – guvernul Petru Groza”. Celor angajaţi la cunoscuta, pe atunci, întreprindere mureşeană, IMATEX, le-a evocat „Aniversarea a 98 de ani de la proclamarea independenţei de stat a României şi a 30 de ani de la victoria împotriva fascismului”.[34] Erau, cu siguranţă, teme conjuncturale, impuse de politica epocii, ce depăşeau orizontul preocupărilor sale, dar nu avea de ales. Şi cu toate acestea, nu se ridica, nici în acel an, la nivelul exigenţelor conducerii, fiind acuzat de delăsare, superficialitate, neîndeplinirea ritmică a lucrărilor etc., propunându-se chiar „o analiză mai atentă a perspectivei arhivistului la această filială”..

Din 1976, a mai lucrat numai primele nouă luni la F.A.S. Mureş. Planul de muncă atribuit: 16 unităţi controlate, 8 m.l. de documente de pregătit pentru fondul de asigurare, completarea inventarelor la alte şase fonduri de preturi, selecţionări a trei fonduri bancare, fişe tematice pentru documente de interes naţional şi local etc. Propusese, ca titlu pentru referatul profesional, „Mişcări ţărăneşti în judeţul Mureş-Turda, în toamna anului 1918”.[35] Însă, la 1 septembrie, se înainta la D.G.A.S. Bucureşti, cererea de transfer făcută de Muzeul Judeţean Mureş, pentru Traian

31 Ibidem; citatul este preluat din raportul de activitate pe 1974, întocmit de T. Bosoancă.
32 Arhiva F.A.S. Mureş, dos. 3/1975.
33 Idem, dos. 11/1975.
34 Idem, dos. 3/1975.
35 Idem, 10/1976.

Bosoancă.[36] Impresia lăsată a fost aceea că nu a fost, nicidecum, dorit şi sprijinit în a se forma şi rămâne un profesionist al arhivelor. Probabil, nici firea lui „tonică şi exuberantă”[37] nu a corespuns stilului de muncă destul de cazon şi restrictiv din arhive.

Între 1976-1989 a lucrat la Oficiul Județean de Patrimoniu Mureş, pe care l-a şi condus timp de doi ani (1987-1989). Au fost 13 ani de activitate intensă, contribuind la îmbogățirea listei monumentelor istorice şi de arhitectură din județul Mureş, cu aproape 200 de poziții. S-a implicat în depistarea tuturor monumentelor comemorative din județ, în număr de 1.117, cărora le-a elaborat şi documentația.[38] Cu o întrerupere de doi ani (1989-1992) ca director al Întreprinderii Cinematografice județene, a rămas credincios iubirii sale pentru istorie, revenind la muzeu, loc în care s-a simțit, se pare, „acasă.” Dovada principală o găsim într-un curriculum vitae[39], nedatată, dar din calcule rezultând că este vorba de anul 1994: avea 18 ani vechime în specialitate, dintre care 14 la Oficiul de Patrimoniu şi alți 4 la secția de istorie a muzeului. Tot aici a avut condițiile permisive şi necesare pentru a-şi desfăşura cercetările şi a fi admis la doctorat, în aprilie 1993, la universitatea clujeană, cu teza amintită la începutul acestui material bio-bibliografic. În acelaşi curriculum declara că la compartimentul monumente, a desfăşurat „activitatea de cercetare, evidență, valorificare şi conservare a monumentelor din județul Mureş”. În plan ştiințific, a fost preocupat de strângerea de informații despre mureşenii implicați în evenimentele Marii Uniri din 1918, reuşind să întocmească 476 de fişe personale ale participanților şi luptătorilor pentru România Mare, proveniți din acest areal geografic. De reținut sunt cele 146 de reportaje difuzate la Radio Tg-Mureş, referitoare la personalități ale revoluției românești de la 1848, la bisericile de lemn (menționând că nu putea folosi termenul de biserică în emisiuni), la evenimente şi personalități politice remarcabile în istoria poporului şi, firesc, despre mureşenii prezenți la Alba-Iulia, la 1 Decembrie 1918. Alte 17 reportaje audio ale lui T. Bosoancă au putut fi ascultate la Radio Cluj, toate în acelaşi an, 1987. Doi ani mai târziu, vocea lui a răsunat la radio Bucureşti, în octombrie 1989, la 45 de ani de la eliberarea nord-vestului Transilvaniei de sub ocupația hortistă. Alte activități de reținut: implicarea în pregătirea şi instalarea expoziției permanente a secției moderne a muzeului, în Palatul Culturii din Tg-Mureş, colaborarea la organizarea a 6 expoziții, susținerea a peste 400 de conferințe, participarea la mese rotunde, seri muzeale.

36 Idem, dos. 12/1976.

37 Cf. V. Pană, op. cit.

38 Idem, p. 437.

39 Arhiva Muzeului Județean, Mureş; ținem să aducem mulțumirile noastre, conducerii Muzeului Județean Mureş, în special d-lui Virgil Pană, care ne-a sprijinit în a obține date despre activitatea muzeografului Traian Bosoancă; informațiile care urmează sunt dintre cele puse la dispoziție de prestigioasa instituție de cultură din Tg-Mureş.

Dorința de a avansa profesional l-a determinat pe T. Bosoancă să se înscrie la examenul de grad în cadrul muzeului, în 1995. Cererea sa era susținută şi argumentată de o lungă listă de articole publicate în presă (64) şi comunicări prezentate la sesiuni şi simpozioane (61 – cu mențiunea „selectiv"). Subiectele abordate erau, în majoritate, cele dragi inimii lui: Marea Unire de la 1918, anul 1848, monumentele de arhitectură. Istoricul Traian Bosoancă s-a manifestat plenar, urmându-şi gândul şi încercând să-şi împlinească dorința de a scrie despre mureşenii implicați în Marele Act al anului 1918, precum şi destinul lor ulterior. Probabil, un preambul a ceea ce pregătea în teza sa de doctorat se regăseşte în apariția editorială din 2000, *Mureşenii şi Marea Unire*[40], cu ecouri favorabile în presa locală.[41] Dar... timpul său pământean s-a încheiat înainte de a-şi duce visul la capăt.

A reuşit să reia legătura cu instituția mureşeană a arhivelor, devenind un participant constant la sesiunea organizată de Direcția Județeană Mureş a Arhivelor Naționale, începând cu ediția jubiliară din 2001, dedicată semicentenarului Arhivelor din Tg-Mureş, sub genericul „Arhivele în slujba ştiinței şi culturii", precum şi la acțiunile similare din anii care au urmat, dar a şi publicat în periodicul „Anuarul Arhivelor Mureşene", chiar de la primul număr.[42]

Calitatea profesională superioară, completată de o fire deschisă, veselă şi deloc emfatică, a fost remarcată de colegi, colaboratori şi de toți cei care, în diferite împrejurări, l-au cunoscut.

Ce ar mai fi de spus despre regretatul Traian Bosoancă? Spiritul său liberal, recunoscut de oamenii care l-au înconjurat, s-a manifestat şi în plan politic, fiind implicat în reconstrucția PNL Mureş, al cărui preşedinte a fost în perioada 1997-2000.[43] Arhivele mureşene ar fi putut avea un arhivist de frunte, dar norocos a fost muzeul mureşean, care l-a avut angajat până la sfârşitul său mult, mult prea neaşteptat şi implacabil.

Ce ar merita făcut? Găsirea unei soluții pentru ca manuscrisul tezei sale de doctorat să vadă lumina tiparului. Ar fi, probabil, cel mai bun şi drept omagiu adus celui ce a fost TRAIAN BOSOANCĂ.

Milandolina – Beatrice DOBOZI

40 Editura Ardealul, Tg-Mureş, 2000, 255 p.

41 Cornel Sigmirean, Mureşenii şi Marea Unire de Traian Bosoancă, în *Cuvântul liber*, 18 ianuarie 2001, p. 8; Nicoleta Man, Mureşenii şi Marea Unire – Lansare de carte, în *Idem*, 19 ianuaire 2001; Dorin Borda,O carte despre oamenii Unirii: eveniment editorial la „Ardealul", în *Idem*, 23 ianuarie 2001.

42 Din activitatea ecleziastică, cultural şi politică a protopopului Ioan Maloş, în *Anuarul Arhivelor Mureşene*, I/2002, p. 278-286.

43 Ana Todea, *op. cit.* p. 74

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ[44]

1. *Mureşenii şi Marea Unire*, Editura Ardealul, Tg-Mureş, 2000, 255 p.
2. Participanți mureşeni la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, în *Vatra*, nr. 11/1988, p. 212A
3. Ştefan Rusu, preşedintele Consiliului Național Român din Tg-Mureş, în *Vatra*, noiembrie 1989, p. 3
4. Mureşeni la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia, în *Vatra*, XVIII/1991, p. 2
5. Emil A. Dandea – luptător pentru România Mare, în vol. *Un om pentru Tg-Mureş: Emil A. Dandea*, Fundația Culturală „Vasile Netea", 1995, p. 11-36
6. Contribuția preoțimii mureşene la realizarea Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918, în *MARISIA*, 1996, p. 303-315
7. Protopopul Ştefan Rusu – luptător pentru desăvârşirea unității naționale şi consolidarea statului național unitar român, în *APULUM*, 1997, p. 561-566
8. Protopopul Vasile Duma participant la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia din 1 Decembrie 1918, în *APULUM*, 1998, p. 544-549
9. Marea Unire şi preoțimea ortodoxă română din județul Mureş, în *ANGVUSTIA*, 1999, p. 321-324
10. Dionisie P. Decei, luptător pentru desăvârşirea unității naționale şi consolidarea ei, în *Revista Bistriței*, Muzeul de Istorie Bistrița, 1999, p. 385-389
11. Din viața şi activitatea avocatului dr. Aurel Baciu, participant la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia, în *APULUM*, 39/2000, p. 541-554
12. Personalitatea protopopului Ariton Marian Popa, participant la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia, în *APULUM*, 37/2000, p. 177-185
13. Avocatul dr. Adrian Popescu, participant la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia, în *APULUM*, 38/2001, p. 155-163
14. Aportul preoților şi protopopilor greco-catolici din județul Mureş la realizarea Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918, în *SARGEȚIA*, 30/2001-2002, p. 593-508
15. Sîngeorgiu de Mureş la ceasul Marii Uniri de la 1918 – un document inedit, în *Anuarul Arhivelor Mureşene*, II/2203, p. 195-286 (în colaborare cu Ilarie Gh. Opriş)
16. (recenzie) Ioan Siviu Nistor, Contribuții mureşene la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia*,* (Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1981), în *MARISIA*, X/1980, p. 751-754

44 Lista este selectivă în sensul că reuneşte doar titlurile apropiate subiectului tezei de doctorat ce o avea în pregătire; sursa folosită: A. Todea, *op. cit.*, p. 74-75.

Participant la sesiunea „Arhivele şi Cercetarea istorică”, organizată de Arhivele Tg-Mureş (2001-2005)

În intervalul menționat, în calitate de cercetător la Muzeul Județean Mureş, Traian Bosoancă a susținut următoarele comunicări:

1. Din activitatea ecleziastică, culturală şi politică a protopopului Ioan Maloş (Sovata 31 octombrie 2001 – Secțiunea „Istorie contemporană”)
2. Aspecte din viața politică a municipiului Tg-Mureş în perioada interbelică (Tg-Mureş, 29 mai 2002 – Secțiunea „Istorie modernă şi contemporană”)
3. Alegerile parlamentare din 1928 din județul Mureş (Sovata, 22 mai 2003 – Secțiunea „Istorie contemporană”)
4. Din activitatea politică, culturală şi didactică a prof. dr. Ioan Bozdog (Sovata, 20 mai 2004 – Secțiunea „Istorie contemporană”)
5. Învățământul primar confesional din județul Mureş în anul şcolar 1939/1940 (Sovata 19 mai 2005 – Secțiunea „Istorie contemporană”; în colaborare cu Ilarie Gh. Opriş).

Sovata - 20 mai 2004 - Peter Moldovan, Traian Bosoancă, Ilarie Gh. Opriş

ANDREI CACIORA
(1927-2010)

Este luni, ora 9.00. Uşa biroului în care îmi desfăşor activitatea se deschide încet. În pragul uşii, se iveşte un domn înalt, cu părul alb, care se chinuie să stea drept, sprijinindu-se într-un baston, semn că durerile de la picior nu-i dau pace. Se uită la mine cu ochii larg deschişi şi îmi spune pe o voce gravă: ,,Bună dimineața, domnule Băiețoiu ! Am venit. Aveți nevoie de mine ?".

Acesta este domnul Andrei Caciora, fost director al instituției arădene. Despre acest simbol al Filialei Arhivelor Statului Arad se poate afirma cu certitudine că a fost devotat ,,Arhivelor", închinându-şi viața şi activitatea salvării, prelucrării, păstrării şi valorificării tezaurului documentar arădean, iar prin cercetările efectuate în arhivele de peste hotare şi-a adus contribuția la scrierea unor file din istoria poporului român.

Domnul Caciora sau domnul Andrei, cum îi mai spuneam, s-a născut la 7 iulie 1927 în comuna Sînnicolaul Român, județul Bihor[1], având părinți agricultori. A absolvit Liceul ,,Emanoil Gojdu" de la Oradea şi a continuat studiile la Universitatea ,,Victor Babeş" din Cluj, fiind licențiat în drept. A lucrat la sfatul popular din comuna natală şi apoi la cel din comuna Socodor, unde s-a căsătorit cu profesoara de matematică Mandă Veronica. A obținut, prin concurs, postul de şef al Filialei Arhivelor Statului Ineu, începând cu luna iulie 1957, funcție pe care a deținut-o până la 1 mai 1959, când s-a transferat, la cerere, în cadrul Filialei Arhivelor Statului Arad[2]. La 14.04.1966 a devenit şeful filialei amintite, conform

1 Ştefan Marinescu, Andrei Caciora la 70 de ani, în *Revista de Arhivistică*, tom. III, 1997, nr. 1-2, p. 157.

2 Serviciul Județean Arad a Arhivelor Naționale (în continuare S.J.A.N. Arad), fond Filiala Arhivelor Statului Arad, dosar 19/1959, f. 4-5.

procesului-verbal nr. 393/14.04.1966[3] de predare-preluare a conducerii filialei, încheiat între Moţ Tiberiu[4] şi Caciora Andrei, fiind confirmat în funcţie prin ordinul directorului general al D.G.A.S. nr. 64/1.07.1966. A deţinut această calitate până în anul 1987, când s-a pensionat.

În cei 30 de ani de muncă în domeniul arhivistic a avut o activitate deosebit de fructuoasă, recunoscută de către Direcţia Generală a Arhivelor Statului (menţiontă în continuare D.G.A.S.) prin acordarea a numeroase diplome de merit şi onoare, prin evidenţieri personale şi ale colectivului pe care l-a condus, dintre care îi amintim pe domnii Mircea Timbus, Marinescu Ştefan, Popovici Ioan, domnişoara Kovács Magdalena.

Făcând o retrospectivă a activităţii sale desfăşurată la Filiala Arhivelor Statului Arad, putem constata că ea a cuprins următoarele direcţii principale: asigurarea unor condiţii de păstrare corespunzătoare a documentelor aflate în depozitele instituţiei arădene, preluarea documentelor cu valoare istorică de la creatorii şi deţinătorii de arhivă, inventarierea fondurilor şi colecţiilor arhivistice preluate, valorificarea bogatului fond documentar deţinut.

În anii 1950-1960, majoritatea filialelor Arhivelor Statului aveau condiţii improprii de păstrare a documentelor. În general, depozitele erau amplasate la subsoluri umede, fără aerisire, actele fiind expuse degradării şi distrugerii. În această situaţie se afla şi filiala din Arad, care, la sfârşitul deceniului şase al secolului trecut, deţinea cca. 2140[5] m.l. de documente, depozitate pe rafturi din lemn sau chiar pe podea, în 4 imobile din oraşul Arad, după cum urmează: la sediul instituţiei, în Bulevardul Republicii nr. 74, un depozit de arhivă pe strada Horia nr. 2, 4 depozite pe str. Horia nr. 3 şi un depozit pe Bulevardul Republicii nr. 79[6]. Primejdiei degradării documentelor se adăuga astfel şi o piedică în cercetarea documentelor. Sesizând condiţiile nefavorabile care afectau în acest fel activitatea instituţiei, cât şi integritatea documentelor, domnul director Caciora a militat în mod susţinut pentru schimbarea acestei situaţii prin construirea unor depozite de arhivă, acţiune care începuse deja la noi în ţară. Numeroasele rapoarte ale directorului filialei cât şi ale comisiilor trimise de către D. G. A. S. să verifice aspectele semnalate au determinat Ministerul de Interne să aloce fondurile necesare pentru construirea depozitelor.

Odată începută construcţia sediului Filialei Arhivelor Statului Judeţul Arad din strada Ceaikovski, colţ cu strada Vârful cu Dor nr. 17-19 , la 9 martie 1970[7], au apărut dificultăţi legate de lipsa muncitorilor calificaţi, a materialelor, îndeosebi a celui lemnos, a cantităţii necesare de ciment etc. Pentru a remedia

3 Idem, dosar 1/1966, f. 151.

4 Moţ Tiberiu a fost transferat, începând cu data de 15 aprilie 1966, la Serviciul Regional al Arhivelor Statului Crişana.

5 S.J.A.N. Arad, fond Filiala Arhivelor Statului Arad, dosar 2/1968, f. 2.

6 Idem, dosar 11/1967, f. 46.

7 Idem, dosar 17/1970, f. 3.

aceste lipsuri, domnul Caciora a cerut sprijinul Inspectoratului Judeţean de Miliţie Arad, Comitetului Judeţean P.C.R. Arad şi a efectuat numeroase drumuri la Baia Mare, Timişoara. Lucrările la construcţie au fost întrerupte în perioada 16 mai-5 iunie 1970 din cauza inundaţiilor, eforturile constructorului (Intreprinderea nr. 4 Construcţii Arad) îndreptându-se spre finalizarea blocurilor pentru sinistraţi[8]. În cele din urmă, noul sediu al filialei a fost terminat în luna august a anului 1971[9]. Au urmat alte demersuri la Aiud, pentru dotarea cu rafturi din metal a depozitelor şi utilarea instituţiei cu mobilierul necesar. Apoi, colectivul unităţii arădene a renunţat la timpul liber şi a mutat documentele în noile depozite, cu sprijinul Inspectoratului de Miliţie Judeţean Arad, activitate în care s-au remarcat domnii Mircea Timbus, Pavel Urban, Ioan Popovici[10].

Cu ocazia inaugurării noului sediu al filialei arădene, la 13 mai 1972, s-au organizat o sesiune de comunicări ştiinţifice şi o expoziţie cu titlul „Din tezaurul documentar al Arhivelor Statului Arad”[11]. Au participat general-maior Gheorghe Titileanu, directorul general al Arhivelor Statului, reprezentanţi ai Comitetului Judeţean P.C.R. Arad şi autorităţilor din Arad, şeful Inspectoratului de Miliţie al Judeţului Arad, colonel Ioan Mihăilă, Ştefan Hurmuzache, redactorul-şef al „Revistei Arhivelor”, oameni de ştiinţă şi cultură din oraşul şi judeţul Arad[12]. Acţiunile de asigurare a condiţiilor corespunzătoare de păstrare a fondurilor şi colecţiilor arhivistice au continuat şi în anii următori, îndeplinindu-se astfel un prim deziderat: salvarea de la distrugere a documentelor deţinute de filiala arădeană.

După construirea noilor depozite, a urmat o intensă activitate de preluare a documentelor de la creatori şi depozitarea lor în noile spaţii, prioritate având actele provenite de la instituţiile administrative, în special de la cele desfiinţate în urma reorganizării administrative. Acţiunea a fost coordonată de domnul Andrei Caciora şi dusă la îndeplinire de micul său colectiv. Se poate afirma acum că au fost salvate şi preluate documente foarte importante din punct de vedere istoric, cum ar fi cele create de Prefectura Judeţului Arad, Primăria Municipiului Arad, primării, sfaturi populare, consilii populare din judeţ, preturi ale plăşilor, sfaturi populare ale raioanelor etc.

Preluarea documentelor fără inventare sau cu inventare sumare, dictată de necesitatea salvării lor, a împiedicat darea în cercetare a acestora, ceea ce a determinat luarea de măsuri pentru întocmirea unor evidenţe corespunzătoare. În deceniile cinci şi şase ale secolului trecut nu existau instrucţiuni privind metodele inventarierii documentelor din fondurile arhivistice provenite de la instituţiile administrative, iar normele şi îndrumările de atunci erau sumare, cu multe lipsuri. Cunoscând această

8 Idem, dosar 5/1970, f. 145-146.
9 Idem, dosar 4/1971, f. 40.
10 Ibidem, f. 41.
11 S.J.A.N. Arad, fond citat, dosar 21/1972, f. 40.
12 Idem, dosar 3/1972, f. 16.

situaţie, pentru a evita greşelile, domnul Andrei Caciora a efectuat investigaţii asupra istoricului şi organizării structurale ale creatorului de fond. În acest sens, de o deosebită importanţă sunt studiile efectuate asupra Prefecturii Judeţului Arad, mai precis asupra documentelor fostului comitat Arad, publicate în volumul de referate editat de către D. G. A. S.[13] şi care au rămas, până astăzi, printre puţinele articole de acest fel utilizate la întocmirea evidenţelor şi folosirea documentelor din fondurile administrative.

Paralel, directorul filialei arădene şi-a adus contribuţia la elaborarea unor instrucţiuni şi regulamente ale D. G. A. S., cele mai importante fiind cele legate de fondurile administrative fără instrumente contemporane de evidenţă, dar păstrate cu sistemul de arhivare al creatorului. În acest sens trebuie amintită metoda propusă de domnul Andrei Caciora, concretizată prin păstrarea sistemului de arhivare de la creator, cu unităţile arhivistice originale, întocmindu-se liste pe probleme sau fişe tematice. Totodată, a adus propuneri de completare a instrucţiunilor privind termenele de păstrare ale unor documente şi pregătirea profesională a arhiviştilor, mulţi ani fiind şeful cercului profesional de limbă maghiară.

Având la dispoziţie un bogat izvor documentar, incluzând şi documentele din arhivele străine, activitatea lui Andrei Caciora a cuprins şi valorificarea acestora prin publicarea de studii, volume de documente şi depistarea în arhivele din străinătate a documentelor legate de istoria românilor.

Este coautor la mai multe lucrări, dintre care amintim: *Aradul în lupta pentru eliberare socială şi naţională, Aradul permanenţă în istoria patriei, Roman R. Ciorogariu (1852-1936), Cetatea Aradului, lagăr austro-ungar al prizonierilor sârbi în anii 1914-1918*[14]. În anul 1974 a fost editat *Îndrumătorul în Arhivele Statului Judeţul Arad*, lucrare întocmită de Andrei Caciora, Mircea Timbus, Magdalena Kovács, Ioan Popovici, Virgil Moga. Se mai află în manuscris volumele: *Evoluţia etno-demografică în fostul comitat Arad* şi *Mărturii documentare cu privire la românii din vestul Transilvaniei*. A publicat numeroase studii şi articole în revista „Ziridava", „Revista Arhivelor", ziarele locale şi centrale etc. Amintim, pentru însemnătatea lor deosebită: *Din lupta românilor arădeni pentru eliberare naţională în perioada 1895-1905, Evoluţia demografică din comitatul Arad în secolul al XVIII-lea, Manuscrise arădene privind continuitatea şi unitatea poporului român, Constituirea şi activitatea „Partidei Naţionale Române" din comitatul Arad – primul partid politic al românilor din Transilvania* etc.

Cercetările domnului Andrei Caciora s-au axat îndeosebi pe atestarea documentară a permanenţei şi continuităţii românilor pe meleagurile Transilvaniei

13 Andrei Caciora, Organizarea teritorial-administrativă şi instituţională a comitatelor Arad şi Zărand şi Sistemul de constituire, arhivare şi evidenţă a materialelor documentare create de municipalitatea judeţeană Arad precum şi modul lor de prelucrare, în *Culegere de referate. Sesiunea 1969*, 1971, p. 5-13, p. 149-161.

14 Ştefan Marinescu, *Op.cit.,* p. 158.

şi pe lupta acestora pentru eliberarea socială şi națională, străduindu-se să valorifice documente inedite privind istoria noastră, cum ar fi recensămintele populației din fostul comitat Arad din secolele XVIII-XIX, conscripția dicală a voievodatelor românești din districtul Oașului, acte referitoare la participarea arădenilor la revoluția de la 1848-1849, lupta împotriva maghiarizării românilor etc. La cele de mai sus se adaugă numeroase comunicări, conferințe, precum şi emisiuni la televiziune.

Este de remarcat că marea majoritate a documentelor valorificate sunt scrise în limbile latină, maghiară, sârbă, o bună parte traducându-le şi anexându-le la lucrările elaborate.

Activitatea directorului Caciora în ceea ce priveşte valorificarea, nu ar fi completă dacă nu am consemna cercetarea făcută de dânsul în arhivele din străinătate. În perioada 1967-1982 a fost trimis de către forul central al Arhivelor Statului, în Ungaria şi Iugoslavia.

În Ungaria, cercetările sale s-au axat, în primul rând, pe fondurile şi colecțiile arhivistice deținute de Arhivele Statului din Budapesta, care cuprindeau acte din anii 1482-1914, dintre care amintim fonduri personale şi familiale, documentele create de Guberniul Transilvaniei, Ministerul Regal al Instrucțiunii Publice, Comisia Regală de Recensământ a Ungariei, Tribunalul Regal din Budapesta şi altele. Tot în Ungaria, cercetările sale s-au concentrat şi asupra fondurilor arhivistice deținute de Mănăstirea Romano-Catolică din oraşul Esztergom şi Arhivele Statului din Debrețin.

O activitate ştiințifică deosebit de fructuoasă a desfăşurat domnul Andrei Caciora şi în timpul cercetării arhivelor din Iugoslavia. Relațiile strânse pe care românii, mai ales cei de religie ortodoxă, le-au avut cu Biserica Ortodoxă Sârbă, alianțele politice cu Serbia, schimburile culturale şi comerciale au făcut ca arhivele din Serbia şi Bosnia-Herțegovina să conțină informații ample referitoare la viața socială, politică şi culturală a românilor din Transilvania, Moldova şi Țara Românească. După cum ne relata domnul Caciora, documente cu asemenea informații se găsesc, mai ales, în bogatele arhive din oraşele Sremski-Karlowitz, Novisad, Dubrovnic, Belgrad [15] ş.a.m.d.

Directorul filialei arădene a prezentat rezultatul cercetărilor sale în arhivele din străinătate prin rapoarte ample, care au fost publicate în *Revista Arhivelor*. Acestea au fost cuprinse şi în volumele de rapoarte ale delegațiilor D. G. A. S. Ca urmare a acestor depistări, în cadrul schimburilor de microfilme dintre Arhivele Statului autohtone şi instituțiile similare din străinătate, au fost aduse numeroase microfilme, care au completat cunoştințele despre istoria poporului român. Ele au fost folosite la elaborarea a numeroase lucrări de istorie pe întreg teritoriul țării noastre.

Totodată, domnul Caciora a reprezentat, în decursul activității, Arhivele Statului la congrese internaționale ale arhiviştilor de la Dubrovnic şi Budapesta.

15 D.J.A.N. Arad, fond *Filiala Arhivelor Statului Arad*, dosar 8/1981, f. 2.

Nu putem încheia fără a spune câteva cuvinte şi despre omul Andrei Caciora. Cei care îl cunoaştem l-am apreciat întotdeauna pentru puterea sa de muncă, onestitatea, modestia, cinstea care îl caracteriza, pentru solicitudinea cu care îşi ajută colegii împărtăşindu-le, fără reţineri, din experienţa şi bogatele sale cunoştinţe, dar mai ales pentru devotamentul şi dragostea manifestată faţă de ,,Arhive", de întreaga activitate arhivistică. De aceea, considerăm că puţinele rânduri pe care le prezentăm nu sunt suficiente să cuprindă o activitate atât de bogată cum a fost cea a domnului Andrei Caciora.

La aniversarea a 55 de ani de la înfiinţare, direcţia din Arad a Arhivelor Naţionale se afla la momentul bilanţului. Având în decursul timpului un număr redus de angajaţi, format în general dintr-o singură cifră, unitatea arădeană a reuşit să-şi atingă scopul pentru care a fost înfiinţată: acela de a deveni o importantă instituţie de cultură, care a venit în sprijinul naţiunii române în general şi a publicului arădean în special. Meritul este al oamenilor care au lucrat şi lucrează aici, în condiţii dificile uneori. Direcţia Judeţeană Arad a Arhivelor Naţionale a avut norocul să aibă în decursul timpului angajaţi de mare valoare profesională şi morală, dintre care îi menţionăm pe domnişoara Kovacs Magdalena, domnii Andrei Caciora, Mircea Timbus, Ştefan Marinescu, Eugeniu Criste, Ioan Popovici, oameni care au contribuit, iar unii dintre aceştia contribuie şi astăzi, la desfăşurarea în condiţii optime a activităţii instituţiei arădene.

Putem afirma cu certitudine că trecutul obligă, pentru că la instituţia arădeană au lucrat profesionişti adevăraţi, cu dragoste de document, iar unul dintre aceştia a fost fără îndoială şi Andrei Caciora, şeful Filialei Arhivelor Statului Arad.

În acest sens stă mărturie procesul-verbal nr. 362/8.08.1987, încheiat în şedinţa de prezentare a constatărilor în urma controlului de fond la Filiala Arhivelor Statului Judeţul Arad, la care au participat, pe lângă personalul instituţiei arădene, şeful D.G.A.S., general-maior Vasile Moise, domnul Corneliu Mihail Lungu, şeful Serviciului Metodologie şi Control: ,,... Dezbaterile pe marginea raportului prezentat de Serviciul metodologie şi control din DGAS cu privire la controlul efectuat la Arad, au fost urmate de o emoţionantă festivitate ocazionată de retragerea la pensie a tov. Andrei Caciora[16], şeful filialei.

Şeful DGAS, tov. general-maior Vasile Moise i-a adresat tov. A. Caciora cuvinte de mulţumire pentru îndelungata şi prestigioasa activitate desfăşurată în slujba Arhivelor Statului, pentru felul în care a înţeles să organizeze şi să conducă activitatea colectivului de la Arad, pentru modul în care a muncit. I-a urat multă sănătate, putere de muncă şi ani mulţi de viaţă, invitându-l să sprijine şi în continuare activitatea colectivului de la Arad. În încheiere, tov. general-maior Vasile Moise a dat citire unui document emis de conducerea DGAS în care sunt consemnate principalele înfăptuiri pe tărâm arhivistic ale tov. A. Caciora, precum şi

16 Domnul Andrei Caciora s-a pensionat la 1.09.1987.

urările ocazionate de retragerea sa din activitate. Documentul i-a fost apoi înmânat tovarăşului Andrei Caciora, împreună cu un plic conţinând o recompensă în bani.

Tov. Andrei Caciora a mulţumit pentru frumoasele aprecieri şi urări ce i-au fost adresate şi a asigurat conducerea DGAS că, dacă sănătatea îi va permite, va continua să sprijine munca colectivului FAS Arad "[17]

Andrei Caciora s-a stins din viaţă la data de 27 martie 2010, în Arad, fiind înhumat spre veşnică odihnă, în cimitirul „Eternitatea" din acelaşi oraş.

Ştefan BĂIŢOIU

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

I. Studii şi articole

1. Noi date privitoare la lupta românilor din câmpia Aradului pentru drepturi şi libertate naţională (1849-1867), în Revista Arhivelor, nr. 2/1968, p. 85-103 (co-autor Glück Eugen)
2. Organizarea teritorial-administrativă şi instituţională a comitatelor Arad şi Zărand, în Culegere de referate. Sesiunea 1969, Bucureşti, D.G.A.S., 1971, p. 5-13
3. Sistemul de constituire, arhivare şi evidenţă a materialelor documentare create de municipalitatea judeţeană, Arad, precum şi modul lor de prelucrare, în Culegere de referate, Sesiunea 1969, Bucureşti, D.G.A.S., 1971, p. 149-161
4. Date privind epidemiile de ciumă la Arad în secolul al XVIII-lea [1700-1800], în Din istoria luptei antiepidemice în România, Bucureşti, Ed. Medicală, 1972, p. 75-82 (co-autori Romulus Vasilovici şi Emandi Lucian)
5. Prezenţe arădene în revoluţia românească de la 1848, în Revista Arhivelor, 1973, 50, Supliment, p. 83-88 (co-autor Lucian Emandi)
6. Evoluţia demografică din comitatul Arad în secolul al XVIII-lea, în Revista Arhivelor, nr. 2/1973, p. 315-323
7. Constituirea şi activitatea partidei naţionale române din comitatul Arad – primul partid politic al românilor din Transilvania, în Revista Arhivelor – Supliment,1979, p. 222-227 (co-autor Timbus Mircea)
8. Situaţia etno-demografică a părţilor arădene între 1849-1918, în Ziridava, 1980, 12, p. 221-250 (co-autor Glück Eugen)
9. Cnezate şi voievodate româneşti arădene, în Studii privind istoria Aradului, Bucureşti, Editura politică, 1980, p. 151-174 (co-autor Glück Eugen)
10. Contribuţii privind organizarea prefecturii „Auraria Gemina", în Ziridava, 1981, 13, p. 155-159
11. Noi mărturii documentare despre mişcările ţărăneşti din comitatul Arad, sub influenţa ideilor socialiste (1901-1905), în Ziridava, 1982, 14, p. 247-256 (co-autori, Kovács Magdalena, Mircea Timbus)

17 S.J.A.N. Arad, fond cintat, dosar 2/1987, f. 4-5.

12. Cercetări în arhivele de peste hotare – R. F. Germania, în Revista Arhivelor, nr. 2/1983, p. 195
13. Activitatea blocului pentru apărarea libertăților democratice – organizația Arad [1935-1936], în Revista Arhivelor, nr. 3/1984, p. 249-252 (co-autor Timbus Mircea)
14. Selecționarea documentelor în interiorul unităților arhivistice din fondurile judecătorești, în Revista Arhivelor, nr. 2/1985, p. 169-172
15. Manifestări științifice internaționale, în Revista Arhivelor, nr. 3/1985, p. 350
16. Manuscrise arădene privind continuitatea și unitatea poporului român, în Revista Arhivelor, 3/1986, p. 260-263 (co-autor Glück Eugen)
17. Fondarea documentelor create de către organele teritoriale ale administrației de stat, în Revista Arhivelor, 2/1987, p. 195-196
18. Câteva considerații privind lupta maselor populare românești arădene pentru menținerea limbii române ca limbă oficială în administrația comunală [1873], în Ziridava, 1987, 15-16, p. 413-433 (co-autor Ioan Popovici)
19. Voievodate și cnezate românești din nord-vestul României, în Aradul Cultural, 3, nr. 2/1996, p. 31-35 (co-autor, Criste Eugeniu)
20. Cercetări în arhivele de peste hotare: Austria, Franța, R.D. Germană, Italia, R.S.F. Iugoslavia, R.P. Polonă, R.P. Ungară, în Revista Arhivelor, 1972, 49, nr. 1, p. 145-171 (facs.)
21. Cercetări în arhivele de peste hotare: Austria, Franța, R.S.F. Iugoslavia, R.P. Polonă, Turcia, R.P. Ungară, în Revista Arhivelor, 1971, 48, nr. 1, p. 135-151
22. Comunicări științifice Sesiunea Octombrie 1972 [arhivistică, diplomatică, demografie etc.], în Revista Arhivelor, 1973, 50, nr. 21, p. 155-422

II. Coordonator și colaborator la volume de documente

1. Documente din istoria mișcării muncitorești arădene 1918-1944, Arad, Comitetul județean Arad al P.C.R. Secția de propagandă și Comitetul județean de cultură și educație socialistă, 1972, 401 p.
2. Aradul în lupta pentru eliberare socială și națională, vol. II (1850-1919) – ediție de documente realizată împreună cu Nicolae Roșuț și Mircea Timbus, Arad, 1980, 299 p.
3. Din istoria mișcării muncitorești. Documente arădene (1821-1918), coord. Gheorghe Unc, Timișoara, Ed. Facla, 1981, 284 p.)
4. Roman R. Ciorogaru (1852-1936). Studii și documente, Oradea. Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Oradei, 1981, 472 p.

ARAD 17-18 octombrie 2006 -55 de ani de la infiintarea D.J.A.N Arad, Andrei Caciora, Laurențiu Tibor Dudaş, Ştefan Marinescu, Lucian Cucuiet

ARAD 1972 mai 13, Sesiune de comunicari ştiințifice: Andrei Caciora, Olariu Ovidiu dir. Muzeul Județean, Gh. Titileanu, dir. gen. Arhivele Statului, col. Petru Crai, şeful Inspectoratului M.I., Ilie Mihailovici dir. Biblioteca Județeană

BUCUREŞTI, Radu Ionescu, Alexenia Andone, Natalia Drăghici, Viorica Hostiuc, Maria Soveja, Emilia Poştăriță, Andrei Caciora, Vasile Arimia

ARAD, Expoziția 80 de ani de la Răscoala din 1907, Mircea Timbus, col. Petru Crai, Andrei Caciora

GRIGORE CARABA
(1910-1992)

S-a născut la data de 11 decembrie 1910 în localitatea Unimăt, judeţul Satu – Mare, sat component al comunei Acâş, într-o familie numeroasă, cu nouă fraţi, tatăl său Vasile fiind agricultor iar mama, Floare, casnică.

A urmat cursurile primare la şcoala din sat, după care a frecventat cursurile Liceului ”Petru Maior” din Gherla, pe care l-a absolvit cu diplomă de bacalaureat în anul 1929.

După absolvire este angajat ca pedagog la acelaşi liceu, funcţie pe care o îndeplineşte până la data de 1 septembrie 1934 când se transferă pe aceeaşi funcţie la Liceul ”Mihai Viteazul” din Bucureşti până la data de 27 august 1937.

În perioada cât a fost pedagog la Gherla a fost student la fără frecvenţă la Universitatea ”Regele Ferdinand I. ” din Cluj, Facultatea de drept, obţinând Diploma de licenţă în drept în anul 1937, iar în perioada cât a fost pedagog la Liceul din Bucureşti a urmat cursurile, tot la fără frecvenţă, ale Facultăţii de Istorie – Geografie din cadrul Universităţii din Bucureşti, cursuri finalizate însă fără licenţă.

La 27 august 1937 se angajează la Societatea de Telefoane din Bucureşti, unde lucrează până la 1 februarie 1947, cu perioade de detaşări la Craiova şi Timişoara.

Se reântoarce în Ardeal în anul 1947, lucrând la mai multe instituţii până la angajarea sa în sistemul Arhivelor Statului la data de 1 septembrie 1955: Gospodăria Agricolă de Stat şi S.M.T. –ul din Gottlob Regiunea Timişoara, Cariera de piatră, I.F.E.T.-ul şi Şcoala elementară din comuna Poieni, Regiunea Cluj, apoi Şcoala elementară din Rebrişoara, actualul judeţ Bistriţa – Năsăud şi jurist consult la I.F.E.T. Năsăud.

La data de 1 septembrie 1955 este angajat în funcția de şef al Filialei Arhivelor Statului Năsăud, funcție pe care o îndeplineşte pentru puțin timp, deoarece la data de 1 iulie 1956 este numit şef al Serviciului Regional al Arhivelor Statului din Oradea.

Îndeplineşte această funcție până în anul 1966 când este transferat la Arhivele Statului din Braşov. Grigore Caraba a decedat la Brasov în data de 5 octombrie 1992.

Liviu BOAR

Cetatea din Oradea în care şi-a avut sediul Instituția Arhivelor până în anul 2012

VASILE CĂPÂLNEAN
(1934 – 2005)

Vasile Căpâlnean s-a născut la 03.10.1934, în localitatea Biia, comuna Sona, județul Alba. A fost primul din cei din cei 5 copii ai familiei Căpâlnean (Vasile – n. 1934, Floare – n. 1936, Maria Ana – n. 1940, Alexandru – n. 1943, Aron – n. 1945). Părinții săi, Căpâlnean Aron (1907-1975) şi Căpâlnean Ana, născută Mărginean (1913-1980) au fost țărani agricultori, cu gospodărie mică şi teren arabil în suprafață de cca. 4 ha[1].

Şcoala primară a urmat-o în satul natal, între anii 1942-1946, iar ulterior, până în anul 1953, a frecventat cursurile Şcolii normale de învățători din Blaj, devenită după reforma învățământului din anul 1948, Şcoală pedagogică. Deşi intenția părinților şi inclusiv dorința sa a fost aceea de a deveni învățător, la insistențele directorului şcolii şi având în vedere rezultatele foarte bune obținute la învățătură, s-a înscris la universitate, devenind astfel, între 1953-1957, student al Facultății de Istorie şi Filologie, secția Limba şi literatura română, în cadrul Universității „Victor Babeş" din Cluj Napoca. Atât în timpul şcolii, cât şi al facultății, a făcut parte din trupe de teatru şi din corul şcolii, respectiv al universității, dovedind vădite înclinații artistice.

Şi-a început cariera didactică, predând după terminarea facultății, pentru un an, la Şcoala Generală din comuna Halmeu, județul Satu Mare, după cum el însuşi menționează într-o autobiografie întocmită în anul 1988: *„activitatea didactică mi-am început-o în târguşorul Halmeu, fost cândva reşedință de plasă, o localitate plasată la periferia nord-vestică a țării, în care am ajuns la data de 1 septembrie 1957. Aveam cu mine un mic bagaj şi o vioară, cu care mi-am umplut serile de plictis şi melancolie, până când m-am făcut cunoscut în localitate şi am folosit-o*

1 Vezi şi Anuarul Arhivelor Mureşene, nr.I (V), 2012 pag.376-379.

apoi în activităţile cultural-artistice”. Ca dascăl s-a mai implicat în viaţa culturală a satului, a făcut parte din echipa de dansuri a căminului cultural, a instruit echipa de teatru a şcolii, fiind şi regizor, şi interpret, a cântat în corul căminului etc. În plus s-a implicat activ în viaţa şcolii şi a elevilor, în primul rând a celor care locuiau în internat. În vara lui 1957, împreună cu colegii săi a făcut mai multe ieşiri în satele din raionul Satu Mare, reuşind să recruteze elevi suficienţi ca număr pentru înfiinţarea unei şcoli agricole de 2 ani.

La 1 decembrie 1958 a primit un plic prin care era anunţat, fără să fi fost consultat, că a fost promovat pe postul de inspector metodist al Secţiei raionale de învăţământ şi cultură din cadrul Sfatului Popular Raional Satu Mare. În perioada 1958-1963 a efectuat un număr foarte mare de inspecţii la aproape toate şcolile din raion, „ a bătut toate şcolile din codrul sătmărean” pentru a înfiinţa ciclul II, a condus şi inaugurat primul liceu sătesc din Ardud, a contribuit la înfiinţarea primei şcoli ajutătoare din Viile Satu Mare ş.a.m.d.

Tot în această perioadă o cunoaşte pe viitoarea lui soţie Maria (bibliotecar), născută Tămaş în anul 1939 la Păuleşti, Satu Mare. În anul 1961 s-a născut la Satu Mare şi primul lor copil, Căpâlnean Ciprian, ulterior absolvent al Facultăţii de Mecanică, specialitatea Mecanică fină (Bucureşti), iar în anul 1966, în Baia Mare, cel de-al doilea copil - Căpâlnean Horaţiu Vasile, ce a urmat cursurile Facultăţii de Electrotehnică – secţia Electronică din cadrul Institutului Politehnic Cluj-Napoca.

În anul 1962, după obţinerea definitivatului cu nota 9,83 a fost promovat, devenind şef al Secţiei de învăţământ (echivalentul astăzi al Inspectorului general şcolar) până la data de 15 februarie 1963, când a fost transferat ca şef la Serviciul Regional Maramureş al Arhivelor Statului, devenit după 1969 filială judeţeană.

Perioada în care Vasile Căpâlnean s-a aflat în fruntea arhivelor maramureşene, secondat de o excelentă echipă de arhivişti, s-a caracterizat printr-o susţinută şi laborioasă activitate de prelucrare arhivistică a fondurilor şi colecţiilor arhivistice, de o intensă activitate de teren, desfăşurată la cei mai importanţi creatori şi deţinători de arhivă, dovadă fiind preluările importante de documente cu valoare istorică efectuate în această perioadă. Una dintre cele mai importante realizări ale sale va rămâne însă rezolvarea problemelor legate de spaţiul de depozitare al documentelor de care dispuneau arhivele, prin dobândirea în anul 1986 a unui nou sediu pentru arhivele maramureşene.[2] Remarcabilă a fost şi activitatea de valorificare a informaţiilor din documente, materializată într-un număr foarte mare de articole publicate în ziarele locale şi nu numai: *Pentru Socialism*, suplimentul social cultural *Maramureş*, *Bányavidéki Fáklya*, *Graiul de Duminică*, *Graiul Maramureşului*, *Előre*, *Tribuna* etc. Paginile acestora încep să cuprindă încă din anul 1965, zeci

2 Informaţiile referitoare la viaţa şi activitatea lui Vasile Căpâlnean au fost extrase din autobiografiile şi rapoartele existente în dosarul personal al acestuia, Arhivele Naţionale, fond propriu, dosar personal nr. 138.

de articole cu privire la activitatea arhivelor maramureşene sau referitoare la evenimente şi personalităţi ale istoriei locale şi naţionale. În acelaşi timp, Vasile Căpâlnean a publicat numeroase studii şi articole în reviste de specialitate, a editat documente, a elaborat sau colaborat la întocmirea unor lucrări de referinţă în istoriografia română.

Merită amintită şi activitatea sa ca membru al Astrei, când se mobilizează şi adună material pentru cele două monografii ale satului Biia (*Biia – 800 de ani*, şi *Biia - vatră de istorie şi civilizaţie*), având astfel un merit deosebit în promovarea satului şi a valorilor sale tradiţionale, şi ca membru (1970-1989) în colectivul de redacţie al revistei *Studii şi Articole*, o revistă editată de Societatea de Ştiinţe Filologice din România, filiala Baia Mare.

Klara GUŞETH

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ:

VOLUME:

1. *Filiala Arhivelor Statului judeţul Maramureş*, Bucureşti, DGAS, 1982, 76 p.

VOLUME ÎN COLABORARE:

1. *Maramureşul şi Unirea (1918)*, Dr. Trofin Hăgan, Ioan S. Mureşan, Valeriu Achim, Vasile Căpâlnean, Muzeul Regional Maramureş, Baia Mare, 1968, 200 p.;
2. *Maramureşul pe verticala a trei decenii*, Valeriu Achim, Andrei Bălan, Ştefan Bellu, Vasile Căpâlnean, Baia Mare, 1974, 160 p.;
3. *Îndrumător în Arhivele Statului Judeţul Maramureş*, Vasile Căpâlnean, Ioan Sabău, Coloman Oszóczki, Adalbert Balogh, Vasile Schrek, DGAS, Bucureşti, 1974, 334 p.;
4. *Biia vatră de istorie şi cultură*. *Studiu monografic.* Ioan Sălcudean, Dumitru Frăcea, Toader Blaga, Vasile Căpâlnean, Vasile Lechinţan, Ed. Astra. Despărţământul „Timotei Cipariu", Blaj, 2004, 611 p.;

VOLUME ÎNGRIJITE, COORDONATE, EDITATE:

1. *Maramureşenii în lupta pentru libertate şi unitate naţională: Documente. 1848-1918*, ediţie îngrijită de Vasile Căpâlnean, Ioan Sabău, Valeriu Achim., Bucureşti, 1981, 414 p., lucrare distinsă cu premiul Academiei Române „Nicolae Iorga" pe anul 1981, în anul 1983;
2. *Jurnal de front (1942-1943) - Mihai Bălaj*, ediţie de Vasile Căpâlnean, Viorel Rusu, Ed. Gutinul, Baia Mare, 1999, 184 p.;
3. *Biia, 800 de ani. Contribuţii la monografia satului Biia*, coordonatori: Vasile Căpâlnean, Vasile Lechinţan, Ed. Astra, Blaj, 2000, 232 p.

STUDII ŞI ARTICOLE

1. Centenarul primului Despărțământ al Astrei la Şomcuta Mare, în Studii şi Articole, Baia Mare, 1969;
2. Etimologicum magnum romaniae a lui Haşdeu şi Maramureşul (despre un chestionar datat „Buşag, 1885" descoperit la Arhivele Statului), în *Maramureş* (supliment social-cultural), mai 1970, p. 17;
3. Contribuții la cunoaşterea preocupărilor pentru înființarea de şcoli medii româneşti în Baia Mare şi Seini, după revoluția de la 1848, în *Marmația,* nr. 2, Muzeul Județean Maramureş, Baia Mare, 1971, p. 161-173;
4. Câteva achiziții de documente făcute de Arhivele Statului Baia Mare în anii 1971-1972, în *Revista Arhivelor*, nr. 2, Bucureşti, 1973, p 415-417 ;
5. Arhivele maramureşene – izvor de informare pentru istoria învățământului (1848-1919), în *Revista Arhivelor*, nr. 2, Bucureşti, 1973, p. 242-247;
6. Reuniunea învățătorilor români din Maramureş 1883-1918, în *Marmația*, nr. 3, Muzeul Județean Maramureş, Baia Mare, 1977, (co-autor Petre Puşcaşu), p. 84-91;
7. Biblioteci româneşti în Maramureş în secolul al XIX-lea, în *Studii şi documente arhivistice – Ştefan Meteş – 85 ani*, Cluj Napoca, 1977, p. 445-448;
8. Maramureşenii participanți activi la înfăptuirea unirii (1918), în *Marmația*, nr. 4, Muzeul Județean Maramureş, Baia Mare, 1978, p. 197-209;
9. Şase scrisori bariține inedite, în *Marmația,* nr. 4, Muzeul Județean Maramureş, Baia Mare, 1978, p. 532-534;
10. Teodor Mihali (1856-1934), în *Almanahul Tribuna*, Cluj, 1979, p.155-156;
11. Lupta românilor maramureşeni pentru libertate şi unitate națională 1848-1918, în *Revista Arhivelor*, supliment, 1979, p. 190-196;
12. Scrisori inedite ale lui George Barițiu în arhivele maramureşene 1879-1891, în *Revista Arhivelor*, nr. 1, Bucureşti, 1980, p 68-76;
13. O scrisoare inedită din Bucureştii anului 1859, aflată în arhivele băimărene, în *Satu Mare*. *Studii şi comunicări, nr. 4*, Muzeul Județean Satu Mare, 1980, (co-autor Coloman Oszóczki), p.197-202;
14. Gruia şi (ta)ta Novac, în *Studii şi articole*, nr. 3, Baia Mare, 1981, p. 188-194;
15. Considerații privind aplicarea art. 10 din Decretul 472/1971, în *Revista Arhivelor* nr. 4, Bucureşti, 1983, p. 418-419;
16. Achiziții noi la Filiala Arhivelor Statului Maramureş, în *Revista Arhivelor,* nr.1, Bucureşti, 1984, p. 61-63;
17. Scrieri inedite ale lui Gheorghe Crişan. Arhiva ziarului Cronica şi a suplimentului literar Cronica Literară. Baia Mare 1936-1940 şi Bacău 1941,

în *Revista Arhivelor,* nr.2, Bucureşti, 1987, p. 197-199;

18. Contribuția învățământului maramureşean la dezvoltarea pomiculturii, în volumul *Al X-lea simpozion național de istorie şi retrologie agrară al României*, Baia Mare, 1988;
19. Din experiența activității de arhivă la consiliile populare maramureşene, în *Revista Arhivelor,* nr.1, Bucureşti, 1989, (co-autor Ioan Sabău), p. 50-51;
20. Documente inedite din Arhivele Maramureşene privind mişcarea memorandistă*,* în *Revista Arhivelor,* nr.1, Bucureşti, 1992;
21. Teodor Mihali – memorandist (evocare prilejuită de împlinirea a 75 de ani de la Marea Unire), în *Românul*, nr. 4, Arad, 1993;
22. Considerații privind selecționarea arhivelor la creator, în *Revista Arhivelor*, vol. I, seria a III-a, nr.1-2, Cluj- Napoca, 1995;
23. Direcția Județeană Maramureş a Arhivelor Naționale, în *Revista Arhivelor,* nr.2, Bucureşti, 1996, p.139-141;
24. Câteva îndreptări necesare: comentarii la articolul Participarea băimărenilor la înfăptuirea măreţului act al Unirii din 1918 – Aurel Feştilă publicat în Pro Unione, An 3, nr. 3-4 (7-8), decembrie 2000, p.18-19, în *Pro Unione*, An 4, nr. 3-4 (11-12), decembrie 2001, p.57-58;
25. (recenzie) *Dr. Vasile Lucaciu – luptător activ pentru unirea românilor,* studiu introductiv, îngrijirea ediției, note şi comentarii de Ion Iacoş şi Valeriu Achim, vol.2, Baia Mare, Editura Gutinul, 2000, în *Pro Unione*, An 3, nr. 3-4 (7-8), decembrie 2000, p.172-173;
26. Câteva îndreptări necesare: [comentarii la articolul Participarea băimărenilor la înfăptuirea măreţului act al Unirii din 1918/Aurel S. Feştilă publicat în Pro Unione, An 3, nr. 3-4 (7-8), dec. 2000, p.18-19], în *Pro Unione*, An 4, nr.3-4 /11-12), dec. 2001, p.57-58;
27. Un document inedit privind Chioarul secolului al XVII-lea. Conscrierea familiilor nobile româneşti, în *Marmația*, 2002, 7, nr. 2, **(**co-autor Oszóczki Coloman), p. 25-56.

AUREL CHERTES
(1932-2013)

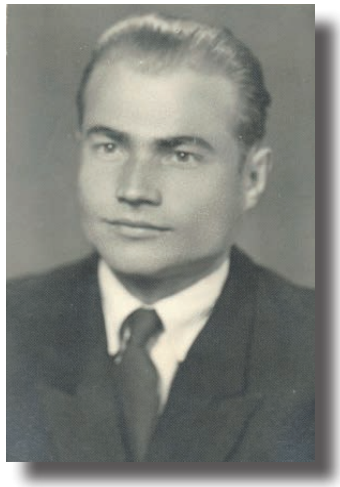

S-a născut la 19 septembrie 1932 în comuna Sânpetru de Câmpie în fostul raion Luduş în actualul județ Mureş, ca fiu al țăranului mijlocaş Chertes Gligore şi al Liviei, născută Moldovan, casnică.

A urmat clasele elementare în localitatea natală, după care în perioada 1943-1947 a frecventat cursurile Liceului de Băieți din Turda, ”Regele Ferdinand I” (cursul inferior), după care în perioada 1947-1951 pe cele ale Şcolii Medii Tehnice de Administrație Economică din aceeaşi localitate.

În anul 1951 devine student al Facultății de Istorie din cadrul Universității ”Dr. Victor Babeş” din Cluj, actuala Universitate ”Babeş - Bolyai” pe care o absolvă cu examen de stat în anul 1955 obținând titlul ştiințific de ”Diplomat universitar” în Specialitatea Istorie.

După absolvirea facultății a fost repartizat ca profesor de istorie la Şcoala Medie (Liceul) ”Şt.O. Iosif” din oraşul Rupea unde a funcționat până în anul 1959, când este transferat la Şcoala de 8 ani din localitatea Rupea.

Comuna sa natală făcând parte în aceea perioada din fostul raion Luduş, pentru a se apropia de casă a solicitat în anul 1960 şi a obținut transferul la Inspectoratul statistic al Raionului Luduş unde a lucrat până în septembrie 1961 când obține postul de profesor la Şcoala elementară din comuna Zau de Câmpie.

La data de 20 noiembrie 1961 este numit inspector metodist la Secția de Învățământ a Sfatului Popular raional Luduş.

De aici la data de 15 februarie 1963 este angajat ca arhivist principal la Serviciul Arhivelor Statului Regiunea Mureş - Autonomă Maghiară cu sediul în Tîrgu – Mureş.

Va îndeplini această funcţie până la data de 31 octombrie 1966 când este transferat la cerere în învăţământ.

În anul 1964 se căsătoreşte cu Emilia Vereş, colegă arhivistă la arhivele mureşene.

În cei trei ani de activitate în cadrul arhivelor mureşene s-a acomodat repede cu noua muncă, a participat la activităţile de îndrumare şi control la creatorii de documente din raza de competenţă a serviciului, a prelucrat fonduri arhivistice fără evidenţă din depozitele serviciului, a întocmit şi publicat studii şi articole în care a folosit materialul arhivistic de la arhivele mureşene.

Un exemplu în acest sens este inventarul întocmit unui fond arhivistic important: ”*Legiunea de jandarmi a judeţului Mureş”,* 1945-1949, care conţine peste 1100 de unităţi arhivistice, cu o amplă prefaţă şi cu un Indice de materii, deosebit de util cercetătorului.[1]

S-a implicat şi în activitatea de cercetare, publicând în ”Revista Arhivelor” nr. 2 din 1965 o prezentare a fondului ”Judecătoria Mixtă Gheorgheni” 1862-1950**,** precedată de un documentat istoric al instanţelor de judecată din Transilvania până la reforma justiţiei din anul 1952.[2]

Împreună cu arhivistul Pal Antal Alexandru, Aurel Chertes a întocmit un amplu studiu, 36 de pagini dactilografiate, rămas din păcate în manuscris, intitulat *”Unele probleme privind prelucrarea arhivelor prefecturilor judeţene, ale preturilor de plasă şi ale primăriilor comunale din Transilvania (1849-1950).*

Prin Decretul 526/1968 art. 6 i s-a acordat MEDALIA MUNCII profesorului CHERTES G. AUREL din cadrul Inspectoratului Şcolar Judeţean Mureş.

Liviu BOAR

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

LUCRĂRI

- *File din istoria cinematografului în Tîrgu – Mureş*, în colaborare cu Emilia Chertes, Tîrgu-Mureş, 1970
- *Monografia Liceului Pedagogic ”Mihai Eminescu” Târgu – Mureş*, Editura EDU, 2008, în colaborare cu Pantelimon Cioată
- Idem, Ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Editura Edu, Tg. Mureş 2012

STUDII ŞI ARTICOLE

- *Judecătoria Mixtă Gheorgheni,* Prezentări de fonduri, în REVISTA ARHIVELOR, Anul VIII, Nr. 2, 1965, p. 196-204

1 Legiunea de Jandarmi a judeţului Mureş, 1945-1949, Fond nr. 17, Inventar nr. 57, 1.158 u.a.

2 A. Chertes – *Judecătoria Mixtă Gheorgheni,* Prezentări de fonduri, în REVISTA ARHIVELOR, Anul VIII, Nr. 2, 1965, p. 196-204

- *Conscripția generală a contribuabililor din Transilvania în anii 1721-1722 , în Revista de Statistică,* 18, Nr. 5, p. 33-45 (în colaborare cu Alexandru Pál – Antal)
- *Populația scaunului Mureş la începutul secolului al XVIII-lea, în Studii şi Materiale, (Editate de Muzeul Județean Mureş), Tîrgu – Mureş, Nr. 3-4, 1972, p. 179-222 (în colaborare cu Alexandru Pál – Antal)*
- *Agricultura în Scaunul Mureş la începutul secolului al XVIII-lea, în Terra Nostra,* Bucureşti, 3, 1973, p. 187-203 (în colaborare cu Alexandru Pál – Antal)
- Școlile pedagogice din Reghin *(1948-1956) , în "Reghinul Cultural: Studii şi articole",Vol. VII, 2004, p. 267-303*

Referințe: Ana Todea, - *Portrete mureşene Dicționar biobibliografic,* Tîrgu – Mureş, 2013, p.90

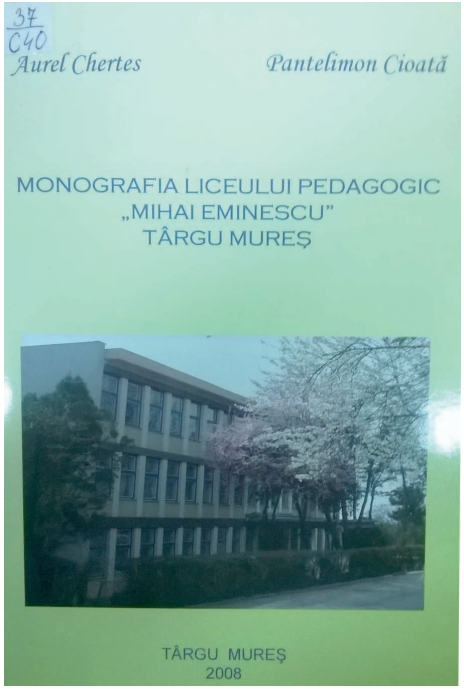

TIBERIU C. COLIBAN
(1930 – 2010)

S-a născut în anul 1930 la Braşov şi între anii 1937-1941 a urmat cursurile Şcolii Elementare din Braşov, 1941 – 1950, apoi Gimnaziul şi Liceul de băieţi din Braşov, actualul Colegiul Naţional "Andrei Saguna", absolvind cu examenul de bacalaureat în anul 1950. Între anii 1950-1954 a urmat Facultatea de istorie-filologie a Universităţii "Babeş–Bolyai" din Cluj, absolvit cu Examenul de Stat, şi titlul de diplomat universitar în istorie-filologie, în 1954. În 1968 a absolvit cursurile post universitare de istorie la Universitatea din Cluj, iar în anul 1978 a obţinut titlul de Master la Universitatea din Tübingen – Germania.

A fost căsătorit din anul 1961 cu prof. Ecaterina Coliban (fostă Drăghicescu), iar în anul 1962 s-a născut unicul lor copil, Tiberiu Coliban.

După obţinerea Examenului de Stat a debutat în activitatea profesională, prin repartiţie, ca profesor-director la Liceul Teoretic din Petroşani judeţul Hunedoara, între anii 1954-1959, apoi avansat la gradul de inspector şcolar pentru Regiunea Petroşani, funcţie ocupată între anii 1959-1960. Revine la Braşov în anul 1960, unde ocupă, între anii 1960-1962, funcţia de profesor-director la Liceul Teoretic din Săcele, judeţul Braşov, iar în anul 1962, inspector şcolar la Braşov.

Odată cu reorganizarea Arhivelor Naţionale în 1963, a ocupat, între anii 1963-1990, funcţia de director al Arhivelor Statului, Direcţia judeţeană Braşov. În anul 1990 s-a pensionat pentru limită de vârstă.

Între anii 1991-2001 a ocupat postul de lector la Universitatea "Transilvania" din Braşov, Facultatea de Arhivistică şi Biblioteconomie.

În activitatea didactică a obţinut numeroase titluri şi distincţii, dintre care amintim: în anul 1960, titlul de "Profesor Emerit", iar ca distincţii profesionale şi onorifice, "Ordinul Muncii" în anul 1967, "Meritul Stiinţific" în anul 1972,

"Medalia de Merit" a Universităţii din Tübingen, Germania în anul 1980 şi nu în ultimul rând, "Ordinul Tudor Vladimirescu", în 1984.

Principala activitate profesională pe care a depus-o în cadrul carierei s-a defăşurat între anii 1963-1990, la Arhivele Statului din Braşov. În cadrul acestei instituţii a depus o activitate susţinută în munca specifică de arhivă, ordonând, selecţionând şi valorificând manuscrise, registre, cărţi, acte şi documente de mare importanţă administrativă, economică şi juridică, ştiinţifică şi culturală, închiegând fonduri arhivistice importante. Totodată a îndeplinit şi rolul de custode al unor valori deosebite ale patrimoniului nostru naţional, păstrate la Arhivele Naţionale Filiala Braşov.

A participat activ, de-a lungul a celor 27 de ani dedicaţi muncii de arhivă, la o serie de activităţi reprezentative, atât pe plan naţional, cât şi internaţional, cum ar fi "Masa rotundă internaţională" a şefilor de arhive din 1968 de la Moscova, în 1970, la Berlin, în1974, laBratislava şi în 1982, la Bucureşti, dar şi la "Congresul internaţional al arhivelor" de la Moscova din anul 1972 şi Bucureşti (1980).

În munca de cercetare pentru completarea bazei documentare a Arhivelor Naţionale a cercetat şi depistat un număr mare de documente şi informaţii referitoare la istoria patriei noastre, aflate în arhivele străine, precum cele din Vatican şi Cehoslovacia între anii 1970-1974 şi din arhivele Republicii Federale Germania în anii 1974-1986.

În Cehia a cercetat documentele referitoare la problematica privind relaţiile bilaterale româno-cehe, corespondenţele Institutului Ceho-Român cu diferite instituţii culturale din România din perioada antebelică, note şi rapoarte ale Ministerului de Externe al României, inclusiv ale lui Nicolae Titulescu din anul 1924, la Conferinţa de la Londra şi nu în ultimul rând documentele pregătitoare ale convenţiei încheiate între Cehoslovacia, România, Turcia şi U.R.S.S. din 1933, privind definirea agresorului.

În Slovacia a cercetat documente aflate la arhivele din Bratislava, Banska Stiavnica, Cremnica, Bansca Bistrica şi nu numai, descoperind documentaţii juridice din perioada 1223, 1279-1742 privind posesiunile din Transilvania, înregistrate la locul de adeverire din Leles, precum şi documentaţia privind situaţia minelor din Transilvania şi Banat din perioada 1231-1873.

Cercetarea arhivelor germane din Republica Federală a Germaniei s-a înscris în cadrul unei ample acţiuni de completare a izvoarelor istorice interne. Dintre cele mai vechi documente depistate putem aminti pe cele care provin din secolul al XIII-lea din vechea arhivă a Cavalerilor Teutoni şi a căror istorie se întinde până dincolo de secolul al XVII-lea în Transilvania. Un alt grupaj de informaţii importante pentru România îl formează lupta antiotomană a ţărilor româneşti în cursul evului mediu şi reflectate în arhivele germane.

Bogate izvoare istorice depistate, tot în arhivele germane, se referă la perioada cuprinsă între secolele XIII şi XVI, la definirea situaţiei Transilvaniei în contextul european al vremii.

Perioada istorică 1848-1866 deosebit de frământată prezintă informaţii despre evenimentele revoluţionare din Principatele Române de la 1848. Din documentele diplomatice aflate în arhiva politică a Ministerului de externe german din perioada 1867-1920, a extras informaţii deosebit de valoroase privind războiul de independenţă şi strădaniile pentru realizarea independenţei României, dar şi documente ce se referă la situaţia politică a românilor din Transilvania din ultimele decenii ale sec. al XIX-lea.

Mişcarea socialistă din România este prezentă în arhivele germane în detaliu, precum şi sensibilitatea română în ceea ce priveşte mixtiunea străină în treburile interne ca nefiind compatibilă cu demnitatea naţională şi interesele ei.

Evenimentele primului război mondial oferă o largă paletă documentară cu referire la România, iar cel de al doilea război mondial oferă informaţii deosebit de valoroase depistate în arhivele instituţiilor speciale ale celui de al treilea Reich german. Ca un material deosebit de important pentru România se remarcă memoriile foştilor comandanţi germani din cadrul Misiunii militare germane din Romania.

În cadrul muncii de cercetare de mai bine de 12 ani în arhivele germane, prof. Coliban a cules informaţii extrem de valoroase selectate din colecţia de documente privind politica externă a Germaniei din perioada 1918-1945, precum şi multe alte informaţii deosebit de valoroase care formează baza documentară ceercetată şi depistată, pentru completarea istoriei patriei noastre.

Din activitatea publicistică a lui Tiberiu Coliban amintim următoarele lucrări de referinţă, punând la dispoziţia istoricilor, a cercetării ştiinţifice, lucrări publicate împreună cu colectivul filialei, astfel: “Catalogul documentelor româneşti din Braşov” vol.I-II; “Braşovul şi războiul de independenţă al României 1877”; “Micromonografia arhivelor braşovene”; “Relaţia Ţării Româneşti şi Moldovei cu Braşovul 1369-1803”.

Dintre lucrările individuale amintim:“Braşovul loc de întâlnire a revoluţionarilor de la 1848”; “Colecţiile de documente întocmite în trecut în arhivele braşovene”; “Mărturii documentare deosebit de valoroase”; “Monografia Ţării Bârsei” vol. I – cap.III-IV; “Documente achiziţionate de Arhivele Statului Braşov”; “Prezentarea situaţiei din Transilvania 1891 de către consulul englez A. Nicholson”; “Actul de la 23 August 1944 în documentele din arhivele vest-germane”; “Din Tezaurul documentar al Arhivelor Statului Braşov”.

Tiberiu T. COLIBAN

PARTICIPĂRI LA REUNIUNI INTERNAȚIONALE

BERLIN - 1970

MOSCOVA - 1972

BUCUREŞTI - 1980

Sediul Arhivelor Naționale - Braşov

DUMITRU CRIŞAN
(1938-1993)

S-a născut la 21 noiembrie 1938 în localitatea Sînmihaiu de Pădure, localitate din apropierea oraşului Reghin, părinţi fiindu-i Simion şi Maria.[1]

În anul 1943 familia se mută în oraşul Reghin, unde la vârsta de 6 ani începe cursurile elementare pe care le termină în anul 1951. În toamna aceluiaşi an dă examen de admitere la Şcoala Pedagogică Română din Reghin, pe care o absolvă cu examen de stat în anul 1955, devenind învăţător.

Este repartizat ca învăţător titular la Şcoala generală din Băla, fostul raion Reghin unde a funcţionat până în anul 1961, cu o întrerupere de câteva luni -1 septembrie 1959-31 martie 1960- când a lucrat ca învăţător în comuna Poarta, raionul Reghin.

La 1 septembrie 1961 cere şi i se aprobă transferul la Şcoala Profesională Specială nr. 15 (pentru copii cu handicap) din Apalina, astăzi cartier al oraşului Reghin, unde a îndeplinit funcţia de profesor suplinitor de chimie până la data de 31 august 1962.

În acelaşi an a fost admis în urma examenului, ca student la Institutul Pedagogic de 3 ani din Tîrgu – Mureş, Secţia română – istorie.

S-a remarcat ca un student silitor, preocupat de pregătirea sa profesională, aşa cum reiese dintr-o „Caracterizare întocmită absolventului Crişan Dumitru", de către Inspectorul şef de cadre şi semnată de către rectorul Institutului. *„În*

[*] Datele despre viaţa şi activitatea lui Dumitru Crişan le-am obţinut de la fratele acestuia profesorul Leon Crişan, fostul meu coleg de la Liceu „Petru Maior" din Reghin, de la fiica sa, Călina Cerasela, stabilită în Italia încă din anul 1989, din documentele Filialei Arhivelor Statului Reghin aflate la Arhivele Naţionale din Tîrgu – Mureş precum şi de la Arhivele Naţionale Bucureşti. Vezi şi A.A.M. - N. nr. II (VI), 2013, pag. 337-342.

anii studenţiei a dat un interes (sic!) deosebit pentru pregătirea sa profesională. A frecventat cu destulă regularitate cursurile şi seminariile. A studiat temeinic şi sistematic disciplinele de profil şi literatura de specialitate. La seminarii în general s-a prezentat pregătit şi a fost activ. La examene şi colocvii a obţinut rezultate bune şi foarte bune."

După absolvirea cursurilor şi susţinerea examenului de stat în sesiunea iunie-iulie 1965, fiind declarat admis, prin Dispoziţia de repartizare nr. 18 din 13 iulie 1965 este repartizat ca profesor la Şcoala de 8 ani din localitatea Caşva Raionul Reghin, astăzi sat component al comunei Gurghiu judeţul Mureş, unde urma să îşi înceapă activitatea la data de 1 septembrie 1965.

După doar 10 zile de la obţinerea repartiţiei în învăţământ, Dumitru Crişan adresează o cerere Şefului Serviciului Regional Mureş al Arhivelor Statului, Ioan Ranca, prin care solicită încadrarea sa la Filiala Arhivelor Statului din Reghin *„într-o funcţie corespunzătoare pregătirii mele „*.

Ca urmare a rezoluţiei favorabile a şefului serviciului care propune încadrarea sa ca şef de filială la Reghin precum şi a verificărilor „de cadre" efectuate de serviciul de specialitate din cadrul Direcţiei Generale a Arhivelor Statului din Bucureşti, Dumitru Crişan intră în nobila breaslă a arhiviştilor în toamna anului 1965 ca şef de filială raională a Arhivelor Statului, cu sediul în oraşul Reghin, având ca raza de competenţă raioanele Reghin şi Topliţa, pentru o scurtă perioadă însă, deoarece în urma reorganizării administrativ teritoriale a României din anul 1968 se desfiinţează regiunile şi raioanele, în locul lor se reînfiinţează judeţele desfiinţate în 1950.

Astfel ia sfârşit şi activitatea Filialei Raională Reghin, arhiva de aici fiind mutată la Filiala Judeţeană Mureş a Arhivelor Statului din Tîrgu Mureş.

Cu data de 31 martie 1969 Dumitru Crişan părăseşte sistemul arhivelor. În acelaşi an se căsătoreşte cu Maria Salcă din Reghin, în anul următor venind pe lume singurul copil al familiei Crişan, Cerasela.

Intră din nou în învăţământ, ca profesor şi apoi director la Şcoala generală din comuna Ideciul de Jos, localitate aflată în apropierea oraşului Reghin. Aici îşi desfăşoară activitatea până în anul 1981, când se transferă în funcţia de inspector la Comitetul Judeţean de Cultură din Tîrgu – Mureş.

În anul 1990 obţine o catedră la renumitul Liceu „Unirea" din Tîrgu – Mureş, însă o boală necruţătoare îi întrerupe firul vieţii în anul 1993.

Trebuie să menţionăm faptul că a fost şi un bun sportiv, la fel ca alţi doi fraţi ai săi, Nicolae (Lulu) şi Leon, ambii profesori –primul de matematică, secundul de fizică-chimie, practicând fotbalul de performanţă la echipa Avântul din Reghin, fostă divizionară A în anii 50.

În cei aproape 4 ani cât a lucrat în cadrul Arhivelor Statului, a reuşit să se familiarizeze cu munca de arhivă, a luat măsuri pentru asigurarea spaţiului necesar

desfăşurării activităţii filialei şi pentru preluarea şi prelucrarea fondului arhivistic deţinut, precum şi pentru valorificarea ştiinţifică a documentelor pe care le deţinea filiala prin diverse mijloace, cum vom arăta în continuare.

Printre primele fonduri arhivistice prelucrate a fost cel al Primăriei Reghin, aşa cum reiese din primul „**Plan de muncă pe anul 1966"** întocmit în noua sa calitate de şef de filială.

„*În anul 1966 Filiala Arhivelor Statului Reghin* – se arată în Planul de muncă - *îşi fixează realizarea următoarelor obiective:*

-Organizarea activităţii arhivistice

-Prelucrarea fondului Primăria Reghin din depozitele filialei şi a materialelor documentare de la org.(anizaţiile) socialiste

-Îndrumarea şi controlul activităţii arhivistice la instituţiile de stat, organizaţiile socialiste şi obşteşti

-Pregătirea profesională şi studiul limbii maghiare".[2]

Din ***„Darea de seamă asupra activităţii desfăşurate în anul 1966"*** înaintată Serviciului Arhivelor Statului Regiunea Mureş - Autonomă Maghiară" de la Tîrgu – Mureş aflăm modul în care s-a achitat de sarcinile profesionale proaspătul şef de filială.[3]

Astfel a prelucrat 20 de metri liniari din fondul Primăria oraşului Reghin, a efectuat 21 de controale la unităţi administrative şi economice din cele două raioane Reghin şi Topliţa, a instruit arhivarii, a organizat expoziţia volantă ***„Răscoala lui Horea",***în clubul Casei de Cultură din Reghin, preluată de la Serviciul regional din Tîrgu – Mureş, a ţinut conferinţe la Staţiile de Radioficare din Reghin şi Topliţa despre Răscoala lui Horea şi despre istoricul Arhivelor Statului.

Principalul obiectiv al anului 1967 a fost „***prelucrarea materialelor documentare din fondurile existente în depozitul filialei şi care nu au fost prelucrate în anii anteriori"*** aşa cum reiese din ***„Darea de seamă a supra activităţii desfăşurate în anul 1967"*[4]*,*** în total 54,35 ml.

Un alt obiectiv prioritar a fost munca de îndrumare şi control. Au fost efectuate un număr se 12 controale în fostele raioane Reghin şi Topliţa şi au fost verificate un număr de 41 de lucrări de selecţionare.

Pe linia valorificării materialului arhivistic trebuie menţionat faptul că au fost ţinute 4 expuneri la Staţiile de Radioficare din Reghin şi Topliţa fiind abordate teme ca: Răscoala din 1907, ecoul acesteia în Transilvania, din trecutul cultural al Reghinului, despre cronologie (sub formă de interviu).

A întocmit de asemenea o comunicare cu titlul: ***„Aspecte din activitatea lui Petru Maior la Reghin"*** care a fost trimisă spre publicare la „Revista Arhivelor" din Bucureşti.

2 Arhivele Naţionale Mureş, Fond Filiala Reghin a Arhivelor statului, Dos. 3/1966, fila 2. În continuare vom preciza doar numărul dosarului şi fila(filele)

3 Ibidem, filele 9-12

4 Dosar 3/1967, filele 9-13

S-a preocupat de asemenea pentru obținerea unui local adecvat pentru sediul filialei dar din păcate „***până în prezent nu am obținut decât promisiuni, aceasta şi din cauza lipsei acute de spațiu în oraşul nostru. Avem toată speranța*** - scria în darea de seamă pe 1967 şeful filialei – ***că în cursul anului viitor acest lucru se va realiza, dat fiind, mai ales, faptul că cu ocazia noii reorganizări administrative vor fi disponibile o serie de imobile."***

Pentru rezolvarea problemei spațiilor de lucru şi de depozitare a arhivei, Dumitru Crişan a înaintat un memoriu primului secretar al Comitetului Raional de Partid Reghin[5] la data de 13 mai 1967, în care apela la coarda sensibilă a primului secretar de partid: ***„Tov. Prim –Secretar, Ştim că sunteți unul dintre animatorii muncii ştiințifice în oraşul nostru, ştim că pregătirea Dvs. de specialitate vine să justifice pe deplin preocuparea Dvs. pentru această muncă şi că în acest sens sunteți în mare măsură cel mai competent pentru a sprijini filiala noastră în domeniul muncii de cercetare." .***

În continuare şeful filialei prezintă condițiile precare în care îşi desfăşoară activitatea: „***Dispunem de un depozit cu egrasie*** (sic!), ***în care materialele documentare nu au asigurată păstrarea lor corespunzătoare, depozit care şi aşa se dovedeşte a fi neîncăpător pentru cantitatea de materiale ce urmează a fi depozitate în ele. Nu dispunem, în rest, de cît de un mic birou în care condițiile de muncă şi higienice lasă de dorit, şi de o mică anexă pardosită cu ciment şi care a fost popicăria Miliției raionale, în care mai păstrăm unele materiale. Nu dispunem de o sală de cercetare şi de expoziție în care să putem pune la dispoziția cercetătorilor materialele noastre documentare, sau să expunem, cu ocazia diferitelor evenimente, sub formă de expoziții a materialelor de care dispunem."***

Memoriul se încheie cu apelul la pasiunea pentru munca ştiințifică a primului secretar: ***„Fiind convinşi de pasiunea Dvs. pentru munca ştiințifică, pentru dorința Dvs. de a ridica prestigiul raionului nostru şi pe plan cultural, sîntem convinşi că în timpul cel mai scurt posibil vom simți din plin sprijinul Dvs., iar activitatea filialei noastre se va desfăşura în condițiile cerute de nivelul actual de cercetare ştiințifică din patria noastră."***

Din păcate problema spațiului şi a îmbunătățirii condițiilor de lucru în cadrul Filialei Reghin a Arhivelor Statului nu s-a rezolvat, mai ales că în urma reorganizării administrativ teritoriale din anul 1968, respectiv desființarea regiunilor şi a raioanelor şi-a încetat activitatea şi filiala de la Reghin, fondul documentar fiind transferat la noua instituție de arhivă creată, respectiv Filiala Județeană Mureş a Arhivelor Statului.

Liviu BOAR

5 Este vorba de Vasile Căldare

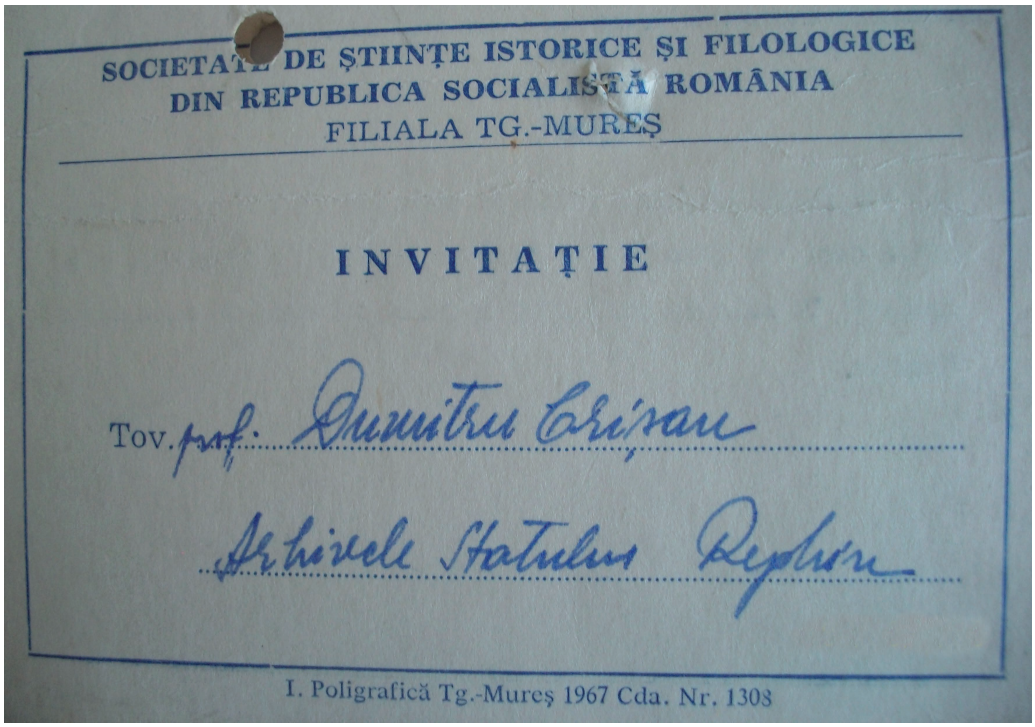

SOCIETATEA DE ȘTIINȚE ISTORICE ȘI FILOLOGICE
DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA
FILIALA TG.-MUREȘ

INVITAȚIE

Tov. prof. Dumitru Crișan

Arhivele Statului Reghin

I. Poligrafică Tg.-Mureș 1967 Cda. Nr. 1308

I. PROGRAMUL SESIUNII

T. Enăchescu — Limba operelor lui „Petru Maior".

D. Crișan — Aspecte din activitatea lui Petru Maior la Reghin.

S. Duicu — Idei lingvistice actuale în opera lui Petru Maior

M. Cîmpeanu — Descoperirile arheologice de la Dedrad, raionul Reghin.

I. Chiorean — Din activitatea lui Petru Maior ca revizor al cărților românești la tipografia Universității din Buda.

V. Dragoș — Aprecierile unor istorici asupra personalității și operei lui Petru Maior

II.

Programul sesiunii va fi urmat de înființarea subfilialei Societății noastre de la Reghin.

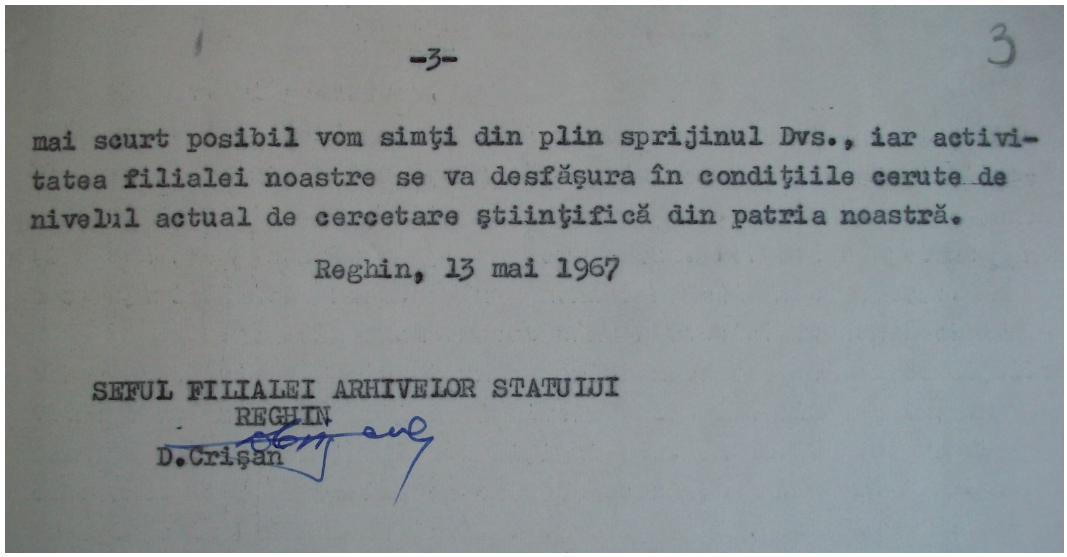

-3-

mai scurt posibil vom simţi din plin sprijinul Dvs., iar activitatea filialei noastre se va desfăşura în condiţiile cerute de nivelul actual de cercetare ştiinţifică din patria noastră.

Reghin, 13 mai 1967

SEFUL FILIALEI ARHIVELOR STATULUI
REGHIN
D.Crişan

Finalul Memoriului din 13 mai 1967 întocmit de către Dumitru Crişan

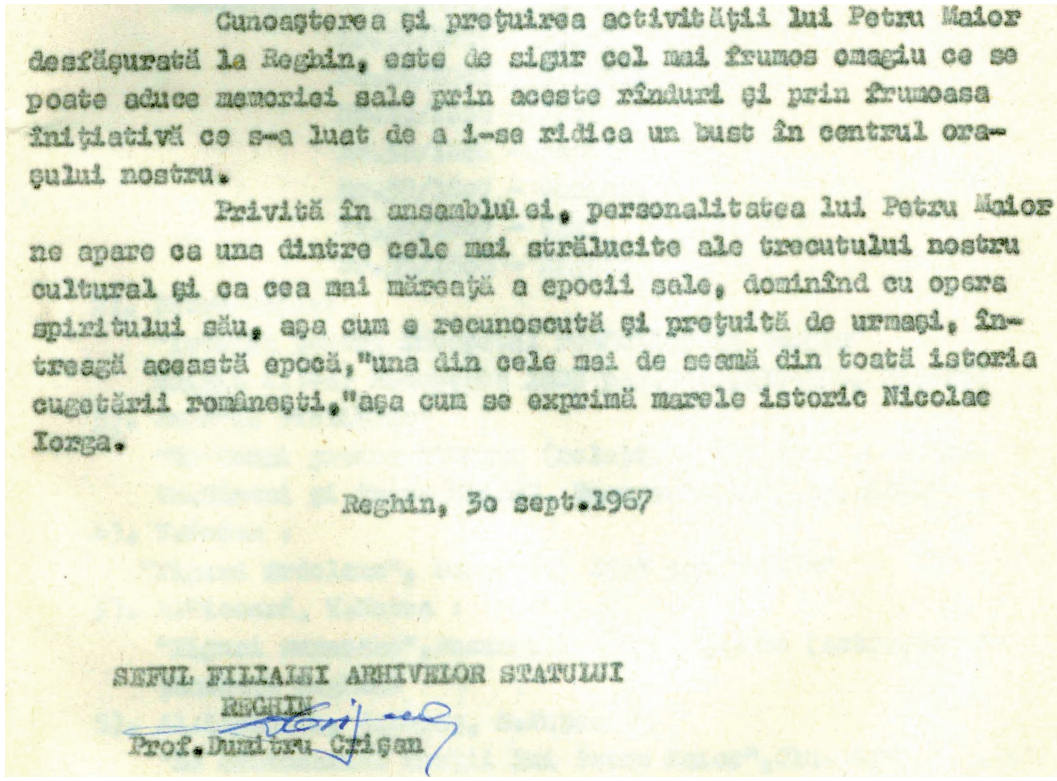

Cunoaşterea şi preţuirea activităţii lui Petru Maior desfăşurată la Reghin, este de sigur cel mai frumos omagiu ce se poate aduce memoriei sale prin aceste rînduri şi prin frumoasa iniţiativă ce s-a luat de a i-se ridica un bust în centrul oraşului nostru.

Privită în ansamblul ei, personalitatea lui Petru Maior ne apare ca una dintre cele mai strălucite ale trecutului nostru cultural şi ca cea mai măreaţă a epocii sale, dominînd cu opera spiritului său, aşa cum e recunoscută şi preţuită de urmaşi, întreagă această epocă,"una din cele mai de seamă din toată istoria cugetării româneşti,"aşa cum se exprimă marele istoric Nicolae Iorga.

Reghin, 30 sept.1967

SEFUL FILIALEI ARHIVELOR STATULUI
REGHIN
Prof.Dumitru Crişan

Finalul studiului referitor la Petru Maior

CSIA ERNESTIN
(1928 - 2010)

S-a născut în data de 9 iulie 1928, în localitatea Covasna, fiind absolvent al Facultății de Istorie a Universității din Cluj Napoca[1].

În primăvara anului 1950, la data de 1 aprilie, a fost angajat ca ahivist la Direcția Regională Mureș a Arhivelor Statului. Apoi, odată cu înființarea, în baza Deciziei Ministerului Afacerilor Interne nr. 313 din 16 iulie 1951, a filialelor raionale ale Arhivelor Statului, transferat la Sf. Gheorghe, în vara anului 1953[2]. A fost angajat al Filialei Covasna a Arhivelor Statului aproape patru decenii, timp în care a fost în permanență preocupat de soarta arhivelor din acest județ. Încă de la începutul activității ca angajat al arhivelor covăsnene, s-a confruntat cu probleme deosebite determinate, pe de o parte, de lipsa unui spațiu adecvat pentru desfăşurarea activității, cât şi din cauza lipsei de personal. La acea dată Filiala Arhivelor Statului Covasna dispunea de doi salariați: Árvaj Josif- şeful filialei şi arhivistul principal Csia Ernestin[3]. Condițiile vitrege în care şi-a desfăşura activitatea nu au influențat pasiunea şi profesionalismul care aveau să încununeze cea mai îndelungată carieră a unui arhivist în județul Covasna de până acum (1953-1990). [4]

1 Coord. Ioan Lăcătuşu, Raluca Andronic, *Arhivele covăsnene 55 de ani de activitate instituțională*, Editura Eurocarpatica, Sf. Gheorghe, 2008, p. 63

2 *Ibidem*, p. 61

3 *Ibidem*.

4 Cercetând fondul arhivistic D.G.A.S. aflat la Arhivele Naționale Bucureşti în cursul lunii august 2014, în vederea scrierii unei istorii a Arhivelor Naționale Mureț, am găsit **"Caracterizarea salariaților dela Serviciul regional şi cele 4 filiale"** întocmită de către Dragoş Donisă, şeful Serviciului Arhivelor Statului Regiunea Autonomă Maghiară, cu sediul la Tîrgu -Mureş, căruia îi era subordonată Filiala Sfîntu-Gheorghe, care scria următoarele despre CSIA ERNEST (arhivist şef) : *...Are o muncă de calitate bună şi execută lucrările la timp şi în bune condițiuni. Mereu caută*

Prima etapă a carierei arhivistului Csia Ernestin la Filiala Covasna a Arhivelor Statului a fost marcată în special de constituirea tezaurului arhivistic covăsnean prin preluarea de la creatorii şi deținătorii de documente de pe raza județului, a unor fonduri documentare importante cum ar fi: Prefectura Județului Treiscaune, Primăria Orașului Sf. Gheorghe, majoritatea fondurilor şi colecțiilor familiale, Casa de păstrare din Trei Scaune, Banca Populară Alianța din Ghidfalău, Primăria comunei Căpeni, Primăria comunei Lunga, Primăria comunei Poian şi altele.

Activitatea de teren a avut ca rezultat controlarea tuturor unităților creatoare şi deținătoare de arhivă din județ încă din primul an de la înființarea Filialei Arhivelor Statului în județul Covasna, deşi deplasările pe teren se făceau, conform declarațiilor Domniei sale cu bicicleta, trenul, autobuzul sau chiar şi cu căruța în zonele mai puțin accesibile.

Ca urmare a demersurilor intreprinse de arhivistul Csia Ernestin, a fost organizată şi biblioteca documentară a instituției, prin preluarea, înregistrarea, ştampilarea şi etichetarea a peste 3000 de volume.

Timp de 2 ani şi respectiv 7 luni a condus şi Filialele Arhivelor Statului Odorhei şi Miercurea Ciuc, care aveau prevăzute posturi de arhivist vacante[5]; această activitate presupunea lunar deplasări de câteva zile. În perioada 18.02.1975-03.1976 a ocupat funcția de şef al Filialei Covasna a Arhivelor Statului .

A doua parte a activității desfăşurate de arhivistul Csia Ernestin pe tărâmul arhivistic covăsnean a fost marcată în special de prelucrarea arhivistică a fondurilor preluate şi constituite prin realizarea unui număr important de fişe tematice şi inventare: pentru fondul *Scaunul Trei Scaune* sau fondul *Primăria oraşului Sfîntu-Gheorghe*, precum şi unele fonduri şi colecții familiale importante: *Familia Kalnoky*, *Familia Potsa din Hătuica, Familia Konczei din Caratna*, *Familia Szentiványi din Sântionlunca*.

Fiind pasionat de meseria sa, arhivistul Csia Ernestin, până în pragul pensionării, a efectuat activități de îndrumare şi control, astfel că doar cu câteva luni înainte de momentul despărțirii oficiale de instituție, Domnia sa a întocmit rapoarte de teren pentru 21 de unități creatoare de arhivă din județ (Întreprinderea de confecții din Tg. Secuiesc, Consiliul Popular al Comunei Zagon, Şcoala Generală din comuna Zagon, Consiliul Popular al oraşului Covasna, Ocolul Silvic din aceeaşi localitate, etc.)

---

a-şi îmbogăşi cunoştințele profesionale, astfel că se observă progrese apreciabile…; cf.. Arhivele Naționale ale României, fond D.G.A.S., dosar nr. 41/1955, fila 52 (n.n.. – prof. dr. Liviu Boar).

5 Arhivele Naționale Covasna, fondul propriu, dos. 26/1960, f. 3.

Din activitatea ştiinţifică amintim:

- coautor la micromonografia Arhivelor Statului - Filiala Covasna – 1984, Bucureşti;
- coautor la proiectul de îndrumător în Arhivele Covasna;
- autor al unor studii referitoare la selecţionarea, inventarierea şi conservarea documentelor dintre care amintim: Selecţionarea şi inventarierea documentelor, operaţiuni de bază în activitatea arhivistică. Metodologia executării lor; Folosirea cuceririlor revoluţiei tehnico-ştiinţifice pentru perfecţionarea mijloacelor de păstrare, conservare şi asigurare a securităţii documentelor.
- a realizat un istoric al Filiale Arhivelor Statului din judeţul Covasna şi al celor mai importante fonduri;
- a publicat articole de specialitate în presa locală.

În pragul pensionării, şeful Filialei Arhivelor Statului Covasna îl aprecia ca fiind un *cadru bine pregătit profesional, cu vastă experienţă, cu o comportare exemplară, contribuţia sa în realizarea sarcinilor filialei fiind deosebită. A demonstrat în permanenţă conştinciozitate, corectitudine, manifestând totodată simţul datoriei faţă de profesiune, faţă de responsabilităţile ce i-au revenit. Din documentele filialei rezultă cu claritate contribuţia deosebită pe care a avut-o în rezolvarea sarcinilor generale şi individuale. Statornicia îndelungată în profesiune, în funcţie, denotă de asemenea că a făcut tot ce i-a stat în putinţă pentru a sprijini activitatea genrală de îmbunătăţire a rezultatelor complexelor sarcini ce revin unităţii în munca arhivistică. Este un cadru pe care s-a putut conta întotdeauna, fiind o persoană greu de înlocuit în colectivul instituţiei*[6].

În anul 2006, la aproape 80 de ani, a răspuns cu entuziasm invitaţiei colectivului Arhivelor Naţionale Covasna luând parte la o emoţionantă „Întâlnire dintre generaţii".

De asemenea, în anul 2008, a fost prezent la manifestările organizate cu prilejul aniversării celor 55 de ani de activitate instituţională ai Arhivelor Covăsnene.

Adina CRIŞAN
Raluca ANDRONIC
Cristina BARTOK

6 Arhivele Naţionale Covasna, fondul propriu, dos. 26/1990, f. 12

Vasilica Sász, Carmen Székely, Ernestin Csia, Ştefan Suciu

Vechiul sediul al Arhivelor Naționale - Covasna

GHEORGHE I. DUZINCHIEVICI
(1904-1986)

Personalitate marcantă a arhivisticii româneşti şi europene a secolului XX[1], născut în 21 august (stil vechi) 1904 în satul Drăguşeni, plasa Cristeşti, județul Suceava[2], în apropiere de Fălticeni, județul Baia, regiunea Suceava[3] , fiul cel mai mic al lui Ioan Sahin (52 de ani), agricultor, şi Ema Şahin (39 de ani)[4]. Tatăl Ioan Şahin, salariat modest, tătar de origine, (un descendent din tătarii refugiați în anul 1619 în Moldova[5]) moare în timpul războiului[6]. Gheorghe Sahin Duzinchievici absolvă Şcoala primară ,,Trei Ierarhi" din Iaşi[7], unde dovedeşte înclinații speciale pentru învățarea limbilor străine, Seminarul Pedagogic Universitar Iaşi (cu diplomă de bacalaureat), Facultatea de Litere şi Filosofie din Iaşi, cu diplomă de licență în istorie[8]. În timpul războiului, deşi foarte tânăr, lucrează la diferite spitale de

1 Arhivele Statului Sibiu, Arhiva arhivei, *dosar personal,* (în continuare ASS, Aa), arhivist, doctor în istorie, bun cunoscător a şapte limbi străine: franceza, poloneza, germana, italiana, latina, slava veche, rusa, membru în curatoriul Muzeului Bucovinei, al Institutului de Istorie de pe lângă Facultatea de Teologie din Cernăuți şi al Institutului ,,Cernăuți".

2 ASS, Aa, *dosar personal*.

3 Raionul şi regiunea diferă după cum apar ele în documente.

4 Primăria comunei Drăguşeni, județul Fălticeni, extras după registrele stării civile de născuți pe anul 1904.

5 Ştefan Hurmuzache, Gheorghe Duzinchievici are 75 de ani, în *Revista Arhivelor*, anul LVI, vol. XLI, nr. 3. p. 372-375; extrem de utilă şi lista lucrărilor ştiințifice, p. 373-375.

6 Din adresa primăriei Drăguşeni către primăria Galați constatăm că Gheorghe Ioan Şahin a fost adoptat de către Hugo I. Duzinchievici şi Victoria I. Duzinchievici, prin hotărârea Tribunalului Covurlui nr. 2 din 20 ianuarie 1918.

7 Ştefan Hurmuzache, *op. cit*.

8 ASS, Aa, *dosar personal*.

campanie şi ajută la transportul răniților[9]. În toamna anului 1920 se înscrie la Universitatea din Iaşi, unde se distinge prin lucrările realizate în cadrul seminarului, apoi între 1921şi 1922, lucrează ca impiegat la Poşta din Iaşi şi impiegat cadastral la Inspectoratul Cadastral din Iaşi, [10] telegrafist la calea ferată[11], iar în perioada anilor 1925-1926, rezultă că a lucrat la Inspectoratul Cadastral din Iaşi, de unde şi-a dat demisia, fără ca instituția să cunoască motivul, cu 1 ianuarie 1927[12].

În vara anului 1927 trece cu cele mai mari note toate examenele într-o singură sesiune – consiliul profesoral îi acordă bursa care-i va înlesni continuarea studiilor[13] -, iar în vara lui 1929 trece examenul de licență[14] cu o lucrare pe care o tipărise cu un an mai devreme şi se înscrie la doctorat. Din acelaşi an până în ianuarie 1930, Gheorghe Duzinchievici figurează angajat ca desenator la la Universitatea „Al. I. Cuza" din Iaşi, la facultatea de Litere şi Filosofie[15].

La sfatul lui Ilie Minea, profesor de istoria românilor, care era conştient de utilitatea cunoaşterii limbii poloneze pentru el, se prezintă la concurs şi obține o bursă de un an pentru Polonia, dovedind putere de muncă; învățarea limbii poloneze în timp scurt îi aduce bursa prelungită pentru patru ani. În octombrie 1930[16] ajunge în Polonia ca bursier al Statului polonez şi se înscrie la doctorat la Universitatea „Ioan Cazimir" din Liov pentru ca în mai 1931 să obțină titlul de doctor în Litere şi Filosofie la aceeaşi Universitate[17], cu o lucrare despre relațiile lui Alexandru Ioan

9 Ştefan Hurmuzache, *op. cit.,* p. 372.

10 ASS, Aa, *dosar personal,* certificat ce atestă că dl. Sahin Duzinchievici Gheorghe a fost admis în Serviciul Administrațiunii P. T. T. pe ziua de 4 octombrie 1921, ca impiegat inf. gr. III cu titlul provizoriu şi definitivat pe ziua de 1 aprilie 1922 (ordinul nr. 17881/922) şi a funcționat până la data de 1 octombrie 1922, „când i s-a primit demisiunea în postul ce a ocupat pentru interese personale".

11 *Ibidem*, adresa Ministerului Transporturilor şi Telecomunicațiilor – departamentul Căilor Ferate, Direcția personalului, nr 387/981 col. 1958 adevereşte că a funcționat ca telegrafist de la 1.11. 1922 până la 20.04.1923.

12 *Ibidem*, adresa Ministerului Agriculturii şi Domeniilor – Direcția Cadastrului Comasărilor şi Ameliorărilor Agricole nr. 1386 din 31 mai 1938, adresată Universității clujene – Institutul de Istorie Națională. V. şi certificatul eliberat de Ministerul Agriculturii şi Domeniilor - Secretariatul General. Secția Personalului nr. 66952 din 18 martie 1938, care precizează perioada lucrată: 1 martie 1925 – ianuarie 1927.

13 13. În 1927 şi 1928 publică Manuscrise vechi, în *Cercetări Istorice*, II- III(1926-1927), nr. 1, Iaşi, 1927, p. 249-255 şi Propaganda cistercită printre români, în *Cercetări Istorice*, IV, nr. 2, Iaşi,1928, p.126-138.

14 ASS, Aa, *dosar personal,* adresa Ministerului Instrucțiunii Universitatea din Iaşi nr. 3438 din 5 iulie 1929, în baza Certificatului de aptitudine nr. 1516 din 29 iunie 1929, aprobat de rectoorul Univerrsității din Iaşi, confirmă domnului Gheorghe Duzinchievici, Diploma de Licență în ISTORIE, specialitate „ISTORIE UNIVERSALĂ", „cu cinci bile albe şi o bilă roşie, cu mențiunea „cum laude".

15 *15 Ibidem,* adresa nr 1504 din 6 decembrie 1958, perioada 1 octombrie 1929 – 30 ianuarie 1930.

16 În acelaşi an publică Vornicia moldovenească pînă la 1504, în *Cercetări Istorice*, V, nr. 1, Iaşi, 1930, p. 216-252.

17 ASS, Aa, *dosar personal*, Diploma redactată în limbile latină şi poloneză este semnată de rec-

Cuza cu revoluția polonezilor din 1863; titlul de doctor în litere este recunoscut de Ministerul Educației Naționale, Universitatea din Cluj[18]. Perioada anilor 1932-1934 se dovedeşte pentru Duzinchievici, fructuoasă din punct de vedere al cercetării ştiințifice, dar şi al publicării[19]. Din anul 1935 este angajat ca bibliotecar la Academia Română[20] şi apoi numit de Nicolae Iorga, lector de limbă poloneză la Institutul Sud-Est European[21]; acum dovedeşte Duzinchievici marea lui putere de muncă, anvergura de cercetător şi istoric.[22]

torul Universității, prof. dr. Severinus Krzemieniewski, decanul Wladislaus Podlacha şi Adamus Szlagowski (secretar?).

18 [18] *Ibidem*, consiliul Facultății de Filosofie şi Litere a Universității „Regele Ferdinand I" din Cluj, în şedința din 15 decembrie 1938, văzând procesul verbal întocmit de Comisia specială din 8 decembrie 1938, a hotărât să echivaleze diploma de doctor în Filosofie şi Litere de la Universitatea din Liov a d-lui Gheorghe Duzinchievici cu o diplomă de doctor corespuzătoare de la Facultatea de Filosofie şi Litere din Cluj, având ca specialitate principală istoria Românilor şi specialitate secundară istoria universală, 12 ianuarie 1939.

19 Publică acum: Regeste şi documente vechi moldovenești, în *Cercetări Istorice*, V-VIII, (1929-1931), Iaşi, 1932, p. 161-169, Din vremea lui Cuza-Vodă, în *Cercetări Istorice*, VIII, nr. 2, Iaşi, 1933, p. 57-69, Nouă contribuție la istoria relațiunilor sîrbo-române în timpul lui Cuza-Vodă, în *Cercetări Istorice*, VIII-IX (1932-1933), nr. 2, Iaşi, 1933, p. 198, Recenzje, în *Kwartalnik Historyczny*, an XLVII, tom I, Fascic. 4, Lwow, 1933, p. 672-678, Czoowski Aleksander, Bitwa pod Obertynem, în *Kwartalnik Historyczny*, an XLVIII, fascic. 1, Lwow, 1934, p. 159-162, O rectificare, în *Revista Istorică Română*, III, Bucureşti, 1934, p. 385, Contribuții în istoria românilor în timpul războiului Crimeei, în *Ibidem*, p. 248-258, Ion Ghica şi Wladyslaw Czartoryski, în *Arhiva*, nr. 41, nr- 3-4, Iaşi, 1934, p. 122-125.

20 *ASS, Aa,* adresa Bibliotecii Academiei Romîne nr. 8009 din 9 decembrie 1958 trimisă Arhivelor Statului, atestă că Gh. Duzinchievici a funcționat la Biblioteca Academiei Române în perioada 1 iulie 1935-1 aprilie 1937 în funcția de bibliotecar.

21 *Ibidem*, în perioada noiembrie 1934- iunie 1937, adresa Direcției Generale a Arhivelor Statului nr. 1079 din 14 iunie 1947.

22 O necunoscută istorie a Imperiului turcesc în manuscris românesc, în *Revista Istorică Română*, IV, Bucureşti, 1935, p. 289-291, Contribution á l' histoire des rélations russo-roumaines du temps du prince Cuza, extras din *Revue Historique de Sud-Est-Européen*, an XII, nr. 4-6, Bucureşti, 1936, p. 141-147, Contribuții la istoria revoluției din 1848 în Muntenia, în *Revista Critică*, nr. 2-3, Iaşi, 1935, p. 65-77, Contribuția la istoria legăturilor comerciale româno-polone în secolul al XVIII-lea, în ,*Revista Istorică*, XXI, nr. 7-9, Vălenii-de Munte, 1935, p. 95-103, Contribuțiuni la domnia lui Cuza-vodă, extras din *Revista Istorică*, XXI, nr. 4-6, Vălenii de Munte, 1935, Documente din arhivele polone relative la Istoria românilor, în *Buletinul Comisiei Istorice a României*, XIV, Vălenii de Munte, 1935, p. 1-47, Jean Baptiste Linchou. (Contribuții la istoria românilor în sec. XVIII), extras din *Arhiva*, nr. 3-4, p. 137-146, Iaşi, 1935, Cuza- Vodă şi revoluția polonă din 1863, în *Aşezământul cultural Ion C. Brătianu*, XXVIII, Bucureşti, 1935, p. 103, Chestiuni din vremea lui Cuza-Vodă, în *Cercetări istorice*, X-XII, nr. 1, Iaşi, 1935, p. 90-104, Bibljografja rumunska w czasopismach, în *Przeglad Bibljoteczny*, Krakow, 1936, p. 1-3., Contribuții la istoria legăturilor polono-române în anii 1865-1866, în *Aşezământul cultural Ion C. Brătianu*, Bucureşti, 1936, 94 p., Contribuții la istoria relațiunilor polono-române în timpul lui Grigore Ghica, în *Cercetări Istorice*, nr. 2, Iaşi, 1936, p. 26-32, Noi contribuții la domnia lui Cuza-Vodă, în *Revista Istorică,* XXII, nr. 4-6, Vălenii de Munte, 1936, p. 121-124, Informații arhivalice la domnia lui Cuza-Vodă, în *Revista Critică,* X, nr. 2-3, Iaşi, 1936, p. 139-150, Queleque chose sur les rélations polono-roumaines dans la première moitié du XIX-eme siècle, în *Révue Historique de Sud-Est-Européen*, XIII, nr. 7-9, Bucureşti, 1936, p. 262-270.

La 1 aprilie 1937, numit asistent suplinitor la catedra de istorie veche a românilor la Universitatea „Regele Ferdinand I" – Institutul de Istorie Română[23] din Cluj (profesează până în anul 1941[24]) susține prelegeri de critică a izvoarelor istorice şi un curs de limba poloneză pe lângă catedra de slavistică, publicând în parte rezultatul acestor seminarii. În anul 1938 Gh. Duzinchievici, ca urmare a cereri sale adresate primăriei comunei natale, primeşte în Cluj[25], un certificat care atestă că era de naționalitate român şi din părinți români[26] - din acest an 1938 şi până în toamna anului 1942 când este numit arhivar şef la Cernăuți, Duzinchievici continuă să publice intens, abordând o prblematică diversă[27]. La 19 septembrie 1941, Universitatea clujeană îi eliberează un certificat pentru a-i servi „în chestiuni militare", prin care atestă calitatea de asistent a lui Gheorghe Duzinchievici, doctor în filosofie şi litere[28].

În iulie 1942, Gh. Duzinchievici domicilia în Bucureşti şi se căsătoreşte, în data de 27 iulie, cu Minodora Carolina Idu, funcționară[29], de religie greco-catolică, care primea numirea pe post de arhivar ajutor fără gradații, vacant la

23 ASS, Aa, *dosar personal*.

24 *Ibidem,* adresa Universității „Victor Babeş" nr. 1705/1958 din 18 decembrie 1958 prin care se atestă că Gheorghe Duzinchievici a funcționat ca asistent de la 1 aprilie 1937 pînă la 31 martie 1941, cu mențiunea că la 1 aprilie 1941 apare pe statul de plată cu statutul de concentrat, fără să mai figureze pe statele viitoare pînă în iunie 1942, când se face mențiunea „detaşat la Minister şi plătit de acolo".

25 Locuia pe strada Nicolae Iorga nr. 11.

26 ASS, Aa, *dosar personal.*

27 Publică acum: Ceva nou asupra legăturilor lui Sobieski cu Moldova, în *Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice*, secția III, tom . XIX, Mem. 21, Bucureşti, 1938, p. 283-300, Miron Barnowski Moghilă şi Polonia, în *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, VII (1936-1938), Cluj, 1938, p. 196-222, Considerații critice asupra originii lui Mihai Viteazul, în Însemnări Ieşene, III, nr. 10, Iaşi, 1938, p. 79-94, O încălcare de graniță a Moldovei în 1766, în *Revista Critică*, XII, nr. 4, Iaşi, 1938, p. 217-221, Contribuții la istoria Moldovei după moartea lui Alexandru cel Bun, extras din *Revista Critică*, nr. 1, Iaşi, 1939, p. 21-38, Un agent francmason în Moldova la 1858, William Sollioms, în *Revista Critică*, XIII, nr. 2-3, Iaşi, 1939, p. 108-112, Precizări în legătură cu Ştefan I Muşat şi Iuga Ologul, în Însemnări Ieşene, IV, nr. 2, Iaşi, 1939, p. 291-303, Contribuții la istoria Moldovei din secolul al XV-lea, în *Revista Critică*, XIII, nr. 4, Iaşi, 1939, p. 2125-226, Complotul de la Bucureşti din anul 1859 împotriva lui Cuza-Vodă, în *Arhiva*, XLVII, Iaşi, 1940, 31-56, Zwei Briefe von C. A. Suțu aus dem Jahre 1855 über die Stellung der rumänischen Fürstentümer in der europäaischen Politik, în ‚*Südostdeutsche Forschungen*, V, München, 1940, p. 215-223, Asasinarea lui Grigore Al. Ghica Vodă, extras din *Revista Critică*, XIV, nr. 4, Iaşi, 1940, p. 193-207, *Beizade Grigore Sturdza şi Polonii, Legături polono-române în anii 1858-1859*, Aşezământul cultural Ion C. Brătianu, LII, Bucureşti, 1941, 205 p.

28 ASS, Aa, *dosar personal,* certificatul cu numărul 630/1941 este semnat de Constantin Daicoviciu, decan şi Gh. Vătăşescu, secretar.

29 *Ibidem,* conform şi extrasului din Registrul Stării Civile pentru căsătoriți pe anul 1942, aflăm că viitoarea doamnă Duzinchievici avea la acea dată 26 de ani, domicilia în Sibiu, era fiica lui Vasile Idu (decedat) şi a Violei Poruțiu şi era născută în 24 noiembrie 1916 în Almaş, județul Cluj.

Arhivele Statului din Cernăuți[30]. La 1 octombrie 1942 este numit arhivar principal[31] la Arhivele Statului din Cernăuți[32], din 20 decembrie 1942 este numit este numit arhivar şef[33] - funcția şi anii războiului au făcut ca munca de cercetare să treacă pe planul al doilea[34], unde în 2 martie 1944, i se comunică destinația repartizată pentru evacuarea instituției – şcoala Primară Vădeni – Gara Preajba[35] . Tot cu această dată, în urma raportului pe care Gheorghe Duzinchievici l-a adresat Arhivelor Statului – Direcția Generală – i se aduce la cunoştință aceeaşi destinație de evacuare, faptul că cele patru săli de clasă sunt suficiente, iar în cazul în care nu i se pun gratuit vagoane la dispoziție, Arhivele Statului vor obține foi de strămutare şi vor ordonanța încă 600.000 lei[36]. Patru luni mai târziu, Arhivele Statului Cernăuți, evacuate la Şcoala Primară comuna Preajba – sat Vădeni, județul Gorj, primesc din partea Ministerului Culturii Naționale şi al Cultelor - M.O.N.T şi A.P., în urma adresei lui Duzinchievici (din 10 iunie 1944), aprobarea Marelui Stat Major (nr. 748140/1944) pentru plasarea arhivei instituției în case particulare aflate în comuna Micăsasa, județul Târnava Mică, iar până la începutul şcolii, în trei clase din comuna amintită, urmând, ca în urma intervenției Marelui Stat Major la Ministerul Afacerilor Interne, acesta din urmă să dea dispoziții de executare Prefecturii județului Târnava Mică[37].

La 6 aprilie 1945, Aurelian Sacerdoțeanu îi face cunoscut lui Duzinchievici că, începând cu data de 1 aprilie, ,,direcțiunea Dv., îşi continuă activitatea în noul sediu din Suceava", personalul existent în Cernăuți rămâne la noul sediu; pînă va putea funcționa la Suceava, personalul rămâne ,,pe locul unde a fost utilizat", iar alcătuirea statelor de plată pentru toți se va face de Duzinchievici, la sediul provizoriu din Sibiu[38]. În urma cercetării realizate de Gh. Lăzărescu, delegatul Arhivelor Statului, la Suceava, pentru începerea activității acestei direcții la Sibiu, Gheorghe Duzinchievici primeşte dispoziția ca, începând cu data de 1 septembrie,

30 *Ibidem,* adresa Arhivelor Statului nr. 1095 din 7 septembrie 1942, care o anunța la Institutul de Istorie Universală din Sibiu că urmează, de la 1 septembrie 1942, să ia neîntârziat în primire postul. V. şi copia din Monitorul Oficial nr. 158 din 11 iulie 1946, partea I, pagina 7251.

31 *Ibidem,* ordin al Ministerului Culturii Naționale nr. 192475 /1942.

32 ASS, Aa , *dosar 24/1859.*

33 *Ibidem*, *dosar personal.*

34 Totuşi publică în anul 1943: A participat Ştefan cel mare la lupta din Codrul Cosminului?, în *Omagiu lui Ioan Lupaş*, Bucureşti, 1943, p. 228-245, Contribuții la istoria Bucovinei în anul 1849: măsuri de apărare față de o eventual năvală a revoluționarilor din Transilvania şi Ungaria, în *Studii şi cercetări istorice*, I, nr. 1, Iaşi, 1943, p. 145-167, Răscoalele din Moldova în anul 1831 împotriva Regulamentului Organic, în *Revista Arvhivelor*, V, nr. 2, 1943, p. 352-366, Un episod din revoluția de la 1848-1849: trecerea generalului Bem în Moldova, în *Buletinul Muzeului Bucovinei*, Seria II, an I-II (1943-1944)), Cernăuți, 1943, p. 1-71, Imigrări de români ardeleni în Moldova anilor 1851-1852, în *Făt Frumos*, XVIII, nr. 2, Cernăuți, 1943, p. 82-88.

35 ASS, Aa, *dosar personal*, adresa Directoratului Învățământului şi Cultelor – Serviciul M.O.N.T. nr. 39/sp/944.

36 *Idem,* adresa Arhivelor Statului nr. 420 din 2 martie 1944.

37 *Idem,* adresa nr. 45. 730/944, Pucioasa, 14/VII 1944.

38 *Ibidem.*

registratura Sucevei şi toate lucrările de cancelarie să funcţioneze la Sibiu[39] . De la 1 iulie 1946, Gh. Duzinchievici, arhivar şef fără gradaţie şi Minodora Duzinchievici, ambii de la Arhivele Statului din Suceava, se repartizează în posturi similare, la Arhivele Statului din Sibiu[40], iar din august 1945 primeşte misiunea de ,,orânduirea direcţiei Arhivelor statului din Sibiu"[41], unde îşi pune în valoare cunoştinţele şi talentul de organizator – repune în circuitul ştiinţific importante fonduri şi colecţii de documente de la Filiala Arhivelor Statului din Sibiu[42], unde a fost conducătorul ei[43] până în momentul pensionării (1963)[44]. Fostul director al Arhivelor Statului din Cernăuţi şi Suceava, Gh. Duzinchievici a preluat clădirea şi materialul arhivistic[45] şi apoi a participat, alături de un reprezentant al Comisariatului general pentru administrarea şi lichidarea bunurilor Grupului Etnic German, al Inspectoratului de Poliţie Sibiu şi al Consistoriului Regnicolar al Bisericii Evanghelice C.A din România, la comisia pentru inventarierea şi preluarea de către Statul român, a bunurilor provenite de la Arhiva Universităţii Săseşti[46].

Cu data de 18 iulie 1946 Aurelian Sacerdoţeanu îi aduce la cunoştinţă lui Duzinchievici, arhivar şef, că Ministerul Educaţiei Naţionale, prin decizia nr.

39 ASS, Aa, *dosar personal*, adresa nr. 1108, Bucureşti, 2 august 1944.

40 *Ibidem*, copie din Monitorul Oficial, partea I B, nr. 158 din 11 iulie 1946, pagina 7251, în baza propunerii Direcţiei Generale a Arhivelor Statului din Bucureşti şi în conformitate cu dispoziţiile art. 101 din Codul funcţionarilor publici.

41 *Ibidem,* adresa Ministerului Educaţiei Naţionale, Direcţia învăţământului superior nr. 100.466/945 din 18 augst 1945, către Arhivele Statului, Direcţiunea Regională Sibiu.

42 *Ibidem,* prin decizia ministerială nr. 179.448 din 1945 se înfiinţa la Sibiu Direcţiunea Regională a Arhivelor Statului, cu sediul la Sibiu, având în conducerea sa administrarea arhivelor din judeţele Sibiu, Alba şi Hunedoara. Vezi şi Monitorul oficial, partea I, nr. 164 din 23 iulie 1945, p. 6266.

43 Directorul general al Arhivelor Statului, Aurelian Sacerdoţeanu, îi confirmă cu adresa nr. 1193 din 21 august că, i s-a aprobat delegaţia în calitate de director al Arhivelor Statului din Sibiu, urmând a fi ajutat de D-na Minodora Duzinchievici, arhivar ajutor ASS, Aa; dosar personal).

44 În perioada sibiană, Gh. Duzinchievici, cu toate problemele ridicate de reorganizarea instituţiei, a transferurilor de arhivă amintite mai sus şi a condiţiilor de muncă de multe ori dificile, a publicat: Noi documente de la Mihai Viteazul, în *Revista Arhivelor*, VII, nr. 1-2, 1946-1947, p. 378-381, Contribuţii documentere la istoria Blajului, în *Ibidem*, p. 278-294, Despre mişcarea condusă de ţarul Iovan (1526-1527), în *Studii*, IX, nr. 6, Bucureşti, 1956, p. 131-148, Un vechi inventar de arhivă, Pomarius 1546, în *Revista Arhivelor*, vol. VIII, nr. 1, 1958, p. 257-262, *Inventarul protocoalelor primăriei Sibiu 1521-1700* (lucrare în colaborare), Direcţia Generală a Arhivelor Statului, Bucureşti, 1958, 233 (235), Contribuţii la tehnica întocmirii fişelor de catalog şi inventar la documentele din Transilvania, în *Revista Arhivelor*, vol. X, nr. 1,1950, p. 252-253, Der Aufruhr von Salzburg im Jahre 1870, în *Forschungen zur Volks-und Landeskunde*, 1, 1959, Sibiu, p. 202-204, Zur Geschichte des Staatsarchiv von Hermannstadt, extras din *Forschungen zur Volks-und Landeskunde*, 2, Sibiu, 1959, p. 75-96, Noi achiziţii la Filiala Arhivelor Statului Sibiu, în *Revista Arhivelor*, vol. XV, nr. 2, 1961, p. 197-209.

45 În data de 20 august 1945, *dosar nr. 7/1945.*

46 În 13 septembrie 1945, *dosar 4/1945.*

194.615/946, i-a acordat dreptul la prima gradaţie IA 36, tip 20)[47]. În iulie 1946, pe când se afla în grădina casei[48], a împuşcat un ostaş sovietic[49], dar în urma procesului judecat în anul următor a fost achitat ca nevinovat, considerându-se că a fost în legitimă apărare.

În anii 1946 şi 1947[50] a coordonat şi s-a implicat în aducerea primei părţi din arhiva refugiată în anul 1944 la Agnita. Din de 2 ianuarie 1948 datează un jurământ depus de Gheorghe Duzinchievici în faţa primarului şi notarului comunei Almaş[51].

Între 1948[52]-1950 a condus reintegrarea materialului arhivistic, inventarierea unor colecţii, a cărţilor din bibliotecă şi a propus o nouă structurare a fondurilor şi colecţiilor[53]. În luna mai 1950 a amenajat, pentru prelucrarea materialului documentar, birouri în spaţiile închiriate de la Biserica romano-catolică din Piaţa Mare[54]. Începând cu anul 1951, personalul Arhivei sibiene condus de Gh. Duzinchievici s-a concentratat pe salvarea arhivelor instituţiilor creatoare de arhivă din raioanele Agnita, Făgăraş, Mediaş, Sibiu, Sighişoara, Tîrnăveni[55], pentru ca în anul următor Gh. Duzinchievici să rezolve înfiinţarea a trei depozite de arhivă în Blaj, Făgăraş şi Sighişoara[56]. Anul 1953 a adus înfiinţarea Direcţiei Regionale Stalin a Arhivelor Statului[57] în subordinea căreia s-a aflat Arhiva sibiană[58], ai cărei angajaţi coordonaţi în permanenţă de inimosul Duzinchievici, au procedat la predări şi mutări de arhive. Valorificarea documentelor a constituit o prioritate a anului 1954, când, îndrumaţi de acelaşi Gh. Duzinnchievici, arhiviştii sibieni, în colaborare cu cei clujeni şi braşoveni, au contribuit la elaborarea Glosarului de cuvinte latineşti din documentele transilvănene[59]. Anii 1955, 1956 au însemnat pentru Gh. Duzinchievici şi colaboratorii săi[60] preluarea materialului arhivistic de la muzeele din Agnita, Biertan, Mediaş, de la bibliotecile Brukenthal şi ASTRA[61], iar

47 ASS, Aa, *dosar personal.*

48 *Ibidem,* locuia în chirie, în Sibiu, pe strada Ion Neculce 17, etaj I, ap. 2.

49 ASS, Aa, *dosar, nr. 61/1960.*

50 *Idem, dosar nr. 1/1946.*

51 *Idem*, *dosar personal.*

52 *Ibidem,* pentru activitatea asiduă şi deosebită desfăşurată, Aurelian Sacerdoţeanu îl apreciază pe dr. Gheorghe Duzinchievici, director XV (avea 44 de ani), cu calificativul f. bun – adresa Arhivelor Statului, Direcţiunea Generală, nr. 1989 din 8 decembrie 1948.

53 Vlaicu, Monica*, 120 de ani de arhivă publică în Transilvania/ 120 Jahre öffentliches Archiv in Siebenbürgen*, Editura Tenis-Club-Sen, Sibiu/Hermannstadt, 1996.

54 ASS, Aa, *dosar 75/1952.*

55 Vlaicu, Monica, *op. cit,* p. 40.

56 ASS, Aa, *dosar nr. 68/1952.*

57 Decretul Prezidiului Marii Adunări Naţionale nr. 324/1952.

58 Subordonarea a durat până în anul 1968.

59 Vlaicu, Monica, *op. cit.,* p. 41.

60 Amintim aici printre alţii pe Minodora Duzinchievici, Irina Dobrian, Domnica Hauca (Avrigeanu), Herta Gündisch, Arnold Henrich, Dumitru Stoica, Iorgu Radu.

61 Vlaicu, Monica, *op. cit.,* p.42

anii 1959 şi 1960, preluarea a 64 de fonduri[62]. În anul 1957 se căsătoreşte cu Dorina Fundescu[63], profesor de limba română la Şcoala medie nr. 1 ,,Gheorghe Lazăr"[64]. Reactualizarea incidentului din urmă cu 14 ani[65], i-a adus lui Gh. Duzinchievici, în august 1960, desfacerea contractului de muncă[66], reintegrarea[67]şi retragerea din activitate prin pensionare, în anul 1963.

După pensionare, avându-se în vedere experiența sa profesională, este solicitat la Arhivele Statului în Bucureşti[68], unde se concentrază asupra fişării documentelor în limba latină şi îndrumării, ca inspector, a tinerilor arhivişti care lucrau la filiale transilvănene, pentru care a tipărit un îndreptar ştiinţifico-practic de alcătuire a fişelor de evidență pentru documentele în limba latină, singura lucrare de gen pentru perioada respectivă[69].

Readucerea în memoria comunității a personalității lui Gheorghe Duzinchievici, la 110 ani de la naştere, se constituie şi într-un omagiu[70] celui care, după cel de-al doilea război mondial, a condus, în condiții de multe ori dificile, destinele Arhivelor Statului din Sibiu, dar şi celor care au ostenit alături de el în slujba arhivisticii româneşti. **Alexiu TATU**

62 ASS, Aa, *dosar nr. 2/ 1959* şi *dosar nr. 2/1960*.

63 *Ibidem,* copia certificatului de căsătorie eliberat la 23 martie 1957 cu nr. 3105, din care aflăm că este fiica lui Fundescu Mihail şi este născută în Iaşi în 18 februarie 1917.

64 ASS, Aa*, dosar 32/1960.*

65 *Ibidem,* raportul lui Gh. Duzinchievici către ministrul Afacerilor Interne în care explică motivațiile reactualizării acestui conflict şi solicită o nouă anchetă, deşi, în două rânduri, justiția l-a găsit nevinovat.

66 Între documentele cercetate nu am depistat desfacerea contractului de muncă.

67 ASS, Aa, *dosar 32/1960*, ordinal şefului Direcției Cadre din Ministerul Afacerilor Interne nr. 2089 din 01.09.1960.

68 Continuă să publice până la împlinirea vârstei de 75 de ani: *Georg Kraus, Cronica Transilvaniei 1608-1655*. Traducerea şi studiul introductive de G. Duzinchievici şi E. Reus Mîrza, Editura Academiei R. S. România, Bucureşti, 1965, XXXIV, 604 p, Un nou document asupra activității răzvrătitoare a călugărului Sofronie din Cioara, în *Anuarul Institutului de Istorie* din Cluj, XI, 1968, p. 259-261, Date noi asupra răscoalei tătărăşenilor din Iaşi asupra sfîrşitului domniei lui Scarlat Calimachi (1819)*,* în *Studii*, tom. I/1968, p. 63-81, Arhive şi instituții sibiene evacuate în Țara Românească în timpul revoluției din 1848, în *Studii*, tom. 24, nr. 2, 1971, p. 365-368, Qulques aspects des rélations roumaino-polonaises au XIX-eme siècle (interpretations, corrections, complètements)*,* extras din *Revue Roumaine d'Histoire*, tome XII, nr. 4, 1973, p. 731-755, Războiul moldo-polon din anul 1497. Critica izvoarelor, în *Studii şi materiale de istorie medie*, VIII, 1975, p. 9-61, Documente şi intepretări noi relative la răscoala țărănească din 1784, în *Revista Arhivelor*, vol. XXXVIII, nr. 2, 1976, p. 199-202, Polonais et Roumains durant la guerre de Crimée, în *Revue Roumaine d'Histoire*, XVII, nr. 1, 1977, p. 17-24, Ştefan Kienewicz, Powstanie styczniowe, în *Revue Roummaine d'Histoire*, XVI, nr. 4. 1977, p. 806-807, Date noi relative la istoria Regimentului I de grăniceri români din Transilvania (1762-1786)*,* în *Revista Arhivelor*, vol. XXXIX, nr. 4, 1977, p. 422-428, Din istoria regimentului de grăniceri români. Războiul ruso-austro-turc (1788-1791)*,* în *Revista Arhivelor*, vol. XL, nr. 2, 1978, p. 181-188, Precizări referitoare la războiul moldo-polon din 1497, în *Revista Arhivelor*, vol. XLI, 1979, p. 67-71.

69 Ştefan Hurmuzache, *op. cit*.

70 Am scris acest studiu cu gândul la fiul nostru, Alexandru Ioan, pasionat de insecte şi documente şi mulțumesc totodată soției mele pentru sugestii şi corectură.

ION FRĂȚILĂ
(1932-1996)

Ne-a părăsit prematur, la 14 septembrie 1996, profesorul Ion Frățilă, cel care a condus cu pricepere şi dăruire Filiala Județeană Hunedoara a Arhivelor Statului şi mai apoi Direcția Județeană Hunedoara a Arhivelor Naționale, timp de mai bine de trei decenii.

S-a născut la 1 august 1932 la Tiur, județul Alba. A urmat şcoala elementară în satul natal, apoi Liceul pedagogic din Blajul apropiat şi Facultatea de filologie a Universității din Cluj-Napoca. După terminarea studiilor superioare a funcționat ca profesor de limba li literatura română, iar între 1959-1961, ca director al Şcolii generale din Tiur[1].

Din anul 1961 Ion Frățilă începe o carieră rodnică în cadrul Arhivelor Statului. În calitate de şef al Filialei Arhivelor Statului Deva (1961-1964), al Serviciului Regional Hunedoara (1964-1969), al Filialei Arhivelor Statului județul Hunedoara (1969-1995) a parcurs drumul greu al organizării şi dezvoltării acestei instituții. Activitatea din anii ,60 a fost consacrată mai ales constituirii bazei materiale necesare păstrării documentelor. În aceeaşi perioadă a depus mari eforturi pentru preluarea la Arhivele Statului a numeroase fonduri documentare, multe aflate în pericol de distrugere. Au urmat ani de muncă încordată pentru ordonarea, inventarierea şi selecționarea unei mari cantități de documente care astăzi stau la dispoziția cercetătorilor.

De-a lungul întregii vieți ca profesor, arhivist şi director, Ion Frățilă a dovedit înțelegere şi tact față de cei din jur, bucurându-se de respectul şi prețuirea semenilor săi. Colectivul în care a lucrat, ca şi toți cei care l-au cunoscut, vor păstra în amintire imaginea luminoasă a omului şi arhivistului Ion Frățilă.

1 Vezi Anuarul Arhivelor Mureşene Serie Nouă, Nr. I(V), 2014, p. 345-348

O vastă activitate a desfăşurat prof. Ion Frățilă pe tărâmul cercetării ştiinţifice.

Tematica abordată în cărți, studii, articole este variată şi se axează, în principal, pe valorificarea informațiilor, de cele mai multe ori, inedite, din documentele fondurilor şi colecțiilor aflate în depozitele proprii ale instituției pe care o conducea şi pe care prof. Ion Frățilă a înțeles că este necesar să le pună la dispoziția publicului interesat.

Cel care va avea curiozitatea să parcurgă lista bibliografică, citind doar titlurile lucrărilor va putea sesiza că nu lipsesc referirile la mişcarea națională şi luptele politice ale românilor hunedoreni, fie că vorbeşte despre răscoala condusă de Horea, Cloşca şi Crişan de la 1784, fie că prezintă momentele importante privind revoluția de la 1848/1849 sau mişcarea memorandistă din 1892-1894, ori actul Unirii Transilvaniei cu România la 1 Decembrie 1918.

S-a aplecat cu atenție asupra documentelor ce prezintă starea economică a țărănimii; s-a preocupat, cu preponderență, dat fiind caracterul puternic industrializat al județului Hunedoara, de mişcarea muncitorească şi sindicală din Valea Jiului în perioada interbelică a secolului trecut.

Alături de alți coautori a întocmit mai multe lucrări dedicate învățământului hunedoarean.

În sfârşit, nu mai puțină importanță, a acordat prezentării fondurilor şi colecțiilor arhivistice în publicații de specialitate, fie în *Îndrumătorul județului Hunedoara*, fie în *Micromonografia Filialei Arhivelor Statului.*

Viorel VÂNĂTORU

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. *Documente hunedorene din istoria mişcării revoluționare 1920-1944*, Deva, 1971, 508 p. (coautor, N. Wardeger)
2. Prefectura județului Hunedoara (1276-1948), în *Sargetia*, 1971, 8, p.245-259.
3. *Îndrumător în Arhivele Statului Județul Hunedoara*, Bucureşti, D.G.A.S., 1972, (coautor)
4. Deva în preajma răscoalei de sub conducerea lui Horea, Cloşca şi Crişan, în *Sargetia*, 1969, 6, p. 73-79
5. *50 de ani de muncă şi luptă activă a tineretului hunedorean (1922-1972*), Deva, 1972, 381 p.
6. Noi mărturii documentare privitoare la lupta muncitorimii hunedorene, condusă de P.C.R., împotriva regimului burghezo-moşieresc (1920-1931), în *Sargetia*, 1971, 17, nr. 2, p. 32-45

7. Aspecte economice şi edilitar-gospodăreşti ale oraşului Deva între anii 1919-1944, în *Sargetia*, 1969, 6, p. 139-153 (co-autor N. Wardeger)

8. Societatea de istorie şi arheologie a comitatului Hunedoara, în *Revista Arhivelor*, 1970, 47, nr. 2, p. 517-524

9. *Din istoria învăţământului hunedorean*, Deva, 1973, 315 p.

10. Acordul antifascist de la Ţebea oglindit în documentele vremii, în *Sargetia*, 1974-1975, 11-12, p. 473-475; a fost publicat şi în *Ştefan Mateş la 85 de ani*",Cluj-Napoca, 1977, p. 379-381

11. Noi documente în Fondul Arhivistic Naţional. Direcţia Generală a Arhivelor Statului Galaţi, Hunedoara, Vâlcea, în *Revista Arhivelor*, 1978, 55, nr. 3, p. 302-308

12. Cercetări în arhivele de peste hotare: Anglia, Belgia, Cehoslovacia, Franţa, Republica Democrată Germană, Republica Federală Germană, Grecia, Iugoslavia, Turcia, U.R.S.S., în *Revista Arhivelor*, 1978, 55, nr. 4, p. 449-463

13. Sigiliul oraşului Deva de la 1618, în *Sargetia*, 1974-1975, 11-12, p. 411-413 (coautor Jivan Iosif)

14. Date privind populaţia iobăgească a domeniului Hunedoara la 1725, în *Sargetia*, 1974-1975, 11-12, p. 373-378 (co-autor Ionaş Vasile)

15. File din cronica luptei comuniştilor pe pământul Hunedoarei, în *Sargetia*, 1974-1975, 11-12, p. 209-21

16. *Filiala Arhivelor Statului Judeţul Hunedoara (Micromonografie*), Bucureşti, (DGAS), 1983, 68 p.

17. Din lupta românilor hunedoreni pentru emancipare naţională până la 1848, în *Sargetia*, 1979, 14, p. 321-328

18. Aportul populaţiei din judeţul Hunedoara la Unirea Transilvaniei cu România, în *Sargetia*, 1979, 14, p. 465-474 (co-autor Ionaş Vasile)

19. Luptele minerilor de la Lupeni în 1929, în *Revista Arhivelor*, 1979, 56, nr. 3, p. 308-312.

20. Din activitatea lui George Bariţiu între 1867-1893*,* în *In memoriam George Bariţiu*, Deva, 1993, p. 27-30

21. *Pentru libertate şi unitate naţională. Documente hunedorene: 1848-1920* (ediţie întocmită de arhiviştii F.A.S. Hunedoara. Cu un cuvânt înainte de prof.univ. dr. Pompiliu Teodor), Bucureşti (DGAS), 1990, 443 p.

22. Adeziunea românilor hunedoreni la Memorandumul din 1892, în *Sargetia*, 1994, 21-24, p. 461-466.

23. Românii hunedoreni în lupta pentru apărarea drepturilor şi libertăţilor naţionale sub regimul dualist austro-ungar, în *Revista Arhivelor*, 1990, 67, nr. 4, p.354-362

24. Românii hunedoreni în sprijinul Memorandumului din 1892, în *Revista Arhivelor*, 1999, 69, nr. 2, p. 147-152

25. Scaunul săsesc Sebeş, în *Revista Arhivelor*, 1969, 12, nr. 1, p. 159-166

26.Contribuţii documentare la lupta muncitorimii hunedorene împotriva fascismului şi războiului, *Sargetia*, 1968, 5, p. 437-448

27. Date privind situaţia maselor populare din fostul judeţ Hunedoara în perioada crizei economice din 1929-1933, în *Sargetia*, 1966, 4, p. 179-192

Lista nu cuprinde cele peste 150 de articole publicate în presa locală hunedoreană respectiv ziarele: *Drumul Socialismului* (*Cuvântul Liber* după 1990), ce apărea la Deva şi *Steagul Roşu* din Petroşani (până în 1989).

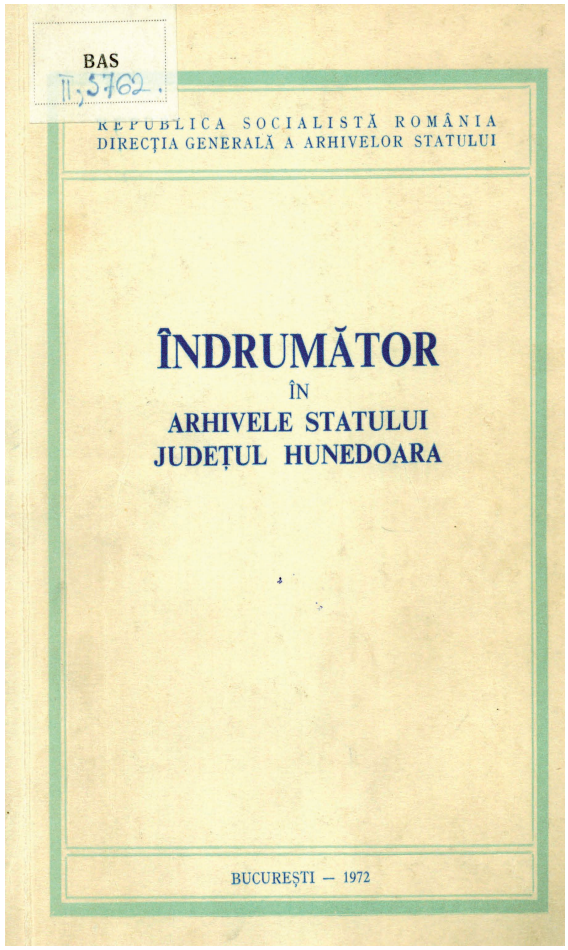

Ion Frăţilă şi D. Ivănescu (IS)
Râmnicu Vâlcea 1983

GERGELY ERZSEBET
(1954 -2013)

Gergely Erzsébet s-a născut la 5 noiembrie 1954, la Sf. Gheorghe, jud. Covasna. Şcoala primară, gimnazială şi liceul le-a absolvit în oraşul natal. A venit la Arhivele din Sf. Gheorghe, de tânără, în anul 1978, la terminarea liceului, după ce a lucrat opt luni la Fabrica de Țigarete, din Sf. Gheorghe, urmându-l pe tatăl ei, Iuliu Gergely, cel care a fost printre primii salariați ai instituției (Arhivele covăsnene s-au înființat în 1953, iar Iuliu baci s-a angajat în anul 1955). Gergely Erzsébet a lucrat în calitate de arhivar, urmând toate cursurile de formare şi perfecționare profesională, timp de 35 de ani, până în anul 2008, când a ieşit la pensie anticipat.

Gergely Erzsébet face parte din nucleul de arhivişti, arhivari şi personal auxiliar, oameni care prin munca lor au asigurat practic funcţionarea instituţiei Arhivelor Naţionale Covasna, în primele decenii după înfiinţare, în condiţii deosebit de vitrege, oameni recunoscuţi pentru statornicia lor faţă de profesie şi faţă de instituţie. După numărul anilor de muncă, în cadrul arhivelor covăsnene, aceştia sunt: *Ernestin Csia* – 40 de ani, *Erzsébet Gergely* – 35 de ani, *Iosif Árvay* – 23 de ani, *Paraschiva Crișan* – 21 de ani, *Dan Vasile Baicu* – 20 de ani, *Iuliu Gergely* – 20 de ani, *Carmen Szekely* (n. Vlad) – 16 ani ș.a.[1]

A plecat la cele veşnice la 4 aprilie 2013, arhivara care şi-a identificat viața, cu instituția Arhivelor Naționale Covasna, dăruind acestei instituții întreaga sa carieră profesională. Împreună cu vrednicii arhivişti Iosif Árvay, Ernestin Csia, Vasilica Szász, Carmen Vlad, Dan Baicu, cu buna sa prietenă Paraschiva Crişan şi mai târziu cu fiul acesteia Cristian şi cu cealaltă bună prietenă Ileana Pădure, iar apoi cu tinerii săi colegi, Erzsike a asigurat preluarea şi prelucrarea principalelor fonduri şi colecții arhivistice deținute astăzi de Arhivele Covasna.

1 Raluca Andronic, Ioan Lăcătuşu (coordonatori), *Arhivele covăsnene:55 de ani de activitate instituțională*, Editura Eurocarpatica, Sf. Gheorghe, p. 61

Marea majoritate a anilor de muncă (aproape trei decenii), Erzsike a lucrat în condiții deosebit de grele. Clădirea în care au funcționat Arhivele din Sf. Gheorghe, în perioada respectivă, cunoscuta şi disputata Casă cu Arcade, prin starea sa de degradare a constituit un pericol permanent, atât pentru „sănătatea" documentelor, cât şi pentru cea a salariaților care le aveau în păstrare. Frigul şi igrasia din pereții clădirii, împovărați de ani (clădire care avea ca sistem de încălzire sobele, la fel de bătrâne), au contribuit, în timp, la îmbolnăvirea greu încercaților salariați care au lucrat acolo. La condițiile vitrege de muncă cauzate de starea improprie a localului Arhivelor, s-a adăugat disconfortul cauzat de greutățile, stresul şi volumul enorm al problemelor ce trebuiau rezolvate, raportat la numărul foarte mic de funcționari, existent atât până în decembrie 1989, cât şi în perioada postdecembristă.

Baza documentară a arhivelor covăsnene a fost creată prin preluări succesive de la creatorii şi deținătorii din județ, precum şi prin achiziții de la persoane fizice, dar şi prin donații. Obiectivul principal al instituției arhivelor covăsnene, în primii ani de activitate, a fost preluarea în depozitele filialei a celor mai importante documente de pe teritoriul actualului județ Covasna, respectiv al celor două raioane Sfîntu-Gheorghe şi Tîrgu-Secuiesc. Majoritatea fondurilor arhivistice au fost preluate în starea în care se găseau la creatori sau deținători, în general neprelucrate sau cu evidență sumară. La baza preluării acestor fonduri a stat necesitatea salvării documentelor de la distrugere[2]. Pe întreg fluxul operațiilor de prelucrare arhivistică, de la preluarea documentelor şi până la introducerea în cutii şi aşezarea lor în spațiile de depozitare, arhivara Gergely Erzsébet a contribuit cu profesionalismul şi dăruirea cunoscută.

O problemă majoră, cu care se confruntau salariații Arhivelor Statului din Sf. Gheorghe, o reprezenta şi faptul că documentele aflate în spațiile de la parterul clădirii se degradau continuu din cauza microclimatului necorespunzător în care erau păstrate, la care se adăugau şi condițiile anterioare de păstrare de la creator. Aşadar în condițiile date, în ceea ce priveşte prelucrarea documentelor au fost urmate două direcții principale şi anume: selecționarea unui cât mai mare număr de fonduri în vederea descongestionării depozitelor prin eliminarea actelor fără valoare, precum şi găsirea unor soluții practice pentru salvarea de la distrugere a documentelor puternic afectate de lipsa celor mai elementare condiții de păstrare şi conservare, priorități realizate cu participarea nemijlocită şi a arhivarei Gergely Erzsébet.[3]

Prin felul ei de a fi, prin educația primită de la părinți şi din şcoală, Erzsike Gergely a fost o truditoare împătimită. Muncea într-un ritm continuu. Nu ştia ce înseamnă chilul, trasul de timp, nu aplica principiul atât de prezent în instituțiile socialiste, conform căruia „pauzele lungi şi dese-cheia marilor succese". Cunoştea,

2 *Ibidem*, p. 32.

3 Raluca *Ibidem,* p. 33

ca nimeni altul, toate fondurile şi colecţiile arhivistice aflate în depozite. Făcea de toate: curăţenie, prelucrare arhivistică, lucrări de legătorie, de secretariat, relaţii cu publicul etc. etc. Sute de dosare şi mii de file de document poartă amprenta scrisului său inconfundabil.

Fire generoasă, era oricând gata să dea o mână de ajutor tuturor colegilor. Nu ştia să spună nu, iar atunci când era nevoie, rămânea de foarte multe ori peste program. Avea simţul datoriei şi responsabilităţii faţă de îndeplinirea sarcinilor de serviciu. De munca ei anonimă, migăloasă şi istovitoare, şi a colegilor ei, au beneficiat sute şi mii de cetăţeni din judeţul Covasna şi din întreaga ţară, care s-au adresat cu petiţii pentru completarea vechimii în muncă, pentru recuperarea proprietăţilor sau câştigarea unor drepturi pentru suferinţele pricinuite de regimul comunist, precum şi numeroşi cercetători. În relaţiile cu cetăţenii, avea răbdare să le explice, mai ales celor în vârstă, modul de completare a cererilor şi de achitare a prestaţiilor arhivistice. Aceeaşi atitudine binevoitoarea o manifesta şi faţă de reprezentanţii societăţilor şi instituţiilor din judeţ, respectiv faţă de toţi cei care, în atâţia ani, au călcat pragul Arhivelor din Sf. Gheorghe.

Împreună cu mai tinerii săi colegi a pus mult suflet la mutarea documentelor în noul sediu al Arhivelor jud. Covasna. Viaţa fostei arhivarei Erzsike Gergely, s-a desfăşurat cotidian între două destinaţii: casa părintească, unde o aştepta de fiecare dată cu atâta dragoste, iubita sa mama Erzsébet şi instituţia Arhivelor, care devenise a doua sa familie. Se bucura de împlinirile şi izbânzile fiecărui coleg şi se întrista de necazurile şi neîmplinirile acestora. S-a bucurat atunci când munca i-a fost răsplătită - prin salarii de merit, diplome sau medalii, dar, din păcate, a fost foarte supărată, atunci când a trebuit să iasă la pensie anticipat şi a primit o pensie foarte mică, în comparaţie cu munca sa de-o viaţă.

Erzsébet Gergely, împreună cu colegii săi, a scris o pagină din istoria Arhivelor judeţului Covasna. Munca sa temeinică rămâne înveşnicită în documentele prelucrate de ea, documente care rămân, la rândul lor, mărturie a acestor locuri, oameni şi vremuri, la cumpăna dintre milenii.

Ioan LĂCĂTUŞU

DORU E. GORON
(1955-2005)

Doru E. Goron s-a născut la 22 august 1955 în Jibou, judeţul Sălaj. A absolvit şcoala primară, gimnazială şi liceul real-uman (promoţia 1974) în oraşul lui natal. Şi astăzi, cei de acolo se mândresc cu acest lucru, numele lui Doru fiind înscris în cartea de aur a liceului din oraş. Marea lui dragoste pentru istoria ţării, pasiunea vieţii lui, se datoreşte profesorului de istorie din liceu, Ion Ivănescu. Acesta i-a şi recomandat, de altfel, la sfârşitul anilor de liceu, să-şi desfăşoare activitatea profesională în arhive, pentru a fi cât mai aproape de sursele, de izvoarele istoriei. Iar Doru Goron l-a ascultat şi munca cu documentele de arhivă, pe care a început-o la 1 iunie 1977, când intră în colectivul arhivelor sălăjene, o va practica fără întrerupere până la sfârşitul vieţii sale pământeşti, 25 decembrie 2005, zi sfântă de Crăciun, când pleacă din această lume din casa părintească din Jibou, unde se dusese să-şi colinde mama...

După cum lesne se poate constata, Doru E. Goron şi-a petrecut cea mai mare parte a vieţii în arhive, 28 de ani din cei 50 ai traiectoriei sale pământeşti, instituţia care i-a devenit chiar prima casă, desigur pentru că iubea mult de tot documentele. S-a preocupat de perfecţionarea pregătirii sale profesionale şi a urmat multe cursuri de iniţiere şi perfecţionare în arhivistică, care l-au ajutat să devină un foarte bun arhivist, loial profesiei şi instituţiei.

Dar Doru Goron era, în acelaşi timp, şi un neobosit căutător al documentelor de arhivă; iar atunci când le-a găsit, le-a evaluat cu multă pricepere, le-a preluat şi prelucrat pentru a îmbogăţi fondul arhivistic al judeţului. Simţea că documentele doar aşa au viaţă, aflate în arhive, protejate şi îngrijite. Avea un respect deosebit pentru document; nimic nu-l supăra mai tare decât să îndoi o filă, să nu arăţi grijă faţă de documentul scris.

Doru i-a atras pe mulți, mai ales tineri, spre cercetarea istorică şi a creat un cerc al „Prietenilor Arhivelor”, tocmai în vederea prețuirii documentelor de arhivă şi stimulării activității de cercetare.

S-a implicat în mutarea în noul sediu al arhivelor sălăjene, inaugurat în 1981. Şi deşi, când acesta se inaugurează, colectivul instituției era format doar din trei angajați, totul s-a desfăşurat conform programului stabilit. Apoi, împreună cu colegii săi, dar şi cu cei care vor veni mai târziu în arhive, s-a preocupat de popularizarea legislației arhivistice, de îndrumarea şi controlul instituțiilor creatoare de documente cu valoare istorică, de preluarea a sute şi sute de metri de documente, de achiziția unor documente aflate la particulari etc.

În arhive, Doru a făcut de toate, de la muncă de teren, la şef de depozit, responsabil cu relațiile cu publicul sau custode al sălii de studiu. Iar în relațiile cu oamenii avea o vorbă: de la noi nimeni să nu plece nemulțumit, chiar dacă, pe moment, nu-l putem ajuta.

La sala de studiu a Arhivelor sălăjene, unde mulți ani la rând a îndeplinit atribuțiile custodelui, era cel mai bun îndrumător; el ştia cel mai bine ce documente pot fi utile în întocmirea unei teme de cercetare; fără el era greu de conceput că poți realiza o lucrare bună, temeinic documentată.

Practic nu există localitate în județul nostru în care Doru să nu fi ajutat pe cineva (profesori, cercetători, studenți etc.) cu o bibliografie, o lucrare, o publicație, un document inedit de arhivă, şi astfel, datorită îndrumărilor lui, au apărut şi numeroase monografii ale localităților sălăjene. Cu el la sală ştiai că nu greşeşti; de altfel, îndrumătorii de licență sau de doctorat te trimiteau la el, ca o garanție a întocmirii unei lucrări bune.

Doru Goron respecta însă, în egală măsură, şi oamenii făuritori de istorie din județ sau care, deşi aflați departe, aveau rădăcinile în județul nostru. De aceea, de câte ori se putea, îi vizita pe participanții sălăjeni la Marea Unire, pe veteranii şi văduvele de război ş.a.m.d.

Îi prețuia mult şi pe cei care încercau să valorifice trecutul, istorici mai ales, dar în mod deosebit pe cei care au însemnat ceva în istoria Sălajului. De aceea, a avut relații apropiate cu intelectualii care şi-au legat evoluția profesională de Țara Silvaniei. Amintim aici doar pe Grațian C. Mărcuş, Leontin Ghergariu sau Ovidiu Deleu, despre care a scris adevărate monografii, iar aceste relații i-au permis să contribuie inclusiv la îmbogățirea tezaurului documentar al arhivelor.

Doru E. Goron nu a fost doar omul arhivelor, pentru că, pe lângă munca specifică de arhivă, el a fost în egală măsură istoriograf, publicist, adevărat om de cultură.

Doru a fost inițiatorul şi organizatorul a nenumărate expoziții, simpozioane şi sesiuni de comunicări ştiințifice. Era, după opinia tuturor celor cu care lucra, cel mai bun la aşa ceva. Cu Muzeul Județean de Istorie şi Artă, cu biblioteca județeană, cu alte instituții culturale din județ colabora îndeaproape şi era considerat aproape

un lucrător al acestor instituţii, acceptat ca atare de toţi muzeografii şi bibliotecarii sălăjeni. A fost chiar secretar de redacţie la anuarul muzeului, revista atât de cunoscută de publicul cunoscător de istorie din judeţ şi din ţară, „Acta Musei Porolissensis". În paginile acestui anuar a publicat documente inedite, articole şi studii, foarte bine primite de către cititori.

A fost şi redactor la pagina de cultură şi învăţământ a ziarelor din judeţ: Năzuinţa, Graiul Sălajului ori Sălajul Orizont. A fost redactor sau secretar de redacţie la revistele de cultură judeţene, bine cunoscutele Limes, Silvania, Şcoala Noastră, Alma Mater Porolissensis sau Gazeta de Duminecă. A fost redactorul şef al publicaţiilor Curierul rutier, Curierul Poliţiei sălăjene, Poliţia sălăjeană şi alte publicaţii ale poliţiei. A colaborat şi cu reviste din Alba Iulia, Cluj Napoca, Sibiu: Unirea, Scutul Patriei, Tribuna.

Multă vreme, Doru Goron a fost secretar al cenaclului literar „Silvania". Mai bine de zece ani, între 1978-1990, a condus şi revista cenaclului, care purta acelaşi nume. Era nelipsit de la şedinţele de cenaclu, de la întâlnirile cu scriitori şi cititori, implicându-se în organizarea şi buna desfăşurare a acestora.

A jucat teatru, cu talent şi dăruire, pe scena Casei de Cultură a Sindicatelor, în epoca de aur a teatrului popular. A fost omul de bază al manifestărilor culturale cu tinerii din municipiu şi judeţ. Aproape nu a fost eveniment cultural ştiinţific la care Doru să nu-şi fi adus contribuţia într-un fel sau altul. De la început, din 1977, a participat la manifestările culturale din judeţ. A prezentat expuneri în instituţii, intreprinderi şi şcoli din municipiu şi judeţ şi a pregătit şi publicat articole de calitate.

Doru nu a avut o familie a lui, în sensul consacrat al termenului. Adică nu a fost căsătorit şi nu a avut copii. Dar Doru respecta noţiunea de familie. Îşi iubea mama, fraţii, nepoata, pentru care făcea nu o dată, mari sacrificii. Şi totuşi, a fost mai mult singur, deşi era înconjurat de atâţia oameni, era apreciat de toată lumea şi era unul dintre cei mai cunoscuţi oameni din judeţ.

A fost o persoană bine crescută, nu reacţiona niciodată violent, nu bârfea, deşi ştia atâtea despre atâţia. Semăna în jurul său bună dispoziţie şi optimism. Preţuia tot ce înseamnă cultură autentică. Doru a fost un bun istoric, un bun publicist, un bun arhivist, dar şi un om onest şi generos. Avea multe planuri, dar timpul, cu el, nu a mai avut răbdare.

A editat, împreună cu alţi autori, volumele:

Tiparul sălăjean. File de istorie, Zalău, 1980;

Sălaj. Monografie, Bucureşti, 1982;

*Filiala Arhivelor Statului - Judeţul Sălaj***,** Bucureşti, 1982;

Victor Deleu (1876-1939), Zalău, 1999;

1918-1919. Contribuţii sălăjene la Marea Unire, Zalău, 2000;

Camera de Comerţ şi Industrie a judeţului Sălaj. Schiţă monografică, Zalău, 2000;

Prefecții județului Sălaj. O istorie în documente, Zalău, 2007 (apărută post mortem).

A scris, de asemenea, multe şi bine documentate studii şi articole, multe dintre acestea în colaborare cu istorici bine cunoscuți ai Sălajului şi nu numai (Cornel Grad, V. Dărăban, V. Mihalca, Constantin I. Stan, Wagner Ernest ş.a.). Amintim doar câteva:

Victor Deleu la Iaşi, 8 iunie 1917, **Acta Musei Porolissensis (AMP)**, II, 1978, p. 235-239

Despre sfârşitul lui Mihai Viteazu în cronicile lui Gh. Şincai şi Petho Gergely, în **AMP**, IV, 1980, p. 431-434;

Deleu, o familie de luptători naționali din Sălaj (I), în **AMP**, IV, 1980, p. 705-735

Deleu, o familie de luptători naționali din Sălaj (II). Victor Deleu, în **AMP**, V, 1981, p. 707-735

Figuri de intelectuali sălăjeni: Leontin Ghergariu (1897-1980), **AMP**, V, 1981, p. 737-743

O semnificativă inițiativă patriotică: proclamarea lui Nicolae Titulescu ca cetățean de onoare a localității Crasna-Sălaj (13.VI.1935), **AMP**, VI, 1982, p. 267-269

Aspecte din mişcarea revoluționară şi democratică a tineretului din Sălaj în perioada 1890-1947, **AMP**, VI, 1982, p. 307-319

Contribuții la istoria presei româneşti din Sălaj, AMP, VI, 1982, p. 473-494;

Adeziunea maselor populare sălăjene față de actul de proclamare a Republicii Populare Române, **AMP**, VII, 1983, p. 505-509

Aspecte ale integrării organice a județului Sălaj în cadrul statului național unitar român (1918-1920), **AMP**, VIII, 1984, p. 469-489

Din istoricul instituțiilor cultural naționale sălăjene. Reuniunea Femeilor Române Sălajene, **AMP**, VIII, 1984, p. 663-674

Evoluția demografică a satului Ciocmani, AMP, IX, 1985, p. 771-782

Aspecte ale integrării organice a județului Sălaj în cadrul statului național unitar român (II), **AMP**, X, 1986, p. 337-361

Contribuții aduse de voluntarii români transilvăneni şi bucovineni la realizarea unității naționale româneşti (1916-1918), **AMP**, XI, 1987, p. 331-345

Consilii şi gărzi naționale române în Sălaj în anul 1918. Contribuții documentare, **AMP**, XII, 1988, p. 469-619

Contribuții sălăjene la istoriografia problemei Marii Uniri, **AMP**, XIV-XV, 1990-1991, p. 341-345

Busturile lui Simion Bărnuțiu în Sălaj, **AMP**, XIV-XV, 1990-1991, p. 511-548

Un document despre situația Transilvaniei la 20 de ani după unire: Memorandumul românilor din Transilvania (Ardeal, Banat, Crişana, Satu Mare,

Maramureş) prezentat de fruntaşii PNŢ regelui Carol al II-lea la 15 decembrie 1938, **Acta MP**, XVIII, 1994, p. 279-407

Evacuarea teritoriilor româneşti cedate în vara anului 1940, **AMP**, XIX, 1995, p. 325-358

Alegerile parlamentare din noiembrie 1946 în Sălaj. Pregătire, desfăşurare, rezultate, în vol. **Sovietizarea nord vestului României**, Satu Mare, 1996;

Victor Deleu – iniţiatorul şi organizatorul Corpului voluntarilor români ardeleni şi Bucovineni, în vol. **1917. Pe frontul de Est**, Focşani, 1997;

Dezintegrarea administraţiei maghiare şi constituirea noilor structuri de putere româneşti în judeţele Sălaj, Sătmar şi Bihor, în vol. **1918. Sfârşit şi început de epocă**, Zalău şi Satu Mare, 1998;

Linia demarcaţională provizorie cu Ungaria. Instalarea administraţiei româneşti (ianuarie-aprilie 1919), în **Limes**, an I, nr. 4, 1998;

Corneliu Coposu despre Simion Bărnuţiu, în **Limes**, an I, nr. 2-3, 1998;

Transilvania la 20 de ani după Unire: Memorandumul românilor din Ardeal, Banat, Crişana, Maramureş prezentat regelui Carol al II-lea (15 dec. 1938), în **Limes**, an II, nr. 1-2, 1998

Un raport despre situaţia Sălajului în anul 1938, în **Limes**, an II, nr. 1-2, 1999

Dănuț POP

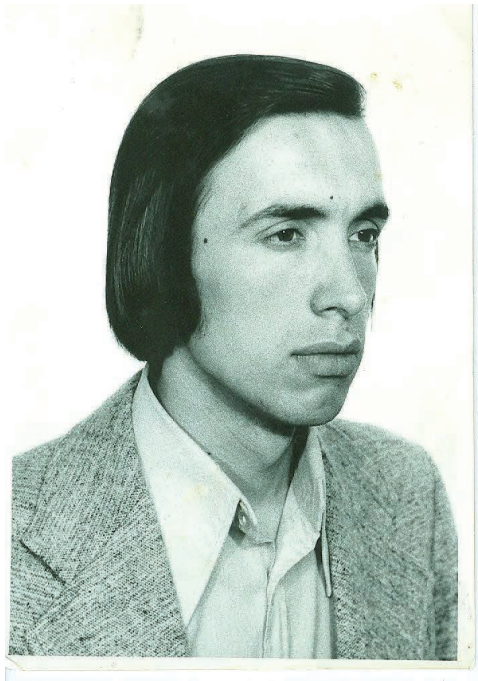

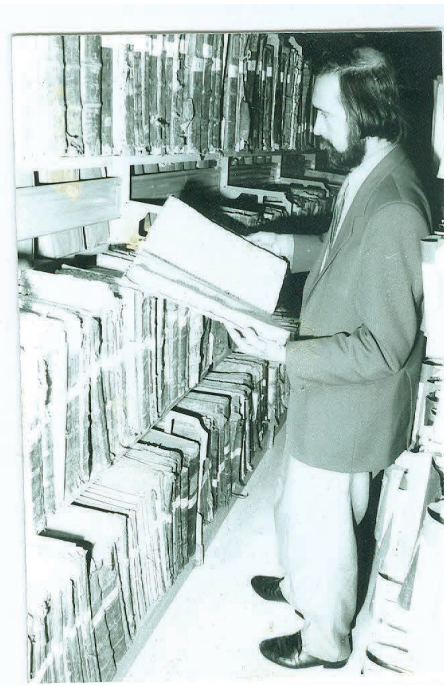

Biblioteca Limes
Cornel Grad
Doru E. Goron
1918/1919.
Contribuții sălăjene
la Marea Unire
ROMÂNIA
Editura Limes
Zalău, 2000

VIOREL GRAMA
(1942-2013)

A plecat în anul 2013 la cele veşnice la vârsta de 71 de ani, arhivistul mureşean Viorel Grama, cel care şi-a dedicat întreaga viaţă slujirii Arhivelor Naţionale Mureşene[1].

S-a născut la 24 februarie 1942 la Mediaş judeţul Sibiu, unde tatăl său, Grama Vasile era gardian public iar mama sa, Maria era casnică.

După terminarea cursurilor elementare în anul 1955 Viorel Grama s-a înscris la Şcoala Profesională de Ucenici din Reghin, pe care a absolvit-o în anul 1958. Concomitent a urmat cursurile serale ale Liceului din Reghin.

În perioada 1959-1961 a lucrat ca strungar la I.R.U.M. Reghin. (Întreprinderea de Reparaţii Utilaje şi Mecanisme, întreprindere care a supravieţuit ca prin minune până în ziua de astăzi).

Între 1962-1965 a urmat cursurile Institutului Pedagogic din Tîrgu–Mureş, Facultatea de Filologie, Secţia română-istorie.

În perioada august-noiembrie 1965 şi-a satisfăcut serviciul militar cu termen redus.

După lăsarea la vatră s-a angajat ca profesor la Şcoala generală Făget, fostul raion Mediaş, unde a activat până la data de 4 martie 1966, când a fost angajat ca arhivist II la Serviciul Arhivelor Statului Regiunea Mureş Autonomă Maghiară cu sediul în Tîrgu – Mureş, pentru a lucra ca şef de filială la Odorhei.

După reorganizarea administrativ teritorială din 1968, respectiv desfiinţarea regiunilor şi a raioanelor, activitatea Filialei Arhivelor Statului din Odorhei a încetat, arhivistul Viorel Grama fiind angajat la nou înfiinţata Filială Judeţeană Mureş a Arhivelor Satului, unde a lucrat ca arhivist până la pensionarea sa, la data de 1 ianuarie 2005.

1 Vezi A.A.M.-N, nr. II (VI), 2013, p. 343-345.

L-am cunoscut pe Viorel Grama în anul 1981, fiind colegi la cursul de paleografie maghiară pe care l-am urmat amândoi în perioada 1981-1985. Eu eram numit de un an la conducerea Filialei Harghita a Arhivelor Statului din Miercurea Ciuc, el arhivist la cea din Tîrgu – Mureş.

Destinul a făcut ca în anul 1990 să fiu numit la conducerea Arhivelor Statului Filiala Mureş, arhivistul Viorel Grama devenindu-mi coleg şi în acelaşi timp şi subaltern.

Am avut o colaborare bună, chiar dacă de-a lungul timpului aceasta a avut şi unele sinuozităţi, datorate firii, uneori rebele a lui Viorel.

În cei aproape 40 de ani de carieră arhivistică s-a dedicat meseriei de slujitor al documentului, şi-a perfecţionat pregătirea profesională prin completarea studiilor superioare, în anul 1971 obţinând diploma de licenţă la Facultatea de istorie filozofie a Universităţii „Babeş – Bolyai" din Cluj – Napoca.

De asemenea, a urmat cursuri de paleografie maghiară (1981-1985) şi latină (1984-1988) organizate de către Centrul de Perfecţionare a Cadrelor de pe lângă Direcţia Generală a Arhivelor Statului din Bucureşti.

Pe lângă activitatea profesională s-a dedicat şi activităţii de cercetare ştiinţifică, publicând studii şi articole în reviste de specialitate bazate pe studierea documentelor din arhivele mureşene.

În perioada 2002-2004 a făcut parte din Colegiul de Redacţie al „Anuarului Arhivelor Mureşene".

A fost un pasionat cercetător al istoriei locale. De-a lungul activităţii sale, în special în ultimii ani de activitate în arhive, a elaborat zeci de micromonografii ale unor localităţi din actualul judeţ Mureş, din care unele au fost publicate altele fiind oferite unor pasionaţi de istorie locală, fiind folosite ca material documentar în elaborarea monografiilor locale.

După pensionare era o prezenţă activă la sala de studiu a arhivelor mureşene.

Liviu BOAR

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. *„Constantin Moisil (1876-1958) şi acţiunea sa pentru înfiinţarea unei subdirecţii regionale a Arhivelor Statului la Tîrgu – Mureş",* în MARISIA, 1977, p. 305-314 (în colaborare cu Liviu Moldovan)
2. *„Dr. Ioan Raţiu apărătorul ţăranilor români din Topliţa (1862-1865),* în volumul: **Ştefan Meteş la 85 de ani**, Cluj-Napoca, 1977, p. 337-340
3. *Limba română în conscripţiile urbariale din anii 1819-1820 din cuprinsul localităţilor iobăgeşti aservite oraşelor Sibiu şi Braşov",* în MARISIA, 1983-1984, p. 207-2014
4. *„Documente emise de Mihai Viteazul privind oraşul Tîrgu – Mureş",* în VATRA, Tîrgu – Mureş, Nr. 3, 1989, p. 21 C.

5. *„Frământări şi proteste ale românilor de pe Târnave în contextul Adunărilor Naţionale de la Blaj (1848)”,* în MARISIA, 1996, p. 147-150
6. *„Din memoriile doctorului Vasile Nicolescu (1902-1985*, în colaborare cu Doina Bancu - Nicolescu, în REGHINUL CULTURAL, Vol. V, 2001, p. 283-288
7. *„Colecţia de evidenţă cadastrală de la Arhivele Naţionale Mureş (1851-1940)”,* în ANUARUL ARHIVELOR MUREŞENE, Vol. II, 2003, p. 54-66
8. *„Cadastrul funciar. Elemente de istorie şi legislaţie*”, în REVISTA ARHIVELOR, Nr. 1-2, 2004, p. 234-239

Coautor la:

- *„Îndrumător în Arhivele Statului Judeţul Mureş,”* Bucureşti, 1984, 390 p.

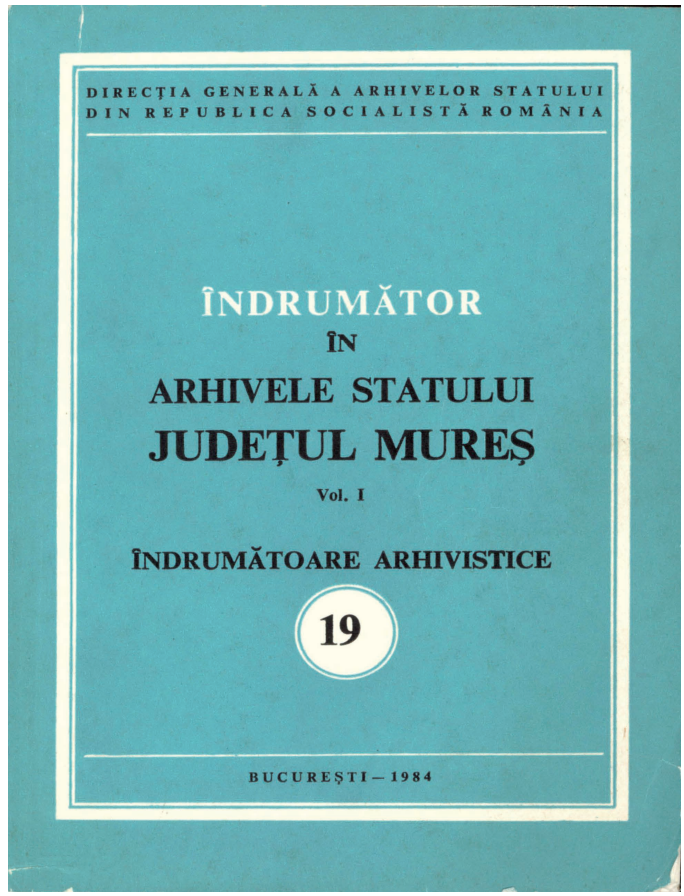

VASILE IONAŞ
(1946-2014)

L-am cunoscut pe arhivistul Vasile Ionaş în anii 80, la Deva, în perioada când eram şef de filial la Arhivele Statului din Miercurea Ciuc, în perioada concediului pe care l-am petrecut la rudele soției mele originară din județul Hunedoara[1].

M-a impresionat în mod deosebit prin ținuta sa, prin limbajul elevat, prin cunoştințele sale de istorie a Transilvaniei. Am aflat că era printre puținii cunoscători ai paleografiei latine, fiind unul din fericiții beneficiari a unor stagii de pregătire în domeniu la arhive de peste hotare.

In anii 1979 şi 1981Vasile Ionaş a participat, timp de câte o lună la cursurile de paleografie latină organizate de către Centrul Internațional de Informare asupra Surselor Istoriei Balcanice şi Mediteraneene (CIBAL) la Roma şi Veneția, iar în perioada 3 ianuarie - 26 martie 1978 a participat la Stagiul tehnic internațional al arhivelor, organizat de către Arhivele Naționale ale Franței la Paris.

Bazele pregătirii sale în domeniul paleografiei latine au fost puse în țară, prin participarea sa la cursurile de specialitate organizate de către Direcția Generală a Arhivelor Statului (D.G.A.S.) denumirea de atunci a instituției arhivelor, la Cluj-Napoca în anul 1975, apoi la Bucureşti în perioada 1981-1985 prin cursuri anuale de câte o lună, finalizate printr-un examen şi acordarea de certificate care atestau pregătirea în domeniu.

A efectuat cercetări în arhivele din străinătate unde a depistat zeci de documente referitoare la istoria românilor.(Arhivele Ministerului Afacerilor Straine si Ministerului de Razboi din Franta; Arhivele Vaticanului din Roma Arhivele Regatului Castiliei; Arhivele Ministerului Afacerilor Straine al Italiei).

1 Vezi: Dr. Liviu Boar - *"IN MEMORIAM: arhivistul, istoricul, profesorul dr. Vasile Ionaş",* în ACTA BACOVIENSIA, Anuarul Arhivelor Naționale Bacău, X, Editura MAGIC PRINT, Oneşti, 2015, p.631-636.

Ne-am întâlnit apoi mai des în cei 15 ani cât a condus destinele arhivelor hunedorene, preluând ştafeta de la fostul lui şef şi coleg Ioan Frățilă (1995-2010).

La fiecare bilanț al activității arhivelor la care lua parte şi la care erau prezenți reprezentanți ai Ministerului de Interne, ridica situația precară a sediului instituției arhivelor, care funcționa într-un vechi sediu al unui penitenciar ”puşcăria” cum o numea Vasile şi care nu oferea condițiile de păstrare şi conservare a Fondului Arhivistic Național, deoosebit de valoros pe care îl deținea arhivele hunedorene, iar după schimbarea de regim şi distrugerea industriei naționale româneşti, era îngrijorat de situația arhivelor unităților miniere de pe Valea Jiului care erau lăsate de izbelişte precum şi ale unităților din industria siderurgică de la Hunedoara şi Călan.

S-a pensionat cu regretul că în mandatul său nu a putut muta arhivele într-un sediu nou care să ofere condiții optime de păstrare, conservare şi valorificare ştiințifică a lor.

Am avut ultima convorbire telefonică cu Vasile la începutul lunii noiembrie 2014 când mi-a promis ca va scrie un articol despre fostul său coleg arhivistul Iosif Jivan, plecat şi el la cele veşnice, pentru a-l include în volumul pe care îl aveam în pregătire la acea dată, un dicționar biobibliografic al arhiviştilor ardeleni, în care i-am inclus doar pe cei care şi-au încheiat misiunea lumească pe acest pământ şi au slujit Arhivele Naționale.

Din păcate din colaborator al dicționarului Vasile Ionaş a devenit subiect al acestuia prin plecarea sa la cele veşnice în fatidica zi de 16 noiembrie 2014. În decembrie 2014 a primit post-mortem titlul de cetățean de onoare al municipiului Deva.[2]

Vasile Ionaş s-a născut la data de 17 august 1946 în comuna Păuca județul Sibiu. La scurt timp, în anul 1950 familia sa se mută la Alba Iulia. Aici urmează cursurile şcolii generale şi ale Liceului ”Horia, Cloşca şi Crişan”.

In anul 1964 participă la concurs şi este admis ca student la Facultatea de Istorie-Filozosofie a Universității ”Babeş - Bolyai” din Cluj - Napoca, secția Istoria României.

2 ”Istoricul hunedorean Vasile Ionaş a fost inclus pe lista cetățenilor de onoare ai municipiului Deva. Titlul i-a fost acordat post-mortem, conform proiectului de hotărâre al Consiliului Local Deva, la inițiativa primarului Petru Mărginean. Distincția acordată profesorului doctor Vasile Ionaş a fost înmânată fiului acestuia, Mihai Ionaş, în şedința ordinară de ieri a Consiliului Local Deva. „Vasile Ionaş a fost printre primii istorici care a propus întocmirea unei monografii a municipiului Deva, care va fi publicată anul viitor în două volume. De asemenea, regretatul istoric a fost unul dintre cei care, împreună cu alți colegi, acum doi ani, a stabilit ca Zilele municipiului Deva să se aniverseze în 2 mai, potrivit atestărilor documentare ale localității şi nu la o dată găsită aleatoriu. Acest titlu ar trebui acordat oamenilor valoroşi atunci când sunt în viață”, a afirmat Petru Mărginean, primarul municipiului Deva.Vasile Ionaş a decedat în noiembrie 2014, la vârsta de 68 de ani. A fost doctor în istorie, cercetător, directorul Arhivelor Naționale Hunedoara şi profesor la Universitatea 1 Decembrie 1918 din Alba Iulia. De asemenea, a participat la elaborarea mai multor monografii ale comunelor hunedorene, dar şi la monografia județului Hunedoara”. **(Natalia Bumbac, Mesagerul Hunedorean,** 22 decembrie 2014 **)**|

După absolvirea facultății în anul 1969 până în luna august 1970 lucrează ca muzeograf la Muzeul orășenesc din Sebeș, apoi la Muzeul județean din Deva de unde la 1 septembrie 1970 își începe prodigioasa carieră în cadrul instituției Arhivelor Statului (denumirea până în 1996) apoi a Arhivelor Naționale Hunedoara cu sediul în Deva.

S-a integrat rapid în activitatea specifică arhivelor, efectuând operațiunile clasice de inventariere a documentelor, pregătirea fondurilor pentru microfilmare, cercetarea și fișarea tematică, efectuarea corespondenței cotelor de pe microfilme cu inventarele, organizarea de expoziții documentare, participarea la simpozioane și sesiuni de comunicări științifice cu referate și studii bazate pe documente de arhivă.

In perioada 1976-1995 a fost custodele sălii de studiu, intrând în contact nemijlocit cu cercetătorii care frecventau sala de studiu, oferindu-le sfaturi, saugestii și informații necesare pentru finalizarea cercetărilor.

In anul 1990 a devenit doctorand la prestigioasa Universitate ”Babeș - Bolyai” din Cluj - Napoca, titlul tezei de doctorat: ”*Reformismul austriac și fiscalitatea din Transilvania în secolul al XVIII-lea*” coordonator științific fiind profesorul universitar dr. Ladislau Gyémant.

Și-a susținut teza de doctorat în aprilie 1999, devenind doctor în istorie.

Din 1 octombrie 1993 a devenit profesor asociat al Universității ”1 Decembrie 1918” din Alba - Iulia, unde a predat cursul de istoria medie a României și cursul de paleografie latină.

A primit premiul de excelență al Asociației “Morala Creștină” pentru cartea *Roșcani. File de istorie.* Deva, Editura Emia, 2002.

Liviu BOAR

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Lucrări de autor

Roșcani, Mihăileşti, Panc, Panc-Sălişte: file de istorie, Deva, Editura Emia, 2002;

Baia de Criș: monografie, Deva, Editura Corvin, 2010.

Lucrări în colaborare

Îndrumător în Arhivele Statului județul Hunedoara. Întocmit de către Ion Frățilă, Nicolae Wardegger, Mihail Cerghedean, Ştefan Marinescu, Vasile Ionaș, Maria Andrițoiu. Publicat sub îngrijirea lui Mihail Fănescu, Bucureşti, Direcția Generală a Arhivelor Statului, 1972.

Pentru libertate și unitate națională. Documente hunedorene, 1848-1920. Întocmit de către Ion Frățilă, Vasile Ionaș, Dumitru Barna, Viorel Vânătoru, Bucureşti, 1990.

Izvoarele răscoalei lui Horea, Seria A. Diplomateria, Bucureşti, Editura Academiei Române. - Vol. 5. Tribunalul minier. - 18 nov, 1773 - 3 oct. 1785; Comitatul Hunedoara unit cu Zarandul. 7 apr. 1782 - 15 dec. 1784, Bucureşti, Editura Academiei, 1990, 470 p.

Vol. 6. (I) Protocolul comitatului Hunedoara unit cu comitatul Zarand. 9 sept. 1784 - 23 dec. 1785; (II) Comitatul Hunedoara unit cu comitatul Zarand. 6 dec. 1784 - 29 dec. 1785. Sub redacţia acad. prof. Ştefan Pascu, Cluj-Napoca, Institutul de Istorie, 1993.

Orăştie - 775, Deva, Editura Omnia, 1999.

Comuna Rapoltu Mare: schiţă monografică, Deva, Editura Sigma, 2001

18 octombrie 2001 - Băile Herculane: Ilie Vulpe (Dolj), Liviu Boar (Mureş), Ioan Muresan (Bistriţa - Năsăud), Vasile Ionaş (Hunedoara)

19 octombrie 2001- Pe Dunăre la Cazane:Vasile Ionaş (Hunedoara), Liviu Boar (Mureş), Raul Rus (Mehedinți), Rodica Muşetoiu (Bucureşti), Dumitru Dobre (Bucureşti), Constantin Brătescu (Caraş Severin), Nicolae Ciuciu (Hunedoara), Sorin Ciuhuță (Cluj)

19 octombrie 2001- Pe Dunăre la Cazane:
Liviu Boar (Mureş), Constantin Brătescu (Caraş - Severin), Maria Vertan (Timişoara), Vasile Ionaş (Hunedoara), Eugeniu Criste (Arad)

KELEMEN LAJOS
(1877–1963)

Viața lungă, însă nu tocmai uşoară a lui Kelemen Lajos, a început la Tîrgu-Mureş, în ultima zi a lunii septembrie 1877. Părinții lui, Kelemen Miklós şi Csomós Johanna/Janka, erau de origine mici nobili secui unitarieni, care însă au renunțat de nevoie la proprietățile din Ernei (Nagyernye) mutându-se la oraş, tatăl fiind funcționar la Tabla Regală. Sentimentul nostalgic al familiei pentru viața nobiliară însă nu a încetat şi Kelemen Lajos a crescut cu acest ideal şi cu imaginea vie a fostei case familiale din Ernei (Nagyernye), deşi imobilul a fost înstrăinat înaintea naşterii sale. Această ambianță nostalgică pentru o lume evident idealizată, alături de povestirile bunicului maternal, fost honved în revoluția de la 1848, au marcat nu numai formarea morală, ci şi valorile copilului Kelemen Lajos şi au plantat şi primele răsaduri din pasiunea lui pentru istorie, pasiune ce a fost apoi cultivată de profesorul Koncz József de la Colegiul Reformat din Tîrgu-Mureş, la încurajarea căruia şi la insistențele lui Szádeczky-Kardoss Lajos, profesor la Universitatea din Cluj, s-a înscris la Facultatea de Istorie şi Geografie a Universității Cluj (1896-1900), contrar ambițiilor tatălui său, care vroia să se formeze ca avocat.

Pentru a-şi asigura un venit lunar, studentul Kelemen Lajos s-a angajat la Cluj ca învățător particular pe lângă fiul notarului regal Gidófalvy István. Casa Gidófalvy a fost al doilea cămin pentru Kelemen şi o poartă de acces spre societatea intelectuală clujeană.[1] De la viața plictisitoare de periferie, Kelemen s-a trezit dintr-o dată într-o lume efervescentă, modernistă, plină de evenimente şi manifestări la care a participat din plin. Anturajul intelectual al casei Gidófalvy a fost astfel al doilea punct de cotitură în formarea personalității şi a destinului lui Kelemen Lajos.[2]

1 Jakó Zsigmond, „Kelemen Lajos (1877-1963)", în Idem, *Társadalom, egyház, művelődés. Tanulmányok Erdély történelméhez.* Budapest, 1997 ; *Jurnal*, p. 9-91.

2 Ibidem, p. 421.

La cursurile universitare, Kelemen este de la început remarcat de profesorii săi, care, adeseori apelau la desenele şi datele culese de el în timpul liceului, despre monumente şi obiecte de artă din zona oraşului Tîrgu-Mureş. Mai mult, Szádeczky s-a bazat pe el în selecția artefactelor din acea zonă pentru expoziția mondială de la Paris.[3] Era evident, Kelemen urma să-şi depăşească proprii săi dascăli, fapt ce a stârnit şi conflicte între el şi Szádeczky, cel din urmă numindu-l ironic ”recunoscătorul meu discipol” în 1915, când Kelemen a îndrăznit să-l critice în stilul său direct şi onest atât de definitoriu. Tenacitatea, chiar îndărătnicirea privind propriile norme morale, sunt redate aproape anecdotic de o întâmplare consemnată în jurnalul său.

În 1898, Kelemen Lajos nu şi-a depus dosarul de concurs pentru bursa de merit anunțată de Universitate, deşi se întreținea singur, având astfel posibilități financiare reduse. Profesorii au fost extremi de surprinşi de faptul că Kelemen nu doreşte să participe la concurs. „Îmi place mai mult ideea, că cei în cauză aşteptau să candidez, decât să aud cum tocesc „sufletele de pitici”, că am avut protecție.” – se justifică el.[4]

Simțul adevărului în general şi setea pentru cel istoric l-au făcut să intre in polemici chiar şi cu istorici consacrați sau să conteste teorii acceptate ca atare în istoriografie. Nu se sfia să-şi enunțe îndoielile profesionale, în pofida faptului că se afla la începutul carierei.

Talentul şi devotamentul lui Kelemen pentru istoria şi documentarea monumentelor a fost remarcat şi în afara mediului universitar clujean. Consacratul istoric de artă, Hampel József, editorul unuia dintre cele mai prestigioase reviste de specialitate din Budapesta, *Archeológiai Értesítő*, a trimis o scrisoare de confirmare pentru un articol trimis spre publicare de studentul Kelemen, remarcând talentul lui şi invitându-l să mai publice şi alte studii.[5] Se pare că atunci nimic nu-l predestina pe Kelemen Lajos ca arhivist. Deşi avea pasiunea pentru documente vechi, preocupările sale erau mai degrabă de istoria artei. Punctul de cotitură l-a reprezentat angajarea sa, în 1902, ca zilier la Biblioteca Universitară, secția de manuscrise, unde timp de şase ani, cu un statut nu tocmai potrivit pregătirii sale, a ordonat, studiat şi valorificat colecțiile Societății Muzeului Ardelean. Mai mult, urmare a propagandei sale în presă, dar şi prin contacte directe, Kelemen Lajos a reuşit, chiar în primul an al activității sale, să salveze de la probabila dispariție zece fonduri de importanță majoră, printre care arhiva familială Bánffy şi Lázár. El a fost cel care a schimbat şi optica colectărilor de documente, fiind adeptul preluărilor integrale de arhivă, şi nu a selecționărilor, respectând astfel principiul provenienței fondurilor.[6] În 1904,

3 *Jurnal*, p. 74.

4 *Ibidem*, p. 51v-52.

5 Ibidem, p. 57, 60v-63v.

6 Jakó Zsigmond, *Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárának múltja és jelene*, Kolozsvár, 1942 p.5.

cantitatea de documente era greu de gestionat în cadrul unei singure colecții de manuscrise şi s-a pus problema delimitării arhivei istorice de manuscrise.[7] Evoluția remarcabilă se arată şi din faptul, că dintr-o modestă încăpere în care a funcționat inițial colecția de manuscrise, în 1908 cu ocazia mutării arhivei şi a bibliotecii în noua clădire a Bibliotecii Universitare, pentru depozitarea arhivei a fost nevoie de ambele aripi ale etajului superior.[8]

În 1911, în pragul întemeierii unei familii, Kelemen Lajos a acceptat invitația Colegiului Unitarian de a fi profesor de istorie, dar nu s-a distanțat niciodată de arhiva Muzeului Ardelean. Mai mult, prin numirea sa ca secretar al Societății în 1908, Kelemen Lajos a avut posibilitatea de a influența direct soarta arhivei istorice. Paradoxal, cea mai glorioasă perioadă şi cea mai mare creştere a volumului arhivei este în perioada în care Kelemen Lajos nu era angajat direct la arhiva istorică a Societății Muzeului Ardelean.[9] O parte din această perioadă coincide cu prima conflagrație mondială.

Kelemen Lajos a fost inițiatorul şi coordonatorul expediției de salvare a obiectelor de artă aflate în zone periclitate de război. „În gara din Războieni am întâlnit cete de oameni fugiți din părțile spre care ne îndreptasem." – notează Kelemen în debutul raportului detailat. Acțiunea care necesita şi mult curaj, a fost în primul rând o trecere în revistă a valorilor istorico-documentare aflate la parohii sau familii nobiliare în zone de conflict, dar de multe ori s-a transformat în instruiri ad-hoc pentru cei care au rămas pe poziții şi încercau să protejeze valorile proprii sau comunale deținute. În urma acestei expediții a fost salvat şi transportat la Cluj arhiva familiei Bethlen ramura de Criş (Keresd).[10]

Kelemen a avut a viziune amplă şi foarte reală asupra evenimentelor şi a consecințelor. A fost poate singurul, care şi-a dat seama, în timp real, că introducerea noului sistemului cadastral, sau reforma agrară va deprecia actele vechi de proprietate din arhivele familiale. Salvarea acestor arhive s-a făcut în ultimul ceas. Pentru a creiona eficiența lui Kelemen în acest sens, comunicăm doar câteva repere: în 1918 cantitatea arhivaliilor în arhiva istorică a Societății Muzeului Ardelean era în jur de 500 de mii, în 1950 la etatizarea arhivei şi transportarea ei la Biblioteca Academiei, numărul unităților arhivistice au ajuns la milioane. Fără a exagera, Arhiva Istorică a Societății Muzeului Ardelean a fost opera de căpătâi a lui Kelemen.

Pe lângă consemnarea activității de salvare a valorilor, Kelemen Lajos a fost şi un remarcabil dascăl, mereu punctual şi consecvent, care nu s-a rezumat strict la un curriculum şcolar. Cu ocazia drumețiilor în împrejurimile Clujului, Kelemen

7 „Jelentés a Könyvtárról (Erdélyi Pál)", în *Erdélyi Múzeum*, 1904/4, p. 218.

8 Jakó, *op. cit.* p. 8.

9 Jakó , „Kelemen Lajos", p. 424.

10 SJAN Cluj, fond „Societatea Muzeului Ardelean", *Raportul expediției de salvare a obiectelor de artă*, nr. 315. p. 2.

a ținut elevilor cursuri alternative de geografie, istorie sau istoria monumentelor.[11] După izbucnirea primului război mondial, sălile Colegiului Unitarian din Cluj au fost transformate în saloane de spital pentru militarii răniți. Văzând suferința acestor oameni, Kelemen şi-a mobilizat studenții pentru ajutorarea lor. Copii au adunat donații din care au cumpărat foi de scris, cărți poştale, ustensile de scris şi țigări, pe care le-au distribuit soldaților. Actul filantropic a fost de mare succes, copii implicându-se pe deplin, iar militarii fiind impresionați.[12] De la această acțiune a pornit planul de anvergură a Muzeului Ardelean de a colecționa corespondența soldaților. Primele epistole au fost adunate evident de către Kelemen Lajos de la soldații tratați la Cluj. Astfel, dar şi cu ajutorul autorităților, s-a născut cea mai mare colecție de acest gen din perioada 1914–1918 din Europa, cumulând peste de 30.000 de scrisori.[13]

Kelemen a fost un pacifist convins, dovadă că suferința soldaților, înrolarea studenților terminali, dispariția celor cunoscuți, l-au marcat profund. Jurnalul lui personal este plin de gânduri, fraze de compasiune către soldații aflați în război, de oricare parte a frontului.[14]

În 1918 a fost din nou angajat la Biblioteca Universitară la Arhiva Muzeului Ardelean, de unde s-a pensionat în 1938. În 1940 a fost numit director al Arhivei şi a Muzeului Ardelean. Cu ajutorul tinerilor Jakó Zsigmond, Deák Imre, dar şi alții, a început organizarea materialului arhivistic. Multe fonduri istorice aflate azi la SJAN Cluj încă îi poartă urmele muncii lui de ordonare. După 1944 s-a retras oficial din activitate, dar de fapt nu a încetat niciodată să cerceteze, să studieze arhivele istorice sau să acorde ajutor sau îndrumare cercetărilor, oamenilor de cultură sau a omului de rând, pasionat sau interesat de istorie. Printre cei sprijiniți de Kelemen se numără şi istoricii Jakó Zsigmond, Silviu Dragomir, Lukinich Imre, istoricul de artă Balogh Jolán, scriitorii Gheorghe Sion, Móricz Zsigmond, lingvistul Szabó T. Attila sau Ion Bianu.[15]

A fost ales membru extern al Academiei Maghiare de Ştiințe în 1938, iar în 1962, membru deplin. În perioada comunistă, intransigența lui Kelemen evident nu a fost pe placul formatorilor de idei sau a cenzorilor. Volumul omagial, pregătit în onoarea lui la aniversarea a 70 de ani de viață, nu s-a putut publica în 1947; abia peste un deceniu, la a 80-a zi de naştere, a văzut lumina tiparului. [16] Lucrările din acest volum, scrise de istorici români, maghiari şi saşi, proiectează ideea kelemeniană, că „istoria Ardealului este trecutul comun al maghiarilor, românilor şi saşilor”.[17]

11 *Jurnal,* p. 341, 344-344v, etc.

12 *Ibidem*, p. 326-326v, 328v, 330-330v, 338v, 341v, 346-347, etc.

13 SJAN Cluj, *Colecția de scrisori din primul război mondial*.

14 *Jurnal*, p. 349-351, 366-367 etc.

15 Csetri Elek, „Kelemen Lajos”, în *Hivatás és tudomány. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiemelkedő személyiségei,* Kolozsvár, 2009, p. 259-260.

16 *Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolcvanadik évfordulójára.* ed. Bodor András et alii, Kolozsvár, 1957.

17 Kiss András, „Kelemen Lajos élete és munkássága”, în *Unitárius élet*, 2005 sept-oct., p. 10.

A murit la vârsta de 83 de ani, în 1963, în singurătate şi sărăcie. Soția „înțelegătoare, de sacrificiu, cu un suflet fin şi fidel”,[18] Mikó Erzsébet, s-a stins din viață după zece ani de căsătorie, în 1920. Kelemen Lajos nu a fost iertat de soartă. Şi-a pierdut şi singura fiică, Erzsébet, în 1939, la vârsta de 29 de ani.[19] Arhiva lui personală a fost depusă în arhiva bisericii unitariene, de unde a fost luată, în mare parte de Securitate, şi predată la arhiva specială de la Arhivele Statului din Cluj, nefiind accesibilă cercetării până în anii ’90. Era o ironie a sorții: tocmai Arhivele, care dețineau, prin naționalizare fondurile salvate de către Kelemen Lajos, l-au renegat. Omul care trăia cu ideea că arhiva este sanctuarul lui Clio unde se cuvine a se intra cu modestie şi respect![20]

Arta poetică a lui Kelemen Lajos a fost întotdeauna valorificarea surselor documentare sau materiale în contextul adecvat. „[...] se baza întotdeauna pe surse istorice, pe date arhivistice concrete, pe observații de teren, ajungând la descrierea interconexiunilor largi în studiile sale de istoria artei, de genealogie, de istorie locală, de heraldică, de istoria cărții şi a arhivelor. Având o cultură vastă, în scrierile lui a valorificat, pe lângă sursele arhivistice, date şi teze ale etnografiei istorice, ale istoriei limbii. [...] În scrierile de istoria artei împletea cu succes analiza de stil cu datele asupra monumentului sau obiectului în cauză, cu referință la contextul epocii în care au fost create.” – sintetizează Sipos Gábor.[21]

Bibliografia lui Kelemen Lajos, publicată în volumul omagial, cuprinde peste 400 de titluri din toate ştiințele istoriei. Ar depăşi spațiul destinat acestui material o analiza exhaustivă a operei kelemeniene, astfel că doar câteva repere despre imensa lui activitate ştiințifică vor fi prezentate, nu neapărat cele finalizate, cât mai mult proiectele, ideile, viziunile lui, care depăşeau de multe ori epoca în care trăia.

În ceea ce priveşte edițiile de surse documentare, el a fost cooptat încă din primii ani de facultate la pregătirea volumului VI din *Székely Oklevéltár (Colecția de documente privind secuii),* urmând apoi să colaboreze şi la următoarele ediții. Volumul IX, cules de Kelemen Lajos, a rămas însă în manuscris. Cum şi marele lui proiect de a publica o nouă ediție revizuită a operei lui Orbán Balázs, *Székelyföld leírása* (Descrierea secuimii), cu completări arhivistice, a rămas în fază incipientă. La fel s-a întâmplat şi cu ideea de a publica sursele narative referitoare la Transilvania, cu titlul *Erdélyi krónika* (Cronica Ardealului),[22] proiect realizat după un deceniu de istoricii de la Budapesta.

Cum s-a mai precizat şi la începutul acestei expuneri, Kelemen Lajos a fost şi este nume de referință în multe domenii de cercetare istorică. Genealogia

18 *Jurnal,* p. 631.

19 SJAN Cluj, *Colecția de necrologuri*, Kelemen Erzsébet.

20 Csetri Elek, *Kelemen Lajos élete és munkássága*, Cluj, 2012, p.148.

21 Sipos Gábor, „Kelemen Lajos”, în *Enciclopedia virtuală* la adresa http://enciclopediavirtuala.ro/articoletematice/articol.php?id=69

22 Csetri Elek, *op. cit.* p. 274.

şi cercetările filiațiilor familiale erau printre preocupările lui permanente. Deşi nu a publicat studii temeinice în acest domeniu, a fost un punct de pornire pentru cei dornici să afle date despre propriile lor familii sau despre familiile nobiliare din Transilvania, fapt dovedit de vasta corespondență lăsată posterității. Mai mult, Kelemen a creat o colecție personală de însemnări genealogice, păstrată astăzi la SJAN Cluj, colecție frecvent studiată de către genealogiştii moderni mai exigenți.[23]

O altă ramură istoriografică des întâlnită în temele abordate de Kelemen, este istoria bisericilor, preponderent a celei unitariene, fiind în legături mai directe şi mai strânse cu acest cult. Avea marea ambiție de a scrie un amplu istoric al bisericii unitariene, într-un mod evident inedit, prin contribuția tuturor parohiilor din țară, cu monografii întocmite pe plan local. Ideea abandonată de eparhia din Transilvania, dar susținută de Biserica Unitariană din Ungaria a eşuat, calitatea lucrărilor primite fiind mult prea slabă. Naivitatea şi supraevaluarea entuziasmului general sau proiectarea propriilor sale imbolduri asupra lumii din jur, au condus la multe idei nefinalizate, de altfel foarte inovatoare, de-a lungul carierei. De exemplu, Kelemen, familiar cu lumea artistică contemporană, s-a gândit şi la un lexicon biografic al artiştilor contemporani, evident, cu activa colaborare a oamenilor de artă. Într-o retrospectivă târzie, Kelemen Lajos a povestit cum a recurs la adevărate şantaje, cu păstrarea secretă a unor informații de arhivă, solicitate de către artişti, în schimbul formularelor autobiografice.[24] Altminteri, din cele 30 de formulare expediate, au fost completate şi returnate doar cinci. Lexiconul care urma a fi un fel de *Who's Who* al artiştilor perioadei interbelice, ar fi fost primul de acest gen, cu potențialul de a reda, în mică măsură, şi imaginarul de sine a lumii artistice contemporane. Inițiativa a eşuat, dar a scos la iveală din nou sclipirile moderniste ale unui conservator convins. De fapt, toată activitatea profesională a lui Kelemen Lajos a fost urmărită de această ambiguitate interesantă între omul valorilor tradiționale şi progresismul lui instinctual. Abordările sale din domeniul istoriei artei, materia cea mai apropriată lui Kelemen Lajos, erau de asemenea novatoare. El a combinat cu succes datele inedite din sursele de arhivă cu constatările şi realitățile din teren, metodă, care, de fapt, a devenit o trăsătură aparte, chiar o tradiție în cercetările de istoria artei din Transilvania.

Afinitatea lui Kelemen Lajos pentru istoria monumentelor, a obiectelor de artă, dar şi pentru salvarea de valori istorico-artistice se întinde înapoi până în adolescență, când a colindat împrejurimile Tîrgu-Mureşului, desenând picturile murale sau tavanele de lemn pictate din bisericile monument. Lucrarea s-a majoră de istoria artei, dedicată picturilor tavanelor casetate şi balustradelor (*Erdélyi magyar templomi karzat- és mennyezetfestmények a XVII. Századból*), pictate în 1945, este fructul târziu a acestor pasiuni juvenile. Fiindcă la Cluj, la acea vreme,

23 SJAN Cluj, Colecția genealogică „Kelemen Lajos".

24 Gidofalvy István, *Önéletrajz.* ed. Sas Péter, Kolozsvár, 2005, p. 36, 172.

nu erau cursuri de istoria artei, Kelemen s-a format în mod autodidact.[25] Unele lucrări rămase în manuscris sau publicate în ziare de mic tiraj au fost culese în două volume postume de către unul dintre discipolii lui Kelemen, B. Nagy Margit[26], apărute în ediție revizuită de Sas Péter în 2006.

Cu riscul de a ne repeta, trebuie totuşi consemnat din nou, că opera lui majoră de fapt a fost Arhiva Societății Muzeului Ardelean, care reprezintă şi astăzi cea mai mare şi mai valoroasă colecție referitoare la istoria Transilvaniei medievale, premoderne şi moderne.

Prologul acestei mici prezentări este transmiterea unei dorințe a lui Kelemen Lajos, pronunțate în 1940, în pragul trist al unei noi conflagrații mondiale, într-un testament profesional privind colecția lui de date referitoare la filiațiile familiale transilvănene. Aceasta, exprimată de față cu cei mai de seamă discipoli, a fost ca denumirea colecției genealogice (şi probabil şi a celei personale) să poarte numele de *Colecția lui Kelemen Lajos din Ernei (Nagyernye)*.[27] Arhivele Naționale, poate într-o zi, îi vor aduce acest omagiu.

Pseudonime: Ernyei Kelemen, Ernyei Miklós, Marosszéki, Rovintó, Suhintó, Székely Rovintó, Vásárhelyi Miklós

Bibliografie selectivă din opera lui Kelemen Lajos

Bibliografia lui, cuprinsă în volumul omagial din 1957, conține peste 400 de titluri. A redactat operele sale complete în 1957, dar apariția volumului a fost din păcate, cum am precizat mai sus, amânată; totuşi, o selecție a textelor ce-i poartă semnătura, a fost publicată sub îngrijirea lui Benkőné Nagy Margit la editura Kriterion (*Művészettörténeti tanulmányok*. I. Bukarest 1977; II. *Ibidem,* 1982). Aceste două volume au fost completate cu încă două în ediția lui Sas Péter la aceeaşi editură. (*Művelődéstörténeti tanulmányok.* I. Kolozsvár 2006; II. *Ibidem*, 2009).

Pe lângă aceste patru culegeri de articole principalele titluri sunt: *Kolozsvári Kalauz* (Kolozsvár/Cluj 1902, cu două reeditări), *Az Erdélyi Múzeum Egyesület múltja és jelenje* (Idem, 1909), *Újabb adattár a vargyasi Daniel-család történetéhez* (Idem, 1913), *Hermányi Dienes József emlékiratai* (Idem, 1925), *Báró Bánffy Jánosné Wesselényi Jozefa emlékirata 1848-49-es élményeiről* (Idem, 1931). Un număr mare din manuscrisele nepublicate se regăsesc în fondul personal (de la SJAN Cluj şi Arhiva Eparhiei Unitariene din Cluj), legate de istoria Clujului, istoria monumentelor sau biografii ale unor personalități.

Ágnes FLÓRA

25 SJAN Cluj, fond personal „Kelemen Lajos", *Însemnări autobiografice*, p. 232.

26 Vezi datele bibliografice la partea *Bibliografia selectivă*.

27 SJAN Cluj, fond personal „Kelemen Lajos", nr 17 p. 3, *Acte provenite din arhiva lui Kelemen Lajos*.

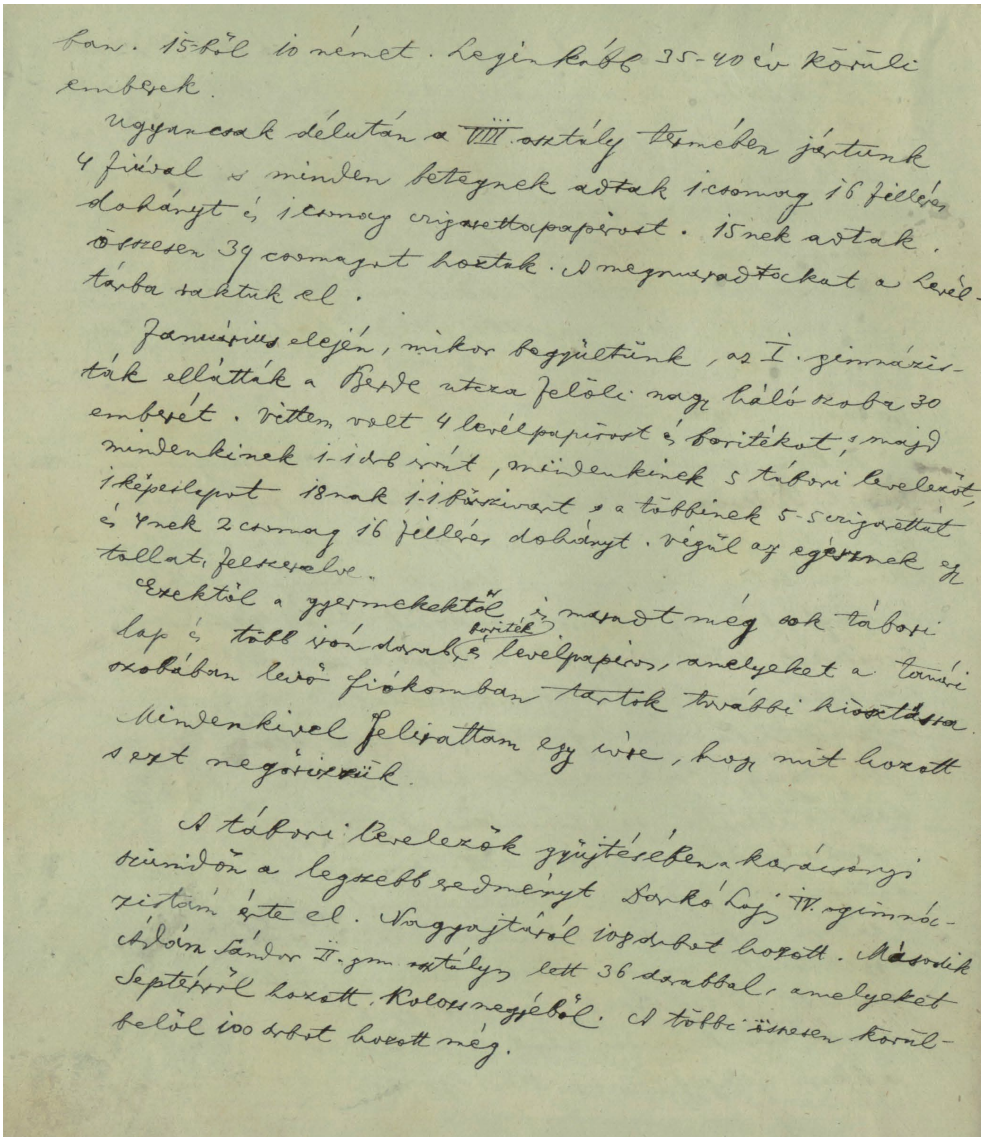

Fragment din jurnalul lui Kelemen Lajos despre actul filantropic şi colectarea scrisorilor de la soldați. (SJAN Cluj. Fond pers. „Kelemen Lajos”, p. 316)

Kelemen Lajos şi soția Mikó Erzsébet la adunarea itinerantă a Societății Muzeului Ardelean de la Turda din 1913. *(SJAN Cluj, fond pers. Kelemen Lajos nr. 120)*

Kelemen Lajos în fața Bibliotecii Universitare. (SJAN Cluj, fond pers. Kelemen Lajos. Nr. 120)

KISS ANDRÁS
(1922– 2013)

Arhivistul clujean, Kiss András, este unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai profesiei de arhivist din România. În data de 15 februarie 2004, la sediul Societății Muzeului Ardelean, în fața unui public numeros, în împrejurări festive l-am felicitat cu ocazia aniversării vârstei de 80 de ani cu un *Volum omagial*. Aniversarea a avut loc cu o mică întârziere din cauza unor dificultăți de natură materială întâlnite la publicarea cărții. *Volumul omagial* însă nu a pierdut din importanță. În volum 56 de persoane l-au felicitat pe Kiss András cu 53 de lucrări; istorici, arhivişti din Transilvania şi Ungaria. Printre autori întâlnim numeroşi reprezentanți cunoscuți şi renumiți ai profesiei de arhivist şi ai cercetării istorice, dintre care amintim pe: Benkő Samu, Csetri Elek, Ioan Dordea, Ioan Drăgan, Egyed Ákos, Jakó Zsigmond, Radu Lupescu, Peter Moldovan, Pál Judit, Vekov Károly şi alții, iar din Ungaria pe: Borsa István, R. Várkonyi Ágnes, Balázs Mihály, Keserű Bálint şi Balogh Béni. Nu oricine este felicitat cu un volum omagial, numai cei considerați demni de acesta. Importanța volumului omagial este subliniată şi de numărul mare al lucrărilor cu conținut care satisfac nevoile ştiințifice, dând de înțeles cititorului că persoana sărbătorită nu este un om oarecare, ci un reprezentant recunoscut şi apreciat al profesiei.

Cine este Kiss András aflăm din prefața *Volumului omagial*, în care Egyed Ákos subliniază că omagiatul, având vârsta de 80 de ani, este arhivist, cercetător de izvoare, istoric, conducător de institut (al Societății Muzeului Ardelean) şi ajutor de neprețuit al cercetătorului de istorie. În această scurtă prezentare nu avem posibilitatea să vorbim despre toate aspectele îndeletnicirilor lui cuprinzătoare, rămânem la cea de bază, şi anume la activitatea de arhivist. Dar înainte să trecem la

acest subiect, trebuie să precizăm că nu a ajuns reprezentant de seamă al profesiei la o vârstă înaintată, ci mult mai devreme, încă la începuturi. L-am cunoscut în anul 1960, pe timpul studenției mele, şi deja pe acea vreme a fost un arhivist recunoscut. Putem să întâlnim numele lui în enciclopediile biografice din România, publicate înainte şi după 1990, începând cu *Enciclopedia Istoriografiei Româneşti*, publicată în 1978.[1] În 1982, cu ocazia împlinirii vârstei de 60 de ani a fost felicitat printr-un articol de către prof. univ. Imreh István, în 1992, la vârsta de 70 de ani, de către prof. univ. Jakó Zsigmond, iar în 1997, la 75 de ani, de către arhivistul clujean Ioan Dordea.[2] În 2001, autorul acestor rânduri a inițiat felicitarea lui la vârsta de 80 de ani cu un volum omagial, iar în anul 2007 a prezentat opera lui în cadrul unei şedințe ştiințifice, organizată la Tîrgu-Mureş, apoi în anul 2012, l-a felicitat la vârsta de 90 de ani.[3]

Pe scurt despre viața lui Kiss András*:* s-a născut pe 5 octombrie 1922, în localitatea Făget din Banat, județul Timiş. Şi-a început studiile medii la Lugoj, continuându-le la Timişoara, iar în 1942 a absolvit Gimnaziul Institutului Pedagogic pentru formarea profesorilor gimnaziali din Cluj. În 1946 a absolvit Facultatea de Drept a Universității Bolyai din Cluj. O perioadă scurtă de timp a lucrat ca avocat stagiar, apoi ca asistent universitar, cu venituri nesigure. Îşi amintește de această perioadă ca fiind vremea carierei silite şi se consideră membru a generației cu carieră silită. În legătură cu aceasta se exprimă astfel: „Istoricul Gosztonyi Péter nu poate fi acuzat de rasism sau antisemitism, astfel citez cuvintele lui, deoarece el a avut curajul să afirme printre primii că istoria maghiară şi viața maghiară de la mijlocul secolului al XX-lea a fost nevoită să urmeze căi silite. Căi silite se creează întotdeauna. Astăzi acest adevăr este formulat şi de către alții, de cei care au avut curajul să înfrunte prezentul istoric. Eu mi-am început cariera de avocat plin de ambiție, dar trebuie să recunosc că nu mi-a plăcut să merg la tribunal, să particip la discuții în birouri, eu am fost interesat să urmăresc procesul în sine

1 *Enciclopedia Istoriografiei Româneşti*, red. Ştefan Ştefănescu, Bucureşti, 1978, p. 190–191; *României Magyar Irodalmi Lexikon* (Lexiconul Literaturii Maghiare din România), III, Red. Dávid Gyula, Ed. Kriterion, Bucureşti, 1994, p. 38–40; *României Magyar Ki Kicsoda* (Enciclopedia personalităților maghiare din România), 1997, Cluj-Napoca, 1997, p. 206; *Erdélyi Magyar Ki Kicsoda* (Enciclopedia personalităților maghiare din Transilvania), 2000 (publicată de Uniunea Democrată a Maghiarilor din România în colaborare cu Editura Scripta, 2000, p. 344; *Clujeni ai secolului XX. Dicționar esențial*, red. Cristian Bârsu, Ion Bob, Dan Brudaşcu, Tiberiu Iancu, Stelian Mândruț, Stela Şuteu, Cluj, 2000, p. 169.

2 Imreh István, A levéltáros történész köszöntése, în *Utunk,* 36 (1982) nr. 1172, p. 2; Jakó Zsigmond, Kiss András köszöntése, în *Művelődés*, 41(1992), nr. 10, p. 18–19(republicat în: *Művelődés*, ed. LI, iulie-august; *Művelődés antológja*, p. 90–94, vol. II, p. 97; Ioan Dordea, Kiss András la 75 de ani, în *Revista de Arhivistică*, Tom. III, 1997, nr. 1–2. 143–147.

3 Pál-Antal Sándor, Kiss András - 90 éves (Kiss András – la 90 de ani), în *Levéltári Szemle*, an. 62 (2012), nr. 1, p. 65–68.

şi să-l argumentez."[4] Nici nu a devenit avocat. A ajuns pe o carieră forțată şi s-a stabilit la profesia de arhivist. În 1948, când au fost înființate colegiile de drept, a fost eliminat în ultimul moment din Colegiul de drept de la Cluj şi înlocuit cu un funcționar al Uniunii Populare Maghiare. Ca urmare, a devenit asistent la catedra de drept privat din cadrul Facultății de Drept a Universității Bolyai, fără să primească salariu. În 1949 a acceptat propunerea lui Balogh Edgár (rectorul universității şi vicepreşedintele al Uniunii Populare Maghiare) şi a devenit angajat al Arhivelor Statului din Cluj. După o jumătate de an a fost înrolat în armată şi după ce a fost eliberat în 1951 din serviciul militar a fost rechemat la catedră, dar n-a mai acceptat propunerea. Mai degrabă s-a întors la Arhive, unde, de asemenea, a fost aşteptat. Aici şi-a desfăşurat activitatea până la pensionare, în anul 1983. Pensionarea lui nu a fost un act voit, deoarece a avut 61 de ani şi el şi-ar fi dorit să lucreze ca arhivist activ încă timp de câțiva ani, dar a fost privat de această oportunitate. În urma unui ordin primit de la Securitate a fost pensionat pe neaşteptate. Locuind în Cluj, a fost membru al comisiei de organizare a întâlnirii de 45 ani de la absolvirea liceului şi deoarece mulți dintre foştii colegi trăiau în Europa de Vest sau în America, a luat legătura cu ei prin corespondență, fapt ce a fost suficient pentru înlăturarea lui de la Arhive, deşi instituția avea mare nevoie de munca lui. În scurt timp a ajuns în situația că i s-a interzis accesul la Arhive şi colegii care au ținut legătura cu el, au fost amenințați cu sancțiuni. Astfel, pentru câțiva ani a fost constrâns să-şi abandoneze munca de arhivist. Şi-a dedicat majoritatea timpului corecturii profesionale al corpusului *Dicționarul istoric al lexicului maghiar din Transilvania* (Erdélyi Magyar Szótörténei Tár).[5]

Evenimentele din decembrie 1989 au adus schimbări radicale şi în viața lui. A fost unul dintre inițiatorii şi organizatorii reînființării Societății Muzeului Ardelean, cea mai importantă instituție ştiințifică maghiară din România, devenind mai întâi secretar general al organizației (1990-1998), apoi vicepreşedinte (1998-2002). În 1990 din nou se deschid în fața lui porțile Arhivelor. Este admis nu numai în sala de cercetare, ci este rechemat în vechiul colectiv de muncă (în 1989 şi aici are loc o schimbare importantă la nivelul conducerii instituției). Este adevărat că nu este reangajat ca salariat, deoarece Arhivele nu aveau posibilitate financiară, dar în calitate de lector de paleografie maghiară al Şcolii Naționale de Perfecționare Arhivistică, primeşte din când în când şi retribuție materială. Dar pentru el importantă era reabilitarea morală şi nu aspectul material. Prezența lui a fost aşteptată zilnic de colegi, cât şi sfaturile lui profesionale, indicațiile, propunerile şi părerile lui în numeroasele probleme legate de activitățile desfăşurate în arhivă,

4 Kényszerpályás nemzedék (o generație cu carieră silită.) – Dialogul Elvirei Oláh Gál cu arhivistul Kiss András, în *Székelyföld,* an. V, 2001, nr. 10, p. 61.

5 Dicționarul, a cărui apariție a fost interzisă în anul 1984, a fost reluat după revoluție, fiind terminat în anul 2014. Are 14 volume, majoritate dintre ele fiind lecturată, iar volumul 11, redactat de Kiss.

în citirea textelor sau al anumitor cuvinte (eventual dezlegarea lor), în înțelegerea textelor, în elaborarea sistemului şi planului de ordonare a fondurilor şi în multe alte probleme. La fel şi în identificarea locului de păstrare a anumitor materiale de arhivă.

După mutarea în 1991 la Cluj-Napoca a sediului cursului de paleografie maghiară, organizat de Arhivele Statului de la Bucureşti, am condus acest curs împreună cu el până în anul 2000.

Arhivistul. Însuşi Kiss András a afirmat că, atunci când şi-a început activitatea în cadrul Arhivelor nu a ştiut prea multe despre arhive. A întâlnit aici o profesie care i-a fost destul de necunoscută. Totuşi într-o perioadă relativ scurtă a devenit expert în domeniu. Acest lucru este posibil numai dacă persoana respectivă este destoinică, este înzestrată cu însuşirile necesare efectuării muncii de arhivist: sete de cunoaştere, valoare morală, nevoia de cunoaştere a trecutului, iubirea ordinii, devotament față de activitatea de cercetare, cunoştințe de limbă şi foarte multă răbdare. El a fost caracterizat în permanență de o sete de cunoaştere nepotolită. Astfel a reuşit să-şi însuşească cunoştințele profesionale foarte repede şi într-o manieră aprofundată.

Este adevărat că pregătirea lui de arhivist a fost influențată de circumstanțe favorabile. Timp de mai mulți ani s-a bucurat de ajutorul profesional al lui Kelemen Lajos, de acel om care prin prestigiul lui a ridicat, în viziunea societății maghiare din Transilvania, profesia de arhivist la un nivel foarte înalt. Kiss András a povestit că în anii ’50, când a vizitat satele în scopul salvării arhivelor, în foarte multe parohii maghiare a fost întrebat dacă a fost trimis de Kelemen Lajos. Kelemen Lajos a fost respectat nu numai datorită cunoştințelor sale vaste, ci şi datorită valorii lui morale, fiind declarat arhivistul ardelean. Dar sprijin profesional a primit şi de la prof. univ. Jakó Zsigmond, istoric medievist. Între ei s-a legat o prietenie de o viață. De multe ori a menționat că îi datorează foarte multe profesorului Jakó, care de asemenea şi-a început cariera ca arhivist. A primit ajutor dezinteresat şi de la savantul lingvist Szabó T. Attila, atunci când a avut întrebări legate de definiția unor cuvinte. (Subsemnatul, de multe ori l-am invidiat pentru toate acestea, deoarece în această privință am fost, la Tîrgu-Mureş, într-o situație mult mai vitregă).

Din punct de vedere al salvării arhivelor, anii ’50 se pot considera o „epocă eroică”. În perioada de după celui de al doilea război mondial arhivele au ajuns într-o situație foarte periclitată. Noua rețea națională a Arhivelor Statului, introdusă în 1951-1952, a permis salvarea arhivelor predispuse pieririi. Kiss András a contribuit din plin la acestă acțiune. A depistat şi a adunat o seamă de arhive, pe care apoi, împreună cu colegii lui, le-a ordonat şi le-a luat în evidență prin fişare şi prin întocmire de instrumente de evidență. Astfel a devenit arhivist în adevăratul sens al cuvântului. A afirmat în tot timpul activității sale că arhivistul trebuie să cunoască bine materialul aflat în îngrijirea lui, acest material trebuie să treacă prin mâna lui, deoarece numai astfel poate să cunoască aprofundat valorile aflate în custodia lui.

În 1960, când l-am cunoscut, deja a fost expertul atotştiutor al Arhivelor Statului Cluj. Este de necontestat faptul că el este persoana de la care arhiviştii au învățat meseria. Când a fost pensionat, colegii lui de serviciu au fost de-a dreptul îngrijorați ce se va întâmpla în continuare, deoarece în mii de metrii liniari de material arhivistic, provenit din epoca medievală şi modernă numai el reuşea să se descurce fără probleme. Planurile de ordonare a arhivelor din Cluj-Napoca au fost întocmite pe baza indicațiilor lui şi ordonarea actelor s-a realizat sub îndrumarea lui. Toate acestea au presupus o pregătire teoretică solidă de arhivist şi de cunoştințe de istorie a instituțiilor. El a fost în posesia acestora şi de-a lungul anilor; prin intermediul muncii practice şi-a îmbogățit cunoştințele. Nu degeaba a scris despre el Jakó Zsigmond, în articolul dedicat lui cu ocazia aniversării vârstei de 70 de ani că cercetătorii maghiari, români, saşi ştiu de multă vreme că cele mai valoroase şi precise informații referitoare la izvoarele arhivistice din Transilvania le pot obține de la Kiss András.

Kiss András a considerat întotdeauna că vocația lui este munca de arhivist. Cu timpul, în urma înaintării în vârstă a renunțat treptat la diferitele funcții şi preocupări, a păstrat în schimb doar legătura cu Arhivele. Cu ocazia unei întâlniri, când l-am întrebat despre planurile lui în viitor, mi-a mulțumit pentru contribuția mea legată de *Volumul omagial* şi a subliniat că aniversarea ținută cu ocazia publicării *Volumului omagial* a reprezentat pentru el sfârşitul activității publice active. Şi că de acum încolo va frecventa numai Arhivele, în măsura în care sănătatea îi va permite, pentru a culege material pentru lucrările începute şi neterminate. N-a încetat să lucreze nici după slăbirii vertiginoase a vederii, în ultimii ani de viață.

Nu odată a mărturisit că şi-a petrecut viața în Arhive şi scopul muncii efectuate aici a fost să contribuie la culegerea din izvoarele istorice incluse în imensul volum arhivistic, a informațiilor şi a mesajelor imortalizate în scris, legate de activitățile, aspirațiile, preocupările gospodăreşti şi diferitele îndeletniciri din trecut, să ordoneze şi să ia în evidență aceste izvoare, cât şi cele adunate de predecesorii săi.

Un alt principiu al lui, pe care însă nu îl considera ca fiind un principiu propriu, ci unul învățat de la Kelemen Lajos, este legat de serviciu. În opinia lui, în munca de arhivă lucru cel mai important este: „arhivistul trebuie să se gândească în primul rând la cercetător şi nu la persoana proprie. Sarcina lui este să ordoneze izvoarele arhivistice şi să le pună la dispoziția cercetătorului. Rezultatul muncii lui este informarea competentă a cercetătorului, pregătirea minuțioasă şi punerea neîntârziată la dispoziția cercetării a materialului arhivistic. Opera de viață a arhivistului este munca anonimă de la arhivă, care este împlinită doar dacă se află în slujba cercetării.”[6]

Este corectă şi constatarea profesorului Jakó, când afirmă despre el că şi-a sacrificat munca individuală creativă în folosul deservirii publicului. A împărtăşit

6 *Székelyföld,* an. V, 2001, nr. 10, p. 68.

cu alții majoritatea valorilor scoase la iveală în urma cercetărilor efectuate în arhivă. Kiss András a îndeplinit sarcina de îndrumător anonim al cercetătorilor din Transilvania şi din alte părți timp de mai multe decenii, cu o modestie aproape de neobservat, dar cu competență adevărată, în spiritul predecesorilor puritani de odinioară. „Nu cred – spunea Jakó Zsigmond – că ar exista în ultimele decenii cercetător al trecutului Transilvaniei, indiferent de naționalitate, care să nu fie recunoscător lui Kiss András.”[7]

Cu activitatea lui de arhivist, pusă în serviciul comunității, informațiile furnizate, a ajutat nu numai cercetătorii, ci şi comunitatea de arhivişti din Ungaria. El a reprezentat legătura, prin intermediul căreia s-a realizat prima lucrare comună, română-maghiară, prezentarea *Arhivei Comitatului Satu Mare,* arhivă păstrată în parte la Cluj-Napoca şi în parte la Nyíregyháza (Ungaria), prin colaborarea arhiviştilor clujeni şi nyíregyházeni. Acest volum este o lucrare deschizătoare de drumuri, care poate servi drept exemplu pentru continuarea şi lărgire colaborării arhivistice cu vecinii noştri de care ne leagă trecutul comun.

Chiar şi după pensionare nu trecea o zi în care colegii arhivişti, ori cercetătorii să nu fi apelat la el cu diferite întrebări, nelămuriri. De obicei cercetătorii l-au abordat pentru informații legate de anumite teme de cercetare, întrebări despre modul de cercetare al anumitor fonduri, colecții sau serii, dar şi în legătură cu dificultăți întâlnite la înțelegerea unor texte. Față de arhivişti s-a remarcat şi prin faptul că şi-a împărtăşit cu plăcere cunoştințele profesionale, atât cu ocazia unor discuții private, cât şi în cadru organizat. A ridicat nivelul cercurilor profesionale ale arhiviştilor prin atitudinea lui dezinteresată. Între anii 1980-1982, deci până la pensionare, a predat paleografie maghiară la cursurile de perfecționare ale arhiviştilor din România, şi între 1991 şi 2000 a reluat această activitate împreună cu Balogh Béla, arhivist din Baia-Mare, şi subsemnatul.

Pe parcursul a peste şaizeci şi cinci de ani de activitate, Kiss András a creat o moştenire ştiințifică remarcabilă. În acest răstimp a scris o serie de lucrări în domeniul istoriei, a istoriei dreptului, a arhivisticii şi ştiințelor auxiliare ale istoriei. În afară de lucrări arhivistice şi de istoria dreptului, s-a ocupat în primul rând cu istoria orăşenească. Mai multe lucrări ale sale cu caracter monografic se referă la personalități istorice şi oameni de ştiință.

În domeniul arhivisticii a scris despre arhiva oraşului Cluj în secolele XVI-XVIII, documente în limba maghiară în arhiva veche a oraşului Bistrița, inventare arhivistice vechi, felul arhivelor, particularitățile locurilor de adeverire, scaunul dominal în Ardeal sau arhivele bancare naționalizate. A publicat volume de izvoare arhivistice, cum sunt cele cu privire la Ecaterina Varga şi la procesele de vrăjitorie din Transilvania şi o seamă de documente cu privire la istoria oraşelor Cluj, Turda şi

7 Jakó, *op. cit.*, p. 19.

Zalău, despre personalități istorice, ca Mihai Viteazul, Gheorghe Şincai sau poetul Kölcsey Ferenc şi altele. Este coautor la volumele *Bibliografia arhivisticii româneşti* (1969), cât şi la *Îndrumător în Arhivele Statului Județul* Cluj, I-II, (1979-1985). A publicat în îndrumătoare arhivistice şi în alte publicații prezentări de fonduri şi documente deosebit de utile pentru cunoaşterea tezaurului arhivistic existent la Cluj-Napoca, şi nu numai.

Kiss András a creat o operă dăinuitoare şi în calitate de arhivist cercetător. Este cunoscut ca istoric-cercetător consecvent, dar el nu şi-a asumat această calitate, ci numai pe cea de arhivist. Numărul publicațiilor lui este remarcabil. În anul 2003 a depăşit cifra de 110, iar la aceasta se mai adaugă recenzii, referate, interviuri, necrologuri, prefețe, lectorări şi redactări de cărți. Dacă le grupăm acestea pe baza anumitor criterii, aflăm că nu există printre ele lucrări „curate" de istorie publică. În general sunt legate de arhivă, respectiv sunt inspirate din arhivă. Toate acestea au fost posibile datorită cunoştințelor sale profesionale în domeniul juridic, istoric şi arhivistic, cultura lui literară vastă şi interesul lui manifestat în numeroase domenii. Este cea mai de seamă personalitate a istoriei dreptului transilvănean, a istoriei instituțiilor şi a arhivisticii. Publicațiile lui din aceste domenii pot fi considerate modele şi sunt indispensabile în cercetarea istoriografiei maghiare, dar şi române din Transilvania.

În ultima vreme, ca o recunoaştere a meritelor sale, a primit mai multe distincții. Din partea Arhivelor Naționale ale României a primit câteva „Diplome de merit". Au urmat apoi: în 2001 distincția maghiară „Pauler Gyula", dedicată arhiviştilor, în 2005 placa omagială „contele Mikó Imre", în 2009, medalie omagială „contele Mikó Imre", în 2010, distincția de prestigiu „Moştenirea Maghiară" (Magyar Örökség díj) şi medalia omagială de argint a Adunării Generale a județului Szabolcs-Szatmár-Bereg, iar în 2013, „Crucea de cavaler al Ordinului Maghiar" (Magyar Érdemrend tisztikeresztje).

PÁL-ANTAL Sándor

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Lucrări publicate

- *Bibliografia arhivisticii româneşti*, Bucureşti, 1969, 106+2 (colaborator)

- *Bibliografie. Genealogie, Heraldică, Numismatică şi Medalistică. Buletin de Documentare Arhivistică,* 3(1972), p. 68-98. (coautor)

- *Dicţionar juridic român-maghiar. Román-magyar jogi szótár*. Bucureşti, 1978, 587 pag. (coautor)

- *Îndrumător în Arhivele Statului Judeţul Cluj*. I, Buc. 1979 (Coautor, autor al textelor de la paginile 45-57, 94-98, 143-163, 359-384, 387-390)

- *Varga Katalin pere*. Bevezető tanulmánnyal és magyarázó szöveggel közzéteszi Kiss András. (Procesul Ecaterinei Varga. Publicat cu introducere şi cu adnotări lămuritoare de Kiss András) Bukarest, 1979, 352 pag.

- *Dino Compagni: Krónikája korának eseményeiről*. Fordította és a jegyzeteket írta Kiss András. (Cronica lui Dino Compagni despre evenimentele epocii lui. Traducere şi adnotare de Kiss András.) Bukarest, 1989, 331.pag.

- *Források és értelmezések*. (Izvoare şi interpretări.), Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1994, 488 pag. (Volum de studii.)

- *Boszokányok, kuruzslók, szalmakoszorús paráznák*. Válogatta, a bevezető tanulmányt írta és a jegyzeteket összeállította Kiss András. (Vrăjitoare, vraci, desfrânaţi. Selectarea, întocmirea studiului introductiv şi adnotarea efectuate de Kiss András.) Bukarest-Kolozsvár. 1998, 395 pag.

- *Fondul Prefectura judeţului Satu Mare – Szatmár vármegye levéltára,* 1402-1919, Nyíregyháza – Cluj-Napoca, 2000 (coautor)

- *Más források – más értelmezések*. (Alte izvoare – alte interpretari), Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2003. 530.pag. (Volum de studii)

- *Kölcsey Ferenc nótáriusi fogalmazványai Szatmár vármegye levéltárában*. Összegyűjtötte Kiss András. Szerkesztette és a jegyzeteket készítette Csorba Sándor.(Concepte notariale scrise de Kölcsey Ferenc în arhiva comitatului Satu Mare. Adunate de Kiss András. Redactare şi adnotări făcute de Csorba Sándor), Fehérgyarmat, 2003, 210 pag.

Cărţi redactate

- *Emlékkönyv Imreh István születésének nyolcvanadik évfordulójára*. (Volum omagial „Imreh István” la împlinirea vârstei de 80 de ani), Kolozsvár, 1999 (co-redactor)

- *A magyarországi boszorkányság forrásai*. (Izvoarele vrăjitoriei din Ungaria), vol. III, Budapest, 2002, 782 pag. (co-autor şi coredactor)

Studii şi comunicări

- Kolozsvár levéltára rendjének fejlődése a XIV. századtól a XVIII. század végéig. (Evoluţia sistemului de ordonare a arhivei oraşului Cluj de la sfârşitul secolului

al XIV-lea până la sfârşitul secolului al XVIII-lea), în *Kelemen Emlékkönyv*, Kolozsvár, 1957, p. 416-435 (republicat în 1994, p. 9-30, 320-324)

- A besztercei városi levéltár XVI. századi magyar nyelvű irataiból. 1540-1549. (Dintre actele în limba maghiară a arhivei oraşului Bistriţa din secolul al XVI-lea 1540-1549), în *Nyelv és Irodalomtudományi Közlemények*. III, 1959, nr. 1-4, p.117-121

- Ismeretlen Kölcsey-kéziratok 1829-ből. (Manuscrise necunoscute ale lui Kölcsey din anul 1829), în *Irodalomtörténe*t, 47, 1959, nr. 2, p. 263-264 (repubicat în *Kölcsy Ferenc összes művei*, III, Bp. 1960, p. 843-849)

- Contribuţii la studiul naţionalizării băncilor capitaliste şi integrarea materialului documentar în Fondul Arhivistic de Stat, în *Revista Arhivelor*, 4(1961), nr. 1, p. 194-207

- Forul dominal în Transilvania, în *Revista Arhivelor*, 12(1970), nr.2, p. 57-70

- Kolozsvári öregpecsét. Sigillum consulum civitatis Coluswar. (Vechea pecete a Clujului), în *Utunk*, 25 (1970), 51. Nr. 11.

- Gheorghe Şincai şi ştiinţele fundamentale ale istoriei, în *Revista Arhivelor,* 50(1953), nr. 2, 259-269.

- „Selecţionare de arhivă" din interes obştesc în anul 1542 (Contribuţii la istoria arhivelor din Transilvania), în *Sub semnul lui Clio*. Omagiu Acad. Prof. Ştefan Pascu. Cluj, 1974, p. 464-465.

- Egykori történeti források Mihai Viteazulról. (Izvoare istorice de odinioară despre Mihai Viteazul), în *Igazság*, 26 (1975), nr. 118, p. 5

- Mihai Viteazul Erdélyben (Mihai Viteazul în Transilvania), în *Utunk.* 30 (1975), nr. 21, 4-5

- Oraşul Zalău în timpul lui Mihai Viteazul. Viaţa social-economică, în *Mihai Viteazul şi Sălajul – Guruslău 375 – (3 august 16021 – 3 august 1976)*. Zalău, 1976, p. 395-413.

- 1907 dokumentumairól. (Despre documentele anului 1907), în *Utunk.* 32 (1977), nr. 8, p.1, 3

- Genul documentului. Criterii de determinare şi aplicare la documentele fondurilor din Transilvania, în *Ştefan Meteş la 85 de ani*, Cluj, 1977, p. 145-148

- Vechile inventare. Registre auxiliare de arhivă şi cele de registratură din Transilvania, în *Revista Arhivelor*, LV/1978, p. 67-79

- Relaţiile dintre Turda şi Turda Nouă în cea de a doua jumătate a secolului al XVI-lea şi primul deceniu al secolului al XVII-lea, în *Potaisa. Studii şi comunicări*, Turda, 1978, p. 75-92

- Caracterul specific al locurilor de adeverire din Transilvania în crearea şi păstrarea arhivelor feudale, în *In memoriam Ion Mărcuş,* Bucureşti, 1979, p. 67-71

- Tudósítás 1803-ból a váltott gyermek elégetéséről. (Înştiinţare din 1803 despre arderea unui copil răscumpărat), în *Utunk Évkönyv*, 1980, p. 48-61

- Din tezaurul arhivistic clujean, *Filiala Arhivelor Statului Cluj*, Bucureşti, 1982, p. 40-57

- Források és adatok a kolozsvári cigányok XVI-XIX. századi történetéhez. (Izvoare şi date despre istoria ţiganilor clujeni din secolele XVI-XIX), în *Korunk.* 1(1990) nr. 7, p. 888-896

- Ius ligatum Erdélyben … és az elévülés. (Ius legaum în Transilvania … şi prescipţia), în *Korunk*, 2 (1992), nr. 9, p. 103-109.

- Mi sérti az önérzetet? Stefan cel Mare oklevele Mátyás királlyal való hűbéri viszonyáról. (Ce deranjează demnitatea? Documentul lui Ştefan cel Mare despre relaţia sa de vasalitate feudală faţă de regele Matia), în *Korunk*, 4(1993), nr.4, p.113-115

- Kolozsári levéltárak. (Arhive clujene), în *Aetas*, 1993, nr. 3, p. 176-189

- A Kolozsvári Állami Levéltár Szatmár vármegyére vonatkozó iratai. (Actele Arhivelor Statului Cluj cu referire la comitatul Satu Mare), în *Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Évkönyve*, X. Nyíregyháza, 1994, p. 1-21.

- Moştenirea instituţională. Introducere la un inventar al pagubelor, în *Cumpăna* – Antologia revistei de cultură „Korunk.”, 1(1994), p. 316-321

- Izvoare şi date privind istoria ţiganilor clujeni în secolele XVI-XIX-lea, în *Cumpăna* – Antologia revistei de cultură „Korunk.”, 1(1994), p. 328-335

- Locurile de adeverire din Transilvania în timpul secularizării lor, în *Revista Arhivelor*, LXXI. Vol. LVI, 1994, nr. 1, p. 58-67

- Documentele create de locurile de adeverire din Transilvania, în *Acta Musei Napocensis*, 31, (1994) II, Istorie, Cluj, 1995, p. 239-247

- Arhiva Muzeului Ardelean (1842-1950), în *Din istoricul arhivelor ardelene. 75 de ani de la înfiinţarea Arhivelor Statului Cluj*, red. Ioan Drăgan, Ioan Dordea, Cluj-Napoca, 1995, 109-136

- A kolozsvári városi levéltár első levéltári segédlete. – Diósy Gergely nótárius 1592-beli magyar nyelvű mutatója. (Prima evidenţă a arhivei Clujului - Repertoriul în limba maghiară al notarului Diósy Gergely din 1592), în *Levéltári Közlemények* , 66(1996), nr. 1-2, p. 39-49

- Protocoale de intabulare ale oraşului Cluj (1781-1867), în *Acta Musei Napocensis*, Istorie, 32/1996, II., p. 391-395

- Uniunea bancară din Ardeal S. A. (Banca Transilvania S. A. Alba Iulia). *Revistă de Arhivistică*, tom. III(1997), nr. 1-2, p. 47-60

- Kiadatlan erdélyi országgyűlési emlékek, az ország romlásának idejéről – Az EOE kiegészítése 1657. és 1659. évi iratokkal. (Monumente dietale ardeleneşti nepublicate din timpul decăderii ţării – Completare la EOE – seria actelor dietale publicate - cu documentele din anii 1657 şi 1659), în *R. Várkonyi Ágnes Emlékkönyv születésének 70. évfordulója ünnepére*. red. Tusor Péter, Budapest, 1998, p. 299-307

AUREL MARC*
(1941-1997)

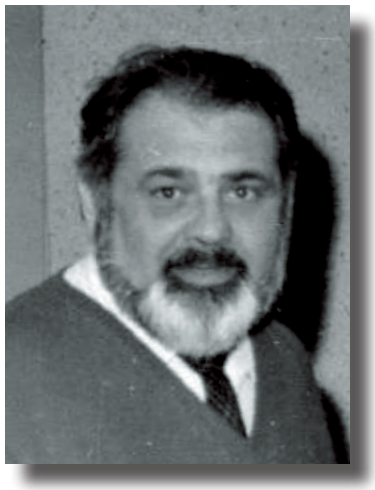

L-am cunoscut pe Aurel Marc,[1] Puiu pentru cei apropiaţi, în anii ’80, la Miercurea – Ciuc, unde eram directorul Arhivelor Statului, Filiala Harghita, iar el era instructor la Comitetul Judeţean de Îndrumare a Creaţiei Populare şi a Mişcării Artistice din Judeţul Harghita. Citisem şi câteva articole semnate de către Aurel Marc în cotidianul local „Informaţia Harghitei”, la care colaboram cu articole având ca temă valorificarea documentelor din arhivele harghitene.

Întâmplător eram şi vecini, pe strada Lenin (astăzi Piaţa Libertăţii) din „buricul târgului”, eu la numărul 23, el la numărul 21, astfel că drumurile noastre se intersectau la cumpărăturile de la „alimentara din colţ” sau la Piaţa de legume care era în apropiere.

Nu bănuiam atunci că vom avea destine comune pe tărâmul arhivisticii româneşti, în speţă harghitene.

A venit acel decembrie ’89 care a bulversat viaţa întregii ţări, dar şi multe destine, printre care şi pe cele ale noastre.

---

* O variantă a acestui material a apărut în *SANGIDAVA* (6), Editura NICO, Târgu – Mureş, 2012, p. 139-147 cu titlul:Un toplițean în fruntea arhivelor harghitene: Aurel Marc**,** precum şi în *Anuarul Arhivelor Mureşene,* Serie Nouă, Nr. I(V), 2012, p. 358-365, la rubrica ARHIVIŞTI ARDELENI.

1 Primul articol dedicat memoriei lui Aurel Marc a fost scris de către Marin Radu Mocanu, la acea dată director în cadrul Arhivelor Statului din Bucureşti, publicat în *Revista de arhivistică***,** Editată la Cluj/Napoca de către Asociaţia Arhiviştilor „DAVID PRODAN”, Tom IV, 1998, Nr. 1-2, p.171. În anul 2000, în Colecţia „Interferenţe”, (2) Editura EUROCARPATICA din Sfîntu-Gheorghe a publicat volumul ***AUREL MARC – contribuţii la istoria judeţului Harghita,*** volum de studii şi articole alcătuit şi îngrijit de Ana Dobreanu şi Ioan Lăcătuşu*,* 131p. Vezi capitolul „Repere biografice” p. 7-8 scris de Liviu Boar.

La începutul anului 1990, la propunerea conducerii Arhivelor Statului de la acea dată, respectiv a directorului general Ioan Alexandru Munteanu, general maior, ulterior profesor universitar, am fost transferat în interesul serviciului ca director de filială la Tîrgu – Mureş.

Pentru mine era o promovare la o filială mare, de gradul I, spre deosebire de Harghita care era filială de gradul III.

Mai mult, eu mă întorceam pe meleagurile natale, fiind născut în Reghin, după o perioada de aproape 17 ani petrecuți în județul Harghita, mai întâi ca profesor în comuna Lunca de Sus,(1973-1978), apoi ca slujitor al Arhivelor Harghitene, 2 ani (1978-1980) ca arhivist, iar din iunie 1980 ca director al filialei.

A rămas astfel vacant postul de director al Filialei Harghita, pentru care trebuia făcută o propunere de numire în funcție[2].

A fost propus şi s-a acceptat numirea lui Aurel Marc la conducerea filialei, după ce postul a devenit vacant prin numirea mea la data de 15 mai 1990, la conducerea Filialei Mureş a Arhivelor Statului.

Ordinul de numire a fost semnat de către adjunctul ministrului de interne de la aceea dată, generalul – maior Dumitru Penciuc cu data de 25.06.1990.[3]

Am efectuat operațiunile de predare primire a funcției şi a gestiunii în perioada 1-15 iulie 1990.

Aurel Marc s-a născut la 2 septembrie 1941 în localitatea Toplița, județul Harghita, părinți fiindu-i Aurel[4] şi Ana[5].

A absolvit Şcoala Medie de 11 ani din Toplița, în prima promoție a acesteia, în anul 1959, după care a urmat la Regionala Braşov un curs de impiegat de mişcare (IDM) pe care l-a absolvit în anul 1960, fiind angajat, până în anul 1965, la Stația CFR Toplița.

Între 1965-1968 a fost angajatul Primăriei din Toplița ca „responsabil radioficare", după care v-a prelua conducerea în calitate de director a Casei de Cultură din localitate, până în anul 1972, când se va angaja la Combinatul de Exploatare şi Prelucrare a Lemnului (C.E.P.L.) Toplița, la Comitetul sindical, mai întâi ca redactor, apoi ca inspector principal. Aici va lucra până în anul 1975, când va veni la Miercurea - Ciuc ca redactor la Administrația Presei Locale, până în anul

2 Conform uzanțelor din aceea perioadă, fiind un post de conducere în cadrul Ministerului de Interne, numirea în funcție se făcea de către adjunctul ministrului de interne, cu grad de general, la propunerea directorului general al Arhivelor Statului, la rândul său având gradul de general. Generalul Ioan Alexandru Munteanu a fost ultimul director general al Arhivelor Statului cu statut militar, el fiind urmat de profesorul universitar doctor Ioan Scurtu, în anul 1992.

3 Dumitru Penciuc n. 6 august 1925 în Comuna Tudora din Județul Botoşani. Ofițer de carieră. Adjunct al Ministrului de Interne. Colaborator la *Revista Jandarmeriei* şi editorul revistei *Veteranul*.

4 Născut în 1912 la Toplița, decedat în 1969, funcționar, invalid de război.

5 Născută în 1915 la Bilbor, decedată în 1999. A lucrat la Cooperativa „Munca Colectivă" din Toplița.

1978, după care se transferă ca instructor la Comitetul Județean de Îndrumare a Creației Populare şi a Mişcării Artistice din Județul Harghita.

În perioada 1973-1977 urmează cursurile Facultății de Ziaristică din cadrul Academiei „Ştefan Gheorghiu".

A fost membru al Uniunii Ziariştilor Profesionişti din România.

S-a căsătorit în anul 1960 cu Maria Moldovan, care i-a dăruit patru fete: Mirela Simona căsătorită Vulpe, Anamaria Carmen căsătorită Dragne, Diana Octavia căsătorită Crețu şi Raluca Otilia căsătorită Moldovan.

După angajarea în sistemul Arhivelor Naționale a urmat o perioadă de acomodare, telefoanele sunau des între Miercurea-Ciuc şi Tîrgu-Mureş, pentru clarificarea unor probleme de serviciu inerente unui început de drum.

Era o perioadă de schimbări în arhive, de deschidere către publicul larg, dar şi de bâlbâieli şi căutări de adaptare la noua orânduire care se contura.

Au apărut o serie de reglementări noi, unele se băteau cap în cap cu cele după care s-a lucrat până atunci. Dar legea care a marcat activitatea arhivistică în primul deceniu de la schimbarea de regim politic a fost celebra Lege 18/1991, Legea Fondului Funciar, care s-a bazat în prima etapă de aplicare pe adeverințele şi copiile eliberate de către Arhivele Statului de pe documentele deținute, în special Registrele agricole.

Astfel că noul director al Arhivelor Harghitene a făcut "calificarea la locul de muncă", un concept al regimului apus, dar atât de actual oricând.

În paralel, a urmat cursurile de inițiere în arhivistică, organizate la Bucureşti de către Arhivele Statului, denumirea instituției la acea dată.[6]

Nu de puține ori am purtat lungi convorbiri telefonice cu Puiu Marc pe probleme de arhivistică şi nu numai, clarificând o serie de situații cu care se confrunta în noua sa meserie.

Din păcate firul vieții sale s-a curmat ca urmare a unei boli incurabile,care i-a fost depistată la Tîrgu-Mureş şi în ciuda tratamentului pe care l-a urmat aici, precum şi la Bucureşti. Ne-am întâlnit la Tîrgu-Mureş imediat după aflarea verdictului medicilor şi într-o lungă convorbire purtată, în apartamentul mamei sale din Tîrgu-Mureş din cartierul Tudor am încercat să-l îmbărbătez. Mi-am dat seama că mă asculta, dar cuvintele treceau pe lângă el fără să le perceapă semnificația.

A plecat la cele veşnice la 13 iulie 1997, locul său la conducerea Arhivelor harghitene fiind luat de către colega sa, arhivista Ana Dobreanu.[7]

Pe lângă activitatea strict profesională de arhivist şi de manager al Filialei Harghita a Arhivelor Statului, între 1990 şi 1996, apoi timp de mai bine de un an

6 După apariția Legii 16/1996, ea se va numi Arhivele Naționale.

7 După dispariția lui Aurel Marc, conducerea Arhivelor harghitene a fost preluată de către Ana Dobreanu, până în anul 2007, când a plecat ca lector universitar la Facultatea de Arhivistică din Bucureşti, la conducerea Direcției Județene Harghita a Arhivelor Naționale fiind numit arhivistul Daniel Peter Bányai.

a Direcţiei Judeţene Harghita a Arhivelor Naţionale, după apariţia Legii 16/1996 (a Arhivelor Naţionale), Aurel Marc s-a preocupat şi de valorificarea Fondului Arhivistic Naţional, prin manifestări ştiinţifice organizate sub egida arhivelor harghitene, precum şi prin articole publicate în presa locală.[8]

Astfel, la 22 iunie 1995 a organizat la Miercurea-Ciuc Simpozionul ***MEMORIA ARHIVELOR***, la care au participat din partea Direcţiei Generale a Arhivelor Statului Virgil Z. Teodorescu, directorii filialelor judeţene Mureş şi Covasna, Liviu Boar, respectiv Dan Baicu, muzeografii Szőcs János din Miercurea-Ciuc şi Ioan Lăcătuşu din Sfîntu Gheorghe şi bineînţeles, gazda reuniunii, Aurel Marc. Comunicările prezentate au abordat diverse aspecte din istoria sud-estului Transilvaniei, respectiv judeţele Harghita şi Covasna.

Într-un articol dedicat evenimentului, regretatul ziarist Gheorghe Chiper, publica pe prima pagină a ziarului *Adevărul Harghitei* din 25 iunie 1996 articolul cu titlul „ Simpozionul <Memoria Arhivelor> evocă lacrimile de durere de pe obrajii românilor de odinioară”**.**

Ultima manifestare ştiinţifică pe care a organizat-o Aurel Marc, înainte de a pleca la cele veşnice, a fost cea din 28 noiembrie 1996, sub genericul ***Românii din Sud – Estul Transilvaniei şi relaţiile lor cu naţionalităţile conlocuitoare de-a lungul istoriei***, la care au participat directorul general al Arhivelor Naţionale din Bucureşti, Corneliu Lungu, directorii direcţiilor judeţene Covasna şi Mureş, Dan Baicu, respectiv Liviu Boar, arhivişti de la Sibiu, Covasna şi Tîrgu-Mureş, profesori şi muzeografi din Miercurea-Ciuc şi, firesc, gazda manifestării ştiinţifice, directorul Direcţiei Judeţene Harghita a Arhivelor Naţionale, Aurel Marc, care a prezentat o interesantă comunicare despre meleagurile sale natale intitulată ”Toplița în documente din secolul al XVIII- lea”.

Plecarea sa prea timpurie dintre noi, la 13 iulie 1997, a lăsat un gol în sufletul prietenilor săi, a lăsat pagini nescrise din istoria acestei părţi de ţară care a avut şi mai are multe de pătimit… Parafrazându-l pe marele istoric C.C. Giurăscu, putem spune că <timpul, acest judecător inexorabil şi drept… aşează pe fiecare la locul ce i se cuvine>. Locul lui Aurel Marc este între acei condeieri care au scris, mai multe sau mai puţine pagini de Istorie adevărată, nealterată de pasiuni politice sau de altă natură, <sine ira et studio>[9].

Liviu BOAR

8 Vezi Bibliografia publicata în volumul *AUREL MARC – contribuţii la istoria judeţului Harghita***,** volum de studii şi articole alcătuit şi îngrijit de Ana Dobreanu şi Ioan Lăcătuşu, Editura EUROCARPATICA , Sfîntu-Gheorghe, 2000, în Colecţia „Interferenţe”, (2).

9 Liviu Boar, „Repere biografice” în volumul *Idem*, p. 8

La masa de lucru - 1995

LIVIU BOAR și AUREL MARC
Miercurea - Ciuc 22 iunie 1995

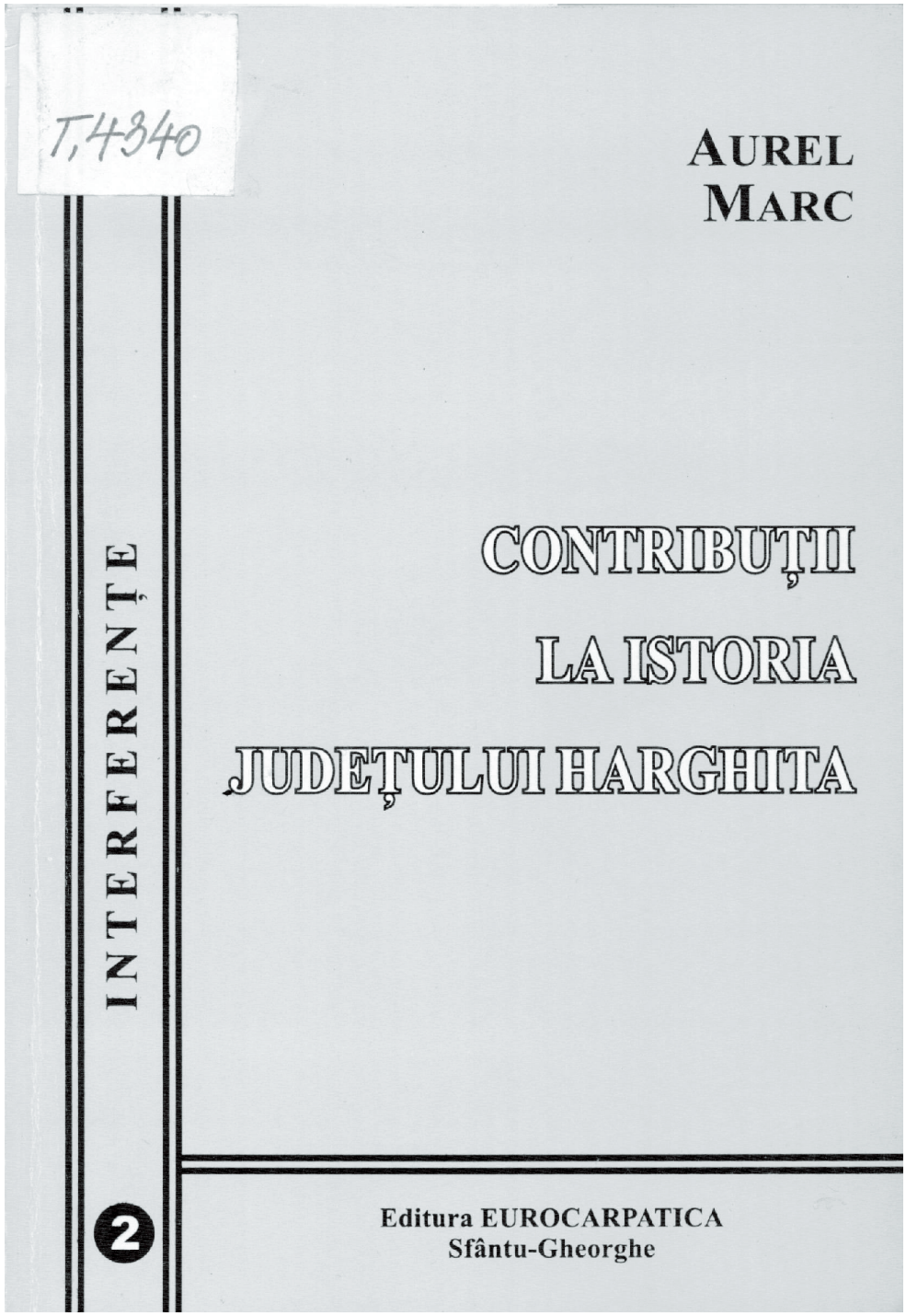
T,4340
AUREL
MARC
CONTRIBUȚII
LA ISTORIA
JUDEȚULUI HARGHITA
INTERFERENȚE
2
Editura EUROCARPATICA
Sfântu-Gheorghe

IULIAN MARȚIAN
(1867 – 1937)

Iulian Marţian a fost unul dintre acei oameni care şi-au pus o parte însemnată a vieții lor în slujba ocrotirii şi salvării de la distrugere a multor urme scrise ale trecutului, adunând, de-a lungul anilor cu perseverență, cărți rare, documente vechi şi manuscrise, pe care le-a folosit la redactarea unor lucrări sau le-a pus la dispoziția altor cercetători; aceeaşi atenție a acordat urmelor materiale ale trecutului nostru, elaborând studii şi ținând corespondență cu numeroşi specialişti.

S-a născut în localitatea Mintiu, la 23 iunie 1866, fiind cel mai mic fiu al Titianei, născută Bălan, vară primară a mitropolitului Nicolae Bălan şi a generalului erou Grigore Bălan, şi al lui Samson Marţian, proprietar în Mintiu. Urmează primele şase clase la Gimnaziul Fundațional Românesc din Năsăud, după care s-a înscris în anul 1887 la Şcoala Militară din Sibiu. După absolvire a activat ca ofițer în garnizoanele din Triest, Sarajevo, Lemberg, Braşov, Cluj şi Dej, de unde a fost pensionat, stabilindu-se la Năsăud.

Despre formația sa intelectuală avem puține informații, totuşi se cunoaşte faptul că stăpânea şase limbi şi anume: româna, germana, latina, maghiara, franceza şi italiana, de asemenea avea cunoştințe de limbă slavă, dar şi de greacă şi turcă[1]. Formarea sa poate fi considerată ca fiind rodul unor eforturi individuale meritorii, dacă avem în vedere perioada în care s-a desfăşurat.

Nu a avut înclinație către lumea armelor, pornirea sa era studiul izvoarelor istoriei românilor. Acest lucru e reflectat în scrisoarea de mulțumire adresată Academiei Române cu prilejul alegerii lui ca membru de onoare, în anul 1933, unde mărturiseşte *aruncat de soartă în cariera militară a armatei austro-ungare*

1 Adrian Andrei Rusu, „Donația de cărți Iulian Marțian. Contribuții la bibliografia intelectuală a unui istoric autodidact, în *Biblioteca şi cercetarea, vol. III, Cluj–Napoca, 1979, p. 334.*

mi-am păstrat – mulțumită liceului grăniceresc năsăudean – o profundă dragoste de neamul din care m-am născut şi al cărui trecut mă interesa cu deosebire. Era vremea când dl. Nicolae Iorga începuse să publice studiile… D-sale din trecutul neamului nostru şi a căror lectură mi-a întărit şi mai mult conştiința națională – departe de țară în Bosnia. Revenit în Ardeal, după o serie de ani petrecuți în diferite provincii ale fostei monarhii, am luat contact cu intelectualii români şi am început cu stăruință studiile mele de amator al trecutului.[2].

Convins fiind că istoria neamului nu se poate scrie fără documente, Iulian Marțian, a început nobila activitate de achiziționare de documente şi cărți rare. Aşa a devenit un pasionat colecționar de documente şi remarcabil bibliofil, fapt ce impresionează personalitățile vremii. Astfel Ioan Bianu, secretarul Academiei Române, îi scria, la 29 decembrie 1899, următoarele: Stimate D-le Locotenent, colegul şi prietenul meu, dl. Profesor Nicolae Iorga mi-a spus despre dumneavoastră lucruri pe cât de surprinzătoare pe atât de plăcute. Este surprinzător ca un bărbat al armelor să aibă atât de mare interes pentru cărți şi manuscrise vechi, încât să facă colecțiuni cum ne spune Dl. Iorga că aveți D-voastră. Pentru că noi care ne-am dat toată munca vieții în şi pentru asemenea colecțiuni, este iarăşi natural să ne bucurăm când găsim colegi de gusturi şi *de interes ştiințific ca şi noi.*[3]

Întreaga sa colecție de documente a fost pusă la dispoziția oamenilor de cultură ai vremii, fapt ce rezultă şi din corespondența purtată cu: Nicolae Iorga, Sextil Puşcariu, Marton Roşka, C. Daicoviciu, Nicolae Dăianu, Constantin Moisil.

Nicolae Iorga îi mulțumeşte printr-o scrisoare din 7 martie 1900, pentru ajutorul dat la publicarea documentelor bistrițene: Nu ştiu cum să vă mulțumesc pentru excepționala D-voastră bunătate. Partea a doua din Bistrița nu e încă pusă sub presă, aşa că documentele ce ați binevoit a-mi comunica, îşi vor afla locul lângă celelalte.[4] Într-o altă scrisoare din 16 iulie 1906, Nicolae Iorga scria: *Dragă d-le căpitan, am caietelul d-tale, întrebări din cuvintele lui Panaghiot filozoful. Dar aş dori, doresc foarte mult, să-mi dai pe o săptămână manuscrisul original, precum şi acela din care mi-ai dat fotografia unei pagini. Grij*ă să n-ai: ți le trimit îndărăt. [5]

Constantin Moisil, directorul de mai târziu al Arhivelor Naționale, este şi el interesat de bogatul tezaur documentar pe care îl poseda Iulian Marțian, îndeosebi de corespondența dintre Ioan Kemény, Vasile Lupu şi Matei Basarab, documente pe care de altfel le-a folosit în lucrarea de doctorat *Monetăria* Țării Româneşti în timpul dinastiei Basarabilor *şi în studiile privind legăturile dintre Ardeal şi Țările Române.*

2 Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Bistrița-Năsăud (în continuare ANBN), *Colecția personală Iulian Marțian, dos. nr. IV/175, f. 36.*

3 Idem, *Colecția personală „Virgil Şotropa", dos. nr. II/16, f. 3.*

4 Ion Rusu, „Iulian Marțian", în *Revista Arhivelor, anul LIX, vol. XLIV, nr. 3, Bucureşti, 1982, p.291.*

5 *Idem.*

Valoarea colecției este recunoscută şi de Sextil Puşcariu, directorul Muzeului Limbii Române, care arăta, la 14 noiembrie 1920: Iartă, te rog că abia acum ajung să-ți scriu despre cartea pe care ai binevoit să mi-o laşi ca să-o studiez, a trecut de multicel anul de când mi-ai dat-o.…Vă rog să nu uitați de acest Muzeu al Limbii Române nici de aici înainte şi dacă marele talent de descoperitor *va mai aduce în mână vechituri prețioase, să ştiți că întotdeauna la noi se găsesc filologi care ar fi fericiți să-le studieze*[6].

Corespondența cu filologul, Nicolae Drăganu, se referă, între altele, la micul tratat de morală pe care îl avea în biblioteca sa Iulian Marțian, Fiore di virtu, tradus probabil la Feldru, sub titlul Floarea Darurilor, în anul 1639, de către Diacul Toader, însoțit de un Cuvânt de înmormântare, rostit la moartea lui Pătraşcu Ciogolea, vel-logofătul domnitorului Vasile Lupu, panegiric cercetat îndeaproape şi de Vasile Pârvan.[7] De asemenea, acesta poartă o mai lungă corespondență pe marginea unui Molitvelnic – pe care Nicolae Drăganu îl datează între anii 1586-1699 - cunoscut în literatura de specialitate sub numele de *Codicele Marțian.*[8]

Instituțiile publice de cultură şi ştiință beneficiază şi ele de multe donații din partea lui Iulian Marțian. Face donații Bibliotecii Universitare din Cluj, Bibliotecii Academiei Române, Muzeului Limbii şi Literaturii Române. Virgil Puşcariu îi transmitea: În numele Muzeului Limbei Române *exprim viile mulțumiri pentru cărțile – ce ați binevoit a le lăsa în folosința muzeului până la noi dispoziţiuni.*[9]

Nu trebuie uitată donația realizată după moartea sa, în anul 1938, de către soția sa Ida, născută Goldschmidt (nepoata lui Leonida Pop, consilierul împăratului Francisc Iosif), şi a fratelui său Liviu către Biblioteca Universității din Cluj, o donație intrată în circuitul ştiințific sub numele (conform actului de donație) „Donațiunea fraților Liviu şi Iulian Marțian". Aceasta cuprindea 810 titluri de carte, 49 titluri de periodice în 135 de volume, 46 de manuscrise, 1.230 de stampe, 44 de hărți, 3 tablouri în ulei.[10]

Importante sunt şi studiile ce reflectă rezultatele investigațiilor sale, publicate în reviste ca: *Anuarul Institutului de Istorie Națională, Anuarul Comisiei Monumentelor Istorice, Gazeta Transilvaniei, Revista Bistriței, Convorbiri Literare, Arheologiai* Értesitő, *Nachrichten der Deutschen Antropologischen Gesellschaft – Tübingen. Dintre studii cel mai valoros şi lucrare de referință a arheologiei româneşti este Repertoriu arheologic pentru Ardeal, publicat în limba germană la Viena, în 1909, apoi la Bistrița, în 1920, în limba română.*

Trebuie amintită contribuția sa la apariția celei mai importante reviste cultural-istorice pentru zona Năsăudului, Arhiva Someşană, revistă la care Iulian

6 ANBN, *Colecția personală Virgil Şotropa, dos. II/9, fila 1.*

7 *Idem, dos. II/12.*

8 *Ibidem.*

9 *Idem, dos. II/9, f. 3.*

10 Adrian Andrei Rusu, „Donația de cărți Iulian Marțian. Contribuții la bibliografia intelectuală a unui istoric autodidact", în *Biblioteca şi cercetarea, vol. III, Cluj-Napoca, 1979, p.330.*

Marțian a fost un statornic şi însufleţit colaborator, publicând în paginile ei studii despre documentele pe care le poseda, studii istorice. Amintesc doar câteva dintre studii: „Contribuţii la istoricul Rodnei", „Din memoriile voievodului ardelean Ioan Kemény", „Acte şi documente".

O semnificativă realizare a intelectualităţii năsăudene a fost întemeierea Muzeului Năsăudean, la 2 august 1931, muzeu care stă la baza înfiinţării Subdirecţiei Arhivelor din Năsăud (1937). Scopul muzeului era acela de a aduna, de a păstra, de a mântui de la pieire tot ceea ce priveşte trecutul acestui falnic ţinut şi să fie totodată un moment de pioasă amintire a strămoşilor *noştri.*[11]

Ca o recunoaştere a activităţii sale ştiinţifice, Iulian Marţian a făcut parte din mai multe societăţi ştiinţifice ca „Societatea de Antropologie" de la Viena, membru al „Societăţii Numismatice Române" şi al „Comisiei Monumentelor Istorice".

O activitate fructuoasă a desfăşurat şi în cadrul ASTREI, fiind ales, în anul 1907, membru al secţiei istorice, iar în adunarea generală de la Bistriţa din acelaşi an se înscrie ca membru pe viaţă.

Cunoscută fiind activitatea sa de preţuitor al arhivelor, prin Ordinul Ministerului Instrucţiunii nr. 129141 din 17 decembrie 1921 este numit în „Comisia instituită pentru facerea lucrărilor pregătitoare cu privire la organizarea serviciului arhivelor statului din Cluj".[12]

Din comisie mai făceau parte Alexandru Lăpedatu - preşedinte, Albert Berger, Silviu Dragomir, Ion Lupaş, Sextil Puşcariu, Ioan Rusu.

Comisia se întrunea în două şedinţe pe lună, în prima şi în a treia sâmbătă şi lua în discuţie problemele din domeniul arhivistic.[13]

Nemulţumit de activitatea acestei comisii, care neglija problemele pentru care a fost constituită, face o întâmpinare către Ministerul Instrucţiunii, arătând: *De fermă convingere că D-voastră, Dl. Ministru vă daţi seama de importanţa chestiunii, vă rog să binevoiţi a dispune ca comisiunea să-şi reia activitatea întreruptă de vreo 4 ani, şi ca materialele vechiu ce se găseşte în arhivele din Ardeal să fie pus sub control sever şi transportat la Cluj şi un depozit intermediar corespunzător bunăoară în vreo cameră la biblioteca Universitară, ori în alt local până când situaţia financiară va îngădui reconstruirea unei arhive centrale la Cluj.*[14]

Ca o apreciere asupra activităţii pe tărâm ştiinţific şi cultural, la 27 mai 1933, Iulian Marţian a fost ales membru de onoare al Academiei Române. În cuvântul de propunere Alexandru Lăpedatu îl caracteriza poate cel mai bine: Între compatrioţii *noştri care s-au dedicat cu toată fiinţa lor sufletească cercetării şi cunoaşterii trecutului şi pământului românesc, din curiozitate pur ştiinţifică* şi din interes specific naţional este de bună seamă şi Iulian Marţian. Zelul şi pasiunea sa

11 ANBN, fond *Filiala Arhivelor Statului Năsăud, dos. 2, (Iulian Marţian se numără printre cei cinci fondatori, alături de Iuliu Moisil, Virgil Şotropa, Alexa David şi Artene Mureşan).*

12 Idem, *Colecţia personală Iulian Marţian, dos. IV/172, fila 4.*

13 Idem, *Colecţia personală Virgil Şotropa, dos. II/21, fila 17.*

14 Idem, *Colecţia personală Iulian Marţian, dos. IV/172, fila 6.*

în această privință au fost așa de mari încât și-a strâns – *desigur cu jertfe însemnate materiale - una din cele mai prețioase colecții de publicații, documente, hărți, privitoare la trecutul nostru, din câte avem până astăzi. Manualele și alte rarități bibliografice ce nu se găsesc nici în bibliotecile publice din țară, se găsesc în colecțiile d-lui Iulian Marțian.*

Dar Marțian nu este numai un bibliofil pasionat, d-sa este și autor de studii arheologice și istorice foarte interesante. Repertoriul său arheologic pentru Transilvania este bine cunoscut și mult apreciat, asemenea studiile cu privire la cetățile dacice și alte monumente și rămășițe istorice ale pământului românesc.

Articolele sale răspândite prin diferite reviste – Convorbiri Literare, Buletinul Monumentelor Istorice din Cluj, Arhiva Someșană – sunt tot atâtea contribuții pentru arheologia și istoria noastră. Spirit serios și modest, dl. Iulian Marțian, n-a căutat prin această activitate a sa, vreo recompensă oarecare, nici nu și-a făcut reclamă deșartă.[15]

În anul 1920, primește Ordinul Coroana României în grad de ofițer, din partea regelui Ferdinand I.

După o lungă suferința, moare în anul 1937, fiind înmormântat la Năsăud, în orașul care l-a adoptat.

În cuvântul rostit la înmormântare, Ilie Dăianu aprecia: *oriunde umbla, el cerceta cu ochiul românului stăpân pe un patrimoniu strămoșesc. El aduna cărțile, ce vorbeau despre noi și pământul nostru. Toate însemnările ce păstrau ceva din trecut îi erau scumpe. Pentru el trecutul nu era mort, ca pentru cei mai mulți. În el trecutul, cu toate rosturile lui, învia și alimenta prezentul pentru ca să lumineze viitorul.*[16]

Iar Iuliu Moisil caracteriza cel mai bine importanța realizărilor sale Dacă maiorul Marțian nu ar fi avut înțelegerea, pasiunea și dragostea de a aduna sutele de acte de mare însemnătate, ele ar fi fost pierdute pentru totdeauna, spre marea noastră pagubă, după cum se pierd și astăzi din nenorocire mii de acte de cea mai mare valoare istorică națională, economică și culturală de cei nepricepuți și *ignoranți.*[17]

Nu putem să încheiem fără să menționăm bogăția Colecției personale Iulian Marția", aflată la Arhivele Naționale Bistrița-Năsăud, unde se păstrează corespondența purtată între voievozii și principii Transilvaniei și domnitorii Țării Românești și ai Moldovei din secolele XVI-XVII: Gheorghe Ștefan, Vasile Lupu, Gavrilă Movilă, Matei Basarab, Gheorghe Rakoczi.

Un loc important îl ocupă diplomele de înnobilare acordate de regii Ungariei și principii Transilvaniei, păstrate pentru secolele XI-XV, sub formă de copii simple

15 Ion Rusu, „Iulian Marțian"*, în Revista Arhivelor, anul LIX, vol. XLIV, nr. 3, București, 1983, p. 293.*

16 *** „Maiorul Iulian Marțian. Cuvântări funebre", în *Arhiva Someșană, nr. 23, Năsăud, 1938, p. 448.*

17 *Idem, p. 449.*

sau autentificate, în special de Conventul de la Cluj–Mănăştur, iar cele din sec. al XVI-lea, originale.

De asemenea există şi o serie de rescripte împărăteşti din timpul lui Carol al VI-lea şi al Mariei Tereza.

O altă categorie o reprezintă documentele care se referă la procesele de tulburare în posesie, conventuri pentru delimitări de moşii, urbarii ale mai multor localităţi din Transilvania, corespondenţa grofilor Teleki, Bethlen, Kemény, Bánfy.

Din colecţia lui Iulian Marţian nu puteau să lipsească documente referitoare la ţinutul natal: Reţin atenţia acelea privind revolta românilor din Districtul Năsăudului de la jumătatea sec. al XVIII-lea, militarizarea Văii Someşului şi apoi a Bârgăului şi Şieului şi cele privind Revoluţia din 1848-1849.

Iulian Marţian a fost unul dintre puţinii oameni care şi-au pus o parte însemnată a vieţii lor în slujba ocrotirii şi salvării de la distrugere a multor urme ale trecutului, adunând de-a lungul timpului, cu perseverenţă, diferite documente şi manuscrise, încât casa lui de la Năsăud a devenit o adevărată instituţie de cultură. Nu a manifestat egoism şi tot acest tezaur a fost pus la dispoziţia specialiştilor. Pentru contribuţia sa la îmbogăţirea tezaurului arhivistic naţional prin colecţionarea de documente, făcută din respect pentru izvorul de arhivă, pentru salvarea atâtor mărturii ale trecutului de la distrugere, merită respectul nostru.

Florin VLAŞIN

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ:

CĂRŢI:

1. *Ardeal. Constatări şi lămuriri, Tipografia „George Matheiu”, Bistriţa, 1925.*
2. *Ardeal. Istorie şi toponimie, Tipografia „George Matheiu”, Bistriţa, 1924.*
3. *Contribuţii la eraldica vechiului Ardeal,* Cluj, IV, Tipografia „Cartea Românească”, Bucureşti, 1928.
4. Ţara Năsăudului înainte de instituirea regimentului de graniţă, Tipografia „Cultura”, Năsăud, 1925.

STUDII ŞI ARTICOLE:

1. Castrul Rodnei, în *Arhiva Someşană, anul 1926, nr. 4,pp. 45-50.*
2. *Ţara Năsăudului, în Arhiva Someşană, anul 1929, nr. 10, pp.31-40.*

DOMNULE PRESEDINTE, DOMNILOR COLEGI,

Aruncat de soartă în cariera militară a armatei Austro-Ungare mi-am păstrat - mulţumită liceului grăniceresc-năsăudean - o profundă dragoste de neamuri din care m'am născut şi al cărui trecut mă interesa cu deosebire.-

Era pe vremea când dl.Nicolae Iorga începuse să publice studiile D-sale din trecutul neamului nostru şi a căror lectură mi-au întărit şi mai mult conştiinţa naţională,-departe de ţară în Bosnia.-

Revenit în Ardeal după o serie de ani petrecuţi în diferitele provincii, ale fostei monarchii am luat contact cu intelectualii români şi am început cu stăruinţă studiile mele de amator, al trecutului.-

Numit de către Guvernul Ungar membru în Comisia monumentelor în baza unei publicaţii în limba Germană,la Academia de Ştiinţe din Viena; eram în această situaţie onorifică când din darul providenţei a răsărit şi pentru noi soarele dreptăţii şi s'a înfăptuit mult dorita unire a neamului nostru.-

In urma unirei nesmului întreg am fost trecut membru în comisia regională a monumentelor istorice a Ardealului şi aici am primit preţioase îndemnuri din partea Domnului Ministru Lepădatu pentru continuarea studiilor mele.-

Surprins în o bună zi cu numirea de membru onorar al acestei Inalte Instituţii de cultură vin a vă aduce omagiul profundelor mele mulţumiri pentru această deosebită şi înaltă distincţiune de care m'aţi făcut părtaş şi vă promit să-l consacru puterile mele şi de acum înainte în folosul ştiinţei române şi a neamului nostru rugând pe respectuos Academia să-mi îngăduie putinţa să-i comunic cu alt prilej dacă crede de cuviinţă unele din rezultatele modestei mele activităţi din ţara Ardealului.-

Discursul lui Iulian Marţian la alegerea sa ca membru al Academiei Române;

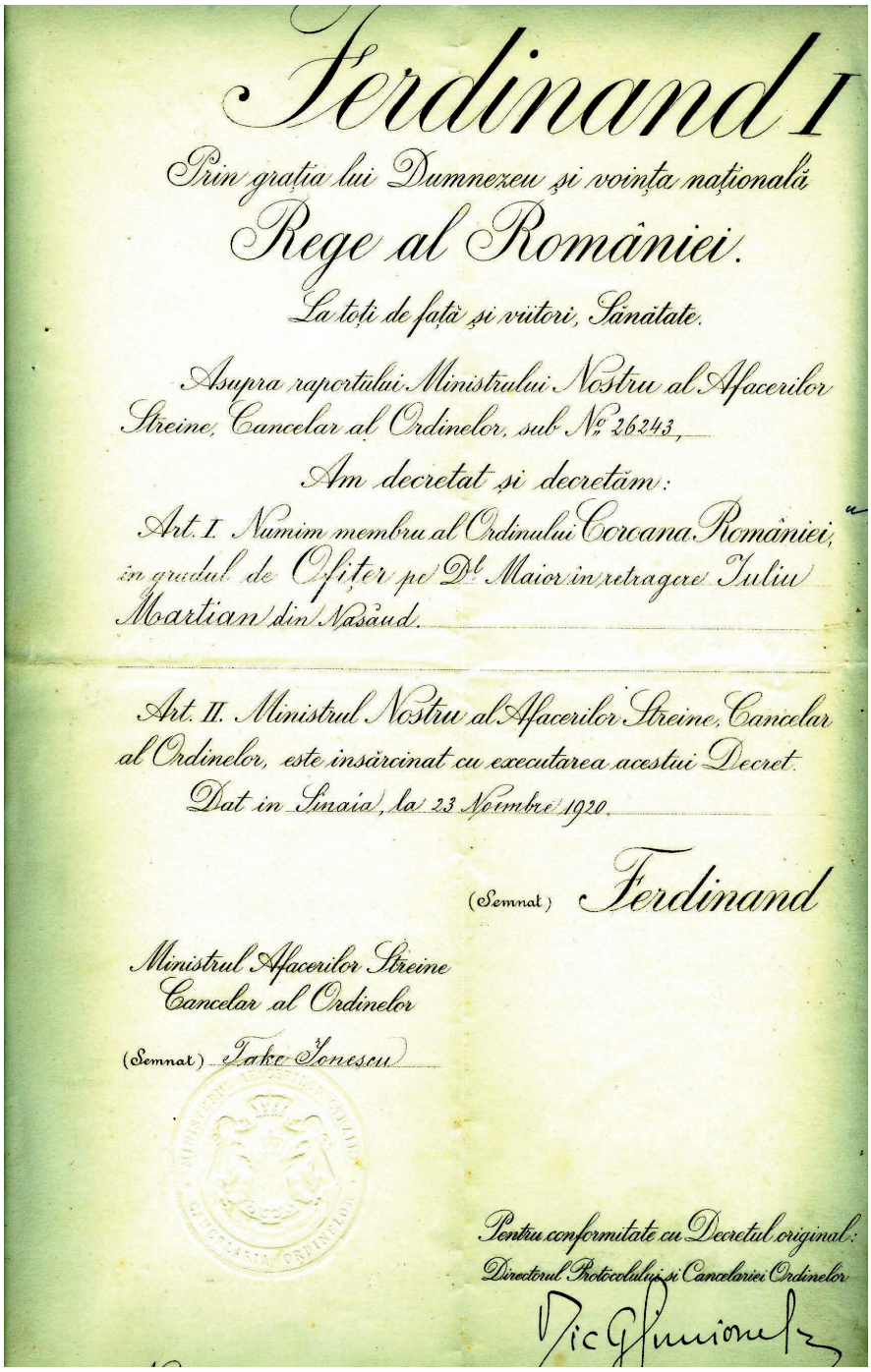

Ferdinand I

Prin grația lui Dumnezeu și voința națională

Rege al României.

La toți de față și viitori, Sănătate.

Asupra raportului Ministrului Nostru al Afacerilor Streine, Cancelar al Ordinelor, sub № 26243,

Am decretat și decretăm:

Art. I. Numim membru al Ordinului Coroana României, în gradul de Ofițer pe Dl Maior în retragere Iuliu Martian din Năsăud.

Art. II. Ministrul Nostru al Afacerilor Streine, Cancelar al Ordinelor, este însărcinat cu executarea acestui Decret.

Dat în Sinaia, la 23 Noimbre 1920.

(Semnat) Ferdinand

Ministrul Afacerilor Streine
Cancelar al Ordinelor

(Semnat) Take Ionescu

Pentru conformitate cu Decretul original:
Directorul Protocolului și Cancelariei Ordinelor

Decret Regal privind numirea ca membru al Ordinului "Coroana României" în grad de Ofițer a lui Iulian Marțian

ION MĂRCUŞ
(1911-1977)

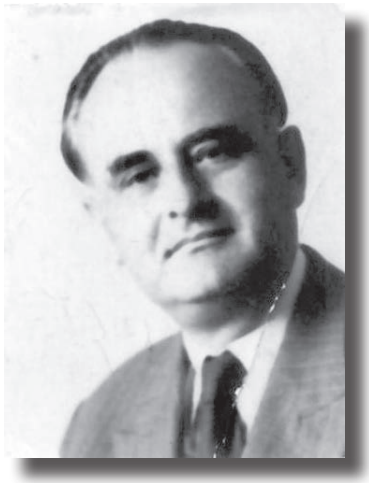

Ion Mărcuş s-a născut la 15 martie 1911 în satul Geomal, comuna Stremț, județul Alba, intr-o familie numeroasă de țărani, cu o stare materială modestă. Urmează studiile primare în satul natal, iar cele liceale la Aiud, dovedind mult interes şi pasiune pentru studiu[1].

Era corect, conştiincios, sârguincios şi respectuos cu toată lumea, iar la învățătură printre cei mai buni. Compunea şi scria foarte frumos. Aşa este cunoscut printre colegii aiudeni. „M-am luptat din greu cu cartea şi cu sărăcia", mărturisea mereu colaboratorilor săi, amintindu-şi de acei ani. La 1 noiembrie 1929, după absolvirea liceului, la numai 18 ani, cu sprijinul lui Ştefan Meteş, directorul Arhivelor clujene, care a întrevăzut în el un bun colaborator, este angajat pe postul de impiegat auxiliar la Direcțiunea Arhivelor Statului din Cluj, instituție de care se va lega trup şi suflet.

Paralel cu munca de impiegat la arhive, urmează studiile la Facultatea de filosofie şi litere, devenind licențiat în anul 1931, deschizându-şi, astfel, şi noi orizonturi în activitatea arhivistică, deoarece, aşa cum aprecia fostul director general, prof. universitar Vasile Maciu, „a făcut studii de folosofie, dar şi-a însuşit serios şi cunoştințele de istorie necesare pentru activitatea de arhive" .

Totuşi, începuturile sale publicistice sunt legate de Arhiva de folclor, instituție condusă atunci de Ion Muşlea. Proaspătul absolvent al Facultății de litere din Cluj îşi înscrie de la începutul activității sale numele în istoria folcloristicii transilvănene. Făcând parte dintre „stipendiații" Arhivei, Ion Mărcuş întreprinde, încă în anii 1933-1934, culegeri de folclor în satul său natal, pe care le-a adunat

1 Textul este preluat integral, cu acordul autorului, fără trimiteri, din Revista Arhivelor nr. 2 1991, p. 199-207.

în trei caiete. Colecția aceasta cuprinde balade, cântece, doine, strigături, colinde, ghicitori, bocete, descântece, obiceiuri de primăvară, practici magice etc. între anii 1935-1936, concomitent cu activitatea arhivistică, își continuă investigațiile folclorice intr-o zonă restrânsă, şi anume în Făget - Târnava Mică (satul de naştere al lui Ion Bianu, pe atunci secretarul Academiei).

În ultimii ani de funcționare a Anuarului Arhivei de folclor, Ion Mărcuş a redactat „Bibliografia anuală a folclorului" pe care a alcătuit-o din peste o sută de reviste ale vremii. Structurată pe genuri folclorice, bibliografia cuprinde şi informații din domeniul istoricului folcloristicii, al artei populare, al muzicii şi coregrafiei populare, precum şi un capitol al folclorului minorităților naționale şi al folclorului comparat, punând astfel la dispoziția cercetătorilor şi a celor interesați o informare de strictă specialitate, pe cât de completă, pe atât de utilă. Ceea ce contribuie la sporirea conținutului științific al bibliografiei sunt informațiile de natură critică asupra lucrărilor, depăşindu-se astfel cadrul strâmt al unei bibliografii generale, autorul contribuind, prin aprecierile făcute, la sporirea interesului pentru anumite lucrări valoroase şi viabile.

O contribuție importantă a adus-o Ion Mărcuş şi la cunoaşterea istoricului folcloristicii sibiene, prin lucrarea *Preocupări folcloristice ale teologilor sibieni între 1871-1907 şi bibliografia folclorică a revistei Musa*, publicată în Anuarul Arhivei de folclor, anul VI. Acest studiu, prin ineditul şi bogăția documentară, rămâne o referință de excepție în cunoaşterea folclorului din această zonă a Transilvaniei. Prin calitatea ei ştiințifică, prin pasiunea cu care a fost abordată, contribuția folclorică a lui Ion Mărcuş rămâne înscrisă în istoria culturii româneşti în prima jumătate a secolului nostru. În cadrul Arhivei de Folclor, Ion Mărcuş a deținut chiar o funcție, aşa cum rezultă dintr-un document în care se menționează că: „în anul 1940 era arhivar cl. I la Arhivele Sfatului Cluj şi secretar la Arhiva de folclor a Academiei Române".

Încă din primii ani ai activității arhivistice, când a început să înțeleagă valoarea şi rostul documentelor, pentru Ion Mărcuş acestea au devenit lucrul cel mai de preț din viața sa. Întreaga-i activitate oferă nenumărate exemple de înaltă responsabilitate, devotament şi dragoste față de munca arhivistică. Ce poate fi mai grăitor decât faptul că după Dictatul de la Viena, împreună cu alți patru-cinci arhiviști, au salvat Árhivele clujene, evacuându-le la Alba Iulia şi apoi la Sibiu. Această grea operație este evocată de directorul de atunci al Arhivelor clujene, Ştefan Meteş: „Cu mari sforțări ani reuşit să evacuăm toată Arhiva Statului din Cluj. Din lipsă de vagoane la timp, am fost siliți să ducem 30 camioane de documente la Turda, unde le-am depozitat la Căminul cultural încă în 6-7 septembrie. Restul arhivelor şi mobilierul le-am transportat la Alba Iulia, depozitate în sala cea mare a Teatrului orașului, sub paza mea şi a funcționarilor" .

Din numeroasele procese-verbale încheiate cu prilejul verificării lucrărilor de selecționare a documentelor rezultă că Ion Mărcuş a acordat, o mare atenție acestei

operațiuni pentru a salva documente valoroase deținute de diferite unități. În data de 16 noiembrie 1934 îl găsim făcând controlul selecționării la arhiva veche a Judecătoriei mixte Năsăud din anii 1870-1903 .

Cu data de 1 iunie 1936 Ion Mărcuş este avansat ca arhivar conform Deciziei Ministerului Instrucțiunii nr. 97807/19.56, iar din 1 februarie 1939 devine arhivar cl. I, conform Deciziei aceluiaşi minister nr. 103165/Í939 . Câştigul lunar realizat era însă foarte modest, aşa cum rezultă dintr-un raport trimis de Ştefan Meteş directorul general al Arhivelor Statului la Bucureşti, la data de 5 februarie 1940, în care se menționează printre altele: „… De ani de zile funcționarii acestei instituții aşteaptă punerea în aplicare a legii care le dă dreptul la o retribuție, mai omenească şi de tot atâta timp nădejdile lor au rămas neîmplinite. Din acest motiv, pe lângă funcționari, suferă şi bunul mers al instituției. La Arhivele Statului lucrările care trebuie îndeplinire fiind de strictă specialitate, o condiție esențială care trebuie avută în vedere în legătură cu personalul este stabilitatea în funcție. În actuala stare de lucruri, această condiție este imposibil de realizat întrucât funcționarii, neputând aştepta ani de-a rândul punerea în aplicare a legii, sunt nevoiți să părăsească posturile la prima ocazie ce se iveşte, pentru altele unde pot să-şi asigure existența” . Cu siguranță aceasta a fost cauza pentru care Ion Mărcuş solicită, în anul 1940, transferul la Biblioteca Universității din Cluj, transfer avizat de Direcția Generală a Arhivelor Statului cu ordinul nr. 300 din 19 martie 1940, decizie asupra căreia revine, aşa cum rezultă din ordinul D.G.A.S. nr. 948/10 iulie 1940, rămânând în continuare la Arhive , unde i se încredințează în afară de lucrările cu caracter arhivistic şi cele administrative .

În anul 1941, când era atâta nevoie la Sibiu, în refugiu, de personal calificat pentru reorganizarea fondurilor, Ion Mărcuş a fost concentrat un număr de 121 zile la Regimentul 39 Artilerie Cîmpia Turzii. În aceste împrejurări, directorul Ştefan Meteş adresează comandantului acestui regiment o scrisoare, în 19 mai 1941, prilej pentru noi de a cunoaşte cum îl aprecia directorul pe Ion Mărcuş, în care se arată printre altele că: „cel mai vechi funcționar al nostru, care e şi cel mai indicat să dea îndrumările necesare şi să supravegheze bunul mers al lucrărilor , se află concentrat la Regimentul 39 Artilerie, sub comanda dv. Facem un călduros apel la spiritul dv. de binevoitoare înțelegere, rugându-vă să binevoiți a acorda, dacă o desconcentrare n-ar fi cu putință, măcar o prelungire mai îndelungată a concediului caporalului T. R. Mărcuş Ion, ctg. 1937, din Bateria de comandă. D-l Ion Mărcuş îndeplineşte funcția de arhivar cl. I la Direcțiunea noastră. D-sa este în serviciul Arhivelor Statului din Transilvania de 12 ani, timp în care a ajuns să cunoască bine toate fondurile noastre arhivistice, fiind de altfel şi cel mai vechi funcționar al nostru, şi cel mai înalt în grad. În timpul evacuării de la Cluj, d-sa ne-a fost de neprețuit folos. Acum, când documentele amintite urmează să fie orânduite în noul depozit, prezența d-sale, cu temeinice cunoştințe de arhivistică, ne este absolut indispensabilă”.

Credem că scrisoarea a determinat prelungirea concediului, de vreme ce, în iulie 1941, Ion Mărcuş „este încredinţat cu cercetarea arhivelor de la Casa Autonomă a Monopolurilor, Depozitul de fermentarea tutunului Arad, a Arhivelor Statului din Turcia" şi a lucrărilor de selecţionare a arhivei vechi a Tribunalului Tîrnava Mică - Dumbrăveni" .

În anul 1942 este propus pentru avansare la gradul de arhivar principal, propunere aprobată de Ministerul Culturii Naţionale prin Decizia nr. 173.837/1942, iar în anul 1944 este definitivat în postul de arhivar principal, „îndeplinind toate condiţiile cerute de art. 77 din Decretul lege pentru Codul funcţionarilor publici". În raportul de activitate al arhivelor clujene pe anul 1943, trimis Direcţiei generale, se menţionează că: „Ion Mărcuş a fost mobilizat pe front până la data de 18 ianuarie, în continuare din anul 1942 şi concentrat 12 zile în 1943".

I se încredinţează apoi, în 1944, şi activitatea de mobilizare şi apărare pasivă a Arhivelor Statului, aşa cum rezultă dintr-un raport (din care reiese şi o caracterizare interesantă pentru biografi) adresat ministrului, cu motivaţia că: „.. D-l I. Mărcuş este singurul funcţionar al instituţiei noastre căruia îi putem încredinţa această misiune, deoarece atât prin vechimea d-sale în serviciu - aproape 15 ani -, cât şi prin cunoştinţele pe care şi le-a câştigat în acest timp şi experienţă personală, prezintă suficientă garanţie că este în stare să o ducă la bun sfârşit. Adresăm această cerere şi o susţinem cu toată tăria, cu deplina răspundere pentru destinul documentelor privitoare la trecutul Ardealului românesc… Observăm că d-sa are şi un apreciabil stagiu de front, fiind decorat, de unde a fost evacuat din cauză de boală". Arhivistul Ion Mărcuş ajunsese deci un om de nădejde al Arhivelor clujene, garant al destinului unor documente de aici extrem de valoroase.

Aflăm din raportul de activitate al instituţiei pe anul 1944 că lui Ion Mărcuş, precum şi Oliviei Pescariu, registrator, le-au fost încredinţate misiuni importante de dispersare a materialului nostru documentar spre a fi ferit de bombardamentele aeriene, la Apoldul de Jos (d-1 Ion Mărcuş) şi la Turda-Băi (d-11. Mărcuş şi d-şoara O. Pescariu)".

Preocuparea lui Ion Mărcuş pentru soarta documentelor depozitate la Turda şi Turda-Băi rezultă atât din corespondenţa sa cu autorităţile locale, care îl asigură de „vestea îmbucurătoare că arhivele D-vs. au avut foarte puţin de suferit", cât şi din „raportul privitor la situaţia arhivelor noastre de la Turda, pe care le-am cercetat în ziua de 10 aprilie a.c. cu ocazia venirii la Sibiu de la Cluj, unde am fost delegat să examinez situaţia localului, în vederea reîntoarcerii. Arhiva de la Casa Culturală se află în aceeaşi situaţie ca şi în august 1944 (raportul meu înregistrat la intrare sub nr. 144/1944). Această arhivă este de proveniență de la Oraşul Turda, de la Prefectura judeţului Turda, de la Oficiul montanistic din Zlatna şi mai cuprinde şi o bună parte din registrele şi protocoalele oraşului Cluj ... Pentru a le feri de distrugere ar trebui luate în grabă măsuri radicale: ridicarea tuturor acestora din locurile în care se află şi transportarea la sediul Arhivelor. Deoarece în situaţia de acum problema trans-

portării lor la Sibiu nu se mai poate pune, cu ocazia reîntoarcerii la Cluj, care ar trebui să fie cât mai neîntârziată, aceste fonduri ar trebui duse mai întâi". Fonduri extrem de valoroase au fost astfel protejate prin competența şi interesul deosebit al arhiviştilor clujeni, printre care se evidenția şi Ion Mărcuş..

Din raportul Direcției Arhivelor din Cluj pe 1945 aflăm că: „în lunile de vară s-au acordat funcționarilor concedii de odihnă de câte 30 de zile. Nu au beneficiat de aceste concedii, renunțând benevol la ele, d-nii Ştefan Meteş, Ion Mărcuş şi Bujor Surdu, care au rămas tot timpul la serviciu din cauza pregătirilor care trebuiau făcute în vederea reîntoarcerii de la Sibiu la Cluj". Acelaşi raport consemnează: „…La începutul lunii octombrie 1945, în urma ordinului primit, am părăsit Sibiul, sediul de refugiu, şi am revenit la Cluj. Greutățile reîntoarcerii noastre au fost şi continuă încă să fie atât de mari încât nici acum, după patru luni de zile, nu am reuşit să ne instalăm".

Reîntorşi la Cluj din refugiu, reîncepe o nouă etapă grea de reorganizare a arhivei răvăşite, în mod inevitabil, din cauza transportului şi vicisitudinilor de tot felul. Situația grea a Arhivelor Statului din Cluj de atunci, descrisă de Ion Mărcuş, se prezenta astfel: „Un depozit, imens de stive întregi de hârtie care nu se mai puteau numi arhive, nici fonduri arhivistice, şi câțiva arhivişti, stând în genunchi lângă ele şi trăgând câte un document ca să determine fondul din care fac parte şi să creeze din acest morman de materiale documentare arhive" . Era nevoie de o muncă care reclama o cunoaştere perfectă a istoriei şi a instituțiilor din Transilvania, a structurii intime de organizare şi funcționare a acestora, a problemelor de teorie şi practică arhivistică. Cu experiența acumulată, bazată pe o temeinică pregătire profesională, Ion Mărcuş a contribuit cu pasiune, alături de colegii săi Ştefan Meteş, Elena Mureşan,, Evdochia Buta, Olivia Pescariu, la reorganizarea acestei instituții.

Drept recunoaştere a meritelor, a capacității şi puterii de muncă, a pregătirii de specialitate, începând cu 3 mai 1949, lui Ion Mărcuş i se încredințează conducerea Arhivelor Statului din Cluj, după cum reiese din ordinul Direcției Generale, adresat personal acestuia, în care se menționează: „Potrivii noii scheme de organizare a acelei Regionale, avem onoare a vă face cunoscut că, în calitate de prim arhivist, vă revine conducerea instituției. În consecință, vă rugăm să luați conducerea efectivă şi întreaga responsabilitate ce decurge din aceasta, îngrijindu-vă de organizarea şi bunul mers al serviciului".

În funcția de director al Arhivelor clujene, Ion Mărcuş s-a remarcat prin competența şi reuşita organizării activității instituției, prin preocuparea față de pregătirea şi formarea arhiviştilor, printr-o neodihnă permanentă, puse în slujba păstrării, prelucrării şi valorificării documentelor. „Este unul dintre cei mai buni şefi de serviciu ai Direcției Arhivelor Statului" — aprecia, în 1954, directorul general profesorul universitar Vasile Macin. Era o fixe blajină, dar veşnic neastâmpărat în găsirea celor mai bune soluții, un om de o rară modestie, perseverent, cu înalt simț al datoriei, neprecupețindu-şi timpul şi nici sănătatea pentru ca lucrurile să meargă bine. Aşa este cunoscut de colaboratorii săi.

Deşi Arhivele clujene nu dispuneau de spaţiu suficient de depozitare, conştient de valoarea documentar-istorică a multor documente aflate la creatori, colaborând cu Filiala Cluj a Academiei, Institutul de istorie şi Biblioteca centrală universitară, chiar din primul an, după numirea sa ca director, s-a preocupat de completarea zestrei documentare. Astfel, în anul 1949 a fost adusă şi depozitată la Biblioteca centrală universitară arhiva oraşului Dej, cu acte din perioada 1236-1878, împreună cu protocoale din anii 1661-1872. Tot în 1949 a fost adusă arhiva oraşului Baia Sprie, cu documente din perioada 1423-1872, inclusiv cu cele 324 protocoale. În anul 1950 s-a continuat concentrarea de noi materiale. Din Gherla a fost adusă arhiva oraşului din perioada 1614-1879, cu 197 protocoale din anii 1751-1848 şi depusă tot la Biblioteca centrală. Dintre fondurile deosebit de preţioase cu care s-au îmbogăţit atunci Arhivele din Cluj menţionăm şi arhiva Oficiului montanistic, adusă în 1951.

Ion Mărcuş este cunoscut de foştii săi colaboratori ca având o minte scânteietoare, dispus permanent dialogului viu, reuşind să facă lumină în problemele abordate, să dea sfaturi utile, să stimuleze gândirea şi să determine iniţiative. Acestea izvorau, desigur, din cultura sa solidă, din dorinţa continuă de perfecţionare, din puternica sa forţă spirituală, din calităţile de excepţie de psiholog şi pedagog, din tactul şi răbdarea cu care a fost înzestrat. Ţinea foarte mult la calitatea lucrului făcut. Considera drept cea mai importantă însuşire pe care trebuie să o aibă arhivistul - dragostea pentru meseria aleasă - şi spunea de multe ori aceasta tinerilor arhiviştii, conştient că tânăra generaţie aşteaptă un îndemn de la cei care au parcurs un drum lung în arhive, îndemn pe care a ştiut să-l dea cu multă înţelepciune şi răbdare, formând convingeri, modelând caractere. Avea convingerea intimă că, în tot noianul de probleme cu care arhivistul este confruntat, munca arhivistică îl spiritualizează, îi dă frumuseţe. Vedea profesiunea de arhivist ca o chemare în care satisfacţiile izvorăsc numai din pasiunea pentru această muncă. De altfel, considera el, aceasta însemna pregătirea profesională serioasă şi continuă, dăruire, muncă perseverenţă, consacrare deplină. Aprecia, totodată, că este o mare cinste şi răspundere ca arhivistul să fie, în acelaşi timp, un istoric, filolog, jurist, economist, heraldic, numismat, sigilograf, paleograf, cunoscător al instituţiilor, al tuturor izvoarelor istorice, al limbilor străine, într-un cuvânt, un specialist într-un domeniu foarte larg, bine precizat, în care să poată să opereze cu metode proprii de investigaţie. Este, de fapt, un crez de muncă şi viaţă pe care nu l-a afirmat declarativ, ci l-a onorat cu rezultatele propriei. activităţi.

În special în cei peste 15 ani cât a condus Arhivele clujene, a publicat, în *Revista Arhivelor*, „Buletinul informativ" sau „Probleme de arhivistică", materiale legate de istoria arhivelor româneşti, a legislaţiei şi practicii arhivistice. S-a preocupat de soluţionarea problemelor legate de terminologia arhivistică, în special cu referire la documentele din Transilvania, apreciind că „problema terminologiei arhivistice ca totalitate a termenilor întrebuinţaţi în desfăşurarea muncii de arhivă va putea fi

mai bine conturată numai pe baza cunoaşterii cu precizie a sensului denumirilor date în diferite perioade istorice documentelor, a schimbărilor de denumiri şi a cristalizării lor ulterioare" . Un merit deosebit al lui Ion Mărcuş constă în faptul că a înregistrat şi a centralizat gama terminologiei arhivistice în direcţia aplicabilităţii ei în munca de arhivă. Din totalitatea terminologiei documentelor create pe teritoriul Transilvaniei, Ion Mărcuş a definit, sub aspect teoretic şi practic, noţiuni referitoare la: privilegii, scrisori deschise, scrisori închise, fascicole, instrumente de evidenţă auxiliare, de informare (cum sunt indexul alfabetic şi registrul serial de arhivă), numărul de bază, unitatea arhivistică etc. Din punct de vedere al cuprinsului, unele terminologii reflectă pe scurt chiar conţinutul actelor, cum sunt: *repertorium, index*, *regestum, protocollum,* astfel că - aprecia Ion Mărcuş - „toate trebuie considerate ca inventare, deoarece rolul lor a fost de a lua actul în evidenţă, de a consemna un scurt cuprins al acestuia şi a da indicaţii asupra locului unde se află".

La organizarea documentelor în fond după sistemul numărului de bază se conturează şi mai limpede noţiunea de unitate arhivistică. Ion Mărcuş remarca: „actele referitoare la aceeaşi acţiune, arhivate la numărul actului prim sau ultim, şi cuprinse în aceeaşi coală de conexare ne dau unitatea de păstrare (arhivistică) în sistemul organizării pe principiul numărului bază".

Eminent arhivist, reputat om de ştiinţă, Ion Mărcuş sublinia în mod deosebit că: „Studiul denumirii documentelor create în trecut pe teritoriul Transilvaniei poate şi trebuie să aducă un aport de seamă la stabilirea terminologiei noastre arhivistice. La activităţi uniforme în munca de arhivă trebuie întrebuinţat şi un limbaj comun. Uniformizarea lucrărilor ca metodă, ca şi întrebuinţarea aceloraşi termeni pentru aceleaşi acţiuni constituie o necesitate ştiinţifică". Ideile sale valoroase din studiile publicate ca şi din cele nepublicate şi-au găsit materializarea în Normele tehnice privind desfăşurarea activităţii în Arhivele Statului.

Cu data de 1 decembrie 1964, Ion Mărcuş este promovat în funcţia de director general adjunct la Direcţia Generală a Arhivelor Statului Bucureşti, fiind un moment totuşi greu al vieţii sale această despărţire de Arhivele clujene, pe care le-a slujit cu credinţă atâţia ani, iar ardeleanul get-beget nu s-a prea acomodat cu viaţa capitalei - cum o mărturisea adesea colaboratorilor de la Cluj.

Venea, deci, la conducerea Direcţiei Generale cu o bogată experienţă arhivistică, de viaţă şi de conducere. Făcea parte din generaţia celor care au intrat în viaţă şi au crescut împreună cu evoluţia Transilvaniei, revenite 1a patria marnă din 1918, învăţaţi la flacăra patriotismului celor care au luptat şi realizat visul multor generaţii - Unirea cea mare. Dintr-o apreciere a întregii activităţi a lui Ion Mărcuş aflăm că, după intrarea în muncă, timp de peste patruzeci de ani, zi de zi, de dimineaţă până seara, n-a ştiut ce este repausul, practicând virtutea caracteristică poporului român: a servi cu conştiinţa, din toate puterile, instituţia în care a muncit, instituţie menită să adune, să conserve şi să transmită generaţiilor următoare memoria naţiunii.

Temeinica pregătire profesională, pasiunea pentru arhive, experienţa îndelungată, au conferit activităţii sale, în noua calitate, autoritatea de care puţini arhivişti s-au bucurat. Cu acest temeinic suport profesional şi moral, aportul său la organizarea şi conducerea activităţii Direcţiei Generale a Arhivelor Statului a fost mai mult decât preţioasă în cei aproape zece ani cât a deţinut această funcţie.

Preluase conducerea Direcţiei Generale intr-un moment când în depozitele sale şi ale serviciilor regionale se adunase o mare cantitate de documente fără evidenţe. Era, deci, nevoie de un om care să îndrume, să ajute la rezolvarea problemelor grele. Ajutorul concret la faţa locului, ca *şi* întocmirea materialelor de orientare, instruirile personalului de specialitate, studiile şi comunicările publicate i-au permis nu numai să valorifice ceea ce acumulase dar şi să aducă noi contribuţii teoretice în probleme de arhivistică. Participarea sa la dezbaterea problemelor în cadrul unor colective era socotită întotdeauna necesară, ştiind să sesizeze ceea ce era esenţial, formulând concluziile judicioase, găsind mereu elemente de apropiere a discuţiilor, lăsând loc părerilor celorlalţi, fără a se impune prin concluzii definitive. Se vedea astfel nu numai pregătirea, ci şi grija faţă de participanţi, modestia, spiritul de colectiv.

În timpul deplasărilor din judeţe, mai ales la cele din Transilvania, unde se simţea „ca acasă", era preocupat cum şi cu ce va fi de folos colectivului în care poposea. Mai presus de orice pentru el erau oamenii, aceşti slujitori ai arhivelor, având pentru fiecare un cuvânt bun. Tot atât de apropiate sufletului său îi erau, firesc, şi documentele, acele mărturii ale trecutului neamului său pe care le-a slujit decenii la rând. Ani în şir a asigurat şi a reprezentat cu cinste ţara la reuniunile internaţionale: congrese, mese rotunde etc.

S-a pensionat în anul 1974, după 45 de ani de activitate arhivistică, din care 35 numai la Cluj. Şi nu pentru a se odihni, deşi o merita din plin, ci, aşa cum însuşi mărturisea, „pentru că nu aş vrea să creez greutăţi instituţiei" - avea în vedere starea de sănătate.

În noua lui calitate, de pensionar, a fost totuşi alături de arhive, răspunzând cu amabilitate la toate apelurile Direcţiei Generale, şi acestea nu au fost deloc puţine. Astfel, Ion Mărcuş s-a cheltuit generos, o existenţă întreagă pe un singur drum casa şi Arhivele, fiind, mai întâi de toate, un om de aleasă omenie, adevărat părinte pentru arhiviştii care s-au format în deceniile 5-8 (printre care se consideră şi autorul acestor rânduri).

Dispărut dintre noi în tragicele împrejurări ale zilei de 4 martie 1977, Ion Mărcuş rămâne pentru eternitate în lumea Arhivelor o personalitate luminoasă şi mereu vie prin amintirea şi prin opera sa.

Laurenţiu MERA

Cluj - 1961 Ioan Mărcuş împreună cu un grup de arhivişti.

ŞTEFAN METEŞ
1887-1977

Întemeietorul Arhivelor Statului din Transilvania cu sediul la Cluj, Ştefan Meteş s-a născut la 8 ianuarie 1887 (27 decembrie 1886 - stil vechi) în satul Geomal, comuna Stremț, județul Alba din părinți țărani[1]. După şcoala primară din satul natal, urmează cursurile gimnaziale şi liceale la Aiud, Sebeş şi Braşov. În anul 1909 absolvă Seminarul teologic din Arad, iar în anul următor şi Liceul Greco-catolic din Blaj. A urmat studiile superioare la Facultatea de Litere a Universității din Bucureşti între 1912-1914, încurajat fiind de către Nicolae Iorga.

A funcționat o scurtă perioadă ca preot în perioada primului război mondial. A făcut însă carieră strălucită ca istoric şi director al Arhivelor Statului din Transilvania (1922-1949), calitate în care pune bazele, organizează şi dezvoltă instituția cu sediul la Cluj.

Actul de naştere al Direcției pentru Transilvania a Arhivelor Statului îl reprezintă o decizie a Consiliului Dirigent din martie 1920, însă ea a funcționat doar începând cu 1 octombrie 1922, data numirii lui Ştefan Meteş ca director de către Comisiunea pentru organizarea Arhivelor Statului din Transilvania, condusă de Alexandru Lapedatu, la sugestia lui N. Iorga şi D. Onciul. „Am fost condus în acest post de mare răspundere, de dragostea deosebită față de ştiința istorică ... şi de credința puternică de a reuşi prin muncă stăruitoare şi pricepută, să deştept totuşi, atențiunea şi interesul, în special al autorităților, față de valoarea şi rostul arhivelor în viața statului român întregit" - scria el într-un memoriu din 1946. Într-adevăr, îndată după unire, a parcurs toate oraşele Transilvaniei înregistrând situația arhivelor autorităților publice şi luând primele măsuri pentru asigurarea

1 Textul reproduce parțial răspunsurile la interviul acordat în 1997 pentru volumul semnat de Toader Buculei *Clio încarcerată. Mărturii şi opinii privind destinul istoriografiei româneşti în epoca totalitarismului comunist, Editura Libertatea, Brăila, 2000, pp. 156-162.*

lor. Este de amintit faptul că a însoțit armata română la Budapesta în vara anului 1919, din însărcinarea Consiliului Dirigent, cu misiunea, din păcate nereuşită, de aducere a arhivelor Transilvaniei aflate acolo. În anii 1923-1924, odată cu obținerea primului local şi cu constituirea colectivului, a început operațiunea de concentrare a fondurilor arhivistice la Cluj şi intrarea instituției în rosturile sale firești. Până în anul 1940, arhiva clujeană ajunsese la 2000 metri liniari şi poseda o bibliotecă documentară cu peste 1500 de volume.

A avut o concepție superioară despre rolul şi statutul Arhivelor, pe care a încercat să le ridice la nivelul celor similare din Apus, care să nu fie doar un depozit sigur de documente, ci „mai presus de toate, o instituție de cercetări ştiințifice", un laborator de fecunde studii istorice publicate. A avut alături în perioada interbelică tineri de mare viitor, precum D. Prodan, I. Breazu, O. Boitoş, A. Decei, unii bursieri la Şcolile române din Sorbona şi Paris care, din păcate, au părăsit pe rând instituția, din cauza salarizării mizere. Acesta a fost, în fond, unul din principalele motive ale neîmplinirii generosului proiect al lui Ştefan Meteş privind Arhivele. În pofida acestui fapt, el a rămas devotat măreței sale creații din capitala Ardealului. În septembrie 1940, copleşit de durere, dar cu o energie exemplară, a reuşit să evacueze în totalitate documentele peste granițele impuse de dictatul odios şi să asigure continuitatea instituției în refugiu la Sibiu, alături de celelalte instituții din preajma Universității. Are bucuria să organizeze tot el revenirea la Cluj, la 29 septembrie 1945, dar şi să trăiască amărăciunea de a se lovi, în ultimii ani de activitate de obtuzitatea unor autorități locale, dominate de spirit ostil oricărei afirmări a unei instituții de prestigiu a statului român în oraşul de pe Someş. S-a pensionat în decembrie 1947, însă va mai gira conducerea Arhivelor din Cluj până în aprilie 1949. În scrisoarea elogioasă pe care i-o adresează cu acest prilej directorul general Aurelian Sacerdoțeanu, se subliniază: „munca dvs. depusă în serviciul ştiinței româneşti în general şi al Arhivelor Ardealului în special, prin activitatea nestăvilită şi pasiunea cu care ați cercetat atâtea probleme ale trecutului nostru" şi „strădania cu care ați putut aduna şi pune la adăpost pentru cercetare atâtea tezaure arhivistice ardelene".

Ca istoric de largă erudiție, Ştefan Meteş rămâne cel mai prodigios cercetător al istoriei bisericii româneşti din Transilvania, căreia i-a consacrat numeroase monografii şi studii de specialitate. A publicat mult în legătură cu viața economică şi socială a românilor ardeleni, utilizând documente din arhivele ungare şi valorificând munca arhiviştilor clujeni. A urmărit legăturile româneşti peste Carpați în ambele sensuri de-a lungul întregii istorii, dând contribuții esențiale privind prezența domnilor şi boierilor în Ardeal, precum şi monumentala *Emigrări româneşti din Transilvania în secolele XIII-XX*. S-a remarcat totodată ca bibliograf al lui Nicolae Iorga şi editor de cronici şi documente. Bibliografia operei sale cuprinde 159 de titluri (volume, studii, articole) din care patru au fost premiate de Academia Română. Dintre lucrările sale de referință menționăm : *Bibliografia scrierilor lui*

Nicolae Iorga (1913); *Istoria bisericii şi a vieții religioase a românilor din Ardeal şi Ungaria* (1918); *Relațiile comerciale ale Țării Româneşti cu Ardealul până în veacul al XVIII-lea* (1920); *Viața agrară, economică a românilor din Ardeal şi Ungaria. Documente contemporane*, vol.I (1508-1820)(1921); *Istoria neamului românesc*, vol.I (1922); *Păstori ardeleni în Principatele Române* (1925); *Regele Ferdinand al României* (1925); *Moşiile domnilor şi boierilor din țările române în Ardeal şi Ungaria* (1925); *Relațiile bisericii româneşti ortodoxe din Ardeal cu Principatele Române în veacul al XVIII-lea* (1928); *Situația economică a românilor din Țara Făgăraşului* (1935); *Din scrierile lui Gheorghe Sion. Viața şi activitatea sa*, vol. I (1941) şi vol II (1943); *Emigrări româneşti din Transilvania în secolele XIII-XX* (1971).

Pentru meritele sale ştiințifice a fost ales membru corespondent al Academiei Române la 7 iunie 1919; exclus din Academia RPR în 1948, repus în drepturi, post-mortem la 3 iulie 1990. A fost distins cu premiile ”Adamachi” (1919) şi „Gheorghe Asachi” (1931) ale Academiei Române, cu Coroana României în grad de comandor (1932) şi cu Meritul Ştiințific clasa I (1972).

Ştefan Meteş n-a fost atras de politică în mod deosebit. A fost ales deputat în primul Parlament al României întregite în 1919-1922 ca iorghist. A încercat, fără succes notabil, să înființeze la Cluj o filială a acestui partid. În guvernul Iorga din anii 1931-1932 a fost numit, mai întâi, subsecretar de stat la Interne, de unde a trecut subsecretar de stat la Ministerul Instrucțiunii, având în răspundere Arhivele, Biblioteca şi Muzeele. În această funcție a introdus „Legea pentru organizarea bibliotecilor şi muzeelor publice comunale” şi o completare la „Legea Arhivelor” din 1925. În cele din urmă, a demisionat şi din acest post. Politica pe care el a înțeles să o facă, singura de altfel, a fost cea a interesului național care impunea, în acel moment, apărarea marii opere de la 1918. Prin activitatea plină de dăruire în cadrul „Ligii antirevizioniste”, prin conferințe, broşuri şi articole, Ştefan Meteş a fost unul din cei mai activi intelectuali ai Clujului interbelic pe tărâmul apărării drepturilor româneşti în Transilvania.

Pentru activitatea sa politică, Ştefan Meteş a fost ridicat de organele Ministerului de Interne la data de 6 mai 1950, de la locuința sa din Cluj, anchetat şi apoi întemnițat la Sighet, îndurând calvarul temniței alături de întreaga elită românească anticomunistă. La 6 iulie 1955 a fost eliberat, fără să fi fost condamnat vreodată. Cu suferințele şi umilințele închisorii şi stigmatul de „fost deținut politic”, Ştefan Meteş a fost plătit nu pentru cele câteva luni de ministeriat în guvernul Iorga, cât pentru militantismul său natural neînduplecat, care nu a menajat pe niciunul dintre duşmanii românismului din Transilvania.

După eliberarea din închisoare, Ştefan Meteş a colaborat la activitatea de elaborare a edițiilor de documente medievale realizate de Institutul de Istorie din Cluj şi a început să publice în Mitropolia Ardealului lucrări de istorie a bisericii româneşti. Încununarea activității sale ştiințifice din această perioadă şi, într-un fel,

a întregii sale opere istoriografice a reprezentat-o publicarea volumului *Emigrări româneşti din Transilvania în secolele XIII-XX* (Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1971). „Dezgheţul" ideologic de după 1968 i-a adus şi lui Ştefan Meteş, aflat la o vârstă venerabilă, o tardivă, însă cu totul meritată consacrare publică. În 18 ianuarie 1972, a fost decorat cu „Meritul ştiinţific clasa I" pentru merite deosebite obţinute în dezvoltarea istoriografiei şi arhivisticii româneşti. În anul 1970 fusese invitatul de onoare la manifestările închinate aniversării a 50 de ani de la înfiinţarea instituţiei, iar doi ani mai târziu, la 25 ianuarie 1972 era el însuşi omagiat cu ocazia împlinirii a 85 de ani. Un admirabil volum omagial Ştefan Meteş la 85 de ani se afla sub tipar la 30 iunie 1977, când inima sa a încetat să bată.

Datorăm lui Ştefan Meteş preţuirea şi respectul cuvenit întemeietorului Arhivelor Naţionale din Transilvania. El este şi va rămâne pentru arhiviştii români nu doar un deschizător de drum, ci şi o pildă vrednică de urmat, în efortul continuu de ridicare a profesiunii lor la cotele cele mai înalte ale vremurilor de azi şi de mâine.

Ioan DRĂGAN

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

CĂRŢI

1. *Şerban Vodă Cantacuzino şi Biserica românească din Ardeal*, Vălenii de Munte, 1915, 54 pagini

2. *Istoria Bisericii şi a vieţii religioase a românilor din Ardeal şi Ungaria*, Vol. I, Până la 1700, Arad, 1918, XII + 411 pagini

3. *Relaţiile comerciale ale Ţării Româneşti cu Ardealul până în veacul al XVIII-lea*, Sighişoara, 1920, 272 pagini

4. *Activitatea istorică a lui Nicolae Iorga*, Bucureşti, 1921, 416 pagini

5. *Relaţiile mitropolitului Andrei Şaguna cu românii din Principatele Române*, Arad, 1925, 62 pagini

6. *Relaţiile Bisericii româneşti ortodoxe din Ardeal cu Principatele Române în veacul al XVIII-lea*, Sibiu, 1928, 96 pagini

7. *Viaţa bisericească a românilor din Ţara Oltului*, Sibiu, 1930, 144 pagini

8. *Situaţia economică a românilor din Ţara Făgăraşului*, vol. I, Cluj, 1935

9. *Istoria Bisericii şi a vieţii religioase a românilor din Transilvania şi Ungaria*, Vol. I. (până la 1698), ediţia a II-a revăzută şi întregită, Sibiu, 1935, XXXVI + 597 p. + 115 ilustraţii

10. Mănăstirile româneşti din Transilvania şi Ungaria, Sibiu, 1936, CXXVIII+364 pagini

11. *Drăguş, un sat din Ţara Oltului* I. *Trecutul Ţării Oltului*; II. *Trecutul Satului Drăguş*, Bucureşti, Imprimeria Naţională, 1945, 223 p. (broşură)

12. *Emigrări româneşti din Transilvania în secolele XIII-XX. (Cercetări de demografie istorică)*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1971, 438 pagini; ediția a II (revăzută şi adăugită), 1977, 598 pagini

STUDII

1. Cronica popii Vasilie din Scheiul Braşovului (c. 1650), în *Drum Drept*, Vălenii de Munte, I, 1913, nr. 3, p. 165 - 186

2. Din istoria artei religioase române. I Zugravii bisericilor române, în *ACMIT*, 1926-1928, Cluj, 1929 (şi extras, VII+168 p.+48 ilustrații)

3. Lămuriri noi cu privire la revoluția lui Horia, Sibiu, 1933, XII + 62 p. (extras din *Revista Transilvania*, an. XXIII, 1933)

4. La vie menée par les Roumaines en Transylvanie du XVI-e au XVIII-e siècle, în vol. *La Transylvanie. Ouvrage publie par l'institut d'Histoire Nationale de Cluj*, Bucarest, 1938, p. 26 -336 (şi extras, 78 p.)

5. Viața Bisericii Ortodoxe române din Transilvania în cei din urmă douăzeci de ani (1919-1939), în vol. *Omagiu I.P.S. Sale Dr. Nicolae Bălan. mitropolitul Ardealului la douăzeci de ani de arhipăstorie*, Sibiu, 1940, p. 543 -566

6. Cercetări şi sentințe judecătoreşti privitoare la românii din ținuturile cetății de piatră (Chioar) în secolul al XVIII-lea (1661), în *Revista Arhivelor*, 1946-1947, 7, nr. 1, p. 10-56

7. Episcopia Geoagiului de Sus (1557-1957), comemorare a 400 deani, în *Mitropolia Ardealului*, 1957, 2, nr. 9-10, p. 654-661

8. Din relațiile noastre cu Rusia. Frații David şi Teodor Corbea din Braşov în slujba poporului român ca luptători contra unirii cu Roma, ca diplomați şi scriitori, în *Mitropolia Ardealului*, 5, 1960, nr. 11-12, p. 836- 862

9. Românii din Țara Bârsei, a Făgăraşului şi Trei Scaune - Secuime şi unirea cu Roma, în *Mitropolia Ardealului*, 8, 1963, nr. 1-3, p. 109-130

10. Zugravii şi icoanele pe hârtie (xilogravuri-stampe) şi sticlă din Transilvania, în *Biserica Ortodoxă Română*, 52, 1964, nr.78, p. 730-774

11. Şcolile de muzică şi cântare bisericească din Iaşi (1558) şi Bucureşti (1711-1823) şi românii din Transilvania, în *Mitropolia Ardealului*, 10, 1965, nr. 7 - 8 p. 511-520)

12. Câteva ştiri despre „versuri la morți", în *Mitropolia Ardealului*, 10, 1965, nr.11-12, p. 931-943

13. Viața bisericească a românilor din scaunul Sălişte (Sibiu), în *Mitropolia Ardealului*, 14, 1969, nr. 9-10, p. 612-660

14. Contribuții la istoria Bisericii româneşti transilvane din veacul XVIII, în *Mitropolia Ardealului 1971, 16, nr. 7-8, p. 518-528*

15. Episcopul Dionisie Novacovici (în anii 1761-1767), în *Mitropolia Ardealului*, 18, 1973, nr. 5-6, p. 553-571

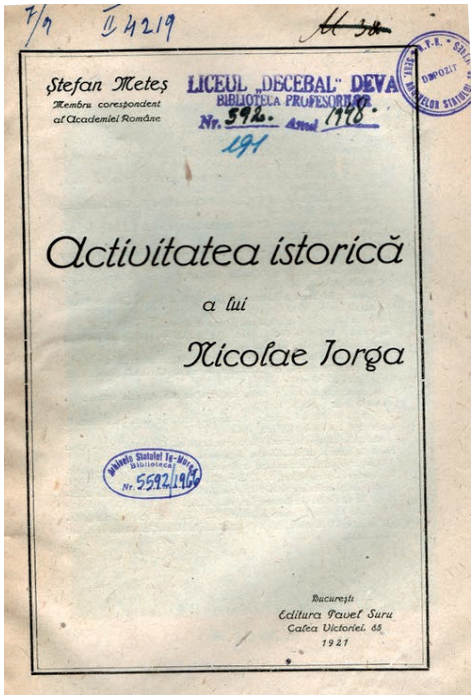
Ștefan Meteș
Membru corespondent
al Academiei Române
LICEUL „DECEBAL" DEVA
BIBLIOTECA PROFESORILOR
Activitatea istorică
a lui
Nicolae Iorga
București
Editura Pavel Suru
Calea Victoriei 65
1921

BIBLIOTECA „ASTRA"
Nr. 4
ȘTEFAN METEȘ
Istoria neamului românesc
VOLUMUL I-iu
Până la întemeierea Principatelor Române
SIBIIU 1922
Editura „Asociațiunei"
Prețul 30·— Lei.

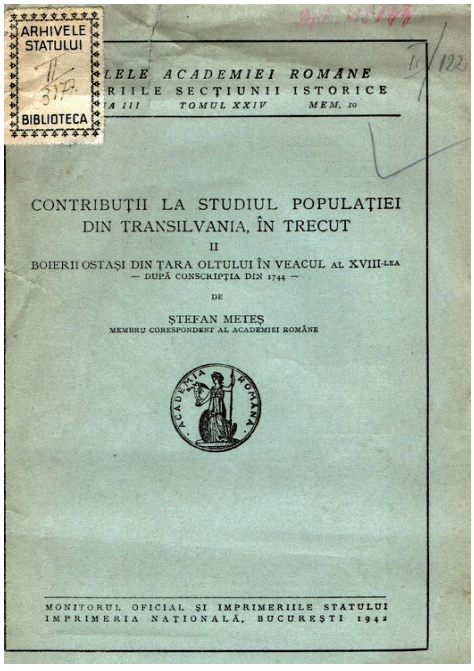
ARHIVELE STATULUI
BIBLIOTECA
LELE ACADEMIEI ROMÂNE
RIILE SECȚIUNII ISTORICE
TOMUL XXIV
CONTRIBUȚII LA STUDIUL POPULAȚIEI
DIN TRANSILVANIA, ÎN TRECUT
II
BOIERII OSTAȘI DIN ȚARA OLTULUI ÎN VEACUL AL XVIII-LEA
— DUPĂ CONSCRIPȚIA DIN 1744 —
DE
ȘTEFAN METEȘ
MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE
MONITORUL OFICIAL ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ, BUCUREȘTI 1942

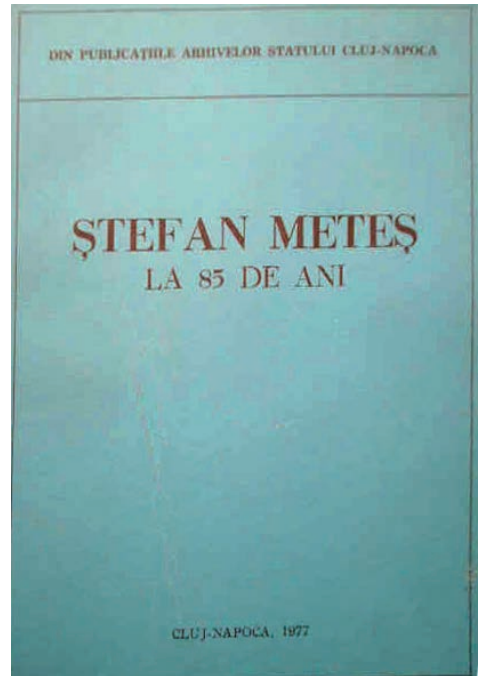
DIN PUBLICAȚIILE ARHIVELOR STATULUI CLUJ-NAPOCA
ȘTEFAN METEȘ
LA 85 DE ANI
CLUJ-NAPOCA, 1977

MIKLOS ŞTEFAN
(1927 - 2008)

S-a născut la data de 28 decembrie 1927 în localitatea Atia din judeţul Harghita, din părinţii Miklos Albert şi Fogarasi Regina, fiind cel mai mic din cei patru băieţi ai familiei.

În perioada interbelică - pentru a-şi câştiga existenţa - familia se mută în oraşul Zărneşti. Aici, tânărul Ştefan îşi începe studiile primare.

La vârsta de 12 ani rămâne orfan de tată, în urma exploziei unui cazan cu aburi de la Fabrica de Hârtie din Zărneşti, unde lucra.

După această tragedie,familia se mută la Braşov unde îşi construieşte o casă din banii primiţi drept despăgubire de la fabrică.

Miklos Ştefan lucrează la fabrica de piele, unde este foarte apreciat pentru hărnicia lui. Paralel se înscrie la cursurile serale ale Liceului catolic de băieţi - secţia maghiară. Ziua muncea, după masă frecventa cursurile liceale şi noaptea învăţa cu multă ambiţie.

După obţinerea Diplomei de bacalaureat, dă examen la Universitatea ”Babeş-Bolyai” din Cluj, Facultatea de Istorie, promovând examenul de admitere cu succes.

În 1955 obţine diploma de absolvire şi primeşte REPARTIŢIE la ARHIVELE Statului din Braşov.

În toamna aceluiaşi an se căsătoreşte la Arad cu proaspăta absolventă a Facultăţii de Arte Frumoase “Ion Andreescu” din Cluj pictorița Timár Margit şi se stabilesc la Braşov.

In 16 iulie 1956 se naşte prima lor fiică Margareta-Maria, iar în 15 septembrie 1957 a doua lor fiică, Elisabeta-Maria.

Pasiunea pentru istorie se dovedeşte şi prin fapte. Este atras de studierea breslelor. În toamna anului 1957 a avut prima mare descoperire în cercetarea isto-

riei Braşovului cu ocazia descoperirii lăzii Breslei fierarilor conținând un număr de 464 de documente, acte, înscrisuri printre care şi un pergament cu sigiliul atârnat conținând actul de constituire a breslei. 1

La scurt timp după acest succes, a mai descoperit în podul unei case de pe str. Mureşenilor (Kolostor-utca, Kloster Gasse) arhiva completă incluzând şi lista membrilor unei organizație de „Nachbarschaft" (Szomszédság. Vecinătate).[2]

Apogeul acestei perioade de căutări a fost găsirea lăzii breslei cojocarilor cu arhiva completă conținând mai mult de 2000 (două mii) de acte din perioada secolului XV şi până în anul 1930. Cea mai veche datată din 1420, sau lista membrilor breslei din 1424. Deasemenea conținea şi actul de privilegiu al Reginei Izabella al Ungariei din 1559 şi a domnitorului Bathori Istvan din 1583. [3]

A avut şi activitate didactică la Liceul Teoretic Unirea din Braşov, unde a predat istorie.

După decesul sculptoriței Timar Margit din anul 1995 se stabileşte în Ungaria. Pensionar fiind mai lucrează în arhivele Poştei Maghiare din Budapesta. (Magyar Posta).

Se retrage într-un azil de bătrâni de confesiune catolică - Szent Erzébet Szeretetotthon- din localitatea Ujkigyos unde a decedat la data de 7 mai 2008

MIKLOS Elisabeta Maria

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Mîndrea Ioan, Mikloş Stefan, - *Contribuții privind crearea organizației din Braşov al Partidului Social Democrat.* Cumidava,1971, Vol V, p. 137-149

Mîndrea Ioan, Mikloş Stefan - *Conflictele colective de muncă de la fabrica de* țesături *"Henry Klinger" din oraşul Sfîntu - Gheorghe din anii 1931* şi *1932,* în ALUTA, 1971, Vol. III, p. 69-77

Mîndrea Ioan, Mikloş Stefan - *Contribuții privind participarea maselor populare din Țara Făgăraşului la Revoluția burghezo-democratică de la 1848 în Țările Române, în* Cumidava Vol. VII. p.215-224

Miklos Ştefan - Totul pentru front, totul pentru victorie. Contribuția oamenilor muncii din oraşul Braşov, în Cumidava Vol. IX. p. 153-160

1 Vezi interviul apărut în publicația de limbă maghiară IFIUMUNKÁS (Tânărul Muncitor), nr. 7 din 13.02. 1958, din care am extras şi portretul lui Miklos Ştefan.

2 Ibidem

3 Ibidem

IOACHIM MILOIA*
(1897-1940)

Printre fruntaşii generației de intelectuali bănățeni, care în perioada dintre cele două războaie mondiale s-au afirmat cu strălucire în dorința de a contribui cât mai mult la punerea în valoare a patrimoniului istoric şi cultural al Banatului, dar şi a valorilor naționale şi universale, se distinge cu precădere dr. Ioachim Miloia[1].

Numele lui Ioachim Miloia are o largă rezonanță în viața culturală, artistică şi ştiințifică a Banatului. Personalitatea lui s-a manifestat pregnant atât ca artist plastic, cât şi ca teoretician cercetător, competent nu numai în probleme de artă plastică, ci deopotrivă în domeniul folclorului, istoriei şi culturii. A fost unul dintre puținii intelectuali multilaterali pe care îl pot revendica pe drept cuvânt ca al lor, pictorii, criticii de artă, folcloriştii, arheologii, publiciştii şi arhiviştii.

Ioachim Miloia s-a născut la 21 aprilie/3 mai 1897 în Ferendia - azi sat aparținător comunei Jamu Mare, județul Timiş – ca fiu al lui Achim Miloia „învețătoriu" şi al Mariei, născută Popescu[2], ambii părinți originari din Fizeş, în prezent sat în componența comunei Berzovia, județul Caraş-Severin. Tatăl său, Achim Miloia, s-a născut la data de 4 iunie 1862 într-o familie de țărani simpli, care, la îndemnul învățătorului Martin Țapu, văzând dragostea fiului lor pentru învățătură, au hotărât să-l dea mai departe la şcoală. Şi astfel, Achim Miloia îşi susține examenul obligatoriu şi devine în anul 1884 învățător, iar în anul 1885 este numit învățător confesional în comuna Ferendia, încadrându-se în acelaşi timp şi în vechea pleiadă a acelor mucenici anonimi ai neamului românesc care n-au

1 Material prezentat la conferința internațională „Arhive, Istorie şi Politică în România secolelor XIX – XXI", A.N.R., Bucureşti, 2012. Vezi şi AAM-N, vol.II (VII), 2013 p.301-312.

2 Serviciul Județean Timiş al Arhivelor Naționale (în continuare S.J.T.A.N), Colecția Registrelor de Stare Civilă, Parohia ortodoxă-română Ferendia, registrul nr. 12, filele 55v-56.

precupeţit nimic în eforturile de a pregăti tineri şcolari într-un climat pur românesc, în interiorul unei societăţi care descuraja orice iniţiativă de românism.

În anul 1908, Achim Miloia, datorită meritelor sale, este transferat în calitate de revizor şcolar pe lângă Comitetul Eparhial din Caransebeş. Astfel, familia sa se stabileşte la Caransebeş, unde tânărul Ioachim Miloia îşi va continua studiile, terminând liceul cu examenul de maturitate, susţinut în vara anului 1916. În toamna aceluiaşi an se înscrie la Institutul Teologic şi Pedagogic din Caransebeş, pe care îl absolvă în anul 1919, obţinând certificatul de calificare preoţească şi de învăţător.

După Marea Unire de la 1 Decembrie 1918, porţile Universităţii din Bucureşti au fost deschise şi pentru primirea studenţilor pentru care graniţele despărţitoare de fraţi constituiau uneori piedici de netrecut. Astfel, în anul şcolar 1919/1920, Ioachim Miloia se înscrie în anul III al Facultăţii de Litere, frecventând în acelaşi timp şi cursurile Academiei de Arte Frumoase, având o chemare deosebită pentru pictură.

Începând cu anul 1920, pleacă în Italia, unde îşi continuă studiile la Academia de Belle Arte din Roma, pe care le absolvă în anul 1922. În anul şcolar 1922/1923 se înscrie în anul III al Şcolii de Istoria Artelor de la Facultatea de Litere din Roma, susţinând în anul 1924 doctoratul în Istoria Artelor cu teza „Curentul goticului internaţional şi fraţii Lorenzo şi Jacopo Salimbent din Sanserezino”. Îşi susţine şi al doilea doctorat în literatură şi filozofie cu lucrarea „Legenda Crucii în literatura şi arta medievală”.

La Roma, Ioachim Miloia, pe lângă studii, desfăşoară o intensă activitate de pictură, de publicistică în reviste italiene de specialitate, publicând articole privitoare la arta plastică şi susţine o serie de conferinţe în domeniile sale de specialitate.

Fără îndoială că diplomele obţinute în Italia reflectă munca asiduă depusă de Ioachim Miloia, de cunoaştere şi acumulare a comorilor spiritualităţii universale, iar asimilarea acestora, recunoscută la timpul său de către cele mai reprezentative personalităţi ale artei şi ştiinţei elitelor spirituale italiene cu reputaţie universală, au ajutat şi uşurat munca de erudiţie cultural-artistică pe care avea apoi să o depună în ţară în folosul naţiunii sale. Se cuvine deci să ni-l imaginăm pe tânărul Miloia, pregătindu-se în toamna anului 1927, după aproape 7 ani de studii în Italia, pentru reîntoarcerea acasă, cu nestăvilite dorinţe de a pune în valoare cunoştinţele sale şi de a le pune în aplicare în acord cu specificul şi imperativele culturale ale Banatului.

În toamna anului 1927 este numit profesor suplinitor de desen la Şcoala Normală din Timişoara, iar din data de 28 ianuarie 1928 este numit în funcţia de director al Muzeului Municipal Timişoara, devenit ulterior prin străduinţele sale, Muzeul Bănăţean, funcţie pe care o va deţine până la moartea sa prematură din primăvara anului 1940.

Prestigiul de care se bucura Ioachim Miloia în momentul în care a fost chemat la conducerea muzeului, cât şi de-a lungul întregii sale cariere îşi găseşte

ecou în publicațiile vremii: „în sfârşit un om la locul lui”[3] scria în coloanele revistei Banatul lui Simion Samuilă Moldovan şi Aron Cotruş despre Ioachim Miloia în 1928 sau „tânăr cu competență artistică şi studii serioase de istoria artelor făcute cu celebrul profesor Adolfo Venturi de la Roma”[4] în 1929, în *Viața Literară*. Istoricul Constantin Daicoviciu pomeneşte de asemenea de „pregătirea ştiințifică câştigată în lungi ani de studii ”[5] pe care Miloia şi-a folosit-o în vederea ridicării prestigiului cultural al Muzeului Banatului în cei 12 ani (1928-1940), cât timp a fost directorul acestei instituții, iar Nicolae Iorga, consemnând moartea prematură a lui Miloia la 25 martie 1940, la numai 43 de ani, sublinia că prin aceasta a survenit o mare pierdere pentru viața culturală a Banatului: „Între fruntaşii noii generații, caut în zadar unul care să fi unit mai multe cunoştințe, cu mai multă dorință de a lucra şi cu mai mare spor în opera pe care din fuga unei scurte vieți a putut-o întruchipa, decât harnicul muncitor cultural care a fost - cât mă doare să o spun – Ioachim Miloia”[6].

Personalitate complexă, I. Miloia s-a implicat în mod activ atât în viața culturală prin munca de cercetare şi creație, cât şi în rezolvarea problemelor de ordin administrativ ale instituțiilor în care a activat. Astfel, încă de la angajarea sa ca director al muzeului bănățean, nu precupețeşte nici un efort pentru introducerea acestuia în cel mai prestigios cadru cultural național. În acest scop efectuează o deplasare la Bucureşti, unde ia legătura cu Nicolea Iorga, Tzigara-Samurcaş, I. Andrieşescu, Constantin Moisil şi Virgil Drăghicescu. Dezvoltă şi întreține relații de colaborare şi cu personalități ale vieții culturale din Cluj, unde participând la inaugurarea Muzeului de Etnografie al Ardealului „s-a interesat de felul său de organizare, de bogatele sale colecțiuni şi de rolul aşa de mare, cultural ce acest muzeu îl are în inima Ardealului românesc”.[7] Probabil influențat de modelul clujean, Ioachim Miloia intenționează să înființeze o secție de etnografie în aer liber la Timişoara, însă pe primul plan se afla problema edificiului muzeului, vechiul sediu din strada Lonovici[8] fiind „impropriu, întunecos, umed şi dosit într-o stradă laterală” aşa cum avea să arate Miloia într-un raport din 1933 înaintat Mnisterului Instrucțiunii Cultelor şi Artelor. Dorința vieții sale a fost ca Muzeul Bănățean să-şi găsească lăcaş în Castelul Huniazilor[9], dorință pe care nu şi-a putut-o vedea împlinită, această mutare având loc abia în anul 1947. Totuşi, după îndelungi tratative, în 1937 muzeul este mutat de pe strada Lonovici în clădirea teatrului.

3 *Banatul, revistă culturală, socială, economică*, Timişoara, anul III, ian. 1928, p. 29.

4 George Călinescu, Un glas din Banat, în *Viața Literară*, Bucureşti, 4-16 febr,1929.

5 Constantin Daicoviciu, Despre Muzeul Bănățean din Transilvania, în *Revista Transilvania*, Sibiu, nr.10 din 1941.

6 Nicolae Iorga, *Neamul Românesc*, Bucureşti, 3 aprilie 1940.

7 Arhiva Muzeului Banatului (Arh MB-pe viitor), Ioachim Miloia, Raport nr. 96 către Municipiul Timişoara în 24 iunie 1928

8 Sediul Muzeului Bănățean se afla în clădirea în care se găseşte în prezent Biblioteca Academiei, filiala Timişoara

9 S.J.T.A.N, fond „Primăria Municipiului Timişoara”, dosar 4/1930, fila 87.

Personalul muzeului era compus, în anii de început ai directoratului lui Miloia, din trei şi mai apoi din patru angajați[10]. Ca director, a întreprins vaste acțiuni de cercetare a realităților istoriei culturale specifice Banatului. Este cunoscut „Chestionarul istorico-arheologic" pe care, împreună cu un apel, îl trimite prin preoții, învățătorii şi notarii tuturor comunelor şi satelor din Banat, solicitându-le răspuns privind date istorice şi arheologice locale. S-au primit peste 600 de răspunsuri cu informații de valoare[11]. A existat şi o campanie de achiziții de obiecte în scopul organizării de expoziții cu caracter istoric şi de artă.[12]

Încă de la începutul anului 1928, Miloia s-a văzut confruntat cu trei probleme majore ale muzeului din Timişoara. Prima dintre acestea era cea a bugetului instituției, scandalos de redus, care a rămas aşa de-a lungul întregului deceniu al patrulea al veacului trecut. În anul 1928, întregul buget al muzeului se ridica la 45.000 lei [13], pentru ca să crească, în condițiile devalorizării banului, până la 300.000 lei în 1940, adică constant mai mic decât cel al Bibliotecii Comunale şi de 5 ori mai mic decât cel al Teatrului Comunal, în care fuseseră integrați şi refugiații din Clujul pierdut prin dictat[14]. Acest buget redus se reflectă şi în structura de personal salariat al muzeului. Aşa cum se va evidenția şi în anii următori, Miloia s-a văzut permanent obligat să recurgă la adevărate acrobații pentru a-şi mări prin subvenții şi donații sumele pe care le avea la dispoziție, luptându-se adesea cu morile de vânt, risipindu-şi timpul în audiențe şi în scrierea a numeroase memorii. Cea de-a doua problemă era cea a gestiunii, organizării şi îmbogățirii patrimoniului muzeal. Cea de-a treia problemă, în care Miloia s-a implicat nu numai cu energie şi pasiune, dar şi cu credința necesității susținerii la Timişoara a unei vieți artistice complexe, în care să se amalgameze artiştii locali cu cei din toată România şi care în acelaşi timp să propulseze pe scena artistică a țării artişti valoroşi bănățeni, este cea a criticii de artă contemporană.[15] Miloia nu a ezitat nici o clipă să implice muzeul şi bugetul acestuia în această zonă.

Se poate socoti pe bună dreptate că anul 1928 a constituit, datorită lui Miloia, un an de cotitură în dezvoltarea muzeografiei din Banat. Aceasta cu atât mai mult cu cât este anul în care este redactată şi publicată prima revistă în adevăratul sens al cuvântului, depăşind cu mult condiția modestă a mai vechii *Gemina*.

Prin conținut şi ținută grafică, ea a fost superioară vechiului buletin în limba maghiară care a apărut până la primul război mondial. Fondatorul acestei reviste, cel care de fapt a conceput-o şi a scris-o aproape în întregime a fost Ioachim Miloia.

10 *Ibidem*, state de plată a salariilor, dosare: 13/1927, 4/1928, 11/1929.

11 *Ibidem*, dosar 4/1930, fila 90.

12 *Ibidem*, filele 90,91

13 Mircea Miloia, Gheorghe Mudura, Aurel Turcuş, Nicolae Săcară, *Un erudite cărturar - Ioachim Miloia*, Ed. Mirton, Timişoara, 1997, p.51

14 Virgil Birou, *Năzuințe şi realizări. Etape din viața culturală bănățeană*, Timişoara, 1941.

15 Florin Medeleț, Vasile Rămneanțu, *Muzeul Banatului – File de cronică II 1918-1948*, Ed. Mirton, Timişoara, 2003, p. 61.

Revista s-a intitulat Analele Banatului, Buletinul Muzeului din Timişoara[16]. Anul I, 1928, nr.1, ian.-dec., menţiona calitatea de director a lui I. Miloia. Cuvântul înainte al revistei trasează programul acestui important buletin. Miloia număra trei direcţii principale pentru dările de seamă din buletin.

1.- prelucrarea ştiinţifică a materialului din colecţii;

2.- lucrări externe ca: săpături arheologice şi studii asupra monumentelor istorice din provincia noastră;

3.- înregistrării mişcării artistice din Banat şi, în special, din Timişoara, cuprinzând aici expoziţiile de artă, monumente sau alte realizări artistice".

Astfel vedea Miloia în rezumat modalitatea de a reconstrui profilul istorico-artistic al ţinutului bănăţean şi de a redeştepta în marele public interesul pentru trecut.[17]

Sigur că întreaga luptă şi realizările înfăptuite de Miloia ca director al muzeului în cei 12 ani de activitate, precum şi realizările acestuia pe tărâmul artei de-a lungul anilor ce au urmat încheierii studiilor în acest domeniu la Roma, nu pot fi surprinse în întregime în lucrarea de faţă, aceasta dorindu-se în primul rând o rememorare a realizărilor eruditului cărturar pe tărâmul arhivisticii.

Cu siguranţă că în Italia a făcut cunoştinţă cu bogatele arhive şi biblioteci italiene, datele culese oferindu-i posibilitatea redactării tezelor de doctorat şi a studiilor publicate de el ulterior. Este foarte posibil ca tot acolo să-şi fi format convingerile referitoare la importanţa izvoarelor documentare în cercetarea istorică, la nevoia organizării unor instituţii similare în ţară şi, în general, la necesitatea stringentă a ocrotirii şi salvării tezaurului arhivistic naţional. Aceasta cu atât mai mult cu cât, din considerente care nu ne sunt cunoscute, Legea Arhivelor din 1925[18] nu nominaliza Timişoara printre capitalele provinciilor unde urma să ia fiinţă o direcţie regională a Arhivelor Statului. Întreg teritoriul bănăţean urma să fie subordonat direcţiei regionale a Ardealului cu sediul la Cluj, unde urmau să fie trimise arhivele vechi din această zonă.

Importanţa pe care Miloia o acordă documentelor, fie în ce priveşte depistarea şi salvarea lor, fie în ce priveşte forţa lor probatorie peste veacuri reiese limpede şi din „Chestionarul istorico-arheologic" al muzeului, trimis localităţilor

16 Subtitlul publicaţiei *Analele Banatului* s-a modificat de-a lungul celor patru ani în care a apărut la fel ca şi frecvenţa apariţiei sale; din revistă au apărut nouă fascicule, apariţia fluctuantă a revistei fiind semn al dificultăţilor financiare permanente pe care le întâmpina Miloia.

17 *Analele Banatului* I, 1, 1928, p.7; data la care „Direcţiunea Muzeului Bănăţean" (adică Miloia) semna acest cuvânt înainte, 10 ian. 1929, marchează momentul apariţiei revistei. Vezi şi Turcuş, Aurel în *Tibiscus, ist.-arh*., III, 1974, p. 282; M. Miloia, Gh. Mudura, A. Turcuş, N. Săcară, *op.cit*. p. 58-62, 73.

18 Hamangiu, *Codul General al României - Legi noui de unificare*, vol. XIII-XIV, 1922-1926, Lege pentru organizarea Arhivelor Statului din 15 iulie 1925, art.5, fila 1079: „Direcţiunea regională Cluj va păstra depozitele menţionate la art.2, de la autorităţile din cuprinsul fostului principat al Transilvaniei, din Banat şi părţile ungurene".

din Banat, în care la punctul 29 se referă în mod special la „cărți vechi, documente, scrisori”[19]. Această operă de recuperare a documentelor din Banat, reprezenta pentru Miloia „o sfântă datorie față de trecutul strămoşesc cât şi față de rolul nostru de azi, când suntem iarăşi stăpâni în casa noastră, pe moşia noastră străbună”[20]. Răspunsurile la chestionarul lansat în satele şi oraşele Banatului de către I. Miloia întăreşte convingerea că patrimoniul cultural-național trebuia salvat, inventariat, catalogat şi ocrotit. Informațiile cu privire la arhivele păstrate sau distruse vor fi folosite de Miloia pentru a-l informa pe profesorul Constantin Moisil, Directorul General al Arhivelor Statului, inclusiv despre documentele duse în arhivele străine ungureşti, sârbeşti sau austriece. C-tin Moisil însuşi va folosi aceste informații în studiul publicat cu prilejul omagierii profesorului Alexandru I. Lăpedatu, fost Director General al Arhivelor Statului[21]. În acelaşi volum omagial, publică şi Miloia un studiu despre situația arhivelor bănățene din țară şi străinătate[22].

Informațiile furnizate rămân, din nefericire, pentru unele fonduri arhivistice distruse sau dispărute între timp, singurele care amintesc valoarea istorică a acestora. Din postura de director al muzeului, în încheierea studiului invită, pe de o parte, la recuperarea arhivelor din Viena, Ungaria şi Constantinopol – considerând că sunt bogate în material inedit cu privire la veacurile XVI-XVIII (Constantinopol) şi XVIII-XIX (Viena), opinie confirmată ulterior de rezultatele cercetărilor efectuate la sfârşitul anilor 60 de către delegații Direcției generale a Arhivelor Statului în arhivele respective[23]- iar pe de altă parte, îşi exprimă convingerea „că este timpul suprem să se înființeze şi pentru Banat o direcție regională a Arhivelor Statului, care să adune în depozitele sale toate arhivele vechi din această regiune, ca şi cele privitoare la ea, să le păstreze în condiții bune şi să le organizeze spre a putea fi puse cu uşurință şi folos la dispoziția cercetătorilor.”[24]

Inițiativa înființării unei subdirecții a Arhivelor Statului la Timişoara îi aparține lui Miloia încă din 1931 după cum menționează C-tin Moisil în scrisoarea trimisă Ministerului Instrucțiunii şi Cultelor la 31 martie 1932, prin care propunea înființarea acestei instituții în capitala Banatului[25].

Pentru a contracara presiunile susținute de trimitere la Cluj a arhivei vechi a municipiului Timişoara, la 8 martie 1932, Primăria Timişoara solicită înființarea în

19 S.J.T.A.N., fond „Primăria Municipiului Timişoara”, dosar 4/1930, fila 92

20 Traian Topliceanu, Un cărturar bănățean – Ioachim Miloia, în *Revista Banatului*, an X,1-3, Timişoara, 1944.

21 Constantin Moisil, *Problema arhivelor româneşti,* în *Revista Arhivelor*, vol.III, (nr.6-8), Bucureşti, 1936-1937, p.12-13

22 Ioachim Miloia, Arhivele Banatului, în *Revista Arhivelor*, vol. III, (nr.6-8), Bucureşti, 1936-1937, p.79-93

23 V. Şindelaru, Cercetări în arhivele de peste hotare în anul 1968, în *Revista Arhivelor*(serie nouă), an XII, nr.1, București, 1969, p.195-199

24 Ioachim Miloia, *op.cit*. p.93

25 Arhivele Naționale ale României, fond „Direcția Generală a Arhivelor Statului”, dosar 15/1932, fila 4 – conform Gh.Mudura în M. Miloia, Gh.Mudura, N.Săcară, A. Turcuş *op.cit*.

localitate a „unei secții a Arhivelor Statului pentru regiunea Banat şi Crişana (județul Arad) cu atât mai mult cu cât şi Bucovina, mai mică decât un județ al nostru, îşi are secțiunea sa la Cernăuți..."[26]. Municipalitatea se angaja să pună la dispoziție localul necesar. În aceste împrejurări, C-tin Moisil decide să se intervină la Ministerul Instrucțiunii şi Cultelor pentru înființarea unei direcții regionale la Timişoara, cu condiția ca primăria să asigure plata salariilor funcționarilor. Răspunsul primăriei a fost prompt: la 23 martie 1932 Dr. C. Grofşoreanu în numele instituției „ia asupră-şi angajamentul pentru a pune la dispoziție"[27] localul, suportarea cheltuielilor şi plata personalului (director, subdirector, arhivar, impiegat, registrator şi un om de serviciu) până ce se vor aloca sume din bugetul statului.

Necesitatea şi importanța acestei instituții de cultură şi ştiință la Timişoara este relevată de ilustrul C-tin Moisil astfel: „De aceea strângerea tuturor depozitelor vechi de arhive bănățene într-un singur loc şi depunerea arhivelor autorităților civile, religioase şi militare ale statului, județelor şi comunelor laolaltă cu ele, se impune cât mai grabnic, spre a le putea asigura buna conservare şi spre a putea fi puse la dispoziția cercetătorilor[28]. Fiind îndeplinite toate cerințele, Ministerul Instrucțiunii, al Cultelor şi Artelor prin decizia nr. 73298/1932 dispune înființarea unei subdirecții regionale a Arhivelor Statului pentru Banat[29]. Acest moment practic ar fi trebuit să constituie data înființării instituției Arhivelor Statului la Timişoara, dar acest obiectiv nu s-a împlinit atunci din cauza mai multor factori, printre care cel mai important a fost cel al lipsei de fonduri. Aşa cum recunoştea Augustin Coman, preşedintele comisiei interimare a municipiului Timişoara, într-o scrisoare adresată lui C-tin Moisil, direcția regională nu luase ființă până în 1937 din cauza „greutăților de asigurare a salariilor funcționarilor acestei regionale"[30].

În ciuda faptului că nu s-a reuşit înființarea direcției regionale în anul 1932, colaborarea între Miloia şi Moisil pe tărâmul arhivisticii a continuat, mărturie în acest sens fiind şi scrisoarea din 17.XI.1936, în care Constantin Moisil îi scria lui Ioachim Miloia: „Îți mulțumesc foarte mult pentru informațiile ce mi-ai trimis şi dacă poți să-mi trimiți peste zece zile şi pe celelalte, serviciul ce-mi vei face va fi cu atât mai prețios, iar recunoştința mea cu atât mai mare. Te rog însă să te informezi şi asupra soartei ce au avut acele arhive în timpul războiului şi în ce stare se găsesc cele ce ne-au mai rămas..." „Am absolut nevoie de aceste informații spre a mă lămuri complet asupra arhivelor bănățene atât pentru lucrarea ce o fac, cum şi în vederea viitoarei direcții a Arhivelor Statului de acolo..."[31] O altă dovadă de colaborare şi totodată de încredere în calitățile de specialist ale lui I.Miloia este şi

26 Ibidem, fila 1 (vezi şi doc.1 publicat de Gh.Mudura în aceeaşi lucrare, filele 118-119).
27 *Ibidem,* fila 3 (vezi şi doc.2 publicat de Gh.Mudura în aceeaşi lucrare, filele 119-120)
28 *Ibidem*, fila 13.
29 Monitorul Oficial, Partea I, nr. 129 din 5 iunie 1932, fila 31/3623
30 Medeleț, Florin, Rămneanțu, Vasile, *op.cit*, fila 144
31 S.J.T.A.N., fond Arhivle Statului Timişoara, dosar 6/1936, fila 13

folosirea acestuia în calitate de consilier şi referent în acţiunile de selecţionare şi inventariere a arhivelor unor instituţii bănăţene.

Primăria Municipiului Timişoara, pentru a evita trimiterea la Cluj a arhivei vechi a oraşului conform hotărârii Ministerului de Interne, solicită în scris, la 4 martie 1937, directorului general al arhivelor, avizul pentru înfiinţarea unei subdirecţii regionale la Timişoara, instituţie care ar urma să fie îndrumată şi controlată de „dl. dr. Ioachim Miloia, directorul Muzeului Banatului, care ca specialist şi până aici s-a interesat de felul de aranjare şi sistematizare a arhivei noastre”[32]. În aceste împrejurări are loc o corespondenţă susţinută între primărie şi Direcţia Generală a Arhivelor Statului prin care se perfectează condiţiile de înfiinţare. Astfel se cere din nou primăriei asigurarea unui spaţiu şi plata salariaţilor până la trecerea la bugetul statului. În scrisoarea către primăria Timişoara din 5 iunie 1937, C-tin Moisil îl recomandă pe Miloia ca fiind persoana cea mai indicată pentru conducerea viitoarei subdirecţii. Ca urmare a insistenţelor documentate ale lui Ioachim Miloia, a acordului şi sprijinului necontenit a lui Constantin Moisil şi a implicării active a Primăriei Municipiului Timişoara, Ministerul Instrucţiunii Cultelor şi al Artelor prin decizia nr. 115139 din 14 iulie 1937 autorizează înfiinţarea Direcţiei Regionale a Arhivelor Statului din Timişoara, sub conducerea lui Ioachim Miloia, precizându-se de asemenea în decizie faptul că „numirea funcţionarilor se va face de către Ministrul Educaţiunii Naţionale, pe baza propunerilor directorului General al Arhivelor Statului din Bucureşti, în conformitate cu legea de organizare a Arhivelor Statului şi în condiţiunile cerute de Statutul Funcţionarilor Publici”[33].

Odată înfiinţată noua direcţie, priorităţile în organizarea activităţii erau: angajarea personalului, amenajarea sediului şi a depozitelor, preluarea fondurilor inventariate, selecţionarea documentelor, stabilirea programului de lucru, punerea materialelor la dispoziţia cercetătorilor, eliberarea de copii autentice, folosirea sigiliilor proprii, autorizarea vânzării maculaturii, pentru îndeplinirea acestor sarcini Miloia bucurându-se de instrucţiuni şi sprijin direct din partea apropiatului său colaborator, Constantin Moisil[34]

În scurta perioadă a directoratului în arhive, Miloia reuşeşte să soluţioneze o bună parte a problemelor cu care se confrunta nou înfiinţata direcţie.

La 5 octombrie 1937 cere preşedintelui consiliului interimar, pe lângă cazematele rezervate arhivei vechi a primăriei, încă 5 cazemate închiriate tipografiei Atheneum, cazematele ocupate de garajul Bruder[35]. Suprafaţa utilă a unei cazemate era de 125m^2. Din cele 13 cazemate care urmau să fie primite, două au fost amenajate în primăvara anului 1938, Ioachim Miloia solicitând primăriei banii

32 Arhivele Naţionale ale României, fond „Direcţia Generală a Arhivelor Statului”, dosar 12/1937, fila 4 apud Gh. Mudura în M. Miloia, Gh.Mudura, N.Săcară, A. Turcuş – *op. cit.*

33 Ibidem, filele 12, 13.

34 Ibidem, filele 42, 67.

35 S.J.T.A.N., fond „Arhivele Statului Timiş”, dosar nr. 7/1936, filele 61-65.

necesari acestor lucrări, făcând cunoscut că după terminarea lor se va depozita în ele valoroasa arhivă a județului Severin[36].

Sigur că preocuparea de bază a lui Ioachim Miloia era în continuare cea de depistare în scopul preluării documentelor vechi, create de-a lungul timpului de instituții bănățene din sfera administrației, justiției, bisericii,industriei, comerțului, etc.

Astfel, la 27 septembrie 1937, Miloia se adresează prefecților județelor Timiş-Torontal, Severin şi Caraş, anunțând înființarea şi scopul instituției şi cerând să se prevadă anual în bugetul prefecturilor „o sumă pentru inventarierea, selecționarea şi eventual transportarea la Timişoara a arhivelor vechi de pe teritoriul județului”[37]. Insistă în mod deosebit pe lângă prefectul județului Severin pentru prelucrarea arhivei vechi din cauza probabilă şi a faptului că o parte a acesteia era păstrată în condiții improprii într-o pivniță[38].

De asemenea scrie primarilor municipiului Lugoj şi orașelor Caransebeş şi Orşova, precum şi notariatelor comunale din cele trei județe ale Banatului, cerând comunicări privind situația arhivelor vechi şi dând îndrumări pentru inventarierea lor[39].

Una din marile realizări ale lui Ioachim Miloia şi care i-a solicitat destule eforturi, chiar dinainte de a fi numit director al arhivelor, a fost inventarierea, de către autoritățile militare din Timişoara, a fondului arhivistic Comandamentul General Bănățean, şi preluarea acestuia în 11 octombrie 1938, în depozitele Arhivelor Statului Timişoara[40]. Demn de menționat este faptul că această inventariere s-a desfăşurat sub directa supraveghere şi coordonare a lui Grigore Popiți – ulterior el însuşi director al Arhivelor Statului din Timişoara. Întreaga acțiune însă, s-a desfăşurat sub atenta îndrumare şi consiliere ştiințifică a lui Miloia, după cum chiar Popiți îi scria acestuia într-o scrisoare: „Tu mi-ai fost îndrumătorul în adevărata ştiință a istoriei”... „Îți scriu aceste rânduri, ca să te bucuri şi tu de înfăptuirea nouă în Banatul românesc, realizată – în urma inițiativei tale şi fiind întruna sfătuitor foarte prețios al meu...”[41]

În munca depusă pentru preluarea de documente, Miloia a întâmpinat dificultăți din partea unor instituții, reprezentanții acestora de la acea vreme susținând că, potrivit Legii Arhivelor, dispun de spații corespunzătoare de păstrare. Astfel de răspunsuri primeşte de la primarii din Orşova, Lugoj, Caransebeş, preoții din Oravița Română şi Oravița Montană, pretorii din Sacul şi Oțelul Roşu, notarul din Gavojdia, episcopii din Lugoj, Arad şi Caransebeş. Raportând refuzul celor trei episcopi Ioachim Miloia crede că „autonomia bisericii nu poate să se extindă

36 Ibidem, fila 36.
37 Ibidem, fila 70.
38 Ibidem, dosar nr.6/1937, fila 81.
39 Ibidem.
40 Tiberiu Moț, Ioachim Miloia, în *Figuri de arhivişti*, D.G.A.S., Bucureşti, 1971, p. 320-321.
41 S.J.T.A.N., fond „Arhivele Statului Timiş”, dosar nr.6/1936, fila 171

şi asupra acestor obiecte, care prin caracterul şi vechimea lor au încetat de a fi numai bunuri ale bisericii, devenind în schimb un bun ce aparţine patrimoniului naţional”[42].

În calitate de director al arhivelor, Ioachim Miloia a preluat documente create de Primăria Municipiului Timişoara şi Comandamentul General Bănăţean, perfectând evidenţa acestora, a pregătit pentru preluare fondul arhivistic Prefectura Judeţului Severin, determinând în măsura posibilităţilor factorii de decizie să inventarieze arhivele deţinute, a supervizat cu responsabilitate selecţionarea documentelor şi a încercat să determine autorităţile să depună diligenţe în vederea asigurării condiţiilor de păstrare a documentelor.

La 25 martie 1940 Ioachim Miloia se stinge răpus de boală la vârsta de 43 de ani, în plină maturitate creatoare. Presa vremii deplânge pierderea celui care „a fost unul din acei oameni care lucrează în toate domeniile, până la epuizarea totală a rezistenţei fizice, nu de dragul retribuţiilor, ...nici pentru cucerirea onorurilor...(ci) din plăcerea creatorului şi dintr-un simţ superior, al datoriei de îndeplinit[43].

Teodora Ligia DRĂGHICI

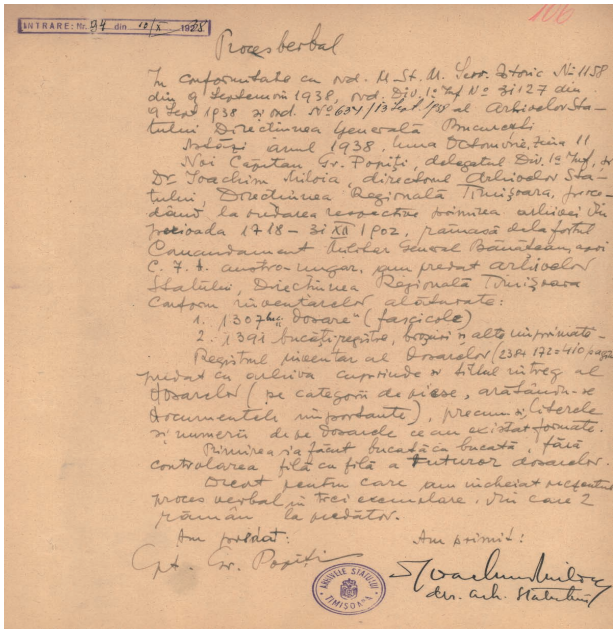

Timişoara - 9 septembrie 1938
Proces verbal de preluare a documentelor fostului Comandament Militar General Bănăţean din perioada 1718 - 1902 de către Dr. Ioachim Miloia - directorul Arhivelor Statului - Direcţia Regională Timişoara

42 Idem, dosar nr.7/1936, fila 60
43 *Ştirea*, Arad, nr. 2322 din 30 III 1940, p. 3.

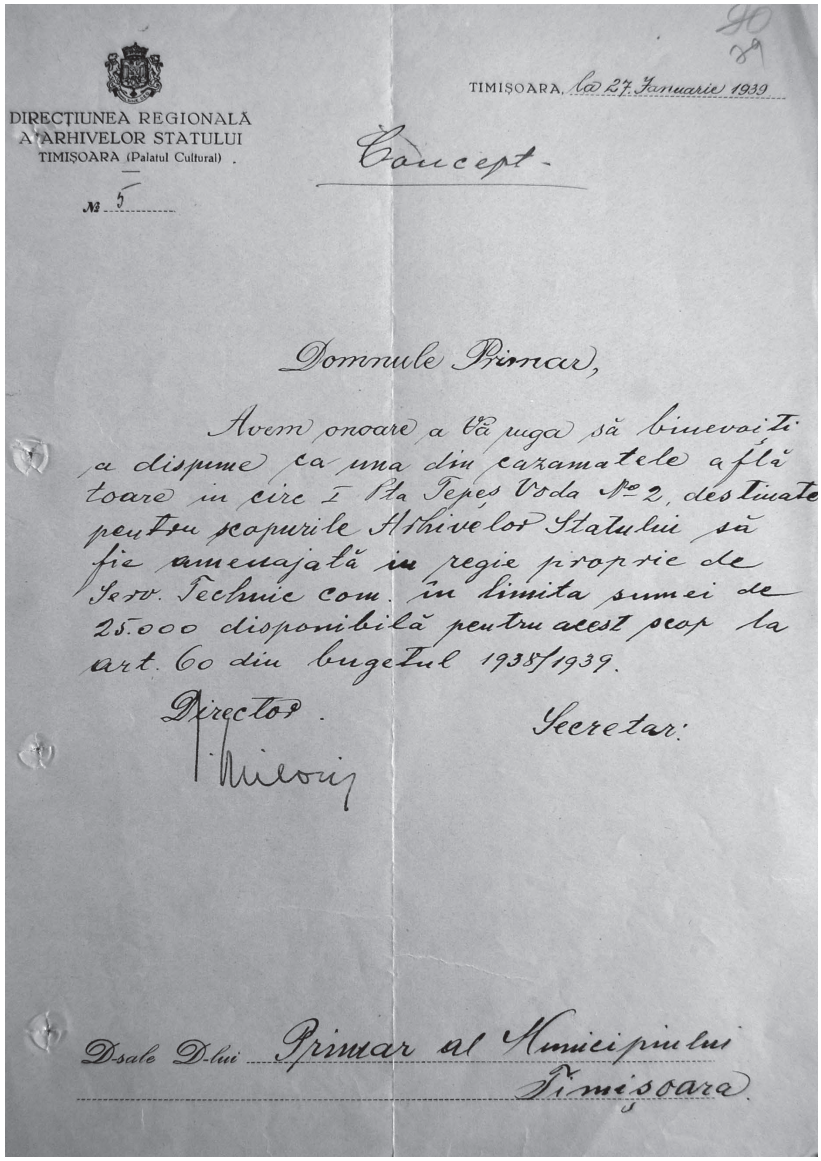

DIRECȚIUNEA REGIONALĂ
A ARHIVELOR STATULUI
TIMIȘOARA (Palatul Cultural)

Nr. 5

TIMIȘOARA, la 27 Ianuarie 1939

Concept.

Domnule Primar,

Avem onoare a vă ruga să binevoiți a dispune ca una din cazamatele aflătoare în cîrc I Str. Țepeș Voda Nr. 2, destinate pentru scopurile Arhivelor Statului să fie amenajată în regie proprie de Serv. Tehnic com. în limita sumei de 25.000 disponibilă pentru acest scop la art. 60 din bugetul 1938/1939.

Director.
I. Miloia

Secretar.

Dsale D-lui Primar al Municipiului Timișoara

Timişoara - 27 ianuarie 1939
Conceptul scrisorii semnate de Ioachim Miloia, adresată primarului municipiului Timişoara prin care solicită ca una din cazematele din oraş să fie amenajată ca depozit de arhivă.

IOAN MIRCEA
(1952-2009)

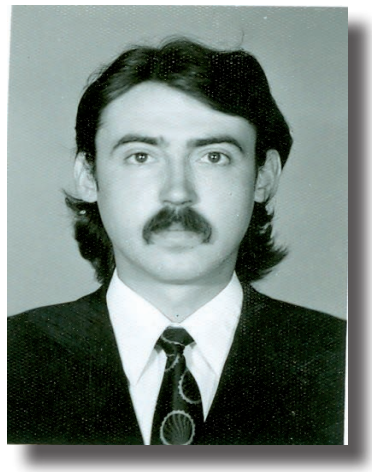

S-a născut în localitatea Vinţul de Jos, judeţul Alba, la 27 iulie 1952, unde a urmat şi şcoala generală. A absolvit liceul „Horea, Cloşca şi Crişan” - secţia clasică, în anul 1971 şi Facultatea de limbi romanice, clasice şi orientale, din cadrul Universităţii Bucureşti, în anul 1975.

După absolvirea facultăţii şi a stagiului militar, profesează o scurtă perioadă de timp (19.02.1976 - 01.01.1977), în cadrul Filialei Arhivelor Statului Timiş, de unde este transferat la Filiala Arhivelor Statului Alba, unde îşi va desfăşura activitatea timp de aproximativ 27 de ani în funcţia de arhivist, referent de specialitate, inspector, consilier, până în anul pensionării pe caz medical, 2005, cu excepţia perioadelor: 01.11.1992 – 06.10.1993, când a fost încadrat prin transfer la Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba-Iulia, în funcţia de lector suplinitor şi 12.10.1993 – 15.12.1993, perioadă în care a activat ca bibliotecar la Biblioteca Batthyaneum.

Anii de activitate desfăşuraţi în cadrul Arhivelor Naţionale au fost marcaţi de efectuarea principalelor operaţii arhivistice, concretizate în fondarea, ordonarea, selecţionarea, pregătirea pentru microfilmare şi fişarea tematică a documentelor, acordarea asistenţei de specialitate la societăţile şi instituţiile existente în raza de competenţă, asigurarea evidenţei fondurilor şi colecţiilor din depozitele repartizate în custodie, dar şi activităţi de depistare de documente importante în vederea organizării de expoziţii, transcrierea şi traducerea documentelor din paleografie latină în vederea valorificării acestora etc.

În cadrul instituţiei a deţinut şi funcţia de preşedinte al comisiei de autorizare a scoaterii temporare peste graniţă a documentelor care fac parte din

Fondul Arhivistic Național al României, secretar al comisiei de evaluare şi achiziții documente, membru al comisiei de selecționare, înlocuitor la comandă în absența directorului şi activități de îndrumare a cercetătorilor la sala de studiu, iar drept recompensă pentru amabilitatea dânsului una din cărțile doamnei Elena Mihu, a fost scrisă în memoria domnului Ioan Mircea „Regretatului cercetător care ne-a ”deschis” arhivele, punându-ne la dispoziție acest valoros tezaur, privind anii 1848-1849”[1].

A fost o persoană meticuloasă, ceea ce a dus şi la nesiguranța în propriile forțe, urmărind în permanență să atingă perfecțiunea, fiind dornic de a împărți şi cu alții cele ştiute de el. Era avid de cunoaştere, iar când i se cerea o părere se documenta, chiar dacă nu era o temă preferată, venind în sprijinul cercetătorilor şi al colegilor.

Om de o sensibilitate aparte, şi-a dedicat o mare parte din timpul său studierii documentelor scrise în paleografie latină, una din activitățile favorite încă din anul de pionierat desfăşurat la filiala din Timiş, după cum reiese din procesul-verbal încheiat în urma analizei activității muncii pe anul 1976, când afirmă că a suferit o mică deziluzie „în sensul că s-a aşteptat să lucreze pe documente în limba latină, ceea ce nu s-a întâmplat şi a trebuit să lucreze pe documente în limba română”[2]. Totuşi, în timp a reuşit parțial să-şi transforme pasiunea în ceva durabil, prin lucrările elaborate, adesea în detrimentul activității de prelucrare arhivistică.

Cei care l-au cunoscut şi care au lucrat cu el pot afirma cu certitudine că domnul Mircea Ioan a fost în primul rând cercetător şi apoi arhivist. Chiar el a afirmat că profesia de arhivist i-a facilitat împlinirea unui deziderat, conturat încă din anii liceului, acela de a utiliza cunoştințele de limbă în tălmăcirea şi investigarea documentelor şi cronicilor scrise în limba latină, surse de informare de prim rang pentru istoriografia românească. A fost un autodidact, completându-şi în permanență cunoştințele de limbă cu cele de paleografie şi istorie prin studiu individual, dar şi prin participarea la cursuri de pregătire profesională, organizate de instituție, acestea fiind obligatorii, printre care se numără: cursul de inițiere în arhivistică (1976-1977) şi de perfecționare în arhivistică (1979, 1989), cursul de paleografie latină cu durata de cinci ani, în perioada 1981-1985 (timp de o lună pe an) şi cursul de inițiere în informatică, în anul 1998.

Arhivistul Ioan Mircea a îmbinat munca de arhivă propriu zisă cu cercetarea, astfel că în urma prelucrării arhivistice a fondurilor şi colecțiilor, în special cele scrise în paleografie latină, a valorificat informațiile depistate prin întocmirea de articole, lucrări prezentate şi dezbătute în cadrul cercurile profesionale organizate de către Arhivele Naționale. De asemenea a fost o personalitate omniprezentă la manifestările

1 Elena Mihu, *UN APEL PENTRU CEI MORȚI. Rapoartele preoților greco-catolici 18488-1849*, Editura Buna Vestire Blaj, 2012.

2 S.J.A.N.Alba - Arhivă, dosar 3/1977, f. 11.

culturale din județ şi nu numai, participând fie cu expuneri şi comunicări, la diverse sesiuni ştiinţifice, fie în calitate de organizator de expoziţii, în special după ieşirea la pensie a domnului Ioan Pleşa, tematica fiind variată: evenimente importante din istoria ţării, aspecte din activitatea unor tipografii, zugravi, călugări, dar în special aspecte din istoria cărţii şi tipografiei româneşti (activitatea tipografiei de la Blaj, circulaţia cărţii vechi şi a tipăriturilor în judeţ etc.).

Amintim aici câteva din lucrările care au fost prezentate de către domnul Ioan Mircea şi soţia sa, doamna Gabriela Mircea, la diverse sesiuni ştiinţifice: „Activitatea tipografiei din Blaj în perioada 1786-1793", în cadrul *Zilelor Academice Clujene,* Cluj Napoca, 21-26 noiembrie 1988; „Mărturii documentare privind vechimea unui monument de artă românească din secolul al XVIII-lea*"*, în cadrul sesiunii *Valori bibliofile din patrimoniul cultural-naţional. Cercetare-valorificare* - Piatra Neamţ, 2-3 iunie 1989; „Mărturii documentare referitoare la relaţiile lui Ioanichie Endredi cu Episcopia greco-catolică şi Tipografia din Blaj (1760-1768")*,* la s*esiunea Filialei Bibliotecii Academiei Române din Cluj Napoca,* 21- 22 noiembrie 1996, „Zestrea de carte a bisericilor parohiale româneşti din fostul protopopiat greco-catolic Turda, în anii 1864-1868", în cadrul *Zilelor academice clujene,* Cluj Napoca, 8-9 iunie 2000, „Mitul lui Traian ca întemeietor de ţară şi neam în conştiinţa de sine a românilor din zona Turdei", în cadrul simpozionului *Traian*, organizat la Alba Iulia, sub egida *Direcţiei pentru cultură şi patrimoniu a judeţului Alba* şi a *Muzeului naţional al Unirii*, în data de 30 ianuarie 2003.

Un „tablou" al cercetătorului a fost conturat de doamna Doina Hendre Biro, care afirmă că studiile scrise de domnul Ioan Mircea „se bazau pe cercetarea aprofundată, în biblioteci şi arhive, pe analiza documentelor până în cel mai mic detaliu.

Ioan Mircea detesta compilaţiile şi procedeul de tip „copy-paste", practicate de mulţi pseudo-cercetători, mai ales după apariţia noilor tehnologii.

Demonstraţie de rigurozitate ştiinţifică, capacitate de a identifica informaţiile inedite şi relevante; pasiune şi entuziasm, pe care ştia să le transmită colaboratorilor şi interlocutorilor săi, uneori cu riscul de a se transforma într-o persoană incomodă: Ioan Mircea"[3].

A plecat prea devreme dintre noi, în 18 august 2009, deşi, după cum afirmă doamna Gabriela Mircea, avea nenumărate proiecte începute, dar cu toate acestea a lăsat în urma sa o bogată activitate publicistică.

Laura Maria OLTEAN

3 Doina Hendre Biro, Restitutio ad Ioannem Mircea*, în Revista Română de Istorie a Cărţii*, anul VI, nr. 6, 2009, p. 88.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. Două incunabule intrate în circuitul ştiinţific, în *Revista Muzeelor şi Monumentelor. Muzee*, 4, 1979, pp. 70-72 (co-autor Eva Mârza)
2. Rationes Typographiae a 1-a Decembris 1807 usque 1-m Maji 1818. Un deceniu de activitate a Tipografiei din Blaj, în *Apulum*, XVIII, Alba-Iulia, 1980, pp. 297-306.
3. Activitatea tipografiei din Blaj în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în *Apulum*, XIX, Alba-Iulia, 1981, pp. 301-309
4. Tipărituri apărute la Blaj în primii 25 de ani de activitate a tipografiei (1747-1771), relevate de un document de epocă, în *Acta Musei Napocensis***,** XIX, Cluj- Napoca, 1982, pp. 687-694
5. Cartea românească şi străină veche din biblioteca Filialei Arhivelor Statului Alba, în *Apulum***,** XXI, Alba-Iulia, 1983, pp. 239- 244 (co-autor Eva Mârza)
6. Valori artistice şi bibliofile menţionate într-un document din anul 1788, în Îndrumător bisericesc, misionar şi patriotic**,** XI, Alba-Iulia,1987, pp. 71-78.
7. File de cronică despre luptele purtate de Iancu de Hunedoara împotriva turcilor pe meleagurile Albei, în Îndrumător bisericesc, misionar şi patriotic**,** Alba-Iulia, XII, 1988, pp. 69-73
8. Cartea românească veche pe meleaguri clujene în anii 1867-1868, în *Biblioteca şi cercetarea***,** XII, Cluj-Napoca, 1988, pp. 215-233
9. Îndrumător în Arhivele Statului Judeţul Alba,volumul I, Bucureşti, 1989 (co-autori Ioan Pleşa, Aurel Băruţă, Liviu Palihovici)
10. Prezenţa cărţii româneşti vechi pe meleaguri transilvane, relevată în documente din anii 1867-1867, în *Sargeţia*, XXI-XXIV, Deva, 1988-1991, pp. 303-345
11. Consemnări despre Cipru în primul atlas modern: "Theatrum orbis terrarum" de Abrahamus Ortelius, în *Biblioteca şi cercetarea*, XVIII, Cluj-Napoca, 1994, pp. 14-22
12. Demersurile prelaţilor români greco-catolici pentru statutul mitropolitan, în *Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca*, XXXV, 1996, pp. 184-208.
13. Contribuţia Mitropolitului Alexandru Sterca Şuluţiu la îmbogăţirea şi dăinuirea patrimoniului spiritual al parohiilor greco-catolice, în *Biblioteca şi cercetarea*, XX, Cluj-Napoca, 1996, p 106- 117
14. *Contribuţii documentare referitoare la tezaurul descoperit la Şimleul Silvaniei în 1797*, în *Apulum*, XXXIII, Alba-Iulia, 1996, p 13-18 (co-autor Viorica Suciu)
15. Un moment marcant al luptelor antiotomane purtate de Iancu de Hunedoara: bătălia de la "Waskapu", în *Discobolul,* II, nr. 2(7), Alba Iulia, 1997, pp. 102-108

16., IOAN MIRCEA, *Din biografia profesională a unui tipograf: ucenicia lui Basiliu Solomon, în anul 1804, la Sibiu*, în **Biblioteca şi cercetarea,** XXI, Cluj-Napoca, 1998, pp. 70-79 (co-autor Gabriela Mircea)

17. Mărturii documentare privind viaţa şi activitatea la Blaj şi Cluj, în anii 1760-1763, a călugărului şi tipografului Ioanichie Endredi*,* în *Bibliotheca Musei Apulensis*, X. *Spiritualitate transilvană şi istorie europeană,* Alba-Iulia, 1999, pp. 198-213(co-autor Gabriela Mircea)

18. Noblețe prin cultură: Ioan Zoba din Vinț, în *Apulum,* XXXVII/ 2, Alba-Iulia, 2000, pp. 11-21 (co-autori Ana Dumitran, Gudor Botond)

19. Consideraţii arhivistice privind prezenţa şi circulaţia exemplarelor "Chiriacodromionului" de Bălgrad din 1699 pe teritoriul judeţului Alba*,* în Îndrumător pastoral, XIX-XX, Alba-Iulia, 1996-2000, pp. 189-196(co-autor Gabriela Mircea)

20. Noblețe prin cultură: Ştefan Stoia din Ciugud, în *Anuarul Institutului de cercetări Socio-Umane "Gheorghe Şincai"*, III-IV, Tîrgu-Mureş, 2000-2001, pp. 365-371(co-autor Ana Dumitran)

21. Patrimoniul spiritual al parohiilor greco-catolice din Transilvania la sfârşitul păstoririi mitropolitului Alexandru Sterca Şuluţiu, în *Sargeţia*, XXX, Deva, 2001-2002, pp. 795-848.

22. Atmosfera locală din timpul răscoalei lui Horea, reflectată de o scrisoare redactată la Alba Iulia, în 15 februarie 1785, în *Sargeţia*, XXX, Deva, 2001-2002, p 311-317(co-autor Gabriela Mircea)

23. Din biografia călugărului bazilitan Iosaphat Devai: implicarea în evenimentele ultimului război ruso-austro-turc al secolului al XVIII-lea (1787- 1792),în *Apulum***,** XXXIX, Alba-Iulia, 2002, pp. 345-355(co-autor Gabriela Mircea)

24. Din istoricul nobleței transilvane. Pe marginea unei diplome nobilitare colective, în *Identitate şi alteritate. Studii de istorie politică şi culturală*, Cluj-Napoca, Presa universitară clujeană, 2002, vol. 3, pp. 220-234 (co-autor Ana Dumitran)

25. Repere arhivistice ale prezenţei tipăriturilor de Bălgrad şi Sebeş, pe teritoriul judeţului Alba, în secolul al XIX-le*a*, în *Patrimonium apulense*, II, Alba-Iulia, 2002, pp. 162- 177(co-autor Gabriela Mircea)

26. Zestrea de carte a fostelor parohii greco-catolice din Sănduleşti şi Copăceni (jud. Cluj), în *Biblioteca şi cercetarea*, Cluj-Napoca, 2003, pp.125-130 (co-autor Gabriela Mircea)

27. Mitul lui Traian ca întemeitor de ţară şi neam în conştiinţa de sine a românilor din zona Turdei, în *Apulum*, XL, Alba Iulia, 2003, p 327-342 (co-autor Gabriela Mircea)

28. Din "raţiunile" tipografiei blăjene: o listă de "percepţiuni" băneşti întocmită în anul 1782, în *Revista română de istoria cărţii*, anul I**,** Bucureşti, 2004, pp. 20-28 (co-autor Gabriela Mircea)

29. *Izvoarele răscoalei lui Horea. Seria A. Diplomataria,* Volumul IX, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj–Napoca, 2004 (co-autori Remus Câmpeanu, Anton Dörner, Ladislau Gyemánt)
30. Zestrea de cărți a bisericii ortodoxe din Mogoş - Micleşti (jud. Alba), în 1872, în *Revista de istorie a cărții*, anul II, Bucureşti, 2005, p.100-105 (co-autor Gabriela Mircea)

REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

UNIVERSITATEA DIN BUCUREŞTI
FACULTATEA DE LIMBI ŞI LITERATURI ROMÂNICE, CLASICE ŞI ORIENTALE

Anul 1975 luna iunie ziua 25
Nr. 660

CERTIFICAT
DE ABSOLVIRE A SEMINARULUI PEDAGOGIC UNIVERSITAR

Se atestă că tov. MIRCEA IOAN
a efectuat practica pedagogică la specialitățile:
LIMBA LATINĂ media 9 (nouă)
media

Se eliberează prezentul certificat în conformitate cu Ordinul Ministrului Educației și Învățămîntului nr. 793 din 29 mai 1971.

DECAN, Prof. dr. Paul Miciău
SECRETAR ŞEF, Corneliu Botiescu

MINISTERUL DE INTERNE
DIRECȚIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI
Centrul de perfecționare a cadrelor

CERTIFICAT

Direcția Generală a Arhivelor Statului atestă prin prezentul certificat că tovarășul (tovarășa) MIRCEA IOAN a urmat cursurile de specializare în Paleografie latină organizate în perioada 1981 – 1985 obținînd calificativul Bine

Prezentul certificat se eliberează în conformitate cu Legea 2/1971 art. 13 și cu Regulamentul de organizare și funcționare al Centrului de perfecționare a cadrelor din sistemul Arhivelor Statului.

DIRECTOR GENERAL
ŞEFUL CENTRULUI DE PERFECȚIONARE,

Nr. 74
Data 09.06.1986

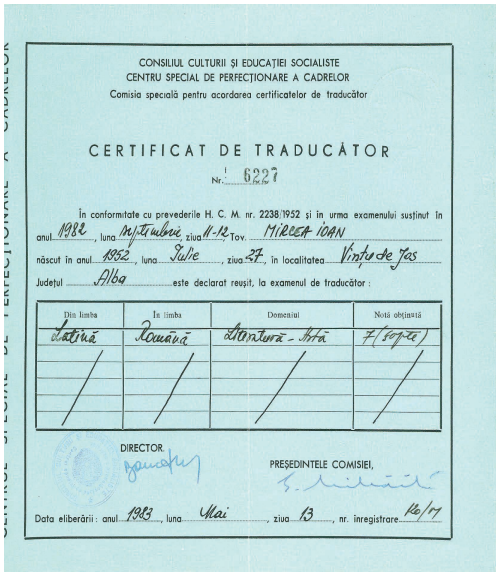

CONSILIUL CULTURII ŞI EDUCAȚIEI SOCIALISTE
CENTRU SPECIAL DE PERFECȚIONARE A CADRELOR
Comisia specială pentru acordarea certificatelor de traducător

CERTIFICAT DE TRADUCĂTOR

Nr. 6227

În conformitate cu prevederile H. C. M. nr. 2238/1952 și în urma examenului susținut în anul 1982, luna septembrie, ziua 11-12 Tov. MIRCEA IOAN
născut în anul 1952, luna Iulie, ziua 27, în localitatea Vințu de Jos
Județul Alba este declarat reușit, la examenul de traducător:

Din limba	În limba	Domeniul	Notă obținută
Latină	Română	Literatură - Artă	7 (șapte)

DIRECTOR
PREŞEDINTELE COMISIEI,

Data eliberării: anul 1983, luna Mai, ziua 13, nr. înregistrare 126/77

Nr. 183506 (Minister)
L. S.

REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA
UNIVERSITATEA DIN BUCUREŞTI
FACULTATEA DE LIMBI ROMÂNICE, CLASICE ŞI ORIENTALE

Semnătura Deținătorului

DIPLOMĂ

În baza hotărîrii Comisiei pentru examenul de diplomă din sesiunea iunie anul 1975
MIRCEA I. IOAN
născut în anul 1952, luna iulie, ziua 27, în localitatea VINȚU DE JOS, județul ALBA,
a obținut
DIPLOMA DE LICENȚĂ în FILOLOGIE
specialitatea LIMBI CLASICE
cu media 10 (ZECE) la examenul de diplomă.
I se eliberează prezenta diplomă pentru a se bucura de toate drepturile acordate de legile în vigoare.

RECTOR, DECAN,
Secretar șef,

Nr. 25506/4.III.1976 (Universitate)
Prezenta diplomă este înscrisă de onoarea de studii.

Împreună cu colegii Băruță Aurel şi Vasile Ionaş

La inaugurarea noii clădiri a Arhivelor din județul Alba - 1982

IULIU MOISIL
(1859 – 1947)

Niciodată în viața mea nu m-am gândit la o distincție așa mare şi nu-mi venea să cred că cea mai mare instituție culturală românească să mă onoreze cu distincția de membru de onoare al ei. Ochii mi s-au umplut de lacrimi şi atunci mi-a trecut prin minte întreaga mea viață de 84 de ani – eu fiind născut la 19 mai 1859 – cu toate zilele bune şi rele, cu luptele de a mă cultiva şi cu suferințele, dar şi cu succesele.

În viața mea n-am avut lăcomia de mărire, nici ambiții de glorie, ci am căutat numai să fac bine oriunde am activat şi să contribuiesc după putință la ridicarea poporului - astfel avea să spună cel care este numit **patriarhul graniței năsăudene**, la alegerea sa ca membru de onoare al Academiei Române, la 24 mai 1943. [1]

Din galeria oamenilor de cultură ai ținutului năsăudean se desprinde personalitatea lui Iuliu Moisil, cu o bogată activitate pe tărâmul didactic, publicistic şi cultural, dar mai ales ca întemeietor de instituții culturale.

Născut în celebra familie Moisil, fiu al vicarului districtului Năsăud, Grigore Moisil, cel care s-a preocupat de îmbunătățirea procesului de învățământ din comunele grănicereşti, Iuliu Moisil a venit în contact din copilărie cu ideile naționale, dar şi cu cele progresiste.

După terminarea liceului, urmează cursurile Universității din Viena, unde frecventează cursurile Politehnicii, dar şi pe cele ale Facultății de Filozofie. Încă din timpul liceului venise în contact cu ideile junimiste, aşa că era normal ca odată ajuns aici, să frecventeze societatea „România Junǎ”. Leagă prietenii ce vor dura întreaga viață cu marele chimist Nicolae Teclu şi cu Ciprian Porumbescu, cel alături de care înființează în cadrul societății, un cerc muzical.

1 Arhivele Naționale Bistrița-Năsăud, fond „Iuliu Moisil”, dos. 203 (în continuare ANBN).

Urmând tradiția învățătorilor ardeleni, în anul 1886, trece în România şi intră în învățământ, predând, până în 1894, la Gimnaziul Real din Slatina. Pregătirea şi formarea pedagogică, moştenirea familială, la care se adaugă elanul tinereții, îşi vor pune amprenta asupra activității didactice a tânărului profesor. Ideile pedagogice ale lui Moisil, pe cât de valoroase, pe atât de actuale, le aplică cu succes prin introducerea în programa şcolară a excursiilor şi experiențelor de laborator şi prin folosirea unor metodici în predare.

Şcoala era slab dotată, astfel că tânărul entuziast va organiza concerte, baluri, seri de poezie pentru strângerea unor fonduri necesare achiziționării materialului didactic.

La Slatina desfăşoară o bogată activitate şi în cadrul societății „Liga pentru cultura poporului român", înființând aici prima secție „provincială" a acesteia, pe care Simion Mehedinți o numeşte "cea mai vioaie din țară„[2]. În cadrul ligii a fost mereu preocupat de soarta românilor ardeleni, publicând în presa germană articole, prin intermediul cumnatului său L. Schwennhagen, favorabile cauzei românilor şi împotriva tendințelor de maghiarizare ale guvernului ungar.

La cererea sa, Iuliu Moisil a fost numit profesor la Gimnaziul din Tg-Jiu, începând cu anul şcolar 1894. O adevărată mişcare culturală este inițiată aici împreună cu refugiatul polonez V. Pola Piekarski, Alexandru Ştefulescu, directorul Şcolii Primare din Tg-Jiu, tipograful Nicu Miloşescu şi inginerul Aurel Diaconoviciu. Era o copie, după cum spunea el, a **Junimii** de la Iaşi. Iuliu Moisil se dovedeşte a fi printre cei mai activi şi mai plini de inițiativă. În acelaşi an a înființat **Muzeul Gorjului**, primul muzeu regional din țară, care avea la început „doar" 9 secții, al căror număr urma să crească. Secția Istorie cuprindea 2.000 de hrisoave vechi, scrise pe hârtie şi 82 de pergamente, precum şi inscripții, stampe, arme. În concepția întemeietorilor muzeului gorjan, acesta trebuia să devină o bază de cercetare ştiințifică pentru studiul multilateral al ținutului.

Împreună cu aceleaşi colectiv va edita revista „Jiul" , al cărei scop era de a reîmprospăta în *mintea conjudeţenilor memoria bărbaţilor iluştri, mulţi pe nedrept uitaţi şi a le arăta cine au fost ei, de a desmormânta din negura uitării comorile tainice de neprețuite amintiri istorice, legende, datine, monumente şi alte bogăţii fără seamăn cu care judeţul Gorj se poate mândri.*

Ca un bun pedagog, Iuliu Moisil îşi dă seama că doar nişte cărțile bune pot da o educație elaborată copiilor şi gândindu-se la acei copii care nu primesc în familie o educație temeinică, editează, în 1895, revista pentru tineret *Amicul Tinerimii*. Revista se bucura de colaborarea unor personalități ale vremii ca: George Coşbuc, Ioan Slavici, Barbu Şt Delavrancea, în ea publicându-se articole de istorie literară, ştiință, noutăți tehnice şi diferite jocuri, având rolul de a da tineretului *o hrană sufletească, de a forma suflete, caractere mai bune şi oameni mai culți.*[3]

2 Idem, dos. 131.

3 Idem, dos. 195.

Din 1895, i s-a încredinţat directoratul Gimnaziului din Tg.-Jiu, unde, la fel ca şi la Slatina, introduce metode didactice moderne de predare, după cum spune chiar el: *cu entuziasmul etăţii, cu dorinţa de a ridica şcoala, cu dragoste nețărmurită de ţară şi neam, am început o activitate şcolară, în conformitate cu ideile şi cunoştinţele ce posedam*".[4] **Regulamentul de ordine**, **disciplină şi igienă** îl dă *pentru ca fiecare elev să cunoască datoriile faţă de şcoală, de ce trebuie să se ferească şi ce trebuie să urmeze*[5]. De asemenea ţinea un **Registru de caracterizare** a elevilor, a introdus ca obiect de studiu gimnastica, oina, convoca şedinţe trimestriale şi întocmea rapoarte anuale privind activitatea gimnaziului. A impus, încă din anul 1895, sărbătorirea zilelor naţionale, fiind uimit că acestea erau *desconsiderate*. La nivel naţional celebrarea sărbătorilor naţionale în şcolile din ţară s-a instituit abia prin **Decretul regal din 24 mai 1897**, de către Spiru Haret.[6]

Una dintre cele mai importante realizări din perioada gorjeană rămâne înfiinţarea, cu ajutorul lui Aurel Diaconovici, a primei **Şcoli de Ceramică** din ţară, unde ţăranii gorjeni îşi trimiteau copii să studieze „taina olăritului", de altfel cu tradiţie în acest colţ de ţară, *în această şcoală am cultivat în special arta noastră populară, atât în ce priveşte forma vaselor, cât şi motivele de ornamentaţie românească*[7]. Aici s-au format şi desăvârşit ca artişti plastici doi profesori aduşi de Iuliu Moisil de la Viena, Ioan Wirnstl şi tânărul Ioan Schmidt, acesta din urmă fiind autorul unor renumite monumente, dintre care cel mai important rămâne cel al lui Eminescu de la Iaşi. Dorinţa lui era să transforme arta meşteşugărească ceramică într-o prosperă industrie, vis împlinit de crearea în perioada interbelică a Întreprinderii Clujene "Iris", după cum avea să mărturisească într-o scrisoare adresată directorului Fabricii de porţelan **-** *Nu pot uita plăcerea ce mi-aţi făcut când ne-am întâlnit în Cluj, comunicându-mi o veche idee şi dorinţă a mea - înfiinţarea unei fabrici de porţelan.*[8]

Pentru culturalizarea ţăranilor a iniţiat, alături de colaboratori, serbările populare şi înfiinţarea bibliotecilor rurale. Serbările populare aveau un prim rol de a culturaliza ţărănimea, prin programele artistice prezentate, dar şi un rol practic fiindcă sumele rezultate din colecte finanţau constituirea bibliotecilor rurale. Prima bibliotecă a fost înfiinţată în 1895, în comuna Bumbeşti, în localul şcolii primare (de la a cărei inaugurare ni se păstrează o fotografie în fondul „Iuliu Moisil").

Imboldul de constituire a societăţilor culturale l-a dat tot Moisil . Între 1898-1902, în Gorj, i-au fiinţă două astfel de societăţi. O societate se numea **Luminare săteanului** cu sediul în Bumbeşti-Jiu, având ca preşedinte pe învăţătorul Gh. Dumitrescu, care la iniţiativa lui Rola Pierkarski scoate revista *Şezătoarea săteanului***.** O a doua societate, „Amicul Poporului", redacta revista cu aceeaşi denumire. În

4 Idem, dos. 185.
5 Ibidem.
6 Ibidem.
7 ANBN, fond „Iuliu Moisil", dos. 195.
8 Idem, dos. 8.

1899 aceste reviste fuzionează sub numele de *Lumina satelor*.[9] Cercurile societăților țineau conferințe, aranjau serbări, se preocupau de popularizarea unor noi metode pedagogice, încurajau învățătorii să publice. Ministrul Instrucțiunii, Constantin Istrati, luând la cunoştință de aceste mişcări, intitulează aceste societăți *cercuri culturale pentru luminarea poporului* şi propune înființarea unor astfel de cercuri în toată țara. Cercurile au adus idei noi în lumea satelor, unde încep să se înființeze cât mai multe cooperative, magazine, se vor folosi semințele selecționate şi pomii altoiți .[10]

În 1897, Iuliu Moisil înființează Banca **Cerbul**, cu sediul în Tg.-Jiu, al cărei preşedinte a fost timp de 5 ani. Lui i se datorează înființarea băncilor populare la sate în Vechiul Regat, având drept model băncile populare din Ardeal. La sfârşitul anului 1901 erau, în județul Gorj, 15 astfel de bănci populare şi altele în formare, deşi începutul a fost greu: *pentru a convinge şi mai mult pe învățători de importanța înființării de bănci populare, în afară de puterea cuvântului, le-am dat să citească ceea ce se scria pe atunci în ziarele din Ardeal, mai ales în „Gazeta Transilvaniei ... Astfel încetul cu încetul a prins şi ideea unei bănci. Din discuțiile des urmate, s-au ales în urmă câțiva dintre cei mai inteligenți şi energici învățători şi cu ardoare pentru chestiile culturale şi economice, cu care am putut în fine pune temelia „Societății de împrumut şi păstrare Cerbul"* [11]. Pe acest principiu, Spiru Haret a dat o lege specială a băncilor populare şi a Casei Centrale, publicată în *Monitorul Oficial* nr. 288 din martie 1903.[12]

În 1906, din cauza unor greutăți apărute, părăseşte Direcția Gimnaziului din Tg-Jiu şi pleacă la Bucureşti, unde îl găsim bibliotecar la **Institutul Geologic din Bucureşti**, iar din 1910, este numit, la recomandarea prietenului său George Coşbuc, director al muzeului şi bibliotecii **Casei Şcolilor**.

Şi aici, cu aceiaşi energie, desfăşoară o activitate de pionierat, preocupându-se de organizarea noii instituții. Înființează, în anul 1911, Biblioteca pentru elevii de curs secundar**,** pentru care tipăreşte două cataloage cu titlurile de cărți şi periodice necesare studiului. Secția de diapozitive o înființează, deoarece acestea sunt *necesare la lecțiile rezumative sau la conferințe cu profesorii sau învățătorii, făcute pentru marele public din oraşe şi sate.*[13] De asemenea duce o campanie de informare a corpului profesoral pentru ceea ce este nou în domeniu, prin conferințe, pliante, dar şi prin *Buletinul Muzeului Pedagogic al Casei Şcolilor*.[14]

9 Idem, dos. 65.
10 Ibidem.
11 Ibidem.
12 Ibidem.
13 Idem, dos.10.
14 Ioan Rusu**, „**Iuliu Moisil", în *Figuri de arhivişti*, Bucureşti, 1971, p. 301.

Ieşind la pensie, în anul 1931, după bogata activitate desfăşurată la Slatina, Tg-Jiu şi Bucureşti, se retrage pe plaiurile natale, la Năsăud, unde desfăşoară în continuare o bogată activitate pe tărâmul culturii.

Datorită conjuncturii politice, românii din ţinutul Năsăudului au manifestat o atitudine mai înţeleaptă faţă de păstrarea arhivelor. În această linie se va înscrie de acum încolo activitatea lui Iuliu Moisil. Încă din 1928 îi scria canonicului Octavian Domide da la Episcopia Unită Cluj: *Arhiva vicarială din Năsăud este într-o rea stare. Seria de vicari ce au urmat după tatăl meu au lăsat-o în părăsire şi dacă nu veţi lua măsuri grabnice, va dispăre - înţeleg partea referitoare la vechime, adică de la început până la 1890. Eu îmi aduc aminte de copil, că erau multe registre vechi şi hârtii, care cuprindeau multe acte relative la istoria Vicariatului şi prin urmare a grănicerilor. Îmi spunea răposatul Născut, că multe registre sunt aruncate în podul casei vicariale. Îţi poţi închipui în ce stare se va fi aflând. Poate se va mai putea salva ceva, dacă veţi lua măsuri foarte grabnice , căci cine ştie ce va fi mai târziu ...*

Dar, iubite nepoate, nu uita arhiva vicarială, salveaz-o căci salvezi o parte – şi poate cea mai frumoasă– din istoria de odinioară a Vicariatului Rodnei şi a grănicerilor.[15]

În aceeaşi idee, Iuliu Moisil înfiinţează, la 2 august 1931, împreună cu Iulian Marţian, Virgil Şotropa, Alexa David şi Artene Mureşan o instituţie care să corespundă năzuinţelor lor şi anume grija pentru trecut, **Muzeul Năsăudean**: *ne-am gândit că ceea ce am adunat în viaţa noastră, cărţi, diferite acte şi documente străine, obiecte de artă bisericească sau de artă populară să nu se piardă după moartea noastră, să le punem laolaltă, să se păstreze pentru viitor şi completându-se mereu de urmaşii noştri să poată fi de folos generaţilor viitoare şi istoriei ţinutului nostru ... Scopul instituţiei este deci de a aduna, de a păstra şi de a mântui de la pieire tot ceea ce priveşte trecutul acestui falnic ţinut şi să fie totodată un moment de pioasă amintire a strămoşilor noştri ...*[16]. Muzeul funcţiona în localul Liceului **George Coşbuc**, spaţiu pus la dispoziţie de către Comisia administrativă a Fondurilor Grănicereşti.

Duce o campanie de informare şi sensibilizare către diferite instituţii şi chiar persoane fizice cu privire la starea arhivelor şi rolul lor, de asemenea continuă campania de adunare a materialului arhivistic şi documentar pentru Muzeul Năsăudean. Multe arhive au fost salvate la insistenţele lui şi anume arhiva Prefecturii, arhiva Judecătoriei din Năsăud, arhiva Judecătoriei din Rodna.

Datorită demersurilor desfăşurate de I. Moisil, Direcţia Generală a Arhivelor Statului a decis înfiinţarea la 10 noiembrie 1937, a Subdirecţiei Arhivelor Statului Năsăud, iar materialul documentar al muzeului năsăudean este donat de cei ce l-au

15 Idem , dos. 8.

16 ANBN, fond *Filiala Arhivelor Statului*, dos. 2

înființat, acestei direcții *pentru ca tot ce am adunat şi aranjat în muzeul nostru, nu se va pierde, ci se va păstra pentru viitor*[17].

Primul director al acestei instituții a fost chiar Iuliu Moisil. Sârguința activității sale va da rezultate pozitive prin salvarea a numeroase arhive ale instituțiilor din județ, dar şi prin numeroasele donații de material documentar depuse la Arhive. Amintim de colecțiile de documente: „Artemiu Alexi", „Florian Porcius", „Ioachim Mureşan".

Entuziasmul de care da dovadă în organizarea noii instituții va fi întrerupt de fatidicul an 1940, fiind acum nevoit să suporte o nouă ocupație străină.

După anul 1945, până la moartea sa (28 ianuarie 1947), deține directoratul Arhivelor din Năsăud, făcând nenumărate demersuri pentru recuperarea Arhivei Oraşului Bistrița, evacuată de armata ungară în timpul ocupației Ardealului de Nord.

Nu pot să nu amintesc şi de bogata activitate pe tărâm științific, lucrările mai importante fiind : "Arta decorativă în ceramica românească„ "Românii Ardeleni din vechiul Regat şi activitatea lor până la Războiul întregirii Neamului„ „Societatea de Împrumut Aurora„ şi cea mai valoroasă dintre ele, „Figurile Grănicereşti„ în care realizează portretele celor mai ilustre personalități ale graniței năsăudene.

Cred că recomandarea de primire în Academia Română, făcută de prof. Dimitrie Gusti, este cea mai potrivită caracterizare a activității celui ce a fost Iuliu Moisil: *Timp de un veac românii din ținutul Năsăudului au fost militarizați, fapt care le-a întărit şi mai mult sentimentul demnității, libertății naționale şi i-a pregătit pentru faptele ce aveau să le poarte mai târziu împotriva guvernelor ungureşti care vor căuta să le răpească drepturile şi să le restrângă libertatea de a se cultiva în spirit național. Din acest mediu a ieşit Iuliu Moisil. Iuliu Moisil a dezvoltat o rodnică activitate ştiințifică şi culturală în special la Târgu-Jiu unde a redactat revista „Gorjul" şi „Amicul Tinerimei, a înființat primele bănci populare şi a organizat prima şcoală de ceramică . Trecând la Bucureşti , Iuliu Moisil a înființat şi a condus Muzeul Pedagogic al Casei Şcolilor. După ce s-a retras în Năsăud, Iuliu Moisil a continuat activitatea culturală prin conferințe publice, articole de ziar şi reviste, prin înființarea Muzeului Grăniceresc şi a Arhivei Năsăudene care a devenit apoi subdirecție a Arhivelor Statului Bucureşti. De asemenea a colaborat foarte activ la „Arhiva Someşană" înființată de Virgil Şotropa. Iuliu Moisil este una din figurile cele mai venerabile şi reprezentative ale Năsăudului Românesc, un adevărat patriarh al graniței năsăudene*.[18]

IULIU MOISIL va rămâne în istorie ca un deschizător de drumuri în multe domenii, multe din inițiativele şi conceptele sale fiind mai târziu oficializate de către diriguitorii statului. În domeniul arhivistic se distinge prin demersurile duse pentru sensibilizarea opiniei publice în ceea ce priveşte rolul arhivei, prin lupta împotriva ignoranței din domeniu, prin concepția înaintată în ceea ce priveşte

17 Idem , dos. 6, f. 34.

18 Dimitrie Gusti, „Iuliu Moisil", în *Plaiuri Năsăudene*, an I , nr. 2-3, p. 3.

păstrarea arhivelor şi predarea lor instituțiilor specializate ale statului, precum şi pentru folosirea ştiințifică a documentelor.

Fondul arhivistic „Iuliu Moisil" este format din documente personale, corespondența cu familia, corespondența cu personalitățile politice, ştiințifice şi culturale. Amintim doar câteva: Nicolae Teclu, Ion Bianu, Nicolae Iorga, I. Vâlsan, B. Şt. Delavrancea, Constantin Moisil, C.D. Fortunescu, S. Mehedinți etc.. Ultima categorie de documente o constituie manuscrisele creatorului de fond.

Activitatea desfăşurată de Iuliu Moisil, aria geografică largă a activității, dar şi corespondența purtată fac ca documentele deținute să constituie o oglindă a epocii în care a trăit. Ele arată caracterul multilateral al activității sale, complexitatea personalității, dar totodată pot oferi informații pentru un istoric, un literat, un muzeograf, un arhivist, un etnograf, un lingvist.

Cornelia VLAŞIN

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ:

CĂRȚI:

1. *Arta decorativă în ceramica românească*, Bucureşti, 1931.
2. *Figuri grănicereşti năsăudene*, vol. I - II, Năsăud,1937, 1939.

STUDII ŞI ARTICOLE:

1. „Amintiri din liceu", în *Arhiva Someşană*, nr. 26, Năsăud, 1939, p. 5-28.
2. „O scrisoare din Roma" (Comunicare), în *Arhiva Someşană*, nr. 24, Năsăud, 1938, p. 197-203.
3. „Prima pagină din istoria băncilor populare din Vechiul Regat. Amintiri de un sfert de veac", în *Convorbiri Literare*, anul LIV, nr.2, Bucureşti, 1922, p. 29.
4. „Românii din Vechiului Regat şi dragostea lor pentru ardeleni", în *Arhiva Someşană*, nr. 15, Năsăud, p. 89-99

Estractulu

Matriculei botezatiiloru a parochiei greco catolice naseudene pagi
tomulu II numerulu curinte 29.

Anulu luna diua nascerei	Anulu luna diua botezului	Numele pruncului botezatu	a botezatului: loculu nascerei	parentii	nanasii	religiunea	numele si conumele preotului botezatoriu	numele si conumele mosiei	rac na
1859 Maiu 19	22.	Iuliu Moisilu	Naseudu Nrulu casei 46.	Grigoriu Moisilu Vicariu cu Iuliana socia sa	Leo Popu majoru in pensiune cu Josefina socia sa	greco catolica	Ioane Lazaru cooperator in Naseudu	Josefa Popu	1

Datu: Naseudu in 1. Augustu 1879.

Extras din Matricola botezaților din Parohia Greco-catolică Năsăud
privind consemnarea naşterii lui Iuliu Moisil;

Casa familiei Moisil (în fotografie: acad. Iuliu Moisil, acad. Constantin Moisil,
prof. Constantin Moisil, acad. Virgil Șotropa);

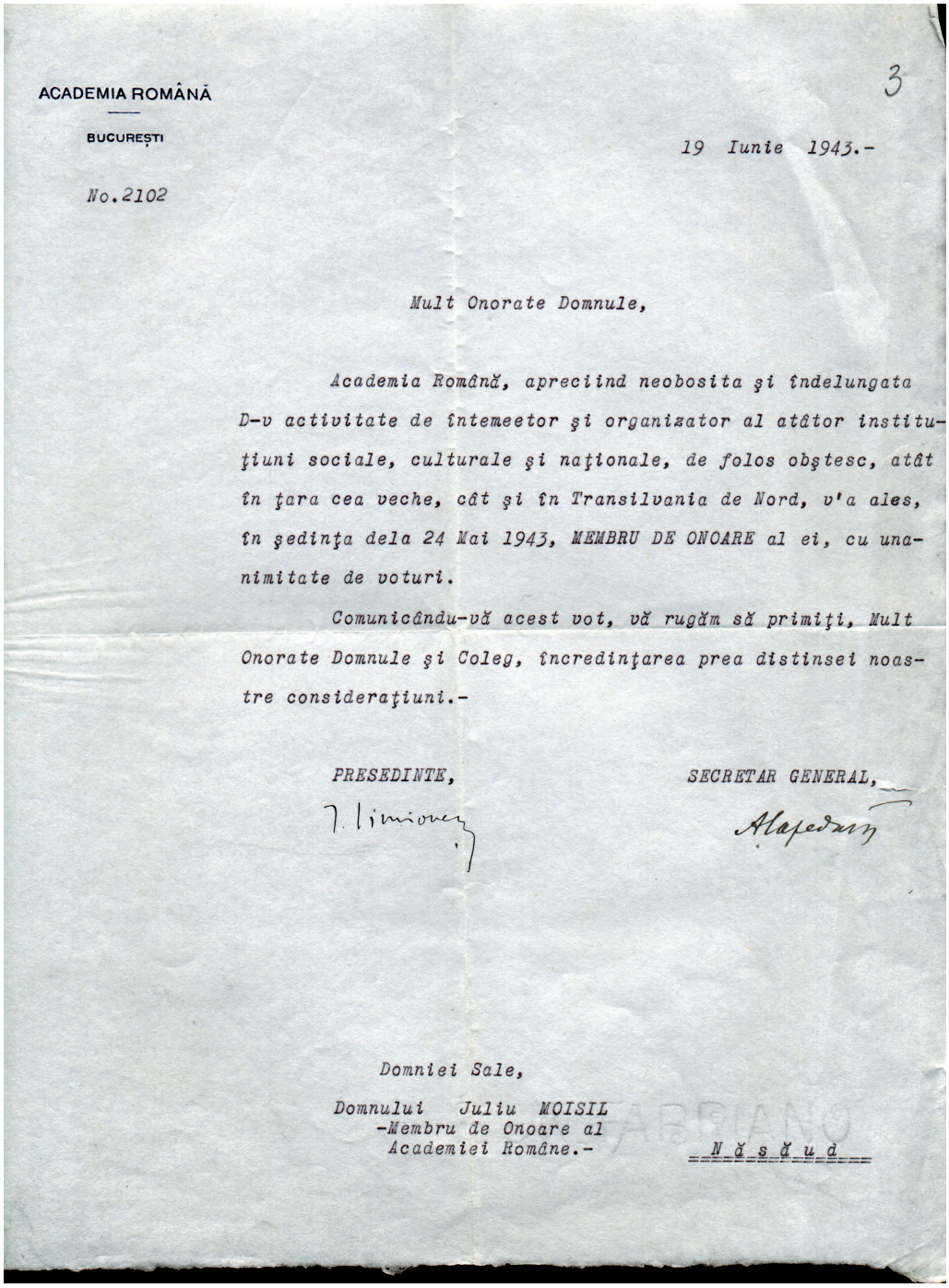

ACADEMIA ROMÂNĂ

BUCUREȘTI

No.2102

3

19 Iunie 1943.-

Mult Onorate Domnule,

Academia Română, apreciind neobosita şi îndelungata D-v activitate de întemeetor şi organizator al atâtor instituţiuni sociale, culturale şi naţionale, de folos obştesc, atât în ţara cea veche, cât şi în Transilvania de Nord, v'a ales, în şedinţa dela 24 Mai 1943, MEMBRU DE ONOARE al ei, cu unanimitate de voturi.

Comunicându-vă acest vot, vă rugăm să primiţi, Mult Onorate Domnule şi Coleg, încredinţarea prea distinsei noastre consideraţiuni.-

PRESEDINTE, SECRETAR GENERAL,

Domniei Sale,

Domnului Juliu MOISIL
-Membru de Onoare al
Academiei Române.-

Năsăud

Adresa Academiei Române privind alegerea ca membru de onoare a lui Iuliu Moisil;

IOAN MOLDOVAN[1]
(1938-1998)

L-am cunoscut pe **IOAN MOLDOVAN** în anul 1990 când la propunerea conducerii Arhivelor Statului[2] am fost transferat în interesul serviciului de la Filiala Arhivelor Statului Harghita din Miercurea Ciuc unde îndeplineam funcția de şef de filială la Filiala Județului Mureş pe aceeaşi funcție.

Era un bărbat de statură medie cu veşnica lui țigară aprinsă în colțul gurii, un om amabil, respectuos, cu nişte ochi iscoditori în spatele ochelarilor săi, se pare cu multe dioptrii.

Am aflat însă din păcate că „motoraşul„ (inima cu alte cuvinte) îi făcea probleme, fiind chiar pensionat pe caz de boală şi care în final a încetat să mai bată la numai 60 de ani.

Am avut în el, în perioada cât am colaborat, un coleg şi un subordonat loial, un om de bună credință, meticulos în tot ceea ce făcea - parcimonios în ale scrisului - dar profund şi documentat în ceea ce a încredințat tiparului.

IOAN MOLDOVAN – Nelu - pentru prieteni - s-a născut la 17 noiembrie 1938 în localitatea Rîciu ca fiu a lui Ioan angajat la Ocolul agricol Rîciu ulterior tehnician agronom la Consiliul Agricol al Regiunii Mureş - Autonomă Maghiară[3] şi al Paulinei Moldovan născută Dobrău.

1 Liviu Boar, Un arhivist mureşean - Ioan Moldovan (1938-1998) în *ACTA BACOVIENSIA - Anuarul Arhivelor Naționale Bacău , V, 2010, p. 553-566* .

2 Director general era în acea vreme profesorul universitar dr.(general în rezervă), Ioan Alexandru Munteanu.

3 „CARACTERIZARE asupra absolventului Moldovan Ion Ion (sic!) din Tg.-Mureş" întocmită de I. Ranca şeful serviciului la data de 17.10.1964, în vederea angajării lui Ioan Moldovan ca arhivist după absolvirea Institutului Pedagogic de 3 ani Tg. – Mureş. Arhiva Serviciului Arhivelor Statului Regiunea Mureş-Autonomă Maghiară, dos. 28/1964, f. 253.

Referitor la parcursul şcolar şi profesional al viitorului arhivist, până la absolvirea Institutului Pedagogic de 3 ani din Tîrgu–Mureş, vom apela la un „Referat" întocmit de către Rectoratul Institutului - Serviciul Personal, la absolvirea acestuia, semnat de către rectorul Ioan Lapohos[4] în care se arăta: *Tov. Moldovan Ioan în anul 1946 a început cursurile şcolii elementare din Rîciu pînă în anul 1950 cînd se transferă la şcoala medie "Papiu Ilarian" din Tg - Mureş, unde a urmat pînă în anul 1955.*

În toamna anului 1955 a intrat în cîmpul munci la IRA 2. din Tg-Mureş ca ucenic lăcătuş, unde a lucrat pînă în toamna anului 1956.

În anul 1957 a fost angajat la ICI Tg-Mureş ca sortator, aicea a lucrat pînă în anul 1959.

În toamna anului 1957 a reînceput să frecventeze cursurile şcolii medii "Papiu Ilarian" Tg-Mureş – secţia serală - terminînd clasa XI-a în anul 1959, cînd şi-a luat şi examenul de maturitate.

În anul şcolar 1959/60 a fost încadrat ca profesor suplinitor la şcoala de 7 ani din comuna Mociu raionul Luduş.

În anul 1960 a fost angajat la AGEVEACOOP Tg-Mureş, ca recepţioner, pînă în anul 1961 cînd a demisionat.

În anul 1961 s-a înscris la Institutul Pedagogic de 3 ani Tg-Mureş, secţia romînă-istorie a facultăţii de filologie, unde în acest an îşi termină studiile.

În cei 3 ani de studii a acordat un interes deosebit pregătirii sale profesionale. La examene şi colocvii a obţinut rezultate foarte bune, fiind considerat un student fruntaş la învăţătură.

Din punct de vedere politic şi ideologic este bine pregătit.

În cadrul org.UTM a avut în permanenţă funcţii de răspundere de care s-a achitat cu cinste.

În anul 1961 s-a înscris la concursul de admitere la Facultatea de Limba Română - Istorie a Institutului Pedagogic de 3 ani din Tîrgu–Mureş, fiind declarat admis. Pe parcursul celor trei ani a obţinut rezultate bune, iar la examenul de stat susţinut în sesiunea din iulie 1964 a obţinut media generală 9.

Preşedintele comisiei de examen a fost istoricul şi criticul literar Gavril Scridon conferenţiar la acea dată la catedra de limba şi literatura română a Institutului Pedagogic din Tîrgu-Mureş. [5]

4 Ioan Lapohos, 1929-2010, rector între anii 1964-1976.

5 Gavril Scridon s-a născut la 16 mai 1922 la Feldru, judeţul Bistriţa-Năsăud. Urmează cursurile Universităţii din Cluj unde îşi susţine doctoratul cu o teză despre George Coşbuc. A fost şef de catedră, apoi decan la Institutul Pedagogic din Tîrgu-Mureş. A lucrat la lectoratele de limbă română de la Universităţile din München şi Budapesta. A fost ales membru al Societăţii de Ungarologie şi membru al Uniunii Scriitorilor Maghiari din Budapesta. A plecat la cele veşnice la 6 septembrie 1996. Cf. Amintiri cu profesorul universitar Gavril Scridon în *Răsunetul - Cotidianul bistriţenilor de pretutindeni* din 18.11.2008

Potrivit foii matricole a fost „repartizat în producţie conform ordinului nr. 1378 – 12-VII-1964 la Şcoala de 8 ani Ibăneşti-Pădure, Rai.(onul) Reghin", însă nu a ocupat postul de profesor, fiind angajat în sistemul Arhivelor Statului.

Iată ce scria Ioan Ranca, viitorul şef al viitorului arhivist, în „CARACTERIZAREA" întocmită în vederea angajării sale ca arhivist:

Moldovan Ion Ion (sic!) a reuşit să absolve cursurile şcolii medii în parte ordinar şi parte la cursul seral obţinând rezultate bune şi foarte bune.

După terminarea şcolii medii a lucrat în producţie până în anul 1961 cînd s-a înscris la Institutul pedagogic de 3 ani din Tg.Mureş, facultatea de română - istorie pe care l-a absolvit în anul 1964 cu calificative de foarte bine (vezi foaia calificativă) inclusiv Examenul de stat.

Din constatările făcute pe teren rezultă că titularul este un element modest, cinstit, corect şi sîrguincios....

Dat fiind faptul că la serviciul nostru există posturi vacante de arhivişti, propunem încadrarea tov. Moldovan Ion Ion într-unul din aceste posturi, cu încadrarea 1050+140 primă M.A.I., începînd cu data de 1 noiembrie 1964[6].

Dosarul de angajare (de cadre, aşa cum era denumit în acea perioadă) a fost înaintat de şeful Serviciului Arhivelor Statului Regiunea Mureş-Autonomă Maghiară la Direcţia Generală a Arhivelor Statului din Bucureşti la data de 17.10.1964, el fiind aprobat, iar prin Ordinul Directorului General al Direcţiei Generale a Arhivelor Statului, Dinu Nicolae, nr. 113 din 01.11.1964 MOLDOVAN Ioan IOAN a fost angajat ca arhivist, poziţia 400 din statul de organizare la Serviciul Arhivelor Statului Regiunea Mureş-Autonomă Maghiară, unde îşi va desfăşura întreaga activitate până la pensionarea definitivă din anul 1993. (În perioada 1990-1993 a fost pensionat medical din cauza problemelor cardiace cu drept de muncă de 4 ore.)

Până la pensionare, arhivistul Ioan Moldovan s-a dedicat cu abnegaţie nobilei meserii de studiere a slovei scrise. A avut în responsabilitate un depozit de arhivă care adăpostea fonduri importante precum Primăria Tîrgu-Mureş (1471-1968), Liceele „Alexandru Papiu Ilarian" şi „Unirea" din Tîrgu-Mureş, „Petru Maior" din Reghin, Şcolile Normale din Reghin şi Tîrgu-Mureş, fonduri ecleziastice (protopopiate şi parohii) ale cultelor care au activat în arealul mureşean.

A efectuat lucrări de inventariere şi de pregătire pentru microfilmare a documentelor, a studiat istoria instituţiilor creatoare de arhivă şi a materializat aceste studii prin întocmirea prezentărilor de fond, incluse ulterior în primul volum al Îndrumătorului arhivistic publicat de arhiviştii mureşeni în anul 1984.

În cadrul învăţământului profesional a participat activ la dezbaterea referatelor profesionale prezentate cu ocazia reuniunilor cercurilor profesionale, elaborând la rândul său referate care au fost apreciate de colegi.[7]

6 *Ibidem.*

7 *Cuvinte şi expresii ieşite din uz întîlnite în documente şi corespondenţele lor în limba*

Între 1965-1969 şi-a completat studiile superioare, absolvind în 1970 cu examen de diplomă (nota 9) Facultatea de Istorie – Filozofie (curs fără frecvență) a Universității „Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca.

În anul 1976, la aceeaşi universitate de prestigiu clujeană, urmează, în perioada aprilie-septembrie, un curs postuniversitar de istorie-arhivistică cu *scoatere din producție* timp de o lună, iar în perioada 1981-1985 am urmat împreună cursul de „Paleografie maghiară", organizat de către Şcoala Națională de Perfecționare Arhivistică din cadrul Arhivelor Statului din Bucureşti, cu convocări anuale de câte o lună, care au avut loc la Braşov, Cluj-Napoca şi Tîrgu-Mureş, curs finalizat cu eliberarea Certificatului care atestă specializarea în paleografia maghiară a absolvenților.

Unul dintre hobby-urile sale era arta fotografică.

La noul sediu al Arhivelor Mureşene inaugurat la 8 decembrie 1978, şi-a amenajat un laborator fotografic dotat la nivelul tehnicii din acea vreme, unde a realizat zeci de reproduceri fotografice după documentele mureşene cu ajutorul cărora au fost organizate o serie de expoziții dedicate unor personalități precum Mihai Viteazul (în fondul Primăria Tg. Mureş aflat în depozitul pe care îl gestiona Ioan Moldovan se află o serie de documente emise din cancelaria lui Mihai Viteazul, unele cu semnătura sa autografă - n.n. L.B.), Horea, Cloşca şi Crişan.

Într-un „CURRICULUM VITAE" autograf întocmit în anii 80 menționa faptul că între 1979-1982 s-a specializat*: în arta fotografică şi lucrări de laborator foto pentru nevoile filialei (expoziții, facsimilare, etc…)-(prin) studiu teoretic şi practic în mod individual din proprie inițiativă, fără scoatere din producție.*

Dar ceea ce surprinde într-adevăr este o altă pasiune pe care a avut-o viitorul arhivist, curmată însă destul de devreme din cauza problemelor cardiace de care suferea, cea a planorismului şi a paraşutismului. În autobiografia întocmită cu ocazia angajării sale ca arhivist scria: *În perioada 1955-1958 am urmat şi cursurile teoretice şi practice de zbor fără motor, paraşutism şi zbor cu motor, organizate în cadrul A.V.S.A.P. Tg.-Mureş obținînd calificările respective.*

Liviu BOAR

---

actuală, Semnificația actuală a unor cuvinte din literatura memorialistică a anului 1848(comentarea unor termeni), Arhiva Comitatului Tîrnava şi Prefectura jud. Tîrnava Mică (prezentare de fond), Categorii de izvoare documentare existente în fondurile filialei Arhivelor Statului Tg.-Mureş privind dezvoltarea industrială a oraşului Tîrgu-Mureş (sec. XV-1848),Tendințe şi încercări de colaborare între revoluționarii români şi maghiari în timpul Revoluției burghezo-democratice din 1848-1849 în Scaunul Mureş, *Documentele create de cultele religioase din păstrarea filialei Mureş*, prezentări de fonduri şi colecții valorificate, aşa cum am arătat, în *Îndrumătorul arhivistic*, precum şi altele aflate în arhiva S.J.A.N.Mureş, nevalorificate, din păcate, prin publicare de către autorul lor.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

STUDII

1. Date demografice privind oraşul Tîrgu Mureş în perioada anilor 1700-1778, în *MARISIA*, nr. X, Tîrgu -Mureş, 1980, p. 141-151

2. Date demografice privind oraşul Tîrgu Mureş în perioada anilor 1784 - 1800*"* în *MARISIA*, nr. XIII-XIV, Tîrgu-Mureş, 1983-1984, p. 177-184

1. Dinamica populației în satele Văii inferioare a Gurghiului, în *SABIN MANUILĂ. Istorie şi demografie*, Cluj-Napoca, 1995, p. 113-126

PUBLICAȚII

1. Îndrumător în Arhivele Statului Județul Mureş, vol. I, Îndrumătoare arhivistice, 19, Bucureşti, 1984, coautor

2. Terezia Loşonți, Ioan Moldovan, *Revoluția de la 1848-1849 în Scaunul Mureş şi împrejurimi,* Editura TIPOMUR, Tîrgu-Mureş, 1999 (postum)

Alături de colegi, de la stânga la dreapta: Al. Pal Antal, Maria Bota, I. Ranca, Al. Cîmpian, V. Grama, I. Moldovan

Ioan Moldovan prezentând o comunicare științifică la sediul Arhivelor din Tîrgu Mureș. De la stânga la dreapta: Mészaros Jozsef bibliotecar, Ioan Ranca, director al Arhivelor Mureşene între 1962-1990, prof. univ. dr. Valeriu Lazăr, prof. Vasile Dragoş

În depozit cu arhivara MARIA BOTA

Profesoara Terezia Losonczi, născută în străbuna vatră românească a Transilvaniei, în comuna Ibănești, jud. Mureș, la 1 ianuarie 1943, s-a format în cultul istoriei neamului și în dorința de a deveni profesor de istorie, pentru a face din „profesie" „Cartea de căpătâi a nației".

Absolventă a facultății de istorie-filosofie de la Universitatea „Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca, are o bogată experiență, de peste trei decenii la catedră, dintre care ultimii 11 ani la Liceul teoretic „Unirea" din Tg.Mureș.

Ca profesor la catedră și-n afara ei s-a dedicat educării generațiilor de elevi în spiritul culturii înaltelor idealuri naționale de UNITATE, LIBERTATE și IUBIRE de PATRIE.

Și această carte este o confirmare care susține cu temei cele de mai sus, prin valoare științifică certă, prin învățămintele oferite generațiilor de azi și de mâine.

Credem că opera unui dascăl își trage seva din trecut, este ancorată în prezent și slujește viitorimii, ceea ce a făcut și profesoara Terezia Losonczi cu har, travaliu și înaltă conștiință profesională.

Conf. univ. ***VASILE DOBRESCU***

Ioan Moldovan s-a născut la 17 nov. 1938 în comuna Răciu, județul Mureș. Urmând cursurile Liceului teoretic „Al. Papiu Ilarian" din Tg. Mureș, descoperă tărâmul fermecat al istoriei și datorită prof. I. Lupșa, cărui discipol a fost.

Și-a urmat vocația absolvind cursurile facultății de istorie-filosofie a Universității „Babeș-Bolyai" din Cluj Napoca și și-a dedicat întreaga viață arhivisticii, fiind mai întâi arhivist, apoi arhivist principal al Arhivelor Statului, Filiala jud. Mureș. S-a specializat în paleografie maghiară, având astfel acces la o serie de documente care i-au relevat adevărata istorie a meleagurilor mureșene unde au conviețuit - uneori pașnic, alteori mai puțin - români și maghiarii.

A publicat studii în „Marisia", anuarul Muzeului Județean Mureș și a fost coautor al „Îndrumătorului Arhivelor Statului, Fil. jud. Mureș", publicat sub egida Arhivelor Statului din București în anul 1984, ghid indispensabil pentru cercetătorul de astăzi al istoriei acestor locuri.

S-a retras discret din activitate din cauza sănătății în anul 1993 și a trecut în cele veșnice în 1998, lăsând proiecte neîmplinite, printre care și această lucrare care vede astăzi lumina tiparului.

Dir. Fil. Arhivelor Statului Tg. Mureș

LIVIU BOAR

I.S.B.N. 973-95334-7-7

Terezia Losonczi Ioan Moldovan

Revoluția de la 1848 - 1849
în Scaunul Mureș și în împrejurimi

Actualul sediu al Arhivelor Naționale Mureş inaugurat în anul 1978

LIVIU MOLDOVAN
(1908-1986)

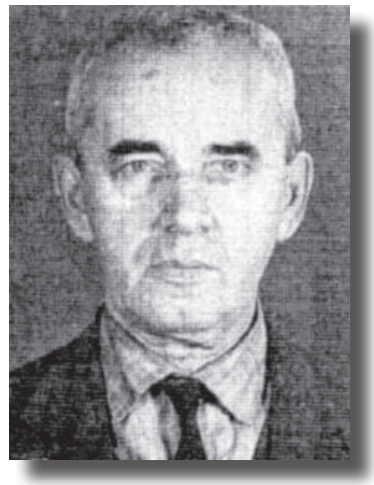

Acest studiu-omagiu a fost prezentat prima dată în anul 2003, în cadrul sesiunii ştiinţifice „Istorici şi istoriografie”, organizată de Universitatea „Petru Maior” din Tg-Mureş şi publicat, ulterior, în „Anuarul Arhivelor Mureşene”.[1] La acea dată, informaţiile legate de omul LIVIU MOLDOVAN, de traseul său personal şi profesional au fost destul de sumare. Din acest motiv revenim asupra subiectului, noi date descoperite în arhive venind să completeze informaţiile biografice ale arhivistului mureşean, rămas în amintirea celor care l-au cunoscut ca profesionist desăvârşit. Sunt cu atât mai preţioase noutăţile aduse prin textul de faţă, cu cât este dificil să reconstitui imaginea unei persoane pe care nu ai cunoscut-o, nu ai avut niciodată ocazia unui dialog şi nu ai la îndemână decât o listă de lucrări publicate şi memoria celor care l-au avut coleg.

S-a născut la 7 mai 1908, în comuna Teaca, judeţul Bistriţa-Năsăud, fiind primul născut dintre cei doi fii ai familiei Moldovan, Simion (din Delureni) şi Sofia (din Frunzeni). A primit la naştere numele de IOAN-LIVIU. Diploma de licenţă, asupra căreia vom reveni, ne dezvăluie apartenenţa sa la cultul greco-catolic. Potrivit unei autobiografii din 1954[2], tatăl său a fost mic meseriaş (cizmar). Acesta, la un moment dat, când copiii încă îi erau mici, s-a mutat în Reghin. Viitorul arhivist va urma aici şcoala primară, apoi pe cea secundară şi parţial studiile liceale, absolvite la Bistriţa. Începând cu anul 1927, a devenit student la Facultatea de Litere şi Filozofie din cadrul Universităţii Regale „Ferdinand I” din Cluj. Diploma de licenţă i se eliberează la 30 iunie 1932, pentru specializarea „Filologia modernă.”[3]

1 *Anuarul Arhivelor Mureşene,* III/2004, p. 331-342.

2 Autobiografie 1954.

3 Autobiografie 1961; într-o micro-biografie semnată de regretatul profesor mureşean,

În mod firesc, a devenit profesor, ocupând catedra de la Gimnaziul Romano-Catolic din Jimbolia,[4] devenită Şcoala Medie de Băieți (1932-1941). Prin demisia înaintată în vara anului 1941, părăseşte cariera profesorală, angajându-se ca funcționar în cadrul Institutului Central de Statistică, aici activând până în anul 1952. Timp de aproape un deceniu a îndeplinit funcția de cenzor de plasă, apoi cea de controlor statistic județean în Bucureşti, Cahul şi Buzău.[5] Într-o altă declarație afirmă că a urmat un curs de cenzor statistic şi astfel „am îndrăgit lucrările statistice", ceea ce explică preocupările de mai târziu, concretizate în studii publicate asupra cărora ne vom opri mai jos. Timp de un an (1941/1942) a fost recenzor pe teren, efectuând lucrări de inventariere a clădirilor şi de recenzare a populației în Cernăuți, comunele Orăşeni şi Osehlib (azi în Ucraina), apoi în Basarabia şi Transnistria. Aceste detalii sunt completate de o mărturisire ce se încadra perfect momentului la care o făcea (1952): „am învățat să apreciez poporul rusesc care se prezenta cu totul altfel de cum ne era nouă descris înainte". În 1944, în contextul războiului şi a retragerii trupelor româneşti de dincolo de Prut, s-a întors în Muntenia, fiind trimis în județul Buzău în calitate de controlor statistic. Profitând de faptul că ştia bine limba maghiară, în 1945 a obținut transferul pe aceeaşi funcție în județul Mureş. Stabilit la Tg-Mureş, a fost unul dintre fondatorii filialei Institutului de Statistică.[6]

În acelaşi oraş şi-a întemeiat propria familie, căsătorindu-se cu Pascu Rozalia, văduvă şi mamă a doi copii ce depăşiseră majoratul, de profesie soră medicală. Împreună au avut o fetiță. Se pare că a evitat viața politică de orice fel, astfel că, în 1961, se declara „fără partid", dar, conform cutumelor vremii: „[eu] sprijin din toate puterile programul P.R.M.-ului".[7]

În 1952 a activat pentru scurt timp la Baza de Recepționare a Produselor Agricole din Tg-Mureş,[8] apoi la Întreprinderea pentru valorificarea Semințelor Agricole din aceeaşi localitate. [9]

Îşi începe cariera de arhivist la 1 mai 1953, când este angajat la Serviciul Regional Mureş al Arhivelor Statului, instituție înființată cu doi ani înainte. Decizia de angajare poartă data de 5 mai 1953.[10] Astfel a intrat în familia arhiviştilor mureşeni. Între 1 iunie – 1 septembrie 1959 a fost chiar şef delegat al arhivelor mureşene.[11] Va rămâne slujitor al acestei instituții până la pensionarea

Grigore Ploeşteanu, se menționează, eronat, că a absolvit Facultatea de Litere şi Istorie Cluj (vezi Grigore Ploeşteanu, Modest printre semeni în *Vatra*, X, nr. 9, 20 septembrie 1980).

4 A.N. Mureş, fond „Arhiva direcției", 1952.

5 Autobiografie 1954: într-un document similar din 1961, susține că a îndeplinit aceleaşi sarcini şi în Jimbolia.

6 Gr. Ploeşteanu, loc. cit.

7 Autobiografie 1961.

8 A.N. Mureş, fond „Arhiva direcției", 1953.

9 Autobiografie 1961.

10 A.N. Mureş, fond „Arhiva direcției", 1952.

11 A.N. Mureş, fond „Arhiva direcției", 1959.

sa în anul 1969, fiind reangajat în anul următor cu ½ normă până în 1972. Profesionalismul dovedit a determinat conducerea centrală a Arhivelor Statului din Bucureşti să accepte cooptarea lui în aceeaşi instituţie ca zilier până în 1986.[12] Probabil că această decizie a fost luată şi pentru că era un poliglot recunoscut, ştiind bine limbile maghiară, germană, dar şi rusă, franceză şi italiană. La acestea se adăuga latina pe care o preda colegilor din sistem în 1954, dar şi ceha.[13] Într-o caracterizare din 1970 se menționa „o sinceră şi îndreptățită satisfacție" a colegilor la reangajarea sa, acordându-i-se calificativul „f. bine" pentru „lucrările de bună calitate ca urmare a bogatelor şi nedezmințitelor cunoştințe profesionale", dar şi pentru „solicitudine rar întâlnită față de muncă". Din documente rezultă şi că a avut gradul de sublocotenent în rezervă, fiind decorat cu medalia „A XXV-a aniversare a Eliberării Patriei ." Ne oprim aici cu biografia personală, pentru a ne apleca asupra contribuțiilor istoriografice semnate de Liviu Moldovan.

Primele sale studii date publicității poartă amprenta activității în domeniul statisticii. Axate pe problematica demografiei istorice, sursa de inspirație au reprezentat-o conscripțiile şi recensământurile populației din Transilvania. Aceste operațiuni ample de recenzare au fost analizate de autor din punctul de vedere al scopului lor, al modului de organizare şi desfăşurare, subliniind minusurile şi plusurile constatate.

Astfel, în 1965 introduce în circuitul ştiințific *Instrucțiunile în limba română date în 1785 pentru conscripția populației din Transilvania.*[14] În preambul sunt publicate documentele premergătoare conscripției iozefine, toate traduse de Liviu Moldovan din limba germană.[15] În continuare se face o aplecată analiză a metodelor de recenzare utilizate de autoritățile implicate, sunt prezentate comisiile de recensământ constituite şi tipul de formulare utilizate. Pentru o mai largă înțelegere a semnificației acestei importante acțiuni de la sfârşit de secol XVIII, se efectuează o pertinentă comparație cu alte conscripții din aceeaşi epocă. Sunt remarcate elementele de progres (înregistrarea întregii populații, deci şi a nobilimii, folosirea unor formulare tip etc.), consecințele imediate ale acțiunii (introducerea numerelor de casă, întocmirea de registre de populație pentru fiecare localitate). Totodată sunt subliniate şi aspecte regresive: lipsa de interes a autorităților pentru informațiile referitoare la pregătirea şcolară, limba maternă, starea materială a populației din Transilvania. Liviu Moldovan va reveni asupra subiectului câțiva ani

12 Informații furnizate de foştii lui colegi, d-nii Pál Antal Sándor şi Viorel Grama, cărora le mulțumim.

13 Potrivit informațiilor primite de la d-l Pál Antal Sándor.

14 *Revista de Statistică*, 1965, 14, nr. 9, p. 57-69.

15 Este vorba de Scrisoarea împăratului Iosif II către cancelarul Eszterházi, datată 1 mai 1784, în care sunt aduse argumente privind necesitatea efectuării recensământului, şi două ordine referitoare la aceeaşi problemă, către Guberniul Transilvaniei (1 iulie 1784), respectiv de la Consiliul de Război către Comandamentul suprem al armatei transilvănene (1 august 1784).

mai târziu, accentul fiind pus pe analiza rezultatelor obținute în cadrul conscrierii demografice.[16]

La sesiunea de comunicări organizată de Direcția Generală a Arhivelor Statului în anul 1969 își va manifesta interesul pentru aceeași tematică, prezentând referatul *Conscripții și recensăminte de populație din Transilvania și importanța lor documentară*. Ulterior, acesta a fost publicat într-un volum dedicat evenimentului amintit.[17] Atenția s-a concentrat asupra tipurilor de conscripții (militare, urbariale, confesionale), dar și asupra celor șapte recensăminte oficiale organizate în secolele XVIII-XIX. Cititorul află informații interesante despre scopul fiecărei conscripții, despre metodele de organizare, despre formularele folosite și factorii perturbatori care au influențat rezultatele. Se fac aprecieri în privința progreselor înregistrate, de la un recensământ la altul, în procedura de colectare și centralizare a datelor. Din textul publicat pot fi cunoscute cele mai importante conscripții păstrate în arhivele din Tîrgu-Mureș, apreciate ca adevărate „monumente naționale" pentru cercetarea științifică. Cu titlu puțin modificat – *Conscripții și recensăminte în Transilvania (secolele XVII-XIX). Metodologie și valoare documentară*[18] – tema va fi reluată, dar de data aceasta vorbește filologul. El va explica, pertinent și pe înțelesul tuturor celor interesați, termenii mai puțin cunoscuți descoperiți în acest gen de documente.

Din aceeași gamă istoriografică face parte și materialul *Conscripțiile urbariale mureșene din anul 1785*, elaborat în colaborare cu Ioan Pop și publicat în periodicul *Marisia*.[19] Sunt aduse în fața lectorului alte documente inedite. Remarcabilă rămâne traducerea unui chestionar din latină. Accentul este pus pe prezentarea caracteristicilor externe ale documentelor, respectiv pe descifrarea filigranelor de pe suportul de hârtie și, din nou, explicarea termenilor arhaici întâlniți. A fost aleasă o metodă eficientă de publicare – pe coloane – ceea ce a permis să vadă lumina tiparului conscripțiile a 29 de localități din jurul orașului Tîrgu-Mureș, între care se numără și cea din Șăușa,[20*] considerată un „monument" al limbii române.

Continuându-și pasiunea pentru demografia istorică, Liviu Moldovan va cerceta registrele parohiale de stare civilă strânse în colecție la filiala Mureș a Arhivelor Statului. Concluziile le va grupa în trei studii ce vor apare pe rând. Primul a fost cel intitulat *Registrele confesionale din Transilvania dintre 1607 și 1942*,[21] apărut în 1969. Autorul scrie despre scopul ce a determinat crearea acestor

16 *Populație și societate – Studii de demografie istorică*, III/1977, p. 41/50.

17 *Culegere de referate, Sesiunea 1969*, București, Direcția Generală a Arhivelor Statului, 1971, p. 163-176.

18 *Revista de Statistică*, 1970, 19, nr. 8, p. 86-92.

19 *Marisia*, Muzeul Județean de Istorie Tîrgu-Mureș, V/1975, p. 113-162, VI/1976, p. 167-224.

20 * Șăușa = comună în județul Mureș, la 20 km. de Tîrgu-Mureș.

21 *Din istoria statisticii românești*, București, Direcția Centrală de Statistică, 1969, p. 273-

registre, modificarea titulaturii lor de-a lungul timpului, modul de completare şi interesul acordat de autorități acestui tip de evidențe. Este subliniată importanța istorică a registrelor confesionale, care nu reprezintă doar o sursă de informații demografice. În paginile acestei categorii de documente au fost consemnate circularele şi dispozițiile primite de preoți de la autoritățile laice sau religioase, liste nominale ale membrilor clerului, corpului învățătoresc, ca şi tabele cu elevii; la acestea se adaugă însemnări referitoare la evenimentele importante petrecute în satele respective. Pe drept cuvânt, registrele parohiale sunt privite ca importante surse pentru o cercetare toponimică/onomastică/lingvistică. Se menționează cele mai vechi registre de acest tip păstrate în arhivele mureşene. Un număr de 13 anexe exemplifică diferite modele de rubricatură întâlnite în aceste evidențe, ca şi textele mărturisitoare aparținând unora dintre preoți.

Va scrie din nou despre registrele parohiale – *Registrele parohiale de stare civilă. Izvoare demografice*.[22] Titlul dezvăluie de la început scopul urmărit – demonstrarea valorii acestor piese arhivistice pentru studiile de demografie. De data aceasta se insistă asupra conținutului şi formatului registrelor folosite în parohiile transilvănene, în intervalul secolelor XVII-XIX. Sunt înşirate categoriile acestor tipuri de evidențe specifice confesiunilor (de stare civilă, de bună învoire, destinate înregistrării circularelor etc.) şi ceea ce au caracteristic. Este evidențiată importanța lor în epocă în cazul efectuării recensămintelor, dar şi pentru cei ce studiază evoluția demografică în spațiul intracarpatic, stratificarea socială, economică, culturală etc.

Studiul *Înregistrarea de către biserici a botezaților, cununaților şi înmormântărilor în țările române în secolele XVIII-XIX*[23] reprezintă o concluzie a cercetărilor efectuate asupra registrelor parohiale. Liviu Moldovan realizează o interesantă analiză comparativă a acestora în cele trei provincii româneşti. Se fac precizării referitoare la diferențele notabile între aceste categorii de documente folosite în Transilvania, Țara Românească şi Moldova: conținut, caractere externe, modalități de control folosite de autoritățile laice sau religioase asupra ținerii evidențelor de acest gen. În context, se fac trimiteri la reglementările oficiale în domeniu, vizând completarea registrelor în cele trei tertorii româneşti, insistându-se şi aici asupra similitudinilor şi deosebirilor de ordin legislativ. În încheiere, autorul subliniază din nou valoarea deosebită a registrelor parohiale ca instrumente de lucru pentru recensămintele din epoca respectivă, dar şi ca izvoare prețioase în elaborarea unor lucrări ştiințifice. Consideră absolut necesară îndreptarea cercetării spre registrele parohiale create în perioada pre-statistică. Studiul rămâne unul de valoare, având la bază, alături de documente, şi o bogată bibliografie, publicată într-o listă la sfârşitul textului. Lucrarea se remarcă printr-un stil clar, concis şi uşor de înțeles chiar şi pentru nespecialişti.

296.

22 *Populație şi societate – Studii de demografie istorică*, II/1977, p. 41-50.

23 *Populație şi societate – Studii de demografie istorică*, IV/1980, p. 137-142.

Un recensământ al populației românești din fostul Scaun al Giurgeului, efectuat de autorități, va fi introdus în circuitul științific în anul 1977, sub titlul *O conscripție necunoscută de la 1748*.[24] În preambul este remarcat progresul în metoda de recenzare, deosebită de cea folosită în epocă; conscrierea s-a efectuat pe localități şi nu pe protopopiate, cum se proceda de obicei. Un alt element modernizator este considerat utilizarea tabelelor şi rubricilor. Din analiza antroponimelor se emit concluzii privind răspândirea românilor, minoritari în zonă, şi procentul lor în totalul populației. Ineditul document este publicat integral. Singurul minus al articolului îl reprezintă abaterea de la regula publicării documentelor: s-a ales metoda „românizării" numelor celor conscrişi la mijloc de veac XVIII, în loc ca transcrierea să fie una tip „oglindă", ceea ce poate duce la concluzii eronate, în lipsa altor informații complementare.

Un interes deosebit a demonstrat Liviu Moldovan pentru recensământul de la mijlocul secolului XIX din Transilvania. Concluziile la care a ajuns în urma analizei acestei ample operațiuni de recenzare le găsim sub titlul *Recensământul populației transilvănene din 1850-1851*.[25] Studiul se deschide cu o prezentare a contextului social, economic şi politic din spațiul intracarpatic existent după revoluția de la 1848-1849 şi a dorinței autorităților statale de a reorganiza armata. Aceasta din urmă a fost factorul determinant al organizării recensământului. Formația de statistician al arhivistului mureşean se manifestă prin opiniile exprimate în legătură cu instrucțiunile trimise în teritoriu în vederea viitoarei acțiuni de conscriere, cu modul de constituire a comisiilor de recensământ, cu formularele folosite şi rubricile acestora, în sfârşit, cu procedura concretă de recenzare. Astfel, faptul că numai pentru persoanele recrutabile se înregistrează vârsta exactă demonstrează caracterul fundamental militar al acestei conscripții. Inedite la momentul apariției studiului sunt rezultatele acestui recensământ, preluate de autor din publicațiile austriece de limbă germană din Austria şi traduse în limba română, facilitând astfel accesul cercetătorilor români la aceste date puțin cunoscute până atunci.

O altă categorie de studii au fost dedicate de Liviu Moldovan istoriei instituționale. Punctul de plecare îl reprezintă, firesc, documentele de arhivă. Scriind despre *Instanțele de carte funciară şi arhivele lor*[26], semnatarul studiului face un interesant excurs istoric în legislația inițială de organizare a acestui tip de instituție în Transilvania şi Ungaria, în procesul de organizare a Cărții Funciare în perioada interbelică şi postbelică, cu precizarea principiilor şi atribuțiilor acesteia. Cea mai importantă chestiune este înregistrarea în cărțile funciare având ca punct de plecare imobilele şi nu persoanele. Sunt amintite unele tipuri speciale de cărți funciare (miniere etc.) folosite în anumite perioade. Afirmația finală privind originea „burgheză" a instanțelor de Carte Funciară corelată cu momentul apariției studiului

24 *Apulum*, XV/1977, p. 335-354; studiul a fost publicat în colaborare cu I. Ranca.
25 *Marisia*, XI-XII/1981-1982, p. 127-143.
26 *Revista Arhivelor*, 2/1964, p. 3-31.

– anul 1964 – când trebuiau găsite metode care să evite cenzurarea unor astfel de teme istoriografice.

Din acelaşi registru tematic face parte şi studiul *Din istoria cancelariei oraşului Tîrgu-Mureş*, publicat în 1969.[27] Punctul de interes îl reprezintă conducerea administrativă a cetăţii din vechiul Novum Forum Siculorum. Începutul acestei instituţii îl plasează la sfârşitul secolului XVIII şi primul sfert al secolului XIX. Aflăm detalii interesante despre evoluţia cronologică a cancelariei, atribuţiile acesteia, angajaţii săi şi responsabilităţile fiecăruia dintre ei. Firesc, având în vedere cine este autorul, mai multe amănunte se dau în legătură cu organizarea oficiului de arhivă şi cu explicarea sistemului de ordonare şi prelucrare a arhivei documentare în baza unor instrucţiuni din 1818. Se adaugă informaţii despre criteriile de constituire a indexurilor alfabetice şi modul în care ele pot fi utilizate de cercetători. O anexă cuprinzând instrucţiunile de la început de secol XIX, traduse în limba română, completează articolul ce poate fi încadrat atât în rândul contribuţiilor istoriografice, cât şi al celor de strictă specialitate în arhivistică.

Liviu Moldovan a avut o contribuţie istoriografică inedită prin tema abordată în *Tabla regească din Transilvania*[28], instanţă de origine medievală, cu sediul la Sibiu, la Mediaş, apoi, din 1754, la Tîrgu-Mureş, până la desfiinţare în 1890. Pe baza arhivei cercetate este reconstituită activitatea acestui for judecătoresc suprem, competenţele, criteriile de selecţie a celor angajaţi, responsabilităţile funcţionarilor de la Tabla Regească, genul de procese judecate, legislaţia juridică din diferite perioade de funcţionare. Filolog de formaţie, autorul nu ezită să explice terminologia latinească şi titulaturile diverselor organe judecătoreşti. Lista bibliografică consultată de autor este una impresionată, incluzând legile şi instrucţiunile publicate în epocă, în limba latină şi maghiară, precum şi fondul documentar păstrat în depozitele din Tîrgu-Mureş.

Rezultatul editorial al colaborării cu unul dintre colegii săi, Pál-Antal Sándor, cu titlul „Organizarea teritorial-administrativă la secui în secolul XVI", s-a constituit într-un capitol al volumului colectiv *Răscoala secuilor de la 1595-1596*[29] Subiectul este evident – specificul organizării comunităţilor secuieşti, în speţă autonomia. Deosebit de interesante sunt informaţiile privind sistemul juridic al acestei forme de organizare, dregătoriile alcătuitoare şi atribuţiile fiecăreia. În final facem cunoştinţă cu modul de organizare şi conducere în satul secuiesc şi competenţele fiecărui organism diriguitor (adunarea obştească, judele, juraţii).

Prelucrarea diferitelor fonduri documentare, i-a prilejuit lui Liviu Moldovan să se aplece asupra unei alte tematici: legăturile Ardealului cu Ţara Românească şi Moldova de-a lungul timpului.

27 *Revista Arhivelor*, 1/1969, p. 33-41.

28 *Idem*, 2/1975, p. 197-201.

29 *Răscoala secuilor din 1595-1596. Antecedente, desfăşurare şi urmări*, Bucureşti, Editura Kriterion, 1979, 247 p.

Mai multe acte de la început de secol XIX, referitoare la transhumanța păstorilor ardeleni în Țara Românească, depistate în fondul *Primăria Tîrgu-Mureş*, seria *Acta politica*[30*] au fost valorificate în *Situația oierilor români transilvăneni în Țara Românească pe timpul lui Ioan Caragea (1812-1818)*.[31] Informațiilor inedite le-a fost alăturată o bogată bibliografie. Documentul necunoscut îl reprezintă hotărârea domnitorului din 1815 prin care păstorii români veniți de dincolo de Carpați se bucurau de anumite beneficii. Respectiva decizie, publicată în întregime în anexă, este o traducere realizată de semnatarul articolului, după o copie redactată în limba maghiară, a cărei cotă arhivistică este precizată pentru cei interesați.

În alte două articole abordează problema migrației românilor în spațiul extra-carpatic în secolul al XVIII-lea. Un document păstrat în fondul *Comitatul Târnava*[32**] face obiectul textului intitulat *O încercare de fugă în Moldova în 1763 a unor iobagi români din Pintic şi din alte sate româneşti ale județului Bistrița-Năsăud.*[33] Tabla Regească din Cojocna consemna motivele care au determinat încercarea nereuşită de emigrare a acelor români. Documentul este publicat şi în original, în limba latină, şi în traducere, completat cu explicații pertinente ale termenilor mai puțin sau deloc cunoscuți. Al doilea articol – *Audieri de martori privitoare la fuga în Moldova a unor iobagi români din satul Corneşti, comitatul Târnava, în anul 1767* – aduce în spațiul istoriografic o altă piesă arhivistică necunoscută – o emigrare, de data aceasta reuşită, în Moldova.[34] Întrebările puse unor martori şi răspunsurile acestora legate de plecarea dincolo de Carpați a două familii Damian, cu tot cu fiii lor, la care se adaugă informații de ordin demografic, premergătoare şi ulterioare evenimentului, aduc mai aproape de noi atmosfera încărcată a acelor ani, când unii – românii ardeleni – vroiau să scape din chingile strânse ale iobăgiei, iar alții – autorități şi stăpâni de pământ – doreau cu orice preț să împiedice emigrația clandestină, atât de păgubitoare pentru bogații vremii. Concluzia autorului este dovedită de însuşi textul publicat – fugarii şi-au atins scopul, s-au eliberat.

Liviu Moldovan a profitat de acordul obținut din partea conducerii Arhivelor Statului de a efectua cercetări în arhivele din Ungaria. Scopul – depistarea unor documente privind răscoala lui Horea – a fost atins. Rapoartele referitoare la acest eveniment, trimise de Halmágyi István, fost secretar gubernial, asesor la Tabla Regească, jude suprem al Scaunului Mureş şi prefect al comitatului Trei Scaune au fost publicate în mai multe numere ale revistei *Vatra,* într-un serial intitulat simplu *Despre începuturile răscoalei lui Horea*.[35] Respectivele comori arhivistice au fost traduse din limbile maghiară, latină şi germană, demonstrând încă o dată

30 * A.N. Mureş, fond nr. 9.

31 *Marisia* IX/1979, p. 237-245; articol scris împreună cu Viorel Grama.

32 ** A.N. Mureş, fond nr. 82.

33 *Marisia*, X/1980, p. 133-139.

34 în vol. *Ştefan Meteş la 86 de ani*, Cluj-Napoca, 1977, p. 291-294.

35 *Vatra*, 10/1984, p. 163 B, 11/1984, p. 164 B, 1/1985, p. 168 D, 2/1985, p. 167 B.

poliglotismul arhivistului mureşean. Faptele relatate de amintitul raportor au avut loc în comitatul Târnava; se adaugă şi constatări privind impactul negativ asupra lucrărilor agricole din comitatul Alba, cauzat de plecarea unor întregi sate iobăgeşti la Alba-Iulia pentru a se înscrie în regimentele de grăniceri. Era vara anului 1784. O serie de acte sunt relevante pentru conflictul izbucnit între contele Lázár József şi iobagii lui din comitatul Alba de Jos, a cărui soluționare se căuta în instanță. Respectându-se regulile ştiințifice de publicare, documentele sunt însoțite, fiecare, de un regest cuprinzător.

Legat de acelaşi răsunător eveniment istoric – „horiada" transilvană – va publica, împreună cu Ioan Ranca, un alt studiu care tratează ecoul mişcării în centrul şi răsăritul Transilvaniei.[36] Informațiile sunt preluate din fondurile *Documente Horea*[37*], *Scaunul Mureş*[38**] şi *Primăria Tîrgu-Mureş*, păstrate în arhivele mureşene şi privesc încercările nereuşite ale sătenilor din amintitele zone de a se ridica împotriva stăpânilor după modelul moților lui Horea, atitudinea nobilimii refugiate între zidurile cetății din Tîrgu-Mureş etc. Citatele, extrasele şi reproducerile integrale ale unor documente confirmă pe deplin concluzia exprimată în final – răscoala lui Horea nu a cuprins aceste părți răsăritene şi centrale ale Transilvaniei, măsurile luate de autorități fiind eficiente. Comandamentele ideologice ale vremii îşi fac simțită prezența în scrierea acestei lucrări – interpretarea unor citate s-a realizat „în lumina învățăturii marxiste". Făcând abstracție de această scădere, importante rămân sursele documentare inedite puse la dispoziția celor interesați, contribuții esențiale la completarea istoriografiei acestei tulburătoare revolte sociale. Dintre acestea menționăm „Protocolul de şedință pe anul 1785 a Tablei continue a comitatului Târnava".

În seria *Acte juridice* a fondului documentar *Primăria Tîrgu-Mureş*, Liviu Moldovan a descoperit documente necunoscute despre binecunoscutul Gheorghe Şincai. Le va publica în acelaşi periodic mureşean, în cadrul rubricii „Documentele continuității" sub titluri simple şi edificatoare - *Gheorghe Şincai*[39], respectiv *Procesul Şincai*[40]. În primul caz este vorba de actele procesului în care Gheorghe Şincai a fost acuzat de complot şi instigare la răzvrătire contra episcopului greco-catolic Ioan Bob, proces desfăşurat între anii 1794-1795, mai întâi la Aiud, unde Şincai a şi fost încarcerat, apoi la Tabla Regească din Tîrgu-Mureş. Astfel poate fi citită audierea lui Şincai în calitate de acuzat, declarațiile unor martori citați etc. Ca de atâtea ori, cititorul este ajutat cu explicarea unor expresii şi termeni ieşiți de mult din uz. În al doilea caz avem de-a face cu o altă acțiune judiciară care l-a avut

36 Contribuții privind răspândirea răscoalei lui Horea în partea centrală şi răsăriteană a Transilvaniei, în *Studii – Revista de Istorie*, 2/1968, p. 273-288.

37 * A.N. Mureş, serie a fondului „Scaunul Mureş".

38 ** Idem, fond nr. 23.

39 *Vatra*, 2/1979, p. 9.

40 *Vatra*, 9/1980, p. 114/D, 6/1981, p. 128 B, 123 D, 7/1981, p. 7, 11/1981, p. 128 A

ca parte pe marcantul reprezentant al „Școlii Ardelene”. De data aceasta el a fost acuzatorul, reclamându-l pe hangiul Lajos Pfennigsdorf şi pe soția acestuia, Maria Hantzi din Tg-Mureş, legat de dispariția unor galbeni.[41] Șincai poposise în 1795 la ei, timp în care i-ar fi dispărut banii. Procesul a durat trei ani, fiind câştigat de pârâți. Între documentele publicate integral se numără audierea martorilor, pledoaria avocatului acuzării şi sentința dată în 1799.

Date noi despre două personalități implicate în revoluția de la 1848-1849, Constantin Romanu-Vivu şi Vasile Pop, aduce Liviu Moldovan. O serie de documente inedite alcătuiesc studiul *Viața şi activitatea lui Constantin Romanu-Vivu. Noi documente (1848-1849)*.[42] Acestea acoperă perioada în care Romanu-Vivu a activat la comanda Legiunii XII, dislocată lângă Tg-Mureş. Este vorba de ordinul dat de el prin care numeşte doi tribuni în eparhia Luduş şi transmite instrucțiunile pentru recrutarea voluntarilor, şi dispoziția dată de judele regal al Scaunului Mureş de ducere a tribunului la Cluj pentru a fi judecat. Alte opt documente traduse din maghiară şi germană reflectă sfârşitul tragic al tribunului din Nazna – *Un martir mureşean, Vasile Pop*. Colecția de acte care văd lumina tiparului sunt rezultatul colaborării arhivistului mureşean cu regretatul profesor şi istoric, Grigore Ploeşteanu.[43]

Deşi orientarea istoriografică cenzura încercările istoricilor de a face cunoscute personalitățile provenite din rândul clerului român, în special al celui greco-catolic, Liviu Moldovan a avut curajul de a scrie despre protopopul de Tîrgu-Mureş, Elie Câmpeanu. Intenția autorului a fost mascată de un titlul cuminte – *Societatea de istorie, arheologie şi etnografie din județul Mureş (1924-1941). Date biografice despre Elie Câmpeanu, unul dintre întemeietorii ei*.[44] Sunt aduse la lumină documente „ascunse” în fondul personal „Elie Câmpeanu”[45]. Îl descoperim pe acest înalt ierarh ca om al bisericii, al şcolii, al culturii, dar şi ca luptător pentru drepturile ardelenilor români, voluntar în armata română din prima conflagrație mondială. În acelaşi timp avem în față şi o secvență de istorie instituțională – crearea precursoarei viitoarelor muzee – societatea menționată în titlu, fiind activă în perioada 1924-1941.

O latură mai puțin cunoscută a marcantei personalități ardelene, Ioan Rațiu – aceea de avocat – este subiectul din *Dr. Ion Rațiu, apărătorul țăranilor din Toplița*.[46] Se reproduc integral actele acțiunii juridice în care memorandistul i-a reprezentat în fața instanțelor, între anii 1852 şi 1865, pe românii toplițeni aflați în conflict

41 *Vatra*, 5/1978, p. 7, 9, 15, 6/1978, p. 14, 7/1978, p. 9, 8/1978, p. 10.

42 *File de istorie – Muzeul Județean Bistrița-Năsăud*, 4/1976, p. 359-384 ; în colaborare cu Ioan Pop.

43 *Marisia*, X/1980, p. 229-244.

44 *Marisia*, VI/1976, p. 489-505.

45 A.N. Mureş, fond nr. 152, inv. 18.

46 *Potaissa*, II/1980, p. 239-243.

cu foştii stăpâni, pentru folosirea unor păduri şi păşuni. Documentele se găsesc în arhivele mureşene, în fondul *Comitatul Turda, Cercul de Sus*.

În continuare vom prezenta contribuțiile lui Liviu Moldovan în domeniul istoriografiei locale.

Despre revolta țăranilor din Saschiz împotriva autorităților din Sighişoara la sfârşitul secolului XVII a adunat date şi fapte subsumate titlului *Răscoala țăranilor din Saschiz (1673-1678)*.[47] Traduse din originalul german, citatele reproduse evidențiază motivul, etapele şi finalul acestui eveniment, ca şi urmările lui.

Căutător în arhivele bistrițene, arhivistul tîrgumureşean a găsit noi informații legate de momentul paşoptist aşa cum s-a petrecut la Reghin. Pe baza acestora a dat publicității două articole: *Oraşul Reghin după revoluția de la 1849-1849*[48] şi *Grănicerii năsăudeni la Reghin după revoluția de la 1848-1849*.[49] Ele conturează imaginea economică, socială şi evenimențială a urbei de pe Mureş şi a localităților din jur după trecerea valului revoluționar postpaşoptist. În anexa celui de al doilea text, scris în colaborare cu Ioan Pop, sunt reproduse în întregime şase documente traduse din germană, majoritatea fiind rapoarte ale comandantului grănicerilor sosiți în Reghin.

Pe aceeaşi coordonată a istoriei zonale se înscriu *Conscripții urbariale mureşene din anul 1785 (I)* şi *Procesul urbarial al comunei Răstolița din anii 1868-1869*.[50] Este vorba de noi valori documentare ce îmbogățesc cunoaşterea trecutului acestei regiuni centrale a Transilvaniei: 12 recensăminte din perioada iozefină, respectiv acte referitoare la neînțelegerile dintre țăranii din Răstolița şi baronul Kemény, legate de dreptul de folosință a unei păduri, neînțelegeri ajunse în fața autorităților judecătoreşti ale timpului. Utile sunt şi precizările privind funcționarea unor instituții cu atribuții în a împărți dreptatea în epocă.

Un alt eveniment cu ecouri zonale este povestit în *Frământări sociale în Monor după desființarea graniței militare (1851-1852)*.[51] Pierderea drepturilor avute de foştii grăniceri au produs tensiuni la mijlocul secolului XIX, consemnate de autoritățile vremii. Datele au fost adunate din arhivele din Cluj şi Bistrița, prețioase fiind ineditele publicate: petiția monorenilor şi un ordin imperial din 1841 prin care se acorda acestora dreptul de târg.

Zece documente din secolul XVI referitoare la cnejii din zona Beiuşului în variantă originală (maghiară), fără traducere au fost publicate în 1960.[52] Conştient probabil de insuficienta cunoaştere a paleografiei, Liviu Moldovan nu riscă traducerea textelor.

47 *Acta Musei Napocensis*, XI/1974, p. 199-213; articol scris în colaborare cu Ioan Pop.
48 *Vatra*, 4/1974, p. 5.
49 *Arhiva Someşană*, 3/1975, p. 111-123.
50 *Marisia*, 5/1975, pp. 113-161, 173-180; în colaborare cu Ioan Pop.
51 *File de Istorie – Muzeul de Istorie Bistrița*, 3/1974, p. 249-261.
52 *Revista Arhivelor*, 2/1960, p. 248-261.

În rândul premierelor istoriografice se numără şi actele procesului intentat unei presupuse vrăjitoare din Tîrgu-Mureş, Farkas Borbála, în 1752.[53] De data aceasta documentele sunt traduse din maghiară şi latină: actul acuzării, audierile de martori. Originalitatea acestui articol, în afara surselor documentare, o dau şi notele însoțitoare care se doresc explicative pentru unele simptome şi manifestări descoperite în texte, în baza sugestiilor date de regretatul medic mureşean, Liviu Popovici. Tematica vrăjitoriei va fi reluată şi cercetată aprofundat şi de alți istorici, dar Liviu Moldovan a fost primul care a studiat acest aspect întunecat al istoriei medievale.

O scrisoare trimisă de împăratul Napoleon unui sighişorean, Michael Melas, general al armatei austriece este dată publicității în *Vatra.* Cei doi s-au cunoscut în timpul luptei franco-austriece de la Marengo (1800). Impresionat de curajul lui Melas, Napoleon îi trimitea destinatarului epistolei sale o sabie, în semn de admirație, exprimându-şi speranța că cele două țări vor ajunge la pace.[54] Din preambul aflăm că sighişoreanul Melas a ocupat înalte funcții militare, a fost înnobilat şi decorat, fiind apreciat de sighişoreni, dar şi de autoritățile imperiale.

Profesionistul în tainele arhivisticii s-a manifestat şi prin câteva publicații de specialitate O interesantă prezentare de fond face în *Colecția de documente feudale a bibliotecii Teleki-Bolyai din Tîrgu-Mureş*,[55] demonstrând valoarea deosebită a acestei colecții pentru cunoaşterea trecutului Transilvaniei. Îşi argumentează opinia cu rezumatele unor documente din colecția respectivă, cu trimitere la Tîrgu-Mureş, la răscoala lui Gaspar Békés, la personalități importante ale spațiului intracarpatic etc. Pe aceeaşi linie, dar de istorie arhivistică, se înscrie *Un vechi regulament de selecționare a arhivelor județene*,[56] fiind vorba de procedura amintitei operațiuni la început de secol XX. În sfârşit, portretul unuia dintre cei mai importanți directori ai Arhivelor Statului, Constantin Moisil, este creionat în articolul „*Constantin Moisil (1876-1958) şi acțiunea sa pentru înființarea unei subdirecții regionale a Arhivelor Statului la Tîrgu-Mureş*."[57] Grație unei consistente fişe bio-bibliografice şi a traseului profesional, cunoaştem demersurile acestui recunoscut specialist al arhivisticii româneşti de a deschide o instituție a arhivelor la Tîrgu-Mureş. În acest sens sunt publicate două adrese ale Primăriei Tîrgu-Mureş către Constantin Moisil, referitoare la situația arhivelor oraşului, respectiv a județului. Dorința directorului de la Bucureşti va deveni realitate abia în 1951, când îşi va începe existența Serviciul regional Mureş al Arhivelor Statului.

Formația anterioară de statistician nu putea să nu se reflecte în preocupările istoricului arhivist. Dovada o reprezintă analiza statistică a conținutului unui

53 *Vatra*, 6/1977, p. 6, 7/1977, p. 6, 8/1977, p. 7.
54 *Vatra*, 11/1981, p. 128 D.
55 *Revista Arhivelor*, 1/1971, p. 69-82.
56 *Vatra*, 1/1986, p. 178 C, 2/1986, p. 179 D, 3/1986, p. 180 C
57 *Marisia*, 7/1977, p. 304-314; coautor Viorel Grama.

document de la 1784 – *O evaluare a recoltei agricole de acum aproape două sute de ani*.[58] În anexe sunt reproduse şase piese documentare, în forma originală şi în traducere.

Poliglot şi talentat traducător, Liviu Moldovan a publicat în limba română pasaje definitorii din lucrarea lui Auguste de Gerando, *Transilvania şi locuitorii ei*,[59] apărută prima dată în 1845, în limba franceză, apoi în germană, în anul următor. Francez de origine, stabilit în Transilvania, a efectuat numeroase călătorii în acest spațiu intracarpatic, cunoscându-i în mod direct pe românii ardeleni ale căror obiceiuri, credințe, viață cotidiană etc. le-a considerat meritorii a fi descrise, ceea ce a şi făcut. Unul dintre fragmente se referă la considerațiile lui Auguste de Gerando privind tăblițele cerate de la Roşia Montană, apreciate de ardeleanul prin adopție ca autentice, datate în perioada romană.[60]

Acelaşi demers ştiințific a fost aplicat impresiilor de călătorie întreprinsă de germanul Rudolf Bergner, spre sfârşitul secolului XIX, în aceeaşi provincie aparținând imperiului austro-ungar. Jurnalul călătorului a fost dat publicității cu titlul *Transilvania, o prezentare a țării şi locuitorilor lor* (1884). L. Moldovan a adus în fața publicului fragmente în limba română, în cadrul a trei articole: *Rudolf Bergner despre românii din Transilvania*[61], *Vizita lui Rudolf Bergner la Blaj*[62] şi *Vizita lui Rudolf Bergner la Vidra*[63].

Arhivistul a folosit şi informațiile adunate în urma cercetării fondului personal „Elie Câmpeanu" pentru a clarifica problema provenienței unei vechi cărți româneşti din Biblioteca Academiei Române. În articolul *Despre proveniența în Biblioteca Academiei RSR a Psaltirii slavo-române de la* 1577[64] demonstrează că exemplarul bibliofil respectiv provine din comuna Voşlobeni (azi jud Harghita), aşa cum rezultă din corespondența purtată de fostul protopop Elie Câmpeanu cu Ioan Micu Moldovan.

Oarecum neaşteptat, Liviu Moldovan a fost impresionat de lucrările de avangardă ale lui Hermann Oberth privind zborurile în univers. Acestuia îi va dedica articolul *Hermann Oberth, părintele erei cosmice*[65], omagiindu-i personalitatea şi scrierile.

Singurul compromis făcut pretențiilor istoriografice comuniste datează din 1961 – *Dezvoltarea cooperației meşteşugăreşti în Regiunea Mureş Autonomă*

58 *Revista de Statistică*, 10/1966, p. 56-60.
59 *Vatra*, 1/1982, p. 2, 2/1982, p. 3, 3/1982, p. 2, 4/1982, p. 2, 5/1982, p. 2, 6/1982, p. 4, 7/1982, p. 4, 8/1982, p. 2, 10/1982, p. 2, 12/1982, p. 4, 1/1983, p. 142 B, 3/1984, p. 156 B.
60 *Marisia*, XIII-XIV/1983-1984, p. 231-244.
61 *Vatra*, 1/1986, p. 178 C, 2/1986, p. 179 D, 3/1986, p. 180 C
62 *Vatra***,** 10/1985**,** p. 175 D.
63 *Vatra*, 12/1985, p. 177 D.
64 *Vatra*, 9/1980.
65 *Vatra***,** 9/1983, p. 3.

Maghiară oglindită în arhiva Uniunii Regionale a Cooperaţiilor Meşteşugărească (sic!).[66] Problematica abordată, termenii, exprimarea şi concluziile nu seamănă cu nimic din ceea ce a scris Liviu Moldovan până atunci. „Accidentul" publicistic trebuie legat strict de contextul istoric al momentului.

Ultima contribuţie despre care avem cunoştinţă este recenzia cărţii lui Ioan-Silviu Nistor, *Contribuţii mureşene la Marea Unire din 1918*[67], apărută în 1981. Aprecierile aparţin fără discuţie arhivistului-istoric. Acesta susţine, pe drept cuvânt, că valoarea produsului editorial în discuţie este sporită informaţiile furnizate de documentele de arhivă cercetate de autor.

Chiar dacă nu putem vorbi de conturarea unei anumite concepţii istorice, de o **Opera Magna**, de studiul aprofundat al unui eveniment sau al unei anumite epoci, articolele şi studiile publicate de Liviu Moldovan au fost dedicate, cu precădere, istoriei româneşti medievale şi moderne cu trimitere la Transilvania. Remarcabilă rămâne dorinţa lui manifestă de a face cunoscută „comoara" scrisă păstrată în depozitele de arhivă. Comentariile referitoare la diferite evenimente sau procese istorice au fost inspirate exclusiv de documente, dovedindu-se un acerb şi onest admirator al zeiţei Clio. Traducerile sale au sprijinit din plin cercetările altor pasionaţi de descifrarea şi scrierea istoriei provinciei româneşti străjuită de Carpaţi.

Profesor şi statistician, şi-a împlinit destinul devenind arhivist. Nu a rămas un simplu „şoarece de arhivă" anonim. Cea mai reuşită caracterizare a celui ce a fost slujitor al arhivelor mureşene o găsim într-un articol omagial semnat de profesorul Grigore Ploeşteanu – *Modest printre semeni*.[68] Credem că tocmai această modestie, floare rară în oricare epocă, i-a limitat lui Liviu Moldovan afirmarea deplină, prin publicaţii mai consistente şi de mai largă respiraţie. Dar nu poate fi negată contribuţia lui istoriografică, plasându-se, pe drept cuvânt, ca arhivist între istorici şi ca istoric între arhivişti.

Milandolina-Beatrice DOBOZI

66 *Vatra*, 1/1982, p. 2: co-autor Ioan Furnea.
67 *Vatra*, 1/1982, p. 2.
68 *Vatra*, 9/1980.

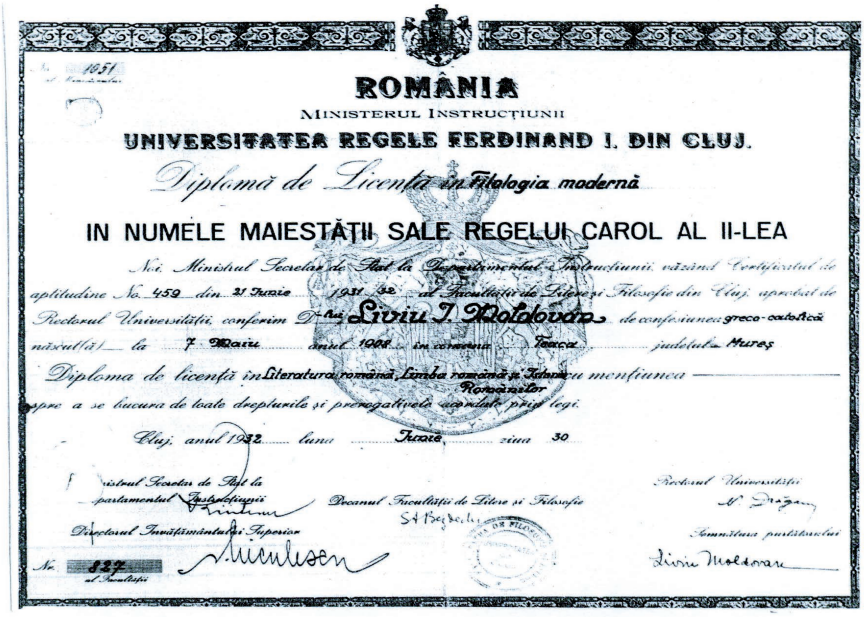

No. 1051

ROMÂNIA

MINISTERUL INSTRUCȚIUNII

UNIVERSITATEA REGELE FERDINAND I. DIN CLUJ.

Diplomă de Licență în Filologia modernă

IN NUMELE MAIESTĂȚII SALE REGELUI CAROL AL II-LEA

Noi, Ministrul Secretar de Stat la Departamentul Instrucțiunii, văzând Certificatul de aptitudine No. 459 din 21 Iunie 1931/32 al Facultății de Litere și Filosofie din Cluj, aprobat de Rectorul Universității, conferim D-lui Liviu I. Moldovan de confesiunea greco-catolică născut(ă) la 7 Maiu anul 1908 în comuna Teaca județul Mureș

Diploma de licență în Literatura română, Limba română și Istoricu mențiunea Românilor

spre a se bucura de toate drepturile și prerogativele acordate prin legi.

Cluj, anul 1932 luna Iunie ziua 30

Ministrul Secretar de Stat la Departamentul Instrucțiunii

Decanul Facultății de Litere și Filosofie

Rectorul Universității

Directorul Învățământului Superior

Semnătura purtătorului

Nr. 827 al Facultății

Liviu Moldovan

Diploma de licență în Literatura Română emisă de Universitatea "Regele Ferdinand I." din Cluj pentru Liviu Moldovan la 30 iunie 1932

Cursurile de arhivari din Tîrgu-Mureş, sept.-oct. 1962
În centru Ioan Ranca şi Liviu Moldovan

TIBERIU MOȚ
(1929-1993)

Despre acest arhivist şi cercetător pasionat care şi-a dedicat mai mult de 30 de ani de carieră arhivelor din vestul României, legându-şi în final numele de Arhivele din Timiş[1], s-a scris puțin având în vedere realizările pe care le-a înfăptuit atât ca arhivist, cât şi ca şef de structură județeană. Fără a avea pretenția de a analiza toate realizările lui Tiberiu Moț, de altfel acest studiu nici nu îşi propune acest obiectiv, am considerat necesar să punctez numai unele aspecte ale activității lui, pornind de la construcția sediului instituției în timpul mandatului său de şef al filialei Arhivelor Statului Timiş, preluarea de documente care fac astăzi parte din Fondul Arhivistic Național, prelucrarea arhivistică a fondurilor şi colecțiilor scrise cu precădere în paleografie gotică şi nu în ultimul rând, depistarea de documente referitoare la istoriografia României în Arhivele din Viena.

Înainte de a trece la prezentarea principalelor direcții care i-au marcat activitatea în interiorul instituției Arhivelor, aş dori să menționez succint câteva date cu caracter biografic. S-a născut la 19 septembrie 1929 în Timişoara, cartierul Ronaț, unde a urmat şcoala primară şi gimnaziul. Tot în Timişoara a absolvit prestigiosul liceu „C. D. Loga”. După absolvirea Facultății de Istorie din cadrul Universității de la Cluj a fost numit preparator. După doi ani, în anul 1953 revine la Timişoara şi lucrează ca muzeograf la Muzeul Regional al Banatului până la sfârşitul anului 1955. De la începutul lunii ianurie 1956 şi până la 15 decembrie 1957 este angajat şef de laborator pentru ştiințe politice la Institutul Politehnic Timişoara.

1 Annemaria Czernák , *Tiberiu Moț – Portret de arhivist (1929 - 1993*), mss. Acest referat a fost prezentat la Cercul profesional al arhiviştilor, organizat de Direcția Județeană Arad a Arhivelor Naționale în anul 2006, vezi şi Raul Ionuț Rus - „Câteva gânduri despre Tiberiu Moț (1929-1993)” în: Administrație românească arădeană, Studii şi comunicări din Banat - Crişana, Volumul X, Coordonatori: Doru Sinaci, Emil Arbonie, Vasile Goldiş University PRESS, Arad, 2015, p.633-640.

Începând din decembrie 1957, a fost încadrat arhivist la Direcția Arhivelor de Stat, Serviciul Regional Timiș, pentru ca din 15 octombrie 1958 să fie numit șef de filială la Arhivele de Stat Arad, Regiunea Timiș. Timp de doi ani, din aprilie 1966 și până în aprile 1968 este șef de serviciu regional la Oradea[2].

În anul 1968, după pensionarea lui Alexandru Corui[3], Tiberiu Moț a fost numit șef de filială categoria I la Arhivele Statului din județul Timiș, funcție pe care o va ocupa timp de peste două decenii. LaTimișoara, s-a confruntat cu o problemă care a marcat evoluția acestei instituții încă de la începuturi, nefiind rezolvată nici până astăzi la parametrii optimi și anume problema spațiului pentru depozitare. De altfel și pentru predecesorii lui Tiberiu Moț acest inconvenient a reprezentat un laitmotiv al rapoartelor și dărilor de seamă anuale, la capitolul „greutăți întâmpinate”[4].

În acest sens, după preluarea conducerii Filialei Județene a Arhivelor Statului Timiș, un prim obiectiva fost acela de asigura un spațiu care să corespundă cerințelor pentru păstrarea și conservarea arhivelor bănățene. Într-un document înaintat, la 17 mai 1968, Inspectoratului Județean de Miliție Timiș „privind necesarul de suprafață de depozitare pentru Serviciul A.S.T.”, Tiberiu Moț expune pe larg situația: „La Timişoara, cu toate eforturile depuse și înțelegerea manifestată de unele organe, nu s-au putut asigura până în prezent condiții optime, conforme prevederilor instrucțiunilor de păstrare și necesităților reale, concrete, pentru păstrarea, prelucrarea și valorificarea materialelor documentare deținute de S.A.S.T. În prezent, acest serviciu dispune de 373,45 mp suprafață de depozit, la care se adaugă 52 mp coridoare, în care s-a depozitat material arhivistic.

Suprafața de depozitare nu corespunde normelor legale, din mai multe puncte de vedere. În primul rând, este dispersată în trei locuri situate în str. Ceahlău nr.2 și 2/A, precum și în str. Mareșal Foch nr.2, ceea ce îngreunează atât asigurarea securității depozitelor, cât și manipularea pentru necesități de prelucrare și cercetare a materialului documentar.

Depozitul nr. 1, din strada Ceahlău nr. 2, este supraîncărcat, nu este asigurată distanța reglementară dintre rafturi, nu are degajament în caz de incendiu, peretele principal prezintă igrasie în grad avansat, instalația electrică este veche. Pe coridorul alăturat depozitului s-au instalat rafturi și s-a depozitat material arhivistic(...).

Depozitul situat în str. Ceahlău nr.2/A este total necorespunzător, pereții fiind cu igrasie în grad avansat, nu are lumină naturală, conducta principală de apă fiind veche prezintă pericol de inundație. Și la acest depozit sunt montate rafturi pe coridor.

---

2 *Ibidem*.

3 Șef al al Serviciului Regional al Arhivelor Statului Banat din Timişoara în perioada 1957-1967.

4 Marlen Negrescu, Raul Ionuț Rus, Teodora Ligia Drăghici, Dan Silviu Pura, Cătălina Mariana Trutescu, Mioara Lavinia Pîrvulescu, *Arhivele Naționale Direcția Județeană Timiș, 70 de ani de activitate arhivistică în Banat, Încercare monografică*,Editura Tempus,Timişoara, 2008, p. 91

Cele 6 încăperi din str. Foch nr.2, folosite ca depozite, corespund doar parțial şi, în plus, conform informațiilor primite de la Direcția de Sistematizare Timişoara, clădirea în care sunt situate este în perspectivă de demolare atunci când se va construi centrul civic în parcul din fața sa, în jurul anului 1970.

(...)pentru depozitarea materialelor arhivistice din păstrarea Arhivelor Statului şi a celor pe care ar trebui să le preluăm în prima urgență – ca rezultat al reorganizării împărțirii administrative a țării – total cca. 4.700 m.l. de arhivă, este necesară o suprafață minimă de depozitare de 730 mp. Or, aşa după cum am arătat, Serviciul A.S.T. dispune doar de 373,45 mp(...).

Din lipsa suprafeței de depozitare, fonduri importante(...) însumând cca. 1.960 m.l., sunt dispersate în diverse locuri de păstrare fiind greu, iar uneori deloc accesibile pentru cercetare.

Abstracție făcând de faptul că în prezent nu dispunem de suprafața construită pentru sală de expoziție, ateliere de legătorie, sală de şedințe, camere de triere, acestea nefiind incluse în cei 730 mp arătați mai sus, chiar în cazul asigurării unor depozite însumând 730 mp, nu se acoperă necesitățile de perspectivă ale următorilor 5-10 ani(...).

În ce priveşte obiectivul maximal, situația optimă ar fi construirea unui local propriu, aceasta cu atât mai mult cu cât viața universitară şi prin aceasta activitatea de cercetare, este în continuă dezvoltare în oraşul nostru(...)”[5].

Nu peste multă vreme de la această radiografiere detaliată a condițiilor de păstrare şi conservare a arhivelor, o conjunctură favorabilă face ca, odată cu ridicarea unui nou sediu pentru Inspectoratul Județean de Miliție, să se construiască şi un sediu pentru filiala Timiş a Arhivelor Statului. Astfel, după îndelungi peregrinări prin diverse spații improprii, în anul 1975 Arhivele din Timiş se mută în sfârşit în noua clădire, prima special construită în acest scop. Este vorba despre sediul actual din strada Andrei Mocioni nr. 8, construit cu respectarea caracteristicilor de rezistență prevăzute pentru asemenea clădiri la vremea respectivă, cu depozite, birouri, sală de expoziții, sală de studiu pentru cercetători, oferind condiții infinit superioare comparativ cu cele de până atunci, atât pentru păstrarea şi conservarea documentelor, cât şi pentru desfăşurarea activității personalului şi a cercetătorilor[6]. În curând şi acest imobil avea să se dovedească neîncăpător, astfel că în 1984, Tiberiu Moț identifică spațiul de la parterul fostei cazărmi „vieneze”, folosită mulți ani ca depozit de către Întreprinderea Comerțului cu Ridicata.[7] Costurile consolidării şi restaurării clădirii fiind însă prea mari, D.G.A.S. îndrumă filiala să caute pe plan

5 Serviciul Județean Timiş al Arhivelor Naționale (SJAN Timiş), fond propriu, dosar nr.15/1968, f.13-16. Vezi şi Marlen Negrescu, Raul Ionuț Rus... *Arhivele Naționale Direcția Județeană Timiş, 70 de ani de activitate arhivistică în Banat, Încercare monografică...* p. 97.

6 Marlen Negrescu, Raul Ionuț Rus ..., *op. cit*., p. 98.

7 SJAN Timiş, dosar nr.4/1984, f.16-17.

local un alt imobil care să necesite „un număr minim de lucrări pentru a putea funcţiona ca arhivă”[8].

După asigurarea condiţiilor pentru depozitarea documentelor, Tiberiu Moţ împreună cu colegii săi arhivişti se vor concentra asupra salvării şi preluării arhivelor cu valoare ştiinţifică, precum şi a prelucrării acestora pentru a putea fi puse la dispoziţia publicului. Referitor la aceste operaţiuni arhivistice, Tiberiu Moţ se arăta optimist în ceea ce priiveşte destinul arhivelor într-o informare prezentată în anul 1971, realizând totodată şi o detaliere pragmatică a activităţilor efetuate în arhive până atunci: „Activitatea depusă din 1951 până în prezent reliefează trei perioade cu obiective bine definite şi distincte. O primă perioadă, cuprinsă între anii 1951-1957, a avut drept obiectiv principal depistarea, salvarea, preluarea şi organizarea fondurilor arhivistice dispersate la diverse instituţii şi în diverse localităţi, dintre care multe se prezentau sub forma unor mormane de hârtie. A doua perioadă, anii 1958-1970, a avut ca obiectiv principal ordonarea, inventarierea şi expertizarea fondurilor arhivistice, pentru a asigura o evidenţă clară a materialelor deţinute şi pentru a da în circuitul ştiinţific şi pentru alte necesităţi documentele prevăzute cu o evidenţă sumară. Începând din anul 1971 s-a trecut la o fază superioară, de fapt specifică şi proprie arhivisticii ca disciplină ştiinţifică, şi anume prelucrarea tematică a materialului documentar pentru a crea condiţii în vederea întocmirii unor instrumente ştiinţifice de informare: fişier tematic, catalog tematic, conspecte de arhivă, îndrumătoare şi ediţii de documente, iar din a doua jumătate a anului 1971 s-a trecut, având la bază prelucrarea tematică, la completarea cartelelor de date în vederea folosirii sistemului automat de regăsire a informaţiilor”[9]. În ciuda optimismului şefului filialei şi a faptului că, în următoarele două decenii, colectivul îşi dedică o mare parte din timp întocmirii fişelor tematice în baza metodologiei elaborate în 1969 pentru prelucrarea tematică a fondurilor şi colecţiilor, această acţiune, în pofida bunelor intenţii, din cauza lipsei echipamentelor informatice, s-a dovedit fără o finalitate reală. Trebuie să adăugăm că adesea s-au întocmit fişe tematice pentru fonduri şi colecţii cu evidenţă incompletă.

În decursul activităţii sale de două decenii în funcţia de şef al filialei Timiş a contribuit şi la preluarea unor fonduri de mare importanţă istorică. Astfel, au fost preluate fonduri arhivistice de la instituţii al statului din varii domenii: administraţie, justiţie, învăţământ, economie, agricultură, silvicultură, precum şi fonduri personale şi familiale, etc. Dacă ar fi să enumerăm pe cele mai reprezentative dintre acestea, alături de multe altele, nu ar trebui să lipsească: Administraţia Provincială Imperială – Regalăa Banatului, Sfatul Popular al Regiunii Banat, Curtea de Apel Timişoara, Institutul Politehnic „Traian Vuia” Timişoara, Fondul Familial „Cosma Aurel”, Legiunea de Jandarmi Timiş – Torontal, Societatea de

8 Idem, dosar nr.38/1985, f.2

9 Idem, dosar nr.2/1971, f.127-128.

Istorie şi Arheologie Timişoara, Locotenența Imperială-Regală a Voievodinei Sârbeşti şi Banatului Timişoara,etc. În perioada 1968-1989 au fost preluate 288 de fonduri arhivistice şi completate cele 146 existente în 1968. O parte dintre aceste fonduri au ajuns în depozitele timişorene prin desființarea filialei Lugoj (Prefectura Județului Severin, Primăria Oraşului Lugoj, Colecția Muzeului de Istorie şi Etnografie Lugoj, ş.a.).

O altă coordonată importantă a activității lui Tiberiu Moț a constat în valorificarea documentelor specifice zonei de vest a țării. Acest lucru a fost posibil datorită cunoaşterii la un nivel superior a limbilor şi paleografiilor latină, germană şi maghiară, cunoaştere care, de altminteri, i-a marcat întreaga activitate: accesul la documentele scrise în cele trei limbi în vederea prelucrării arhivistice şi valorificării lor[10], depistarea documentelor referitoare la români în arhive străine.Totodată, a avut o contribuție decisivă şi la elaborarea *Îndrumătorului în Arhivele Statului Banat*, vol.I împreună cu Gertrude Bardoş, precum şi publicarea micromonografiei filialei[11].

Preocupările sale teoretice în domeniul arhivisticii au fost copleşite de activitatea sa practică în domeniu[12]. Bun cunoscător al istoriei Banatului, a contribuit la fondarea şi inventarierea celor mai importante fonduri deținute de filială, de la Comandamentul General Bănățean la Colecția de documente Muzeul Banatului, Colecția de documente din achiziții şi donații etc. Multe dintre strădaniile sale au rămas însă nefinalizate, parte din cauza volumului prea mare de material şi a preocupărilor multiple, parte din cauza sănătății precare.

Activitatea în Arhivele Statului din Viena a constat în efectuarea mai multor stagii de cercetare în perioada 1966 – 1981 şi s-a orientat în primul rând spre identificarea de documente cu privire la situația economică şi politică a Transilvaniei şi Banatului în sec. XVII-XVIII, împrejurările politice şi militare premergătoare unirii şi din timpul unirii celor trei țări române sub Mihai Viteazul, ocupația austriacă în Oltenia în perioada 1718 – 1740, revoluția din anii 1848-1849, Unirea Principatelor din 1859[13], lupta pentru cucerirea independenței de stat a României, războaiele balcanice 1912 – 1913, perioada neutralității în

10 Vezi Tiberiu Moț, *Documente privitoare la țara noastră în arhivele de război din Viena*, 1967 (X), nr.2, p. 279; *Informații inedite privind evenimentele revoluționare de la 1848 în Lugoj*, în Revista Arhivelor, nr.1/1981, București, pp. 41-45.

11 Vezi Gertrude Bardoş şi Tiberiu Moț, Îndrumător în Arhivele Statului Banat, vol.I, Bucureşti, 1966, 158 p. şi Tiberiu Moț, *Filiala Arhivelor Statului județului Timiş,* <micromonografie>, Bucureşti, 1981, 68 p., cu ilustrații în text;

12 Tiberiu Moț, Considerații privind selecționarea interioară a unităților arhivistice, în *Revista Arhivelor*, nr.2/1985, Bucureşti, f.172-175.

13 Vezi Constantin Brătescu, Miodrag Milin, Tiberiu Moț, dr. Ioan Munteanu, *Făurirea Statului Național Unitar Român. Contribuții documentare bănățene 1914-1919,* Bucureşti, 1983, XL-VII+254 p. cu ilustr. în text (colaborare cu Acad. de Ştiințe Sociale şi Politice, Centrul de Ştiințe Sociale Timişoara, Arh. St., județele Caraş şi Timiş).

primul război mondial, intrarea şi participarea României în război de partea Antantei, dar şi la istoria Banatului. Majoritatea documentelor depistate au constituit-o rapoartele politice întocmite de diplomaţii Austro-Ungariei, Rusiei, Franţei, Angliei, Italiei etc. provenind din fondurile: Cancelaria împăratului Maximilian I (Maximiliana), Arhiva politică (Politisches Archiv) şi Actele de cabinet (Interna) de la Haus – Hof und Staatsarchiv, precum şi din fondul Actelor vechi de campanie (Alte Feldakten) de la Kriegsarchiv[14].

Documentele respective au relevat aspecte noi sau mai puţin cunoscute istoriografiei româneşti privind sistemul financiar erarial în Banat, impozitele anuale, situaţia meseriaşilor şi breslelor, activitatea companiilor comerciale din Transilvania şi la conflictele dintre acestea şi autorităţile orăşeneşti din Braşov şi Sibiu, precum şi cu autorităţile militare imperiale din Transilvania, formarea statului naţional român, aducând date despre reacţiile marilor puteri şi în special a Turciei faţă de dubla alegere a lui A.I. Cuza, poziţia Austro-Ungariei cu privire la participarea României în primul război mondial alături de Antantă, etc.

Rezultatul cantitativ al acestei activităţi de cercetare a constat în aproximativ 7.000 de pagini document solicitate pentru microfilmare[15]. Microfilmele documentelor depistate de Tiberiu Moţ în Austria au stat la baza multor studii, fiind, până în anul 1990, pentru mulţi cercetători, singura cale de acces la documentele din arhivele vieneze.

A activat, mai mulţi ani, ca lector pentru paleografie germană la Centrul de perfecţionare profesională din cadrul Direcţiei Generale a Arhivelor Statului.[16]

Marcat de boală, se pensionează în decembrie 1989 şi curând, la 16.11.1993 se stinge din viaţă, lăsând urmaşilor în ale arhivisticii şi istoricilor care l-au cunoscut regretul de a nu fi reuşit să adune într-un volum rezultatul laborioaselor sale cercetări. Studiile sale s-au păstrat adesea doar în manuscris, sub forma unor comunicări prezentate la diferite sesiuni ştiinţifice sau cercuri profesionale ori eventual, publicate ca articole în diferite reviste.

Raul Ionuţ RUS

14 Pentru o listă detaliată a fondurilor arhivistice cercetate în Arhivele Vieneze de Tiberiu Moţ vezi şi Cercetări în arhivele de peste hotare .. AUSTRIA ..., pp. 99 – 102, în *Revista Arhivelor*, Anul L, vol. XXXV nr. 1, 1973; Cercetări în arhivele de peste hotare .. AUSTRIA ..., pp. 444 – 446, în *Revista Arhivelor*, Anul LVI, vol. XXXV, nr. 1, 1979, Cercetări în Arhivele de peste hotare, în *Revista Arhivelor*, nr.3/1981, Bucureşti, p. 364-365.

15 Marlen Negrescu, Raul Ionuţ Rus, op. c*it*., p. 78.

16 Vezi Tiberiu Moţ, Un nou curs de paleografie germană, în *Revista Arhivelor*, nr.1/1982, p. 98.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

CĂRȚI

1. Îndrumător în Arhivele Statului Banat, vol. I, Bucureşti, 1966(co-autor Gertrude Bardoş)
2. *Filiala Arhivelor Statului Județul Timiş*,(micromonografie), Bucureşti, 1981
3. *Făurirea statului național unitar român – Contribuții documentare bănățene (1914-1919)*, Bucureşti, 1983 (coord. Dr. Munteanu Ioan, co-autori Brătescu Constantin, Milin Miodrag)

STUDII

1. Documente privitoare la țara noastră în arhivele de război din Viena, în *Revista Arhivelor* 1967 (X), nr.2, p. 279
2. Cercetări în arhivele de peste hotare .. AUSTRIA ..., în *Revista Arhivelor*, Anul L, vol. XXXV nr. 1, 1973, pp. 99 – 102
3. Cercetări în arhivele de peste hotare .. AUSTRIA ..., în *Revista Arhivelor*, Anul LVI, vol. XXXV, nr. 1, 1979, pp. 444 – 446
4. Informații inedite privind evenimentele revoluționare de la 1848 în Lugoj, în *Revista Arhivelor*, nr.1/1981, Bucureşti, pp.41-45
5. Cercetări în Arhivele de peste hotare, în *Revista Arhivelor*, nr.3/1981, Bucureşti, p. 364-365
6. Un nou curs de paleografie germană, în *Revista Arhivelor*, nr.1/1982, p.98
7. Considerații privind selecționarea interioară a unităților arhivistice, în *Revista Arhivelor*, nr.2/1985, Bucureşti, f.172-175[17]

17 Alături de aceste studii de specialitate se adaugă numeroase comunicări prezentate şi susținute la diverse simpozioane, manifestări științifice, precum şi articole publicate în presa locală.

ALEXANDRU NISTOR
(1931-2007)

Soarta a făcut ca destinele noastre să se intersecteze. Suntem amândoi mureşeni şi am condus arhivele harghitene: Alexandru Nistor ca prim şef de filială (director) al Filialei Raionale Miercurea - Ciuc a Arhivelor Statului în perioada 1964-1968, pe când filiala era subordonată Serviciului Regional al Regiunii Mureş - Autonomă Maghiară, iar după reorganizarea administrativ teritorială din anul 1968, ca şef al noii Filiale Harghita a Arhivelor Statului până în anul 1975, când se transferă la Filiala Bistrița – Năsăud a Arhivelor Naționale pe o funcție de execuție, iar eu ca al treilea şef de filială, în perioada 1980-1990[1].

După transferul său la Bistrița, marcat de o tragedie personală - moartea într-un accident de circulație a fiului său Corneliu, născut la Miercurea Ciuc la data de 17.05.1970 – îndeplineşte funcția de arhivist principal până în anul 1983 când este numit şef de filială (director) ca urmare a pensionării lui Ioan Rusu Sărățanu, cel care a condus destinele arhivelor bistrițene în perioada 1969-1983.

Am avut ocazia să mă întâlnesc cu dânsul cu ocazia convocărilor profesionale pe care le-am avut în perioada cât a fost directorul arhivelor bistrițene iar eu al celor harghitene, precum şi după pensionarea sa, aflându-mă la Bistrița la Sesiunea de comunicări dedicată împlinirii a 60 de ani de la înființarea Direcției Județene a Arhivelor Naționale Bistrița Năsăud din data de 12-13 noiembrie 1997.

L-am vizita la domiciliul său din Bistrița, împreună cu Marin Radu Mocanu[2], la acea dată director în cadrul Direcției Generale a Arhivelor Naționale.

1 Vezi: Liviu Boar: ”Portret de arhivist-Alexandru Nistor (1931-2007), în ACTA BACOVIENSIA, Anuarul Arhivelor Naționale Bacău, VI, Editura Magic Print, Oneşti, 2011, p. 431-440

2 **Marin Radu Mocanu,** arhivist, poet, prozator, născut la 23 aprilie 1938 în Alexandria, județul Teleorman. Absolvent al Facultății de Istorie din Universitatea Bucureşti (1962). Din 1962 a fost arhivist la Arhivele Naționale Centrale, iar începând cu 1992 a ocupat funcțiile de director al acestei instituții şi profesor în cadrul Facultății de Arhivistică.

Vizita i-a produs o reală bucurie, fiind un bun prilej de reamintire pentru dânsul şi pentru mine a perioadei pe care am petrecut-o amândoi pe meleagurile harghitene, la începuturile carierei noastre arhivistice.

ALEXANDRU NISTOR s-a născut în localitatea Chinari, sat component al comunei Sîntana de Mureş, din apropierea municipiului Tîrgu – Mureş în data de 4 ianuarie 1931, fiul lui Ioan şi al Susanei, *Originea socială până la 23 august 1950 ţărani mijlocaşi iar după această dată ţărani colectivişti membrii (ai) gospodăriei agricole colective <Vasile Roaită> Chinari* precizează Al. Nistor într-o *Autobiografie* datată *Reghin 14. 10.1957.*[3]

Din aceeaşi *Autobiografie*[4] vom puncta în continuare parcursul său şcolar şi profesional.

Începe cursurile şcolii primare în localitatea natală între 1937-1940 în limba română, mergând la şcoală la vârsta de 6 ani. După cedarea Ardealului de Nord Ungariei Hortyste, este obligat să continue şcoala în limba maghiară, terminând clasa a VII-a în anul 1944, odată cu eliberarea Ardealului de Nord.

În anul şcolar 1944-1945 a stat acasă, nefiind şcoli secundare, subliniază Al. Nistor în *Autobiografia* menţionată.

În perioada 1945-1947 este elev *particular* la Liceul „Al. Papiu Ilarian" din Tîrgu-Mureş. După reforma învăţământului din anul 1948, se înscrie la Liceul Teoretic Mixt Român din oraşul Gheorgheni, actualul judeţ Harghita, pe care îl absolvă în anul 1951.

După ce termin clasa XI am dat examen de admitere la facultate însă din motive bine determinate nu am urmat[5] *aşa că am intrat ca profesor suplinitor la catedra de matematică din com. Sînmihaiu de Pădure sat Căcuciu unde am funcţionat pînă în anul 1952, adică începusem al doilea an de învăţământ, de unde la data de 14 noiembrie mă încorporează la armată.*

A efectuat stagiul militar de 3 ani, cum era la acea vreme, fiind lăsat la vatră cu gradul de sergent în data de 30.10. 1955.

După lăsarea la vatră se întoarce la casa părintească din Chinari, unde *am muncit pe la gospodăria colectivă, am citit şi studiat unele lucruri care s-au uitat între timp.*

După acest repaus, în toamna anului 1956, solicită şi obţine catedra de limba română – secundar franceză, din localitatea Ruşii Munţi.

---

3 Arhivele Naţionale Serviciul Judeţean Mureş – Arhiva Serviciului Regional Mureş – Autonomă Maghiară al Arhivelor Statului, dos. 29/1964, f. 217.

4 Ibidem filele 217- 218.

5 În *Autobiografia* datată Tîrgu –Mureş, 24 aprilie 1964, întocmită în vederea angajării la Arhivele Statului scrie că: *După terminarea liceului neavînd o iniţiere prea mare am dat examen la Iaşi am reuşit însă părinţii mi-au spus că e prea departe şi nu prea aveau posibilităţi să mă susţină. În anul 1952 am fost încorporat militar…*; cf. Arhivele Naţionale Bucureşti, Serviciul Secretariat Arhivă, dos.16/1988, f. 53

Își dă demisia în data de 01.08.1957, pentru a da examen de admitere la Facultatea de Ştiințe Juridice din Iaşi.

După insuccesul admiterii, la data de 14 octombrie 1957 adresează o cerere Sfatului Popular al Raionului Reghin Secțiunea Cadre, prin care solicită un post de *secretar de sfat popular în raionul Reghin.*

Este încadrat ca secretar al Sfatului Popular al Comunei Ideciu de Jos,[6] funcție pe care o îndeplineşte până în data de 01.10.1961, când își dă demisia ca urmare a admiterii sale la cursurile de zi ale nou înființatului Institut Pedagogic de 3 ani din Tîrgu Mureş, Facultatea de Filologie, Secția Română – Istorie pe care îl absolvă cu examen de stat în anul 1964.[7]

Din *Caracterizarea absolventului Nistor Alexandru*, datată 28 aprilie 1964 şi semnată de către decanul Facultății de Filologie şi Îndrumătorul didactic, reiese că: *absolventul Nistor Alexandru în cursul anilor de studenție a avut un interes sporit față de pregătirea profesională. Deşi a avut mai multe greutăți, multe lacune de completat în cunoştințele sale, deoarece a întrerupt studiile sale cu mai mulți ani în urmă, totuşi printr-o muncă sîrguincioasă şi perseverentă a reuşit să facă un progres însemnat.*[8]

După absolvirea Institutului Pedagogic de 3 ani din Tîrgu - Mureş, unde l-a avut coleg pe Ioan Moldovan,[9] fiind amândoi angajați în sistemul arhivelor în acelaşi an 1964, prin **„Dispoziția de repartizare**" nr. 1378 din 12.07.1964 este *repartizat în producție* ca profesor la Şcoala de 8 ani din localitatea Dumbrava, raionul Toplița, astăzi localitate în județul Mureş, cu mențiunea *Prezentarea la locul de muncă se face la data de 1 septembrie 1964*.[10]

Nu va ocupa funcția, deoarece începând cu data de 01.08.1964, prin Ordinul directorului general al Arhivelor Statului nr. 73, este numit în *funcția de arhivist la serviciul regional Mureş – Autonomă Maghiară, poziția 399 din statul de organizare, cu retribuția de 1.050 + 140 lei prima M.A.I.*[11]

Nici aici nu sta va prea mult, deoarece şeful său direct, Ioan Ranca, îl propune pentru a fi avansat şef de filială la Filiala Raională Ciuc a Arhivelor Statului din orașul Miercurea Ciuc. Atuurile pentru care este propus sunt cunoaşterea limbii

6 Despre activitatea din această perioadă vezi fondul Sfatul popular al comunei Ideciu de Jos, aflat la Arhivele Naționale Mureş, 1947-1968, Inv. nr. 240,1193, 124 u.a. În această perioadă a absolvit un curs de specializare de 6 luni pentru secretarii de sfat popular, organizat la Arad de către Sfatul Popular Regional Timişoara, pe care l-a absolvit în luna martie 1960 cu media generală 8,71.

7 Își va completa studiile superioare în cadrul Universității"Babeş-Bolyai" din Cluj-Napoca în perioada 1970-1973, obținând diploma de licență în istorie.

8 Arhivele Naționale București, Serviciul Secretariat Arhivă, dos.16/1988, f. 11

9 Vezi Liviu Boar, Un arhivist mureşean - Ioan Moldovan (1938-1998), în *ACTA BACOVIENSIA - Anuarul Arhivelor Naționale Bacău , V, 2010, p.553-566.*

10 Arhivele Naționale Serviciul Județean Mureş – Arhiva Serviciului Regional Mureş – Autonomă Maghiară al Arhivelor Statului, dos. 29/1964 f. 131.

11 Ibidem, f. 207.

maghiare, scris, citit, vorbit precum şi experienţa în administraţie dobândită în cei patru ani cât a fost secretar de sfat popular comunal.

Avînd în vedere faptul că de la data încadrării sale tov. Nistor Alexandru arhivist la serviciul nostru (1.VIII.1964) a dovedit o bună însuşire a instrucţiunilor principale şi a normelor muncii arhivistice (unele din ele fiindu-i cunoscute anterior încadrării sale la noi, din perioada dinainte de facultate cînd a muncit ca secretar de sfat popular comunal)- scria întru-un raport înaintat la 14 octombrie 1964 directorului general Dinu Nicolae şeful serviciului Ioan Ranca.[12]

În continuare se arată că *are o vechime de 2 ani în învăţământ şi 4 ani ca secretar de sfat popular comunal, deci, de fapt, - îndeplineşte după părerea noastră - în mai bună măsură condiţiile ce se cer unui candidat pentru postul de şef de filială, decît un profesor cu 4 ani vechime în învăţământ care dacă are cunoştinţe pedagogice – metodice ce nu-i folosesc la Arhivele Statului nu are în schimb experienţa muncii administrative, care-i este absolut necesară ...Vă rugăm a dispune avansarea susnumitului de pe postul de arhivist pe postul de şef de filială la filiala Miercurea Ciuc începând cu data de 1 XI. 1964, dată pînă la care cu sprijinul direct al subsemnatului va reuşi să-şi completeze eventualele goluri în cunoştinţele necesare muncii din noul post preconizat*.[13]

Propunerea a fost aprobată, cu unele amendamente, în sensul că perioada lucrată ca secretar de sfat popular nu a fost luată în considerare, el fiind numit ca arhivist principal, girând şi funcţia de şef de filială, până la definitivarea în funcţie după îndeplinirea condiţiilor de vechime.[14]

În data de 5 decembrie 1964 noul şef preia Filiala Arhivelor Statului Miercurea Ciuc pe baza Procesului verbal întocmit de către Liviu Moldovan[15], arhivist principal, delegat al Serviciul Regional al Arhivelor Statului din Tîrgu-Mureş în calitate de predător şi Alexandru Nistor în calitate de primitor.[16]

La Miercurea-Ciuc va desfăşura o rodnică activitate de inventariere a valorosului fond arhivistic deţinut de filială, de îmbogăţire a acestuia prin noi preluări şi nu în ultimul rând de rezolvare a problemei sediului instituţiei.[17]

---

12 Ibidem, f. 237.

13 Ibidem , f. 237-238.

14 Numirea s-a făcut prin Ordinul Nr. 120 al Directorului General Nicolae Dinu cu data de 01.12. 1964; Ibidem f. 270.

15 Despre viaţa şi activitatea acestui eminent arhivist mureşean vezi: Beatrice Dobozi – *Un arhivist printre istorici, un istoric printre arhivişti*, în *Anuarul Arhivelor Mureşene*, Vol. III, Tîrgu-Mureş, 2004, p. 331-342.

16 Serviciul Judeţean Harghita al Arhivelor Naţionale, fond *Filiala Miercurea Ciuc*, dos. 30/1964, inventariat sub nr. 4/1964, f. 1-8.

17 Aici îşi întemeiază familia, căsătorindu-se la 5 noiembrie 1969 cu Iancso Ana, originară din Miercurea Ciuc. Va avea doi copii, pe amintitul Corneliu dispărut prematur într-un accident de circulaţie la Bistriţa şi pe Sanda (Alexandrina) stabilită ulterior la Sibiu.

Filiala a funcționat în diverse locații, necorespunzătoare scopului şi misiunii unei instituții de arhivă, până în anul 1974 când a fost dat în folosință noul sediu situat în municipiul Miercurea-Ciuc, pe Bulevardul Frăției nr. 6.

Un obiectiv prioritar al noului şef de filială era întocmirea evidenței fondurilor şi colecțiilor aflate în păstrarea filialei.

Unul dintre fondurile reprezentative pentru acea zonă istorică era Scaunul Ciuc, care conținea documente din perioada 1563-1876, însumând cca. 50 de metri liniari[18], mai ales că o parte din acest fond a fost salvat în ultimul moment de la distrugere, fiind expediat la o întreprindere de recuperarea hârtiei.[19]

Pe baza experienței dobândite în procesul de prelucrare al acestui fond arhivistic, Al. Nistor a întocmit un referat profesional care a fost ulterior publicat de către Direcția Generală a Arhivelor Statului în volumul *Culegere de referate – Sesiunea 1969*, Bucureşti, 1971, p.19-23. Este primul studiu consacrat istoriei instituției creatoare precum şi a fondului documentar păstrat.

S-a preocupat de bunul mers al activității filialei, în ciuda penuriei de personal şi a lipsurilor materiale. A prelucrat fondurile preluate fără evidență, multe cu ajutorul aşa zişilor „zilieri", mulți pensionari din administrația locală, cunoscători ai limbii maghiare şi unii chiar ai limbii germane şi latine. Aceştia au întocmit mii de fişe, care au fost prelucrate ulterior de arhiviştii harghiteni conform noilor norme arhivistice, elaborate în baza noii legislații arhivistice, respectiv a Decretului 472 din 20 decembrie 1971, modificat în 1974 privind Fondul Arhivistic Național al Republicii Socialiste România.

În perioada cât am lucrat la această filială (1978-1990) am prelucrat şi eu aceste fişe mai ales pentru Scaunul Ciuc, Giurgeu şi Casin dar şi pentru alte fonduri.

După peste un deceniu de activitate în Arhivele harghitene, este transferat pe postul de arhivist principal la Filiala Bistrița-Năsăud, la data de 01.XI. 1975 din localitatea Bistrița.

Filiala Arhivelor Statului din Bistrița avea pe atunci o situație mai deosebită decât a celorlalte filiale din țară, în sensul că avea un depozit şi la Năsăud, acolo unde erau de fapt principalele fonduri documentare ale filialei. De altfel, până în luna mai 1975 sediul filialei a fost la Năsăud. Abia din acel an sediul filialei s-a mutat la Bistrița, unde funcționa pe Str. 23 August, Nr. 4.

Pentru început, din cauză că nu avea o locuință în Bistrița, a venit singur. Dormea într-o încăpere amenajată lângă biroul său de lucru. Intenționa să-şi mute întreaga familie, însă oferta de locuințe era destul de restrânsă, iar ce i s-a oferit nu era nici pe departe ceea ce lăsase la Miercurea Ciuc.

În aceste condiții a luat hotărârea curajoasă, pe acea vreme, de a cumpăra o locuință care să fie construită din cărămidă.Aşa a ajuns să locuiască în blocul de

18 Vezi Liviu Boar, *Îndrumător în Arhivele Statului Județul Harghita, Bucureşti, 1988,* p. 13-26,

19 Informație oferită de dr. Ioan Ranca din Tg.-Mureş, fost şef de serviciu în acea perioadă.

pe strada Năsăudului, într-un apartament de 3 camere pe care l-a contractat la acea vreme cu suma de 125.000 lei. Aici a locuit la Bistrița până la sfârşitul vieții sale din 7 aprilie 2007.

Şi-a început activitatea la Bistrița ca arhivist principal. În această calitate s-a preocupat de inventarierea fondurilor şi colecțiilor arhivistice care erau scrise în limba maghiară. Un examen important al activității sale la Bistrița a fost acela de a pregăti pentru mutare fondurile şi colecțiie arhivistice deținute în localul mai sus amintit, în locația nouă, ca urmarea a terminării în septembrie 1981 a noului sediu al arhivelor situat pe strada Gării.

Paralel cu această activitate, a desfăşurat o intensă acțiune de pregătire, în vederea preluării fondurilor şi colecțiilor arhivistice aflate la creatorii de arhivă din județ. Experiența acumulată la Miercurea Ciuc în această priviță i-a fost de mare ajutor.A participat efectiv sau a coordonat preluarea a aproape 4.000 m.l. de arhivă. În acelaşi timp s-a preocupat pentru asigurarea unei evidențe corecte a tuturor fondurilor şi colecțiilor deținute în sediul din Bistrița.

Bogata activitate atât ca arhivist, cât şi de şef de filială în domeniul arhivelor a făcut ca după pensionarea fostului şef de filială Ioan Rusu Sărățanu, la 1 februarie 1983 să preia această funcție şi la Bistrița.

Prin Ordinul nr. II/03034 din 01.02.1983, completat cu Ordinul II/03043 din 01.03.1983 Alexandru Nistor a fost numit în funcția de şef de filială categoria II-a, iar prin Ordinul II/03096 din 01.05.1983, a fost definitivat în funcție după o perioadă de încercare de 3 luni.

Îndeplineşte această funcție până la data de 01.VI. 1988, când este pensionat pe motive medicale prin Decizia medicală nr.34964 din 26.06.1988, aşa după cum rezultă din Ordinul Secretarului de Stat al Ministerului de Interne II/010012/1988.

Cu aceeaşi data, 01 iunie 1988, prin adresa nr.S/2181 din 21.07.1988 este numit înlocuitor la conducerea filialei arhivistul principal Mureşan Ioan. În 17 ianuarie 1988, era într-o duminică seara, la vârsta de 57 de ani, suferă un grav accident cerebral, urmat de o pareză a părții drepte a corpului.[20] A rămas însă acelaşi om jovial, cu un fin simț al umorului, încrezător în soarta sa.

La Bistrița, pe lângă activitatea arhivistică, se va dedica şi muncii de valorificare a documentelor, prin elaborarea şi publicarea unor studii şi articole, dintre care amintim: „Iosif Vulcan în Bistrița (Corespondență inedită)”, în *Crisia*, Anuarul Muzeului „Țării Crişurilor” din Oradea, 1984, 14, p. 135-138; „Iosif Vulcan şi Bistrița” în *File de istorie*, Anuarul Muzeului de Istorie din Bistrița, 1988, 5, p. 116-120 şi va elabora împreună cu Ioan Mureşan, Ioan Rusu Sărățanu şi Ioan Viraj, *Îndrumătorul Arhivistic al Județului Bistrița Năsăud* publicat de către Direcția Generală a Arhivelor Statului în anul 1988.

20 Funcția a fost preluată de colegul său mai tânăr, **Ioan Mureşan** care conduce şi în prezent destinele arhivelor bistrițene şi năsăudene. Îi mulțumesc şi pe această cale pentru informațiile pe care mi le-a furnizat pentru realizarea acestui material.

A plecat la cele veşnice la 7 aprilie 2007 în Vinerea Mare, fiind înmormântat a doua zi de Paşte în Cimitirul Evanghelic din Bistrița, alături de copilul său Cornelius după care a suferit atâta.

Slujba de înmormântare a avut loc la Capela cimitirului evanghelic din Bistrița în prezența membrilor familiei, rudelor şi a foştilor colegi de serviciu, fiind oficiată de către preotul profesor Nicolae Feier, o personalitate culturală a județului Bistrița-Năsăud, care în cuvântul de rămas bun a evocat celor prezenți personalitatea lui Alexandru Nistor.

Liviu BOAR

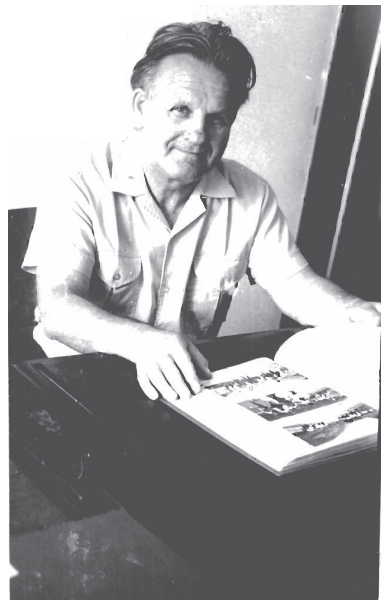

Ioan Ranca (MŞ), Andrei Caciora (AR), Al. Nistor (BN), Tiberiu Moț (TM)

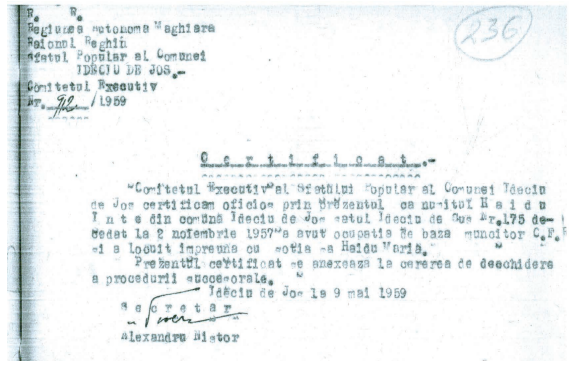

P. R.
Regiunea Autonomă Maghiară
Raionul Reghin
Sfatul Popular al Comunei
IDECIU DE JOS.-
Comitetul Executiv
Nr. /1959

C e r t i f i c a t.-

"Comitetul Executiv al Sfatului Popular al Comunei Ideciu de Jos certificăm oficios prin Președintul ca numitul N i s t o r A l e x a n d r u din comuna Ideciu de Jos satul Ideciu de Sus Nr.175 născut la 2 noiembrie 1907"a avut ocupația de bază muncitor C.F.R. și a locuit împreună cu soția sa Haiău Maria.

Prezentul certificat se anexează la cererea de deschidere a procedurii succesorale.

Ideciu de Jos la 9 mai 1959

Secretar
Alexandru Nistor

Certificat întocmit de Alexandru Nistor în perioada cât era secretar de sfat popular la Ideciul de Jos

NICOLAE NISTOR
(1932-2007)

S-a născut la data de 17 decembrie 1932 în Sibiu, urmează Liceul Comercial din Sibiu, iar după terminarea liceului, cursurile Facultății de Istorie a Universității „Babeş-Bolyai" din Cluj-Napoca.

Funcționează ca muzeograf la Muzeul Brukenthal între 1 iulie 1957 – 17 februarie 1962, de unde se transferă în sistemul Arhivelor, la începutul anului 1962.

Bun cunoscător al limbilor germană şi rusă, Nicolae Nistor este angajat arhivist la Arhivele Statului din Sibiu, din data de 19 februarie 1962 ca arhivist principal, cu ordinul 0159 din 01.02.1962, emis de şeful Direcției Cadre din Ministerul de Interne, iar cu data de 01.04.1964, prin ordin al conducerii Direcției Generale a Arhivelor Statului, Nicolae Nistor este numit şef al Filialei Sibiu a Arhivelor Statului, calitate în care coordonează activitățile de prelucrare arhivistică, de valorificare, conservare şi restaurare a documentelor aparținând Fondului Arhivistic Național.

Activitatea arhivistică, ştiinţifică şi academică a fost una laborioasă şi ea este reliefată de lista studiilor şi lucrărilor de specialitate (de la finalul acestei evocări), pe care le-a publicat încă de la începutul anilor '60 ai secolului trecut

În luna noiembrie a anului 1974, Nicolae Nistor intreprinde o călătorie de investigare a izvoarelor istorice referitoare la români, păstrate în arhivele din Dresda şi Merseburg, urmată în toamna anului 1975, în perioada 15 septembrie - 15 octombrie de o altă călătorie de studii în Republica Democrată Germană, în vederea depistării de documente referitoare la istoria României.

În anul 1979 Nicolae Nistor primeşte, în data de 21 februarie, aprobarea conducerii Direcției Generale a Arhivelor Statului de a preda la Universitatea din Sibiu, cursul de „Probleme fundamentale de istoria patriei", începând astfel şi cariera academică.

Personalitate marcantă, dar discretă a vieții culturale şi ştiinţifice sibiene, profesorul Nicolae Nistor, desprins parcă din galeria cărturarilor români patrioți ai secolului al XIX-lea, s-a bucurat şi a fost onorat de prietenia unor contemporani de excepție, universitari, ctitori de instituții academice şi culturale etc., între care Iuliu Paul, Nicolae Lupu, Cornel Irimie, Carol Gollner, Mihai Racoviţan, Pamfil Matei, Lucian Giura şi mulți alții.

După o activitate de trei decenii, arhivistul şi istoricul Nicolae Nistor se pensionează cu data de 1 martie 1991, iar în anul 2007 trece la cele veşnice şi este înmormântat în Cimitirul Municipal din Sibiu.

Mărturiile contemporanilor, ale celor care au lucrat cu el sau ale celor care l-au cunoscut, conturează profilul unui om special, al unui cercetător şi camarad de excepție. Dacă Monica Vlaicu, cea care i-a succedat la conducerea Arhivelor Statului din Sibiu, şi-l aminteşte ca pe un formator de excepție, care încuraja tinerii arhivişti să studieze paleografii străine şi să valorifice cât mai mult informațiile din documente, ca pe un participant activ la viața culturală a Sibiului din a doua jumătate a secolului XX şi ca pe un om de o sensibilitate şi bunătate deosebite („nu putea spune nu”), Liliana Popa, care a lucrat ca arhivist până la pensionarea lui Nicolae Nistor, şi-l aminteşte ca fiind orfan de tată şi cu o mare dragoste pentru mama sa şi pune accentul pe calitatea sa de bun camarad, de bun profesionist „cu care aveai ce discuta meserie”, un om plăcut, care cânta frumos şi ştia să întrețină atmosfera. Bunul său prieten, Mihai Racoviţan, muzeograf pe atunci (anul 1969), l-a cunoscut în urma vizitelor pe care Nicolae Nistor le-a făcut la Muzeul Brukenthal şi în urma cărora a avut loc o împrietenire instantanee, ca urmare şi a faptului că cei doi aveau în cercetarea istorică multe preocupări comune, care au dus la semnarea în comun a 15 studii şi articole de specialitate. Preocupat de evul mediu transilvănean şi de istoria modernă a Transilvaniei, în special de mişcarea politică şi națională a românilor ardeleni - Revoluția română de la 1848, Memorandum, Partidul Național Român, ASTRA, Unirea de la 1918, cu peste 200 de articole de popularizare şi studii de specialitate, Nicolae Nistor a fost şi un colaborator prețios la Monografia Săliştii şi cea a Mărginimii Sibiului. Îşi aminteşte Mihai Racoviţan şi că familia lui Nicolae Nistor a fost pe măsura lui: soția Rafila (Firuța), profesor de ştiințe naturale şi cei trei băieți. Dar cea mai frumoasă amintire pe care o are universitarul sibian, este în legătură cu generozitatea de care a dat dovadă şeful Arhivelor Statului, când i-a pus la dispoziție scrisorile lui Alexandru Vaida-Voevod, reprezentant la Conferința de pace de la Paris ca adjunct al prim ministrului Ion I. C. Brătianu, către Iuliu Maniu, şi care au stat la baza tezei sale de doctorat: *Alexandru Vaida-Voevod. Conferința de pace de la Paris 1919-1920*. După anul 1990, cei doi se reîntâlnesc la Facultatea de Istorie din Sibiu, în calitate de cadre didactice asociate. Nicolae Nistor preda arhivistică, paleografie slavonă şi ştințe auxiliare ale istoriei, în timp ce Mihai Racoviţan, istoria modernă a României. După pensionare şi pe fondul

schimbărilor rapide ,,care pe nedrept l-au afectat", boala de inimă de care suferea s-a agravat, fără însă ca profesorul Nicolae Nistor să se plângă cuiva. ,,Om cu totul deosebit, calm, blând, nu reuşeai să te cerţi cu el, extrem de sociabil, îl cunoştea toată urbea", aşa şi-l aminteşte istoricul sibian pe prietenul său plecat dintre noi, la fel de discret cum a trăit, la 75 de ani, în 17 martie 2007.

Activitatea de cercetare şi valorificare a informaţiilor din documentele deținute de Filiala Arhivelor Statului din Sibiu a fost una specială, ca atare prezentăm principalele sale contribuţii la istoria medievală, modernă şi contemporană a județului Sibiu, contribuţii care vorbesc cu prisosință, de la sine, despre personalitatea lui Nicolae Nistor:

În finalul acestei prezentări doresc să mulțumesc în mod special doamnelor Monica Vlaicu şi Liliana Popa şi domnului Mihai Racoviţan pentru sprijinul acordat în realizarea acestui material, care se doreşte un omagiu modest Omului şi Profesorului NICOLAE NISTOR, cel care timp de trei decenii a slujit Arhivele Statului, istoria şi cultura națională.

Alexiu TATU

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

CĂRȚI

1. Sibiul şi ţinutul în lumina istoriei, vol. I, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1976*,* (co-autor Aurel Dumitrescu –Jippa)

2. Sibiul şi ţinutul în lumina istoriei, vol. II, Editura Dacia, Cluj-Napoca, (co-autor M. N. Marinescu-Frăsinei)

STUDII

1. Documente sibiene referitoare la revoluția din 1848, în *Transilvania*, nr. 5/1973 (co-autor Racoviţan Mihai

2. Din trecutul scaunelor româneşti Sălişte şi Tălmaciu, în *Studii şi comunicări*, nr. 18/1974 a Muzeului Brukenthal

3. Mărturii arhivistice sibiene despre Mihai Viteazul, în *Transilvania*, nr. 5/1975

4. Odiosul Dictat de la Viena. Un act condamnat de istorie, în *Transilvania*, nr. 8/1975

5. Acțiuni social-politice ale românilor transilvăneni după procesul Memorandului oglindite în documente sibiene, în *Ştefan Meteş 85*, 1975

6. Lupta țărănimii din județul Sibiu împotriva dictaturii antonesciene (1940 – 1944), în *Revista Arhivelor*, nr. 3/1984

7. Cronologie de evenimente sibiene 1111 – 1918, în *Sibiul vechi*, Editura Transilvania, 1984, vol.I-II (material anexă)

8. Unitatea – un ideal şi o permanență a istoriei noastre, în *Transilvania*, nr. 12/1985

9. Mircea cel Mare în conştiința posterității (600 de ani de la urcarea pe tron a lui Mircea cel Mare), în *Revista Transilvania*, nr. 8/1986

10. Contribuții sibiene la procesul de desăvârşire al unității noastre naționale (1414 – 1918), în *Revista Transilvania* nr. 11/1988

11. Un document din 10 februarie 1859 semnat de Al. Ioan Cuza, *Transilvania*, nr. 1/1984

RECENZII

1. Ediție de documente externe. 1918 la români, vol. I – II (DGAS în 1983), în *Transilvania*, nr. 2/1984

2. M. Lehrer, Ardealul străvechi pământ românesc,în *Transilvania*, nr.5/1984 al

3. Transilvania în istoria şi conştiința românilor, Iaşi, 1985, în *Transilvania*, nr. 1/1986

4. Maria Totun, Petru Florea şi Paul Abrudan, *Bărbați ai datoriei (1848 – 1849)*, în *Tribuna Sibiului* din 22 septembrie 1984

5. Mihai Stoian, O zi pentru nemurire, Roman, 1984 în *Tribuna Sibiului* din 15 noiembrie 1984 (colaj inspirat din istoria anilor 1939 – 1944)

ARTICOLE

1. Revolutionäre - Waffentat, 125 Jahre seit der Schlacht von Dealul Spirii, în *Die Woche*, nr. 298/ 6 Jahrg. 7 sept. 1973

2. Dokumente zur Geschichte Rumäniens in den Archiven von Potsdam und Dresden, în *Forschungen*, nr. 1/Ed.16, 1973

3. Expoziția documentară 1848 de la Muzeul Brukenthal, în *Tribuna Sibiului*, nr. 1587, 3 aprilie 1973

4. Din gândirea social-politică a fruntaşilor revoluției, în *Tribuna Sibiului*, nr. 1607/ 26.IV.1973

5. Semnificația Adunării Naționale de pe Câmpia Libertății, în *Tribuna Sibiului*, nr. 1614/4 mai 1973

6. Unitatea Națională deziderat major al revoluției, în *Tribuna Sibiului*, nr. 1620/11 mai 1973

7. Sibiul – un centru de inițiativă revoluționară românească, în *Tribuna Sibiului*, nr. 1621/12 mai 1973

8. George Barițiu – o conştiință patriotică fierbinte, în *Tribuna Sibiului*, nr. 1621 / 12 mai 1973

9. Concepția despre om şi etică (300 de ani de la naşterea lui Dimitrie Cantemir), în *Tribuna Sibiului*, nr. 1758 din 20 octombrie 1973

10. Supplex Libellus Valachorum. Eine Kopie der politischen Denkschrift in Sibiu entdeckt, în *Die Woche*, nr. 269/16 febr. 1973

11. Dimitrie Cantemir evoluționist, în *Tribuna Sibiului*, nr. 1731 din 19 septembrie 1973

12. Concepția despre om şi etică (300 de ani de la naşterea lui Dimitrie Cantemir), în *Tribuna Sibiului*, nr. 1758 din 20 octombrie 1973

14. Horea şi epoca sa, în *Tribuna Sibiului* din 21 octombrie 1984

15. Momente şi fapte eroice în lupta pentru afirmarea înaltelor idealuri de unitate şi libertate a poporului român, în *Tribuna Sibiului*, nr. 8961/ 25 mai 1986

16. O lecție de demnitate şi eroism în lupta pentru împlinirea înaltelor aspirații ale libertății şi unității poporului român, în *Tribuna Sibiului*, nr. 8965/30 mai 1986

17. Mircea cel Mare – personalitate remarcabilă în istoria românilor (600 de ani de la urcarea pe tron), în *Tribuna Sibiului*, nr. 9002/12 iulie 1986

18. Viața economică în timpul lui Mircea cel Mare (600 de ani), în *Tribuna Sibiului*, nr. 9017 din 30 iulie 1986;

19. 1 Decembrie 1918 (68 de ani de la făurirea statului național unitar român), în *Tribuna Sibiului*, nr. 9123/ 30 noiembrie 1986

20. ASTRA – 125 (aniversarea Asociațiunii), în *În slujba patriei*, nr. 45/ 10 noiembrie 1986

21. Unire, unitate – idealuri supreme, permanențe ale devenirii noastre. 129 de ani la Unirea Principatelor Române, în *Tribuna Sibiului*, nr. II 9478 /24 ianuarie 1988

22. Istoria unitară a poporului român – istoria unor necontenite lupte pentru libertate şi dreptate socială, în *Tribuna Sibiului*, II, nr. 9712 dinn 25 octombrie 1988 (susținerea rubricii în serial: 1918 – 1988. Şapte decenii de la făurirea statului național unitar român)

23. Unitatea – un ideal şi o permanență, în *Tribuna Sibiului*, nr. 9715 din 28 octombrie 1988

24. Horea – un simbol al aspiratorilor de libertate socială şi națională ale poporului român, în *Tribuna Sibiului*, XL, nr. 9720 din 3 noiembrie 1988

25. Mircea cel Mare, Ştefan cel Mare şi Mihai Viteazul simboluri ale luptei pentru libertate, independență şi unitate, în *Tribuna Sibiului*, II, nr. 9722 din 5 noiembrie 1988

26. Unirea – actul energic a întregii națiuni române, în *Tribuna Sibiului*, XL nr. 9727 din 11 noiembrie 1988

27. Simbolul pentru Independență şi românii din Transilvania, în *Tribuna Sibiului*, XL nr. 9729 din 13.XI, 1988

28. Unirea – act energic al întregii națiuni (Simpozion la Inspectoratul de Interne 29 ianuarie 1988 prilejuit de aniversarea Principatelor Române)

29. Desăvârșirea statului național unitar român – Contribuții sibiene (la simpozionul prilejuit de aniversarea a 70 de ani de la Marea Unire, la Uzina Mecanică Sibiu, 23 noiembrie 1988

30 Die historische Bedeutung der Ereignisen von 23 August 1944 (I). Die inmen-und ausenpolitische Lage vor dem Zweiten Weltkrieg, în *Die Woche*, nr. 1129, 4 august 1989

31. Die Bündnispolitik der R.K.P. in den Kriegsjahren, în *Die Woche*, nr. 1130, 11 august 1989

32. Krönung des jahrhunderts alten Kampfes der Winderhall im Ausland, în *Die Woche*, nr. 1131, 18 august 1989

Sediul Arhivelor Naționale - Sibiu

DAVID PRODAN
(1902 - 1992)

Despre rolul arhivelor în viaţa lui David Prodan mărturiseşte mai întâi opera sa istorică. În *Memorii,* ca şi interlocutorilor săi de odinioară, punctează fără echivoc*:* "Cu intrarea la Arhivele Statului mi s-a decis şi cariera. Intrat odată, am rămas arhivist pentru toată viaţa. " (p. 45). Distingem pe parcursul vieţii sale profesionale active trei perioade distincte:

I. *Arhivele Statului,1924-1937.* David Prodan fost angajat la Direcţia Regională Cluj a Arhivelor Statului la 1 aprilie 1924, alăturându-se istoricului Ştefan Meteş, directorul fondator al instituţiei. Timp de 14 ani cât a lucrat, el s-a dovedit a fi cel mai bun arhivist clujean, atât în activităţile de serviciu propriu-zise, cât şi la conducerea Direcţiei, în lungile perioade de absenţă ale directorului.

Acesta, de obicei reţinut în laude la adresa subalternilor, îl prezenta într-un raport din 21 ianuarie 1935 către ministrul Instrucţiunii astfel: *Acum, când vă prezint cererea îndreptăţită a d-lui arhivar David Prodan - un foarte priceput, harnic şi conştiincios funcţionar, care 11 ani a servit la arhivele de aici numai cu 1/2 din salariul legal, ruinându-şi sănătatea - cu onoare vă rog şi foarte călduros, d-le ministru, să-i faceţi dreptate rezolvând-o favorabil, căci altfel mizeria şi sănătatea zdruncinată îl vor sili să părăsească postul, spre cea mai mare pierdere a arhivelor, fiind cel mai vechi şi mai bine pregătit funcţionar*.[1]

Începând cu anul 1930[2], prim-arhivarul David Prodan s-a implicat în rezolvarea tuturor problemelor Direcţiei Regionale Transilvania a Arhivelor Statului, fiind, alături de Meteş, factor de decizie în viaţa arhivelor clujene. Această postură l-a obligat să cunoască în detaliu şi să hotărască în problemele extrem de complicate ale arhivelor din Transilvania.

1 F.A.S. Cluj, dosar 2/1935, f.1.
2 Ibidem, Ordinul nr.47.007.

În condiţii de mare dificultate au fost păstrate la Cluj, în întregime sau parţial, arhivele vechi ale Transilvaniei, precum cele ale Tezaurariatului Minier, Oficiului Superior Minier, comitatelor Turda şi Alba Superioară, scaunelor Arieş şi Odorhei, oraşelor Turda, Dej, Baia Sprie, urbariile Făgăraşului ş.a.

Tânărul arhivist a întreţinut o corespondenţă vastă cu unităţile deţinătoare de arhivă solicitând informaţii, trimiterea unor documente la Direcţia Regională din Cluj sau oferind îndrumări privitoare la selecţionarea arhivelor. Adesea îl întâlnim personal prezent pentru verificarea unor selecţionări de arhivă, precum cele de la Poliţia Cluj[3], Tribunalul Judeţean Sălaj[4] sau Judecătoria Rurală din Baia de Criş[5].

Convins profund de misiunea decisivă a Arhivelor în salvarea şi conservarea documentelor trecutului istoric, el s-a manifestat cu multă fermitate în apărarea fondului arhivistic împotriva diferiţilor atentatori.

În legătură cu aplicarea unei prevederi a Legii arhivelor, prin care se încerca realizarea unei evidenţe complete a arhivelor curente şi care implica un mare efort de corespondenţă, D. Prodan comunica Direcţiei Generale formularul creat la Cluj, propunând simplificarea şi uniformizarea evidenţei pe ţară[6].

Contribuţia sa la dezvoltarea practicii arhivistice clujene nu se limitează numai la direcţiile enunţate mai sus sau la instrumente ale muncii sale asupra materialului documentar: inventare, indice, fişe etc. Ca un cercetător înclinat către ideile generale, cum observa un exeget al operei sale[7], D. Prodan s-a oprit şi asupra câtorva probleme importante ale arhivisticii româneşti interbelice, care îl aşează între pionierii acestui domeniu.

Într-un Memoriu către directorul său ajuns ministru în guvernul Iorga, din 5 iulie 1931, publicat recent[8], constata prăbuşirea iluziilor sale privind instituţia la care lucra de şapte ani: de a dobândi un local nou şi de a se crea „un mediu spiritual superior" şi „o instituţie de cultură activă", precum şi speranţa de a se specializa în străinătate. „N-aş fi rămas un moment, dacă mă gândeam numai că aş putea să devin un funcţionar între alţi funcţionari", constata cu amărăciune tânărul Prodan.

Conştient de nivelul scăzut al pregătirii sale în specialitatea arhivistică în raport cu nivelul european al disciplinei, David Prodan insista pe ideea specializării în străinătate, atât în disciplina arhivisticii cât şi ca posibilitate de cercetare efectivă

3 Ibidem, dosar 3/1930, f.4.

4 Ibidem, dosar D/1934, f. 127-129. Procesul-verbal încheiat se resimte de influenţa stilionarului documentelor medievale: „Noi, David Prodan, Primul Arhivar de la Arhivele Statului din Cluj, asistat de d-nii... ne-am deplasat din Cluj în oraşul Zalău, unde împreună cu sus-numiţii am procedat la verificarea selecţionării hârtiilor vechi din Arhiva Tribunalului şi am constatat că această selecţionare s-a făcut în conformitate cu regulamentul şi instrucţiunile în vigoare".

5 Ibidem, f.134.

6 Ibidem, dosar 2/1933, f. 9.

7 P. Teodor, „Istoricul David Prodan", în vol. *Stat, societate, naţiune. Interpretări istorice*, Cluj-Napoca, 1982, p. 9.

8 I. Drăgan, „Visurile unui tânăr arhivist de odinioară: David Prodan", în *Revista de Arhivistică*, IV, 1998, nr. 1-2, p. 97-102.

a unor teme de istorie naţională: „Aş alege atunci Viena pentru că corespunde mai mult lipsurilor mele. Aş încerca să învăţ acolo mai întâi nemţeşte, să fac apoi oarecari studii de istorie şi arhivistică, să ascult anumite cursuri la şcoala de arhivistică şi paleografie, să fac cercetări în arhive şi să lucrez ceva în domeniul istoriei Ardealului - mă gândesc la veacul XVIII şi, în special la revoluţia lui Horea". Notăm aici, în paranteză, cea mai timpurie mărturie documentară a preocupărilor pentru temele fundamentale ale creaţiei istorice prodaniene.

Spre deosebire de mulţi dintre contemporanii săi, tânărul arhivist clujean privea spre viitor, arătând necesitatea pregătirii arhivelor „pentru o lume ştiinţifică cu alte exigenţe decât în trecut" şi pentru confruntarea cu cercetătorii de peste hotare, „care am vrea să rămână cu părerea că suntem la locul nostru".

Într-un articol intitulat „Arhivele Statului din Cluj", apărut în 1934 în *Revista ilustrată*, tânărul arhivist făcea o prezentare succintă a instituţiei pe care o slujea cu reală abnegaţie şi definea misiunea socială a Arhivelor astfel: a) păstrarea materialului „în astfel de condiţii încât să se asigure o durată indefinită şi să fie astfel clasat încât să fie cât mai accesibil cercetătorului istoric"; b) „să fie un centru din care să se propage în marele public respectul şi grija de păstrare a documentului istoric oriunde s-ar găsi el" şi c) „să fie însăşi (arhiva - n.n.) prin personalul ei, o instituţie activă, un laborator din care să iasă publicaţii de documente şi lucrări istorice".

În două numere din *Gând românesc*, unde lucra prietenul său, fostul arhivist Ion Breazu, David Prodan atrăgea atenţia opiniei publice şi forurilor de decizie asupra arhivelor noastre din Ungaria, pe care le prezenta în detaliu, militând pentru repatrierea lor grabnică prin aplicarea tratatelor internaţionale. Tânărul arhivist incrimina în context, în termeni acizi, atitudinea autorităţilor române şi în privinţa Direcţiei Regionale Cluj a Arhivelor, lipsită de depozite corespunzătoare, ceea ce provoca distrugeri zilnice ale tezaurului arhivistic. În 11 ani de zile - constata el cu durere şi indignare - "nu s-a găsit un local pentru salvarea arhivelor vechi şi n-a avut cine să facă o intervenţie diplomatică energică pentru a ne pune în drepturile noastre cuprinse în tratate".

Laboratorul Arhivelor Statului a constituit locul de conturare şi pregătire a marilor teme ale operei prodaniene: preocupările de istorie socială, răscoala lui Horea, ţara Făgăraşului.

Foarte bine pregătit ca istoric, David Prodan ajunge să cunoască foarte bine toate arhivele Transilvaniei. Atenţia lui s-a îndreptat mai întâi spre cele cuprinzând material românesc de mare interes: districtul Făgăraş, comitatul Zarand, comitatul şi oraşul Hunedoara, oraşul Braşov, Maramureşul etc.

La începutul anului 1934, într-o adresă către Directoratul Minelor din Bucureşti, întocmită şi semnată de David Prodan, se intervenea pentru stimularea Direcţiei Miniere din Zlatna în grăbirea prelucrării documentelor solicitate de Arhivele din Cluj, „căci arhiva e reclamată de mai mulţi cercetători care se ocupă

de istoria moților în legătură cu sărbătorirea lui Horea din anul acesta”[9]. La 19 decembrie, acelaşi an, David Prodan încheia la Prefectura Județului Turda un proces-verbal în baza căruia prelua din arhiva veche a acestuia, conform împuternicirii date de Meteş, „materialul arhivistic dintre anii 1784-85 pe care-l va afla”[10].

Istoricul a contribuit fără îndoială în mod hotărâtor la realizarea volumului din seria „Din publicațiile Arhivelor Statului din Cluj” intitulat *Situația economică a românilor din Țara Făgăraşului (1935)*, pus sub semnătura directorului instituției Ştefan Meteş şi, probabil, şi-a adus contribuția şi la altele din aceeaşi serie. În acelaşi an, publica în *Gând românesc*: „Din ecourile răscoalei lui Horea în străinătate”, pentru ca în 1938, îndată după plecarea din Arhivele Statului, să poată susține cu strălucire, ca teză de doctorat, şi să publice prima sa lucrare majoră: *Răscoala lui Horea comitatele Cluj şi Turda*, care aducea inovații importante de ordin documentar şi metodologic, inaugurând o operă ştiințifică destinată celor mai înalte culmi.

La 35 de ani, istoric deja format, David Prodan era detaşat pentru un an, cu data de 1 februarie 1937, la Biblioteca Universitară „spre a inventaria arhiva veche a acelei instituții”, urmând să primească salariul în continuare de la Arhive. Cu data de 1 decembrie acelaşi an, detaşarea devenea transfer definitiv, prin decizia ministerială nr. 4937/1938, publicată în „Monitorul Oficial” nr. 31 din 8 februarie 1938.

II. *Biblioteca Universitară 1938-1949.* La Biblioteca Universitară, unde a funcționat până în anul 1949, David Prodan a lucrat de fapt tot ca arhivist. El a preluat custodia valoroaselor colecții de acolo, în primul rând colecția „Sion” şi cea a „Muzeului Ardelean”.

Cu eforturi deosebite, în cunoaşterea şi organizarea materialului, - a realizat un ghid topografic şi un indice de mare ingeniozitate şi acurateţe - Prodan s-a dovedit un demn continuator al reputaților arhivişti clujeni Andrei Veress şi Lajos Kelemen, recunoscut chiar de către specialiştii maghiari în domeniu.[11]

După un început foarte promițător, Biblioteca a fost silită să se evacueze la Sibiu împreună cu Universitatea şi fără cea mai mare parte a colecțiilor de arhivă. Aici D. Prodan a întocmit, între altele, un inventar al materialului arhivistic al bibliotecii Astra. La propunerea profesorului Lupaş, este numit şef de lucrări în cadrul Institutului de Istorie cu data de 1 ianuarie 1944, însă ca suplinitor, deoarece „n-am vrut să renunț la postul meu de bibliotecar-arhivist.”[12]

9 Ibidem, dosar 3/1934, f. 3.

10 Ibidem, dosar 6/1934, f. 20 şi 1/1934, f. 52.

11 Kiss Andras, Wolf Rudolf, „Arhiva Muzeului Ardelean 1842-1950”, în vol. *Din istoria arhivelor ardelene,* coord. Ioan Drăgan, Ioan Dordea, Cluj-Napoca, 1995, p. 117. Prodan a întocmit un inventar complet în două volume manuscrise, cu indice topografic şi de materii, al arhivei Muzeului Ardelean, aflată în custodia Bibliotecii universitare. Inventarul se păstrează în fondul personal „David Prodan”.

12 *Memorii,* p. 56.

La întoarcerea din refugiul sibian, începând cu anul 1945, David Prodan a depus mari eforturi pentru revenirea instituțiilor româneşti la activitate normală. Arhivele Statului n-au mai putut redobândi însă decât parțial noul sediu cumpărat în 1937, astfel încât activitatea instituției a intrat într-o criză prelungită. Nici arhiva Bibliotecii Universitare n-a mai fost întregită, datorită dorinței exponenților minorității maghiare de a păstra controlul exclusiv asupra Arhivei Muzeului Ardelean.

III. *Arhiva Istorică a Bibliotecii Filialei Academiei 1949-1967.* Situația s-a schimbat radical abia în anii 1948-49, în urma decretelor de naționalizare, a reformei învățământului şi a organizării filialei Academiei din Cluj. Proaspăt ales în noua Academie, ca membru corespondent, Prodan devenea factorul principal de decizie în problema arhivelor şi bibliotecilor din Transilvania, ca director al Secției Arhive şi Documentare în cadrul Institutului de Istorie şi Filosofie din Cluj, reorganizat şi el pe baze noi.

Împreună cu alți oameni de ştiință clujeni, a declanşat o operațiune amplă de salvare a arhivelor şi a altor surse documentare, rămase fără stăpân prin desființarea instituțiilor creatoare, şi de concentrare a lor la Cluj. Deşi inițiativa revoluției culturale din acei ani aparținea puterii totalitare, Prodan a consimțit la concentrarea unor fonduri de arhivă şi biblioteci la Cluj, în preajma Universității şi institutelor Academiei. Naționalizarea culturii a găsit-o folositoare în sensul ei democratic, de acces general şi egal la tezaure de cultură administrate până atunci de culte sau asociații culturale, religioase sau minoritare.

În aducerea la Cluj a Bibliotecii Blajului, pe care personal a salvat-o în numele Academiei, a văzut nu doar un act de salvare, dar şi ca pe unul de reparație pentru națiunea română, reuşind în sfârşit să aducă cea mai importantă instituție culturală a sa în capitala Ardealului.[13] Cu Biblioteca Centrală din Blaj s-au pus bazele filialei clujene a Bibliotecii Academiei, la care s-au adăugat apoi fonduri de carte şi manuscrise ale şcolilor şi altor instituții confesionale şi laice desființate din tot cuprinsul Transilvaniei. Arhiva Muzeului Ardelean, naționalizată şi ea, a pus bazele Arhivei Istorice a aceleiaşi biblioteci.

David Prodan, directorul secției Arhive şi Documentare a Institutului, socotea arhivele ca „anexele ştiințifice ale Institutului". Într-un raport din 1949, intitulat „Noi surse de documentare istorică deschise la Cluj", prezenta fondurile şi colecțiile din posesia Arhivelor Statului, Filialei Academiei şi Bibliotecii Universitare aflate în sediul acesteia din urmă şi deschise, într-o nouă organizare, publicului cercetător, la 6 martie 1949. Sub îndrumarea şi cu sprijinul istoricului David Prodan, Arhivele Statului, coordonate direct de către Institut, a reuşit, în 1949-50, să readucă toate fondurile evacuate în 1940, să reia activitatea de îmbogățire a fondului documentar cu noi achiziții, să angajeze cadre noi şi să reînceapă o activitate normală.

13 *Ibidem*.

Cu sprijinul său, Filiala Academiei a lansat un „Apel către toate sfaturile populare, autoritățile, instituțiile şi întreprinderile de stat sau particulare”, la 5 septembrie 1949, menit să salveze izvoarele trecutului de furia nimicitoare a revoluției „proletare”.

Apelul a fost însoțit de un *Chestionar* privind starea arhivelor. Răspunsurile primite de la circa 4.000 de creatori şi deținători au făcut obiectul unei analize în cadrul Filialei Cluj a Academiei şi constituie o imagine cvasi-completă a arhivelor instituțiilor de stat din Ardeal la mijlocul secolului XX[14].

O anchetă similară a fost întreprinsă printr-un chestionar privind bibliotecile din Transilvania, lansat în decembrie 1950.

O nouă inițiativă de salvare a arhivelor a întreprins în vara aceluiaşi an, în condițiile proiectelor de reorganizare administrativ-teritorială. Într-un „Memoriu asupra stării arhivelor istorice din regiunea Cluj” se cerea sprijinul Comitetului Regional Cluj al P.M.R. în controlarea mişcărilor de arhivă ce puteau interveni cu ocazia reformei, sprijinirea Secției de Arhive şi Documentare a Institutului în salvarea arhivelor aflate în primejdie şi impunerea respectării legii arhivelor. Memoriul cuprinde şi o descriere succintă a principalelor arhive istorice din regiunea Cluj.[15]

Activitatea extraordinară din anii 1948-1950 de salvare a arhivelor şi bibliotecilor Transilvaniei, patronată de Filiala Academiei, având în profesorul Prodan principalul inspirator şi realizator, constituie un fapt de istorie culturală de importanță capitală pentru destinele culturii româneşti şi ea va genera, suntem convinşi, cercetări speciale de amploare.

Cu trecerea Arhivelor Statului în subordinea Ministerului de Interne, în ianuarie 1951, s-a încheiat etapa legăturilor formale directe dintre această instituție şi David Prodan. În anul 1953, conducerea MI i-a propus să accepte postul de director general al Arhivelor româneşti, urmând lui Aurelian Sacerdoțeanu, ceea ce, consecvent cu sine, a refuzat. Cu acest prilej, a făcut parte din colectivul care a stabilit noile reglementări legale în domeniul arhivisticii româneşti şi a pledat, fără succes, pentru reînființarea Institutului de Arhivistică şi a învățământului superior de specialitate.[16] Activitatea sa s-a concentrat asupra Arhivei istorice din cadrul Bibliotecii Academiei, care a devenit şi laboratorul preferat al creației sale.

El a rămas în continuare primul arhivist al Transilvaniei, consultat în toate problemele majore ale arhivelor româneşti, implicat în marile proiecte de publicare a izvoarelor medievale şi a celor ale răscoalei lui Horea, în activitatea de aducere în țară a documentelor de interes românesc de peste hotare.

În anul 1954, nemulțumit de grija filialei clujene a Academiei pentru Arhiva sa istorică, David Prodan recomanda acceptarea cererii Direcției Arhivelor Statului

14 Se păstrează în arhiva DJAN Cluj pe anii 1949 şi 1950.

15 Fond personal „David Prodan”

16 *Memorii,* p. 70.

de a o prelua. Când, peste două decenii, acest fapt a devenit efectiv, el a dezavuat maniera arbitrară de separare a fondurilor documentare de cele de manuscrise şi de carte şi, mai ales, a condamnat divizarea colecţiilor Bibliotecii din Blaj.

Pe arhivişti i-a socotit întotdeauna ca pe cei mai apropiaţi dintre truditorii ştiinţei istorice. Mai mult, s-a definit el însuşi, cu nedisimulată mândrie, ca fiind unul dintre ei. I-a cunoscut, apreciat şi a colaborat cu A. Sacerdoţeanu, cu fostul său coleg şi colaborator clujean Ion Mărcuş, cu Gh. Duzinchevici de la Sibiu, cu foştii arhivişti deveniţi colaboratori la Institut şi Universitate, Al. Husar şi Bujor Surdu. S-a bucurat de stima şi colaborarea unor specialişti maghiari în domeniu, de talia lui Lajos Kelemen, Sigismund Jakó şi Zsolt Trocsányi.

După pensionare şi eliminarea sa din sfera deciziei culturale şi ştiinţifice clujene, David Prodan, dedicat trup şi suflet operei sale, a rămas în continuare o instanţă în domeniu, ce nu putea fi de nimeni ignorată. Arhivistica românească îşi revendică azi, cu îndreptăţire, în David Prodan pe unul din cei mai reprezentanţii săi de primă mărime, iar cea din Transilvania, fără îndoială, pe cel mai de seamă.

Ioan Drăgan

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

I. CĂRŢI

1. *Teoria imigraţiei românilor din Principatele Române în Transilvania în veacul al XVIII-lea. Studiu critic*, Sibiu, Tip. Cartea Românească din Cluj, 1944, 172 p.

2. *Les migrations des roumains au-delà des Carpathes au XVIII-ème siècle. Crtitique d'une théorie*, Sibiu, Centrul de Studii şi Cercetări privitoare la Transilvania, 1945, 189 p.

3. *Topliţa la 1785*, Cluj-Kolozsvár, Ed. Minerva, 1947, 13 p.

4. *Supplex Libellus Valachorum*, Cluj, Ed. Univ. V. Babeş, 1948, 303 p.; ed. a II-a, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1967, 536 p.

5. *Iobăgia în domeniul Băii de Arieş la 1770*, Cluj, Tip. Cartea Românească, 1948, 156 p.

6. *Istoria României*, vol. III *(Feudalismul dezvoltat în secolul al XVII-lea şi la începutul secolului al XVIII-lea. Destrămarea feudalismului şi formarea relaţiilor capitaliste)*, Comitetul de redacţie: ..., D. Prodan, ..., Bucureşti, Ed. Academiei, 1964, 1258 p. (în colab.)

7. Şincai, Gheorghe, *Învăţătură firească spre surparea superstiţiei norodului*, Prefaţă de D. Prodan, Studiu introductiv de D. Ghişe şi P. Teodor, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1964, 218 p.

8. *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, vol. I-III, Bucureşti, Ed. Academiei, 1967-1968, 595 p. (I), 862 p. (II), 135 p. (III)

9. *Încă un Supplex Libellus românesc 1804*, Cluj, Ed. Dacia, 1970, 92 p.

10. *Urbariile Țării Făgăraşului [Inventare*, *urbarii*, *conscripții de animale şi instrucțiuni economice]*, Editate de D. Prodan, ..., Bucureşti, Ed. Academiei, 1970, 998 p. (în colab.)

11. *„Supplex Libellus Valachorum" or the Political Struggle of the Romanians in Transylvania during the 18th Century*, Bucharest, Publishing House of the Academy of the Socialist Republic of Roumania, 1971, 477 p.

12. . *Urbariile Țării Făgăraşului*, vol. II, *1651-1680*, Editate de D. Prodan, Bucureşti, Ed. Academiei, 1976, 1020 p.

13. *Răscoala lui Horea*, vol. I-II, Bucureşti, Ed. Ştiințifică şi Enciclopedică, 1979, 603 p. (I), 767 p. (II)

14. *Supplex Libellus Valachorum. Aus der Geschichte der rumänischen Nationsbildung 1700-1848*, Bucureşti, Ed. Kriterion, 1981, 516 p.

15. *War*, *Revolution and Society in Romania (XIVth-XXth)*, Authores: ..., David Prodan, ..., Conclusion: Stephen Fischer-Galați, New York, Columbia University Press, 1983, 298 p. (în colab.)

16. *Răscoala lui Horea*, Ediție nouă revăzută, vol. I-II, Bucureşti, Ed. Ştiințifică şi Enciclopedică, 1984, 623 p.(I), 775 p. (II)

17. *Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării națiunii române*, Bucureşti, Ed. Ştiințifică şi Enciclopedică, 1984, 518 p.

18. *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVII-lea*, vol. I. *Supuşii*; vol. II, *Stăpânii. Economia domenială*, Bucureşti, Ed. Ştiințifică şi Enciclopedică, 1986-1987, 583 p. (I); 528 p. (II)

19. *Problema iobăgiei în Transilvania. 1700-1848*, Bucureşti, Ed. Ştiințifică şi Enciclopedică, 1989, 398 p.

20. *Din istoria Transilvaniei. Studii şi evocări*, Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 1991, 360 p.

21. *Transilvania şi iar Transilvania. Considerații istorice*, Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 1992, 197 p. şi în lb. engleză, Cluj-Napoca, A Romanian Cultural Foundation, 1992, 217 p.

22. *Memorii*, Text îngrijit şi adnotat, cu o prefață de Aurel Răduțiu, Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 1993, 240 p.

23. *Transylvania and again Transylvania. A historical exposé*, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 1996, 237 p.

24. *Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării națiunii române*, Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 1998, 624 p.

25. *Transilvania şi iar Transilvania. Consideraţii istorice*, Postfață, îngrijire, ediție nouă de Aurel Răduțiu, Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 2002, 234 p.

26. ACADEMIA ROMÂNĂ, "DAVID PRODAN (1902-1992), SCRIERI ISTORICE, Ediție îngrijită de prof. dr.Nicolae EDROIU, membru corespondent al Academiei Române, EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE, Bucureşti, 2012.

II - STUDII ŞI ARTICOLE

Câteva zeci de studii, articole, prefețe, menționate în Bibliografia istorică a României apărute în perioada 1933-1994

Pentru **Bibliografia** lui DAVID PRODAN a se vedea:

ACADEMIAROMÂNĂINSTITUTULDEISTORIE„GEORGEBARIȚIU" DIN CLUJ-NAPOCA, **BIBLIOGRAFIA LUCRĂRILOR ŞTIINȚIFICE ALE MEMBRILOR INSTITUTULUI DE ISTORIE DIN CLUJ 1920-2005,** Întocmită de: Veronica TURCUȘ, Felicia HRISTODOL, Gheorghe HRISTODOL, EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE, BUCUREŞTI, 2008

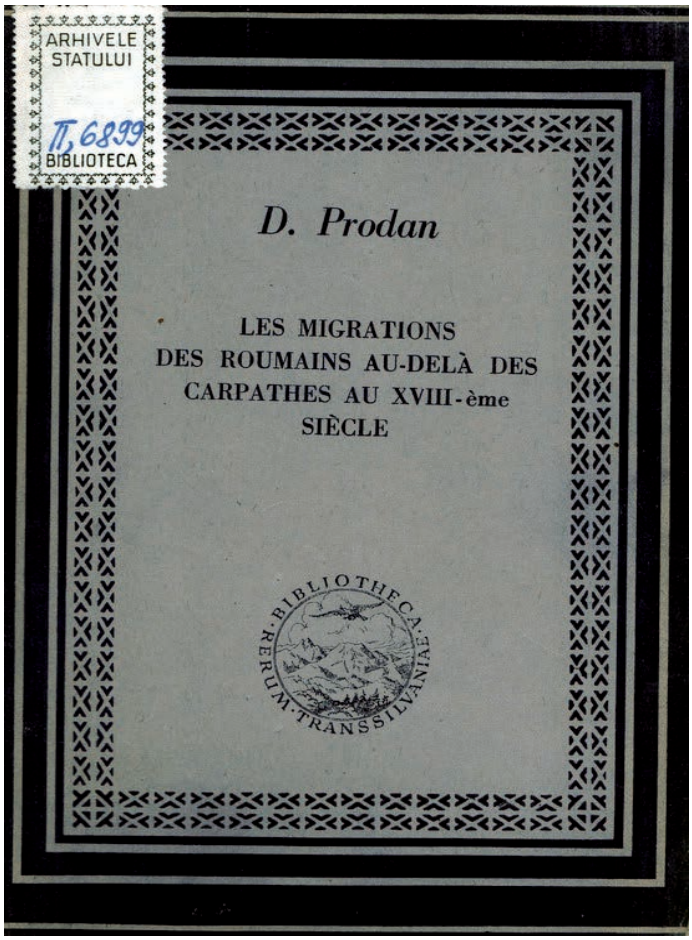

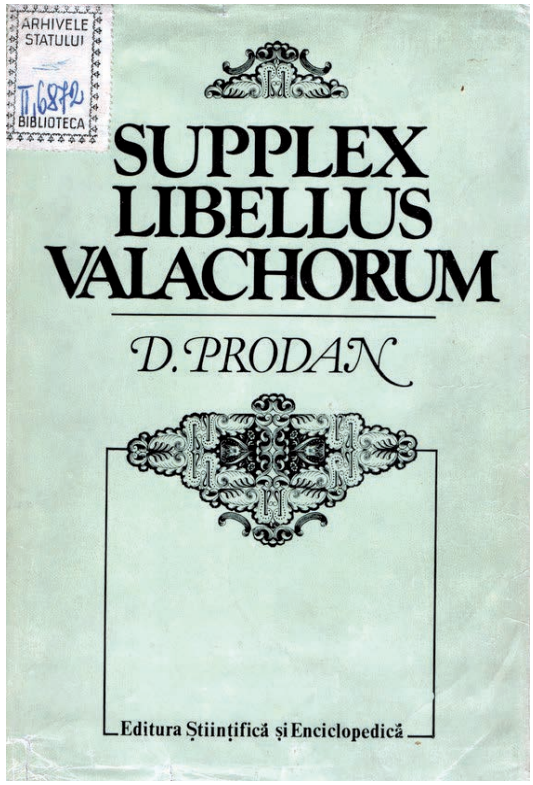
ARHIVELE STATULUI
BIBLIOTECA
SUPPLEX LIBELLUS VALACHORUM
D. PRODAN
Editura Științifică și Enciclopedică

ARHIVELE STATULUI
BIBLIOTECA
Din istoria Transilvaniei
STUDII ȘI EVOCĂRI
D. PRODAN
Editura Enciclopedică

IOAN EUGEN PUŞCAŞ
(1929-1989)

L-am cunoscut pe Ioan Puşcaş în anul 1980, la acea dată el fiind şeful Serviciului Metodologie şi Control din cadrul Direcţiei Generale a Arhivelor Statului din Bucureşti, cu ocazia preluării de către mine a funcţiei de şef de Filială la Arhivele Statului Harghita din Miercurea – Ciuc, care împreună cu Ion Florescu, şeful Biroului de Arhivă Specială, mi-au predat arhiva filialei, precum şi fondul documentar deţinut de către arhivele harghitene[1].

M-a impresionat în mod deosebit prin cunoştinţele sale de istorie a Transilvaniei, de limbă şi paleografie maghiară, limba majorităţii documentelor din depozitele filialei precum şi prin firea sa deschisă, veselă. Era pus pe glume, dar deosebit de serios când era vorba de profesie.

I-am remarcat această latură cu ocazia controalelor şi a inspecţiilor pe care le-am avut în cei 10 ani cât am condus destinele Arhivelor Harghitene, precum şi a şedinţelor de bilanţ pe care le - am avut la Miercurea - Ciuc, la care participau, de obicei inspectorul care răspundea de filiala respectivă precum şi câte un şef de serviciu din Direcţia Generală a Arhivelor Statului, de multe ori Ioan Puşcaş, bun cunoscător al istoriei şi mai ales al arhivelor din Transilvania, el însuşi fiind promovat în aparatul central din postura de director al Arhivelor Statului din Bihor, cu reşedinţa la Oradea, una dintre cele mai importante arhive româneşti.

Ioan Eugen Puşcaş s-a născut la 1 octombrie 1929 la Şimleul Silvaniei, judeţul Sălaj, unde tatăl său Ioan era factor poştal iar mama sa Iuliana era casnică.[2]

1 Vezi A.A.M.-N., vol. III(VIII), 2014, p.287-294.

2 Mulţumesc colegilor de la Arhivele Naţionale Bucureşti, în special domnului IONEL SECĂREANU pentru ajutorul acordat pentru obţinerea datelor referitoare la activitatea lui Ioan Puşcaş la Bucureşti şi colegului Dr. Bujor Dulgău directorul arhivelor bihorene, pentru activitatea lui Ioan Puşcaş în calitate de director la Oradea.

A absolvit primele 4 clase la Şimleul Silvaniei în perioada 1936-1940, după care a urmat cele 4 clase ale cursului inferior de liceu la Liceul teoretic de stat maghiar din localitate, ca urmare a cedării Ardealului Ungariei Hortyste (1940-1944), apoi în perioada 1944-1948 urmează cursurile Liceului ”Simion Bărnuțiu” din Şimleul Silvaniei.

În această perioadă învață limba maghiară, fapt ce îl va ajuta ulterior în cariera sa în Arhivele Statului, putând accesa documentele scrise în limba maghiară deținute de arhivele româneşti, dar mai cu seamă în depistarea documentelor referitoare la istoria românilor, aflate în arhivele din Ungaria, unde va întreprinde cercetări ca delegat al arhivelor româneşti. Multe documente depistate de Ioan Puşcaş au fost microfilmate şi aduse în țară, fiind puse la dispoziția cercetării românești în cadrul Colecției de Microfilme - Seria Ungaria.

Între 1948-1952 urmează cu rezultate remarcabile cursurile Facultății de istorie din cadrul Universității ”Victor Babeş” din Cluj, terminând facultatea ca şef de promoție.

După absolvirea facultății a fost angajat cadru didactic (lector superior) la Catedra de Istorie Universală a Academiei Politice Militare din Bucureşti, unde a predat cursul de Istorie Modernă Universală până în anul 1956, când din motive personale, (lipsa unei locuințe adecvate), se reîntoarce la Şimleul Silvaniei unde este numit director al Casei Pionierilor, funcție pe care o ocupă timp de un an. În anul 1957 este transferat ca profesor de istorie la Şcoala Medie Mixtă din localitate.

În anul 1960 este numit şeful Secției de învățământ din cadrul Sfatului Popular al Regiunii Crişana din Oradea funcție pe care o ocupă până în anul 1966 când revine în învățământ, de data aceasta în învățământul superior, fiind angajat ca asistent - cu delegație de lector suplinitor - la Institutul Pedagogic de 3 ani din Oradea, la Facultatea de Istorie – Geografie.

În cadrul Institutului Pedagogic din Oradea a predat două cursuri, cel de *Istoria Modernă a României* şi *Istorie Modernă Universală.*

Aici îşi desfăşoară activitatea până în anul 1968, când intră în sistemul Arhivelor Statului, fiind numit şeful Serviciului Regional Bihor al Arhivelor Statului, funcție pe care o îndeplineşte până la 1 aprilie 1969, când, după reorganizarea administrativ-teritorială din anul 1968 se înființează Filialele județene, Ioan Puşcaş fiind numit director al Filialei Bihor a Arhivelor Statului cu sediul în Oradea, preluând funcția de la Tiberiu Moț, care a fost numit la conducerea Filialei Timiş a Arhivelor Statului.

Se adaptează repede la noua muncă, desfăşurând o rodnică activitate de preluare de fonduri arhivistice şi de prelucrare a celor existente. Fiind bun cunoscător al limbii maghiare, se va implica în prelucrarea şi darea în cercetare a fondului *”Episcopia romano-catolică de Oradea”* care conține documente începând cu anul 1318, fond căruia îi face o amplă şi documentată prezentare în două numere din Revista Arhivelor.

Prima parte a prezentării, intitulată *”Arhiva Episcopiei Catolice de Oradea – Istoric, sisteme de arhivare, importanță documentară”* este publicată în numărul 2 din 1979[3], iar partea a doua apare în numărul 1 din 1980[4].

În perioada cât a condus arhivele bihorene, s-a preocupat de preluarea unor fonduri, deosebit de valoroase, dintre care amintim: *Domeniul episcopesc român unit Beiuş (1733-1948), Banca Populară ”Vintilă Brătianu” Beiuş (1926-1948), Camera de Comerț şi Industrie Oradea (1931-1950) precum şi colecțiile de fonduri familiale(1295-1941), de pergamente (1291-1913), de acte ale breslelor (1707-1893), a registrelor de stare civilă (1848-1892).*[5]

Pe linia valorificării ştiințifice a documentelor Ioan Puşcaş a organizat expoziția ”50 de ani de la Unirea Transilvaniei cu patria Mamă” (1968) şi a susținut comunicări ştiințifice la sesiunile de comunicări organizate de către Institutul Pedagogic de 3ani de la Oradea: *Din lupta politică a românilor bihoreni 1900-1914* (1968) , *Convenția din 1722 dintre Capitlul Episcopiei de rit latin din Oradea şi oraşul Oradea* (1970). În anul 1971 a depistat documente bihorene pentru expoziția *Centenarul naşterii lui Nicolae Iorga* organizată de către Direcția Generală a Arhivelor Statului din Bucureşti.

La 1 noiembrie 1971 a fost promovat în aparatul central al Arhivelor Statului, fiind numit şeful Serviciului Folosire şi Relații Internaționale din cadrul Direcției Generale a Arhivelor Statului din România.

În această calitate a participat ca delegat al arhivelor româneşti la manifestări arhivistice internaționale dintre care amintim următoarele:

În Republica Federală Germania participă, împreună cu Gheorghe Titileanu, directorul general al Arhivelor Statului[6] la *A XIII-a conferință Internațională a Mesei Rotunde a Arhivelor* care s-a desfăşurat la Bonn în perioada 13-16 septembrie 1971, unde s-au discutat două teme importante: *Arhivele şi Informatica* şi *Arhivele Instituțiilor Internaționale,*[7] în Polonia la Conferința directorilor Arhivelor Statelor Socialiste în perioada 22-24 martie 1972 unde îl însoțeşte pe Gheorghe Titileanu directorul general al Arhivelor Statului din România. La această conferință s-au abordat două teme importante şi anume *Problema terminologiei arhivistice şi unificarea interpretării noțiunilor şi a termenilor* şi *Problema învățământului arhivistic şi ridicarea calificării lucrătorilor arhivelor contemporane.*

În zilele de 15-18 mai 1973 s-a desfăşurat în Marele Ducat de Luxemburg cea de *A XIV Conferință Internațională a Arhivelor* la care au participat ca reprezentanți ai Arhivelor Statului din România, Vasile Arimia directorul Direcției

3 REVISTA ARHIVELOR, Anul LVI, Vol. XLII, Nr. 2, 1979, p. 175-181

4 Idem, Anul LVII, Vol. XLII, Nr. 1, p. 123-129

5 Vezi Lista fondurilor şi colecțiilor date în cercetare la arhivele Naționale Bihor din Oradea, publicată pe site-ul Arhivelor Naționale ale României: www.arhivelenationale.ro

6 Director general între 1965-1973

7 REVISTA ARHIVELOR, Anul XLIX, Vol. XXXIV, Nr. 1, 1972, p. 143-144

Arhivelor Centrale din Bucureşti şi Ioan Puşcaş şeful Serviciului Folosire şi Relaţii Internaţionale din cadrul Direcţiei Generale a Arhivelor Statului din România.

S-au dezbătut două teme şi anume *Bugetul arhivelor* şi *Heraldica, sigilografia şi simbolurile administrative contemporane în arhive.*

Delegaţia românească a prezentat, în limba franceză, comunicarea *Unele consideraţii privind noile steme ale judeţelor şi municipiilor din România. Contribuţia arhivelor la elaborarea lor.*

Ioan Puşcaş a participat şi la misiuni de cercetare şi depistare de documente referitoare la istoria României aflate în arhivele din Ungaria şi Franţa

Astfel în anul 1971 la Arhivele Naţionale din Ungaria, împreună cu arhivistul Iosif Adam[8], a cercetat documente referitoare la viaţa economică a Transilvaniei în secolul al XIX-lea în fonduri precum Ministerul Finanţelor, cel al Comerţului, al Băncii Comerciale Ungare din Pesta, în cele peste 20 de fonduri familiale, precum şi documente referitoare la viaţa culturală a românilor de la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi prima jumătate a secolului al XIX–lea aflate în fondul Tipografiei Universităţii din Buda. Dintre aceste documente se remarcă corespondenţa conducerii tipografiei cu Ioan Eliade Rădulescu, Ioan Budai Deleanu, Dimitrie Ţichindeal, Ioan Molnar – Piuariu, Samuil Micu – Klein, Gheorghe Şincai, alte documente privind activitatea lui Samuil Micu – Klein şi Gheorghe Şincai în calitate de angajaţi ai tipografiei, comenzi de cărţi româneşti, fragmente de manuscrise româneşti.[9]

În anul următor, aceeaşi echipă, Ioan Puşcaş şi Iosif Adam a continuat cercetările în Ungaria, la Arhivele Naţionale precum şi la Muzeul de Istorie Militară din Budapesta. Astfel la Arhivele Naţionale din Budapesta s-a continuat cercetarea fondurile începute în anii anterior, referitoare la viaţa economică a Transilvaniei, iar la Muzeul de Istorie Militară din Budapesta s-au cercetat documentele din *"Colecţia de acte referitoare la Revoluţia din 1848-1849"* care conţine documente privind legiunile româneşti comandate de către Avram Iancu, componenţa unor unităţi militare româneşti, relaţiile dintre conducătorii revoluţionari români şi maghiari.[10]

În anul 1973, împreună cu Gheorghe Ungureanu[11], Ioan Puşcaş va continua seria cercetărilor în arhivele şi bibliotecile din Franţa, începute cu ani în urmă de către delegaţii Arhivelor româneşti.

---

8 Ioan Puşcaş a publicat împreună cu Iosif Adam volumul: *Izvoare de demografie istorica: Secolul al XIX-lea - 1914, Transilvania. II,* Direcţia Generala a Arhivelor Statului din Republica Socialista Romania, 1987, 774 pagini

9 Ioan Puşcaş, Iosif Adam, - *Cercetări în arhivele de peste hotare – Ungaria,* în REVISTA ARHIVELOR, Anul XLVIII, Vol. XXXIII, Nr. 1, 1971, p. 146-148

10 Ioan Puşcaş, - *Cercetări în arhivele de peste hotare –Republica Populară Ungară ,* în REVISTA ARHIVELOR, Anul L, Vol. XXXV, Nr. 1, 1973, p. 116-117

11 Gheorghe Ungureanu (1907-1975) director al Arhivelor Statului din Iaşi. Despre viaţa şi activitatea lui vezi: Silviu Văcaru – *Gheorghe Ungureanu (1907-1975),* Extras din ARHIVA GENEALOGICĂ, V (X), 1998, 3-4, Iaşi, Editura Academiei Române, p. 17- 22

”*Delegaţia şi-a concentrat activitatea, în principal, asupra materialelor păstrate în Arhiva Ministerului Afacerilor Externe şi Biblioteca Naţională, făcând şi unele sondaje în Arhivele Naţionale şi Biblioteca Sainte-Genevieve”.*[12] La Ministerul Afacerilor Externe, cercetătorii români studiază cele 18 volume de documente grupate sub genericul *”Hongrie et Transilvanie”*. Documentele cuprind perioada secolelor XVI-XIX, reflectând aspecte diverse din istoria economică, socială şi politică a celor două ţări. Se remarcă scrisori ale principilor Gabriel Bethlen, Gheorghe Rakoczi I şi II, Mihai Apaffi, adresate regilor Franţei, Ludovic al XII–lea şi al XIV-lea, cardinalilor Richelieu şi Mazarin.[13]

La 1 septembrie 1974 Ioan Puşcaş este numit la conducerea unuia dintre cele mai importante servicii din aparatul central al Arhivelor Statului cel de Metodologie şi Control, funcţie pe care o îndeplineşte cu succes până în anul 1983, când, datorită stării tot mai precare de sănătate, este eliberat din funcţie şi numit arhivist principal la Serviciul Studii şi Documentare, unde a continuat să-şi valorifice temeinicele cunoştinţe de istorie a Transilvaniei şi mai ales cele de limbă şi paleografie maghiară până în anul 1987, când la vârsta de 57 de ani este nevoit să se pensioneze medical.

În calitatea de şef al corpului de control al directorului general, aşa cum era perceput serviciul în lumea arhiviştilor, participă la controalele tematice şi de fond efectuate la filialele judeţene ale Arhivelor Statului, la elaborarea unor norme metodologice de lucru în arhive, la verificarea şi avizarea planurilor metodice pentru microfilmarea documentelor de la filialele din ţară pentru fondul de asigurare, la verificarea şi aprobarea Indicatoarelor termenelor de păstrare întocmite de către ministere sau alte unităţi centrale.

În anul 1974 a fost admis la doctorat, pe care însă, din păcate, nu a reuşit să-l finalizeze.

În anii 80 a făcut parte din Consiliul de conducere al Revistei Arhivelor.

În ultimii ani de activitate 1983-1987 a îndeplinit funcţia de arhivist principal în cadrul Serviciului Studii şi Documentare, dedicându-se elaborării, în colaborare cu Iosif Adam a valorosului volum de documente *Izvoare de demografie istorica: Secolul al XIX-lea - 1914, Transilvania. II,* apărut sub egida Direcţiei Generale a Arhivelor Statului în anul 1987, în care sunt publicate un număr de 126 de documente din perioada 1816-1914, însumând 774 de pagini.

În această perioada a îndeplinit şi funcţia de preşedinte al Comisiei Centrale de Selecţionare şi membru în Comisia ştiinţifică pentru probleme arhivistice, comisie care aviza, lucrările publicate sub egida Arhivelor Statului din România.

Ioan Puşcaş a fost decorat cu Medalia *În cinstea încheierii colectivizării agriculturii* (1962), *Medalia Muncii* (1964), *Medalia –a - XX-a aniversare a*

12 Ioan Puşcaş, Gheorghe Ungureanu, - *Cercetări în arhivele de peste hotare, Franţa,* în REVISTA ARHIVELOR, Anul LI, Vol. XXXVI, Nr. 4, 1974, p. 548-549

13 Ibidem. Vezi şi alte aspecte menţionate în articol

Eliberării Patriei (1964), *Ordinul Muncii Clasa a III-a* (1965), *Medalia A XXV-a aniversare a Eliberării Patriei* (1969), iar prin Ordinul Ministrului Învățământului 582 din 21 iunie 1966 a fost declarat *Profesor fruntaş.*

Liviu BOAR

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. Ion Puşcaş - *Din lupta politică a românilor bihoreni în anii 1900-1914,* în ”Lucrări ştiinţifice. Istorie. Institutul pedagogic Oradea, B. 1969, p. 251-262.

2. Ion Bratu, Ioan Puşcaş, - *Consideraţii în jurul reglementării urbariale a localităţii Velenţa din 1772* în ”Lucrări ştiinţifice. Istorie. Institutul pedagogic Oradea, B. 1970, p. 169-194.

3. Ioan Puşcaş, Iosif Adam, - *Cercetări în arhivele de peste hotare – Ungaria,* în REVISTA ARHIVELOR, Anul XLVIII, Vol. XXXIII, Nr. 1, 1971, p. 146-148

4. Ioan Puşcaş, Virgil Maxim, - *O lucrare necunoscută privind istoria Transilvaniei la mijlocul secolului al XVII (Cronica lui Maurizio Nitri, abate de Noires, Raggnaglio dell”ultime guerre di Transilvania et Ungaria, Tre L”Imperatore Leopoldo Primo il Gran Signore de Turchi Echmet Quarto, Giorgio Rakoczi et altri succesivi Principi di Transilvania,* în REVISTA ARHIVELOR, Anul XLIX, Vol. XXXIV, Nr. 1, 1972, p. 133-137

5. Ioan Puşcaş, - *Cercetări în arhivele de peste hotare –Republica Populară Ungară ,* în REVISTA ARHIVELOR, Anul L, Vol. XXXV, Nr. 1, 1972, p. 116-117

6. Ioan Puşcaş, - *Contribuţia Revistei Arhivelor la cunoaşterea şi valorificarea izvoarelor externe ale istoriei patriei* în REVISTA ARHIVELOR, Anul LI, Vol. XXXVI, Nr. 4, 1974, p. 501-503

7. Ioan Puşcaş - *Arhiva Episcopiei Catolice de Oradea – Istoric, sisteme de arhivare, importanţă documentară* în REVISTA ARHIVELOR, Anul LVI, Vol. XLII, Nr. 2, 1979, p. 175-181 Partea I şi Anul LVII, Vol. XLII, Nr. 1, 1980, p. 123-129 Partea a II-a

8. Ioan Puşcaş, - *Principii şi criterii de selecţionare a documentelor,* în REVISTA ARHIVELOR, Anul LIX, Vol. XLIV, Nr. 3, 1982, p. 242-245

9. Ioan Puşcaş, - *Variante bihorene ale Ultimatului lui Horea,* în REVISTA ARHIVELOR, Anul LXI, Vol. XLVII, Nr. 4, 1984, p. 390-393

10. Ioan Pușcaș, Iosif Adam, - *Izvoare de demografie istorica: Secolul al XIX-lea - 1914, Transilvania. II,* Direcția Generala a Arhivelor Statului din Republica Socialista Romania, 1987, 774 p.

A colaborat la volumul INDEPENDENȚA ROMÂNIEI- Volumul I, Documente şi presă internă, Editura Academiei, Bucureşti, 1977, 420 p

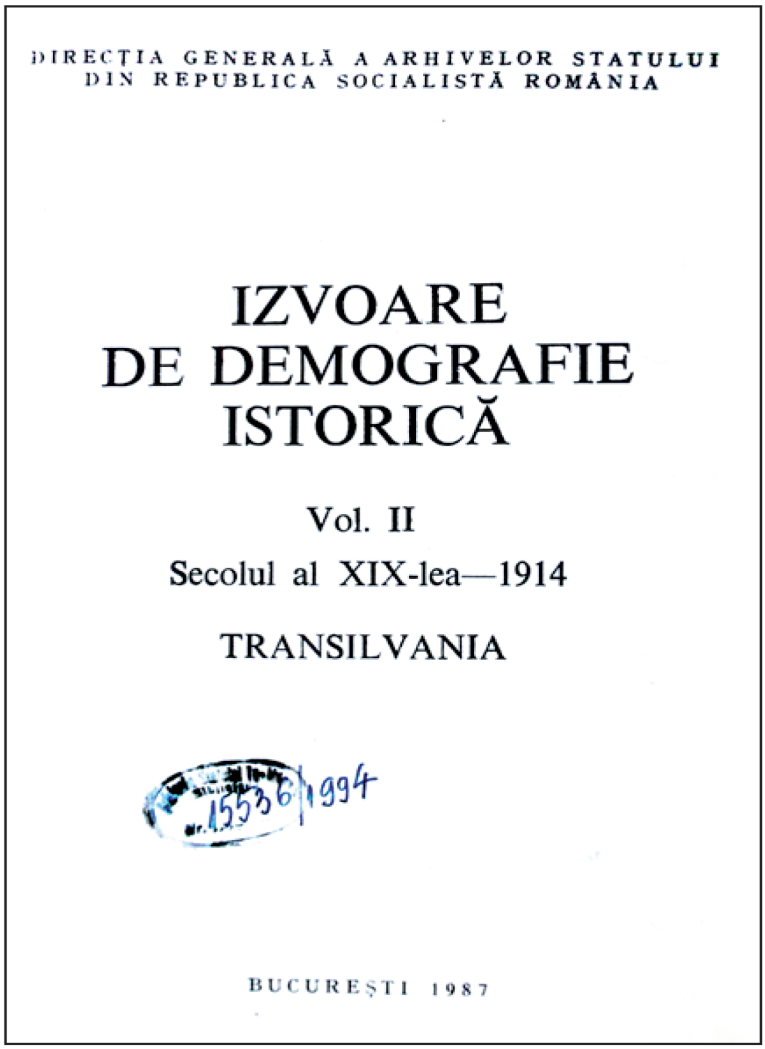
DIRECȚIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI
DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

IZVOARE
DE DEMOGRAFIE
ISTORICĂ

Vol. II

Secolul al XIX-lea—1914

TRANSILVANIA

nr. 15536 1994

BUCUREȘTI 1987

Volum de documente intocmit de Iosif Adam şi Ioan Pușcaș

IOAN I. RAFIROIU
(1907-1982)

Cercetările întreprinse, mai ales după decembrie 1989, au pus în evidență faptul că în localitățile Arcului Intracarpatic, respectiv a actualelor județe Covasna şi Harghita, pe lângă personalitățile de etnie maghiară, s-au născut valoroşi intelectuali români, elite locale şi de valoare națională**,** de o mare diversitate socio-profesională: lingvişti, filologi, arheologi, istorici, teologi, geologi, botanişti, pedagogi, ingineri, economişti, informaticieni, cadre didactice universitare, decani, rectori ai unor instituții de învățământ superior, cercetători, scriitori, publicişti, folclorişti, medici, juriști, ingineri, pictori, graficieni, muzicologi, compozitori, autori de cursuri universitare şi manuale şcolare şi ai unor opere de referință, dicționare, lexicoane, traducători, oameni politici, miniştri, alți demnitari de stat, ofițeri superiori, generali ş.a. Ne aflăm în fața unor personalități cu specializări dintre cele mai diverse şi cu importante rosturi în societate, care, prin competență profesională şi conduită morală, au dobândit o binemeritată apreciere şi recunoştință publică[1].

În rândul personalităților născute ori care s-au realizat profesional şi au activat în Arcul Intracarpatic transilvan se numără: **ierarhi ai bisericilor ortodoxe şi greco-catolice**: Elie Miron Cristea (primul patriarh al României, membru de onoare al Academiei Române); Nicolae Colan (mitropolit al Ardealului, membru al Academiei Române); Alexandru Nicolescu (mitropolit greco-catolic de Blaj); Justinian Teculescu (episcop al Armatei şi al Episcopiei de Cetatea Albă – Ismail); Veniamin Nistor (episcop de Caransebeş); Emilian Antal (episcop vicar patriarhal); Sofian Braşoveanu (episcop vicar al Episcopiei Europei Centrale); Ignatie Mureşeanul (Episcopia Ortodoxă Română a Spaniei şi Portugaliei); **publicişti, scriitori, oameni**

1 Vezi A.A.M.-N., vol. II (VI), 2013, p.313-336.

politici: Octavian Codru Tăslăuanu, Ghiță Popp, Romulus Cioflec, Virgil Cioflec, Peter Neagoe, Horia Teculescu ș.a.; **profesori universitari şi cercetători, autori de manuale şcolare, cursuri universitare, volume de specialitate**: Nicolae Colan, Horia Colan, Matei Basarab, Alexandru Tohăneanu, Aurel Gociman-Oituz, Nicolae Cordoș, Nicolae Ciangă, Constantin Sporea, Petre Suciu, Matei Jurebiță, Teodor Chindea, Viorel Căliman, Nicolae Cotfas, Dumitru Mureşan, Valer Dorneanu, Victor Dobreanu, Gheorghe Rafiroiu, Cornel Udrea, Dan Dobreanu, Petre Pânzaru, Dan Munteanu Colan, Constantin Hârlav ș.a.; **muzeografi, arhivişti**: Nicolae Moldovan, Aurel Marc, Dan Vasile Baicu, Liviu Boar, Ana Dobreanu; **protopopi-cărturari**: Elie Câmpeanu, Constantin Dimian, Ion Petric, Ion Moga, Aurel Nistor, Ioan Rafiroiu, Gheorghe Rățulea ș.a.; **monahi**: Atanasie şi Chiril Păvălucă (vieţuitori la Mănăstirea Neamț şi Muntele Atos născuți în Brețcu); Veniamin şi Timotei Tohăneanu (iconar şi stareț la Mănăstirea Sîmbăta de Sus, născuți la Întorsura Buzăului); Mihail Goia (starețul Mănăstirii Toplița, fiu al oraşului); Gheorghe Avram (starețul Mănăstirii Valea Mare, fiu al acestei localități), Atanasie Floroiu (starețul Schitului Prodomu, de la Muntele Athos, născut în satul Băcel, com. Chichiș) ș.a.; **sculptori şi pictori**: Dorin Coltofeanu, Vasile Pintea, Nuțiu Romul, familia Crăciun; **generali**: Ilie Coman, Constantin Secăreanu, Mihai Trifescu, Mircea Zice; **sportivi de performanță**: Marius Urzică, campion mondial la gimnastică şi Gheorghe Chiper, campion național la patinaj artistic; Anca Marinescu, singura femeie din România care a fost în Antarctica, ș.a.[2]

Un loc distinct în rândul personalităților româneşti din Arcul Intracarpatic, îl ocupă intelectualii născuți în localitatea Arpătac, azi Araci, comuna Vâlcele, jud. Covasna, iar în cadrul acestora, membrii familiilor Colan, Nistor, Cioflec şi Rafiroiu. O genealogie a familiei Rafiroiu, intitulată „Familia Rafiroiu şi înrudirile sale" a fost finalizată în anul 2011 la Cluj-Napoca, de ing. Radu Rafiroiu. După mărturisirea autorului, lucrarea, care se doreşte a fi un „omagiu strămoşilor şi părinților noştri", valorifică primele încercări privind genealogia familiei, ce aparțin lui Iosif Rafiroiu, concretizate sub forma unui arbore genealogic, elaborat în anul 1978. În „Scurta istorie" a familiei Rafiroiu, autorul menționează: „Înrudirea cu familiile Colan, Cioflec şi Nistor din Araci a sporit preocupările părinților noştri pentru educație, cultură şi respect față de moştenirea strămoşească".[3] Membrii familiei Rafiroiu lărgite locuiesc în prezent, în multe locuri din țară şi din străinătate: Germania, Franța, Anglia, Spania, Canada, Statele Unite ale Americii şi Brazilia. Între aceştia, se regăsesc intelectuali din mai multe specialități: mulți ingineri, medici, arhitecți, preoți, muzicieni, profesori, avocați, din rândul cărora menționăm: Ioan RAFIROIU (1882-1948), preot, protopop al Protopopiatului „Oituz", Tg. Secuiesc; Remus

2 *Geneaologia familiei Colan*, coordonator Ioan Lăcătuşu, Editura Eurocarpatica, Sf. Gheorghe, 2012, p. 17-18.

3 *Ibidem*, p. 108.

RAFIROIU (1900-1991), inginer silvic, Arad, administrator general al Domeniului Mocioni; Iosif RAFIROIU (1902-1989), inginer minier, Cluj-Napoca, inginer şef la Minele de aur ale statului din Baia Mare; Silvestru RAFIROIU (1903-1961), arhitect, Arad şi Timişoara, arhitect al municipiului Arad; Gheorghe RAFIROIU (1907-1956**),** profesor de istorie-geografie, şi director al unor licee din Oradea, Salonta şi Lugoj. Este autorul lucrărilor: *Mânăstirea din Peri* (1934), *Monografia localităţii Araci* (1938), *Dealul de Fier* (memorii din război, 1938), redactor al anuarului Liceu-lui comercial de băieţi „Ioan Popovici Bănăţeanu", din Lugoj; Ioan I. RAFIROIU (1907-1982), preot, protopop şi arhivist în Tg. Secuiesc; Mihai RAFIROIU (1931-1983), prof. univ. dr. ing., Timişoara ş.a.[4]

În cele ce urmează, vom prezenta succint, câteva repere biografice ale preotului –arhivist Ioan I. Rafiroiu, precum şi principalele sale preocupări pe linia salvării şi prelucrării arhivistice a documentelor parohiilor ortodoxe din fostele protopopiate Oituz şi Treiscaune.

Preotul şi arhivistul Ioan I. RAFIROIU (1907-1982), s-a născut la 25 ianuarie 1907, în comuna Cernat, unde tatăl său a fost preot între anii 1905-1914. În istoria românilor din sud-estul Transilvaniei este cunoscută figura de apostol a preotului Ioan Rafiroiu senior (1882-1948) din Araci, care a condus protopopiatul Oituz, cu sediul în Tîrgu-Secuiesc între anii 1923-1948, legându-şi definitiv numele, împreună cu consăteanul său, Aurel Nistor, protopopul de Sfîntu-Gheorghe, de frumoasele fapte din domeniul învăţământului, culturii şi administraţiei din perioada interbelică, de acea „veritabilă renaştere culturală, socială şi economică" a românilor din fostul judeţ Trei Scaune. Unul dintre cei şapte copii ai protopopului Ioan şi Valeria (sora protopopului Aurel Nistor, a medicului Pompiliu Nistor şi a episcopului Veniam Nistor) – Ioan a continuat tradiţia familiei, devenind preot şi îndrumător în problemele spirituale, culturale şi naţionale ale românilor din Tîrgu-Secuiesc, pentru o lungă şi frămîntată perioadă de timp.

Ioan I. RAFIROIU urmează cursurile şcolii primare din Cernatul de Jos, pe care le continuă la Poiana Sărată, localitate în care preotul Ioan Rafiroiu – senior va sluji cu vrednicie până în anul 1940. Desfăşurarea luptelor în războiul de întregire a neamului a făcut ca tânărul Ioan Rafiroiu să-şi înceapă cursurile gimnaziale la Bârlad şi să le continue la Sfîntu-Gheorghe, după care a urmat Liceul „Dr. Ioan Meşotă" din Braşov. Între anii 1926-1930, este student al Academiei Teologice din Sibiu, unde l-a avut ca profesor, la studiul biblic al Noului Testament şi la limba română, pe viitorul mitropolit al Ardealului, Nicolae Colan. După bunul obicei al timpului, pentru perfecţionarea şi completarea studiilor, a urmat doi ani, cursurile fără frecvenţă ale Facultăţii de Drept din Bucureşti. În anul 1931 s-a căsătorit cu învăţătoarea Ana Ciutac, fiica preotului Ştefan Ciutac, din Cernatul de Jos, cu care va avea bucuria să sărbătorească şi nunta de aur, alături de fiul lor, Ioan şi de toţi cei dragi. A fost

4 *Ibidem*, p. 109-122.

hirotonit preot de către mitropolitul Nicolae Colan, la 3 august 1931, iar peste o lună de zile, instalat în parohia Tîrgu-Secuiesc. În toamna anului 1940, după Dictatul de la Viena, împreună cu majoritatea credincioşii săi, a luat drumul pribegiei. După câteva luni, cât a slujit în parohia Buces-Vulcan, protopopiatul Zarandului, s-a transferat în parohia Arini, unde a rămas până la începutul anului 1945.[5]

La fel ca şi tatăl său, preotul Ioan Rafiroiu, şi preotul Ioan Rafiroiu jr. s-a „bucurat" de atenția autorităților instalate la putere în județ, după retragerea administrației românești, din 14 noiembrie 1944. După ce, în februarie 1945, a fost condamnat la un an şi trei luni închisoare, fiind eliberat la intervenția Parchetului, care a găsit „sentința nedreaptă", în 22 martie 1945, este arestat din nou şi deținut, fără ca familia sa să ştie ceva de soarta sa. Din scrisoarea trimisă de pr. Alexandru Petruț de la Sfîntu Gheorghe, Arhiepiscopiei Sibiului, rezultă că pr. Ioan Rafiroiu jr. *a fost condamnat de către pleava oraşului Tg. Secuiesc la un an şi trei luni închisoare, pe simplul motiv că este român şi stă în parohie*. Suferința îndurată este relatată de însuşi pr. Rafiroiu, după cea de-a doua arestare a sa: *În ziua de 31 martie 1945, am fost eliberat din închisoarea de la Sfântu Gheorghe, după ce am stat 70 de zile în celulă, singur ca şi cel mai mare criminal cu un regim special (...), Nu mi s-a permis nici măcar de sfintele sărbători spovedania şi împărtăşania pe care o doream cu cea mai mare nerăbdare, ba, în ziua de Florii am fost pus să spăl celula şi să frec pe jos. Aceasta mi-a fost răsplata pentru curajul pe care l-am avut de a apăra interesele mele în secuime şi ale credincioşilor. Azi sunt bolnav şi deprimat sufleteşte, averea cheltuită, dator, şi mi s-a comunicat că sunt trecut pe tablou la Tg. Secuiesc, dar cu cea mai mare durere trebuie să renunț*.[6]

Cu sănătatea zdruncinată, în octombrie 1945, revine în parohie, cu credincioşii săi, drastic împuținați, îşi reia activitatea de refacere a vieții bisericeşti şi naționale din Tîrgu-Secuiesc. Cu data de 1 noiembrie 1945, este numit administrator protopopesc al reînființatului Protopopiat Oituz, demnitate ce o va îndeplini până în anul 1950, când protopopiatul va fi desființat. În acelaşi an, „pentru activitatea depusă în cadrul bisericii strămoşeşti", mitropolitul Nicolae Bălan l-a distins cu „brâul roşu". Împovărat de ani, slujeşte cu sufletul întristat, în biserica din Tîrgu-Secuiesc şi parohiile din jurul oraşului, până la pensionarea sa, în anul 1976. Dacă pe linie administrativ-gospodărească – în condițiile concrete ale acelor ani – nu a reuşit să împiedice ruinarea bisericilor din zona Tg. Secuiesc, în schimb, pe linie arhivistică, va desfăşura o bogată activitate. A participat la salvarea documentelor rămase, din întâmplare, nearse, în vreun colț din podul bisericilor şi la întocmirea inventarelor bunurilor de patrimoniu al tuturor bisericilor ortodoxe din județ. Devenită o adevărată

5 Ioan Lăcătuşu, *Personalități din Covasna şi Harghita*, Editura Carpatica, Cluj-Napoca, 1998, p. 129-132.

6 Ioan Lăcătuşu, Vasile Lechințan, Violeta Pătrunjel, *Românii din Covasna şi Harghita. Istorie, Biserică, Şcoală, Cultură*, Editura Grai Românesc, Miercurea-Ciuc, 2003, p. 401.

pasiune, activitatea sa arhivistică a fost continuată şi după pensionarea (în 1976) şi mutarea sa, la Braşov, până în preajma trecerii în eternitate, în anul 1982".[7]

Cunoscător al limbilor maghiară şi germană şi al paleografiei chirilice, având solide cunoştinţe de teologie, istorie şi drept, fiind în acelaşi timp un bun cercetător al istoriei locale, preotul-arhivist Ioan I. Rafiroiu, conştient de importanţa salvării documentelor create şi deţinute de parohiile ortodoxe şi cele foste greco-catolice din fostul judeţ Treiscaune, şi-a însuşit legislaţia arhivistică a vremii şi a desfăşurat o prolifică activitate de salvare şi inventariere a acestor documente. Căutând să respecte dispoziţiile privind predarea documentelor bisericeşti la Arhivele Statului dar, în acelaşi timp, manifestându-şi neîncrederea în instituţiile abilitate ale statului comunist, pr. Ioan I. Rafiroiu a manifestat prudenţă, diplomaţie şi pragmatism, în ceea ce priveşte destinaţiile de păstrare a documentelor salvate şi inventariate, cu eforturi deosebite.

În contextul istoric cunoscut, această activitate a fost deosebit de dificilă. După anii de maximă intoleranţă manifestată, faţă de parohiile ortodoxe şi greco-catolice, în perioada ce a urmat Dictatului de la Viena, pentru aceste parohii, au urmat noile provocări cauzate de ateismul regimului comunist. Majoritatea bisericilor româneşti (ortodoxe şi greco-catolice), din localităţile mixte etnic ale judeţului Treiscaune se aflau în paragină şi erau rămase fără credincioşi. Cea mai mare parte a bunurilor de patrimoniu (cărţi şi obiecte de cult, inclusiv documentele de arhivă, fuseseră distruse în toamna anului 1940 şi în anii ce au urmat. Din fericire, o parte a acestor documente au fost salvate, prin grija încercaţilor credincioşi români din zonă. Un caz concret, îl reprezintă în acest sens, parohia ortodoxă Micfalău, unde cărţile de cult şi documentele parohiei au fost depozitate într-un pod dublu al bisericii.[8]

În aceste condiţii grele**,** cu dotări mai mult decât modeste, dar cu o motivare bazată pe o înaltă conştiinţă civică şi patriotică, preotul Ioan I. Rafiroiu a vizitat majoritatea parohiilor ortodoxe din fostele raioane Tg. Secuiesc şi Sf. Gheorghe şi a salvat de la distrugere importante categorii de documente. Prin grija sa, au fost predate la filiala Arhivelor Statului din Sf. Gheorghe, documentele grupate în nouă fonduri arhivistice bisericeşti şi în fondul „ASTRA. Despărţământul Tg. Secuiesc." O valoare documentară deosebită o au registrele parohiale de stare civilă ale parohiilor şi filiile ortodoxe şi greco-catolice din judeţul Covasna, aflate în păstrare la Arhivele Naţionale Covasna, documente depuse la arhive prin strădaniile preotului-arhivist Ioan I. Rafiroiu. Pentru o bună parte din aceste localităţi, registrele parohiale de stare civilă, au rămas singurele mărturii documentare despre existenţa unor comunităţi româneşti astăzi dispărute.

Cea mai mare parte a documentelor salvate de la distrugere de pr. Ioan I. Rafiroiu, au fost prelucrate arhivistic şi păstrate în arhiva parohiei ortodoxe Tg.

7 Ioan Lăcătuşu, *Personalităţi din Covasna şi Harghita*, Editura Carpatica, Cluj-Napoca, 1998, p. 129-132**.**

8 După marturia preotului Ioan Cucu, fost paroh în Micfalău, apoi în Baraolt şi Sf. Gheorghe.

Secuiesc (deținătoare a documentelor create de parohiile ortodoxe care au făcut parte din Protopopiatul „Oituz", structură ecleziastică care a funcționat în perioada 1922-1952, cu excepția anilor 1940-1950) şi a Protopopiatului Ortodox Român Sf. Gheorghe.

După înființarea Episcopiei Ortodoxe a Covasnei şi Harghitei, în septembrie 1994, şi a Centrului Ecleziastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan" (CEDMNC), instituție de cultură aflată în subordinea noii Eparhii, aceste documente au fost încredințate spre păstrare şi valorificare arhivei Centrului. CEDMNC a fost înființat în primăvara anului 1996 la Sf. Gheorghe, pe lângă Episcopia Ortodoxă a Covasnei şi Harghitei. Unul dintre obiectivele Centrului este formarea unui fond documentar privind cultura şi civilizația românească, în toate formele sale de manifestare, urmărită de-a lungul istoriei, inclusiv în contemporaneitate, precum şi interferențele culturale româno-maghiare. Scopul centrului este de a asigura o colaborare continuă cu cercetători din principalele centre culturale ale țării şi cu instituțiile şi asociațiile culturale din zonă prin organizarea şi participarea la manifestări cultural-ştiințifice (sesiuni, simpozioane, dezbateri, expoziții) şi la proiecte culturale, redactarea unor lucrări şi studii privind istoria locală şi conviețuirea interetnică din sud-estul Transilvaniei.[9]

CEDMNC deține în custodie documente cu valoare istorico-ştiințifică deosebită salvate şi prelucrate arhivistic de preotul Ioan I. Rafiroiu, documente constituite în următoarele fonduri arhivistice:fondul „Protopopiatul Ortodox Treiscaune", 360 unități arhivistice (u.a.), ani extremi (1766-1931); fondul „Protopopiatul Ortodox Sf. Gheorghe", 53 u.a., ani extremi (1766-1959) şi fondul „Protopopiatul Ortodox Oituz", 211 u.a., ani extremi (1808-1951).[10] De menționat că această arhivă eclezistică are în componența sa şi fondurile arhivistice ale protopopiatelor ortodox şi greco-catolic Odorhei, 149 u.a, anii extremi (1846-1973) şi o importantă colecție de documente (peste 1000 u.a.), ani extremi (1720-2012), şi o colecție de publicații cuprinzând 2017 u.a., ani extremi (1952-2012).[11]

Documentele celor cinci protopopiate sunt ordonate cronologic şi pe probleme, ținute în mape de protecție. Dat fiind vechimea lor, o parte dintre acestea sunt scrise în paleografie chirilică şi maghiară**.** Pe baza prevederilor actelor normative în vigoare la data respectivă, pr. Ioan I. Rafiroiu a procedat la fondarea, ordonarea şi constituirea unităților arhivistice, verificarea şi legarea dosarelor, cotarea definitivă şi inventarierea documentelor prelucrate. Pe coperta dosarelor este scris pe scurt genul (de exemplu: corespondență, acte administrative, acte diverse, rapoarte) şi datele extreme ale documentelor din dosarelor respective.

9 „Centrul Ecleziastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan"- Lăcaş de ştiință şi cultură în slujba Bisericii şi Neamului", în *Familia română*, Anul 12, Nr. 4 (43),2011, p. 88.

10 Arhiva Centrului Ecleziastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan, Sf. Gheorghe.

11 Ibidem.

De menţionat faptul că documente create de parohiile ortodoxe şi greco-catolice din judeţele Covasna şi Harghita se mai găsesc în arhivele Patriarhiei Ortodoxe Române din Bucureşti, Mitropoliei Ardealului din Sibiu, Mitropoliei Clujului, Maramureşului şi Sălajului, din Cluj-Napoca, Arhiepiscopiei de Alba Iulia, precum şi la Arhivele Naţionale din Sibiu, Alba Iulia, Tg. Mureş, Cluj, Bucureşti, Braşov ş.a. La Muzeul Bisericii „Sf. Nicolae" din Şcheii Braşovului se află în păstrare documente referitoare la parohiile ortodoxe din fostele scaune secuieşti, în fondurile Pompiliu Nistor şi Aurel Nistor.[12]

Împreună cu arhiviştii de la celelalte biserici din judeţul Covasna, precum şi cu cei din sistemul Arhivelor Naţionale, dintre care menţionăm pe cei trecuţi la cele veşnice – Árvay Jozsef, Csia Ernestin, Dan Vasile Baicu – preotul-arhivist Ioan I. Rafiroiu şi-a adus obolul său la păstrarea şi prelucrarea arhivistică a documentelor create şi deţinute de parohiile ortodoxe din actualul judeţ Covasna, parte a Fondului Arhivistic Naţional, meritând cu prisosinţă o evocare a personalităţii sale.

Ioan LĂCĂTUŞU

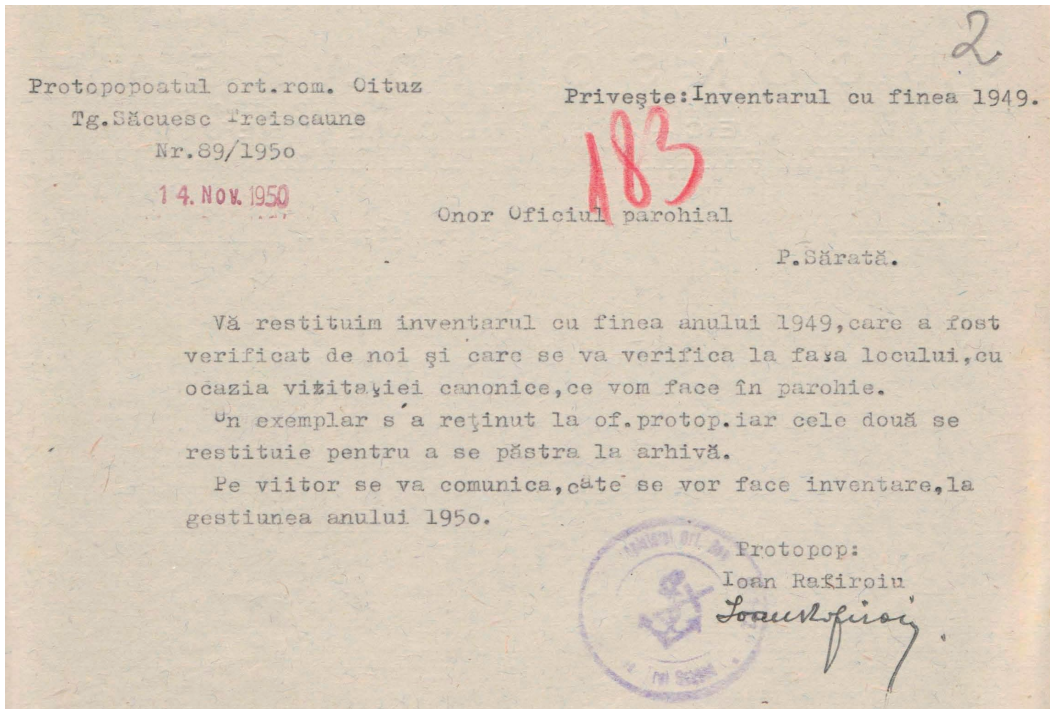

Protopopoatul ort.rom. Oituz
Tg.Săcuesc Treiscaune
Nr.89/1950
14. Nov. 1950

Priveşte:Inventarul cu finea 1949.

183

Onor Oficiul parohial

P.Sărată.

Vă restituim inventarul cu finea anului 1949,care a fost verificat de noi şi care se va verifica la faţa locului,cu ocazia vizitaţiei canonice,ce vom face în parohie.

Un exemplar s'a reţinut la of.protop.iar cele două se restituie pentru a se păstra la arhivă.

Pe viitor se va comunica,câte se vor face inventare,la gestiunea anului 1950.

Protopop:
Ioan Rafiroiu

14 noiembrie 1950 - Tîrgu-Secuiesc - Adresa protopopului Ioan Rafiroiu, trimisă Oficiului Parohial Poiana Sărată referitoare la inventarul parohiei pe anul 1949

12 Ibidem.

OCTAVIAN ROTAR
(1927-1978)

S-a născut în satul Dealul Frumos, raion Agnita, regiunea Braşov, în prezent judeţul Sibiu, la 20 mai 1927. După absolvirea Liceului industrial Câmpina (1946-1950), în anul 1950 obţine o bursă la Institutul de Relaţii Internaţionale din cadrul Universităţii „Taras Şevcenko" din Kiev, U.R.S.S., unde va studia timp de trei ani (1950-1954), în cadrul secţiei de istorie, după care se reîntoarce în ţară şi îşi finalizează studiile la Facultatea de Istorie a Universităţii „Babeş-Bolyai" din Cluj-Napoca (1954-1955), în anul 1955.

După absolvirea facultăţii (1955) şi până la trecerea lui la cele veşnice (13 mai 1978) şi-a desfăşurat activitatea în cadrul Arhivelor Naţionale (Arhivele Statului), timp de aproximativ 22 de ani.

După o scurtă perioadă de timp (două luni) în care a activat ca arhivist şef în cadrul Serviciului Regional Hunedoara, este transferat la filiala din Alba-Iulia, ocupând funcţia de arhivist şef în perioada 01.11.1955-01.12.1956., fiind avansat ulterior ca şef de serviciu în cadrul Serviciului Regional Hunedoara, unde îşi va desfăşura activitatea în perioada 01.12. 1956-15.07.1964, cu menţiunea că în perioada aprilie 1957-septembrie 1964 acest serviciu va funcţiona la la Alba Iulia. După aproximativ un an şi jumătate (15.07.1964 – 01.01.1966), perioadă în care a fost şeful filialei din Giurgiu, reuşeşte să se transfere tot în calitate de şef de filială, la Blaj, unde îşi va desfăşura activitatea în perioada 01.01.1966 – 01.04.1969.

Reorganizarea aparatului teritorial al Direcţiei Generale a Arhivelor Statului, la 1 aprilie 1969 a dus la înfiinţarea Filialei Judeţene Alba a Arhivelor Statului, cuprinzând şi fosta filială Blaj, drept pentru care Octavian Rotar va fi numit arhivist principal în cadrul Filialei Judeţene Alba, având ca responsabilităţi şi

activitățile de la depozitul din Blaj, deoarece nu s-a reuşit aducerea arhivei din lipsă de spațiu. Acesta a făcut naveta de trei ori pe săptămână la Blaj, ocupându-se de tot ce înseamnă munca arhivistică, până în 13 mai 1978, când a părăsit prea devreme această lume.

În calitate de angajat al Arhivelor Naționale a executat toate categoriile de activități specifice funcției şi anume:

- prelucrarea documentelor din cadrul diferitelor fonduri (fondare, ordonare, inventariere, pregătire pentru microfilmare, selecționare, fişare tematică etc.), în special cele aflate în depozitul de la Blaj, precum: „Prefectura Județului Târnava Mică", „Mitropolia Greco-Catolică Blaj", „Rezidența Regală a Ținutului Mureş", „Primăria oraşului Mediaş" etc.

- depistarea de documente importante, în vederea organizării de expoziții de către instituție sau alte instituții de cultură şi nu numai, întocmirea de comunicări şi expuneri, cu privire la evenimentele importante din istoria țării (răscoala lui Horea, revoluția de la 1848-1849, războiul de independență al României, primul război mondial, Marea Unire, al doilea război mondial etc.), comemorarea unor personalități precum Timotei Cipariu, George Barițiu, Petru Maior, Axente Sever, Gheorghe Şincai (expoziția „155 de ani de la moartea lui Gheorghe Şincai" – la depozitul din Blaj, în anul 1971); Avram Iancu (expoziția „Mărturii documentare – Avram Iancu" – la depozitul din Blaj, în anul 1972); Aurel Vlaicu (expoziția „Viața şi activitatea lui Aurel Vlaicu") – la depozitul din Blaj, în anul 1972 şi expozițiile volante în localitățile Roşia Montană, Bistra, satul Dealul Roatei – Zlatna, în anul 1973 – „Aurel Vlaicu constructor, aviator şi erou național".

- activități de rezolvare a cererilor adresate instituției, la depozitul din Blaj, acordarea asistenței de specialitate la societățile şi instituțiile existente în raza de competență, dar şi activități manageriale.

După cum afirma şeful instituției, Octavian Rotar „a contribuit, în mod deosebit, în perioada 1955-1961, la salvarea de la distrugere şi conservarea multor fonduri şi colecții …"[1] De asemenea „I-a plăcut mult munca cultural-educativă pe care a desfăşurat-o în rîndurile locuitorilor de pe Tîrnave şi din Munții Apuseni, locuri atît de dragi lui" [2.]

Instituția a pierdut, prin decesul lui Rotar, un om cu o personalitate puternică, preocupat de soarta documentelor şi de valorificarea acestora, ceea ce reiese şi din procesul verbal încheiat în urma şedinței de analiză a muncii din anul 1977, unde afirmă că este necesar să se aloce timp suficient în vederea cercetării şi valorificării materialului documentar şi că „Este foarte hotărât să prezinte situația localului filialei chiar şi tov. ministru pentru că nu poate să vadă cum se degradează materialele documentare" [3.]

1 Ioan Pleşa, Rotar Octavian*, în Revista Arhivelor, Anul LV, vol. XL, nr. 4, p. 479.*

2 *Ibidem.*

3 S.J.A.N. Alba - Arhivă, dosar 3/1977, f. 11.

În cadrul instituției a deținut şi funcția preşedinte al comisiei de selecționare, preşedinte al comisiei de evaluare a documentelor achiziționate, preşedinte al comisiei de evaluare a bunurilor patrimoniale etc., dar şi funcția de custode al sălii de studiu, îndrumând numeroşi cercetători. O parte din cărțile existente în bibliotecă i-au fost oferite drept recunoştință, printre care se numără şi cărți scrise de Nicolae Albu, una din dedicații fiind următoarea „Caldă recunoştință pentru larga-i amabilitate cu care stă întru ajutorul acelor ce caută valorile arhivistice ale Blajului de odinioară”[4].

În urma prelucrării arhivistice a fondurilor şi colecțiilor, a valorificat informațiile depistate prin întocmirea de articole, lucrări prezentate şi dezbătute în cadrul cercurile profesionale organizate de către Arhivele Naționale şi în cadrul numeroaselor simpozioane organizate de Arhivele Statului Alba, Inspectoratul Județean de Poliție Alba, Muzeul Blaj, Muzeul Unirii din Alba-Iulia, Institutul de Studii Istorice Cluj, Societatea de Ştiințe Istorice Alba Iulia, Muzeul Sebeş etc, unele dintre acestea fiind ulterior publicate în diverse reviste de specialitate şi presa locală.

Laura Maria OLTEAN

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. Din protocoalele Magistratului oraşului Sebeş din 1784-1785*,* în *Revista Arhivelor*, nr.1, Bucureşti, 1963, pp. 169-188 (co-autori C. Müller, Marcel Ştirban)
2. Documente privind răscoala țăranilor din 1907 în județul Vlaşca*,* în *Revista Arhivelor*, nr.1, Bucureşti, 1965, pp. 136-166 (co-autori Ecaterina Zaharia)
3. Memorialul de la 1882*,* în *Unirea*, nr. 790, 1970, p.2 (co-autor Ioan Pleşa)
4. 88 de ani de la naşterea lui Aurel Vlaicu*,* în *Unirea,* nr. 850, 1970, p.2.
5. Cu privire la ediția franceză a memorialului din 1882*,* în *Revista Arhivelor*, nr. 1, Bucureşti, 1971, pp. 112-115 (co-autor Georgina Suciu)
6. Planul de apărare al Munților Apuseni întocmit de Avram Iancu*,* în *Revista Arhivelor*, Supliment, Bucureşti, 1973, pp. 216-217
7. Materiale arhivistice referitoare la activitatea lui Timotei Cipariu, în *Apulum*, XI, Alba-Iulia, 1973, pp. 795-808 (co-autor Cornel Tatai)
8. Proclamații şi manifeste româneşti din martie-aprilie 1848*,* în *Unirea*, nr. 1619, 1973, p. 39.
9. Un document revelator asupra activității culturale desfăşurate de Petru Pavel Aron*,* în *Apulum*, XII, Alba-Iulia, 1974, pp. 642-648 (co-autor CORNEL TATAI)

4 Nicolae Albu, C*îrtirea împotriva lui Petru Maior, Extras din culegerea Limbă şi literatură vol. XXVI, Bucureşti, 1970.*

10. Reorganizarea activității organizațiilor de partid, de masă şi obşteşti din județul Alba în lupta pentru cucerirea puterii şi transformarea revoluționară a societății, *în Alba-Iulia 2000,* Alba-Iulia, 1975, pp. 503-513 (co-autori Sebastian Truță, Gheorghe Ciul, Petru Balint, Maria Baciu)
11. Războiul pentru independență reflectat în documentele păstrate la Arhivele Statului Județului Alba*,* în *Revista Arhivelor*, Supliment, Bucureşti,1977, pp. 143-153(co-autor Ioan Pleşa)
12. Documente privind monumentele arheologice romane de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa (1876-1878), în: *Sargeția*, XIII, Deva, 1977, p. 561-575; *Dacoromania*, 2008, pp. 28-37(co-autor Ioan Pleşa)
13. Independența României reflectată în documentele păstrate la Filiala Arhivelor Statului – Alba-Iulia*,* în Țara Moților, Alba-Iulia, 1977, pp. 112-118 (co-autor Ioan Pleşa)
14. Personalitatea şi activitatea dr. Ioan Rațiu reflectată în documentele arhivelor blăjene, în *Potaissa*, Turda, 1978, pp. 183-189.
15. Contribuția românilor din Alba Inferioară la Marea Adunare Națională din 1 Decembrie 1918*,* în *Revista Arhivelor*, Supliment, Alba-Iulia, 1979, p.165-169 (co-autor Ioan Pleşa)

Sediul Arhivelor Naționale Alba

IOAN RUSU SĂRĂȚANU
(1922-2014)

L-am întâlnit pentru prima dată în primăvara anului 1973 la Cluj. Abia intrasem în căminul 7 din Complexul Haşdeu, în care locuiam pe timpul facultății, când am fost anunțat de către un student că mă caută cineva în hol. Pe vremea aceea, acolo era locul unde erau primiți vizitatorii care veneau la cineva care locuia în cămin. Cobor scările de la etaj şi dau față în față cu doi domni îmbrăcați amândoi cu haine de piele lungi şi negre, unul mai înalt, iar celălalt mai scund. Cel scund mă întreabă dacă nu-l cunosc cumva pe directorul Arhivelor Statului din Năsăud. Îi răspund că nu-l cunosc. Atunci domnul mai înalt îmi întinde mâna şi se recomandă: Ioan Rusu, eu sunt directorul de la Năsăud. După ce ne-am aşezat pe nişte fotolii în hol am aflat şi scopul vizitei celor doi. Opriţoiu, aşa-l chema pe cel mai scund şi mai vorbăreț, era reprezentantul Arhivelor Statului de la Bucureşti şi lucra la cadre. Amândoi au fost pe la Decanatul Facultății de Istorie şi s-au interesat de cineva din județul Bistrița-Năsăud care ar fi dori să lucreze după terminarea facultății la Arhivele Statului.

Ioan Rusu s-a născut la 1 februarie 1922 în satul Sărățel, județul Bistrița-Năsăud din părinții Vasile şi Ana, amândoi de religie greco-catolică[1]. Tatăl său, Rus Vasile, provenea dintr-o familie înstărită a satului Sărățel. Bunicii lui Ioan, Mihai şi Nastasia, erau socotiți printre fruntaşii satului. Tatăl său mai avea un frate însurat în satul Buduş, acelaşi județ, şi o soră Maria, căsătorită cu Ioan Cherteş, învățător în Sărățel, cu studii făcute la Şcoala Normală confesională greco-catolică din Gherla. Mama sa Ana, născută Baciu, provenea din satul vecin Neţeni şi era cea mai vârstnică dintre cei 6 copii rămaşi orfani de tată care a căzut pe front în primele zile ale războiului[2].

1 SJAN Bistrița-Năsăud, fond Registrele parohiale de stare civilă, nr.1099, f. 47.

2 *Sub semnul marilor înaintaşi. Ioan Rusu Sărățeanu la 90 de ani, volum inițiat şi realizat de*

Școala primară a urmat-o în satul natal începând cu anul 1928 până în 1933[3].

În toamna anului 1933 părinții l-au înscris la examenul de admitere la Liceul „Alexandru Odobescu" din Bistrița, examen trecut cu succes. Vreme de 8 ani a urmat cursurile acestui liceu. O situație deosebită s-a petrecut în vara anului 1940, în urma Dictatului de la Viena. Ioan Rusu absolvise clasa a VII-a de liceu şi se pregătea pentru ultimul an, numai că situația politică din Europa a făcut ca nordul Transilvaniei să fie cedat Ungariei. Faptul că Bistrița era inclusă în teritoriul cedat determinat emigrarea multor profesori şi elevi în România. Dintre profesori a mai rămas doar unul iar din cei 30 de elevi care terminaseră clasa a VII-a mai erau 12. Cursurile liceului din Bistrița n-au fost reluate decât spre sfârşitul lunii octombrie[4].

În vara anului 1941 elevul Ioan Rusu a terminat şi ultimul an de liceu, parcurs într-o atmosferă de nesiguranță din cauza situației politice intervenite şi a războiului. În aceste condiții, tânărul absolvent s-a îndreptat spre studii universitare care să-i permită continuarea lor pe timpul războiului şi totodată să-l facă incorporabil pentru front. Singura posibilitate era să se înscrie la o facultate de teologie. Aşa stând lucrurile, Ioan Rusu, alături de alți colegi de liceu, s-a înscris la Academia de Teologie greco-catolică din Cluj care permitea parcurgerea studiilor în limba română şi cu mai puține cheltuieli materiale.

Vreme de 3 ani a urmat cursurile acestei facultăți. În vara anului 1944 a fost mobilizat în armată, 2 luni la Budapesta. Când s-a întors la sfârşitul verii spre Bistrița, a poposit şi la Cluj. Oraşul era schimbat şi pustiu şi se pregătea de venirea frontului, aşa că planurile de a mai rămâne câteva zile la Cluj au trebuit să fie schimbate şi să-şi continue de îndată drumul spre familie la Sărățel.

Venirea frontului în toamna anului 1944 a făcut ca el să rămână la Sărățel. Toate facultățile din Cluj nu şi-au mai deschis porțile, aşa că tânărul teolog a aşteptat trecerea frontului în casa părintească. Academia de Teologie greco-catolică nu şi-a deschis porțile tot anul[5].

Rămas acasă, după venirea trupelor sovietice, în lipsa funcționarilor care plecaseră pe front, şi-a oferit serviciile noilor autorități şi a fost numit în toamna anului 1944 notar cercual în localitatea Viişoara de lângă Bistrița. După trecerea frontului şi câteva luni de notar cercual, tânărul teolog s-a îndreptat din nou spre Cluj cu gândul de aşi da examenele de absolvire a teologiei anul IV. Nu era hotărât totuşi să continue cariera de preot, pentru că îşi dorea să aleagă cariera didactică. Era hotărât să se înscrie la Facultatea de Litere şi Filozofie. Şi-a dat demisia din funcția de notar cercual, însă planurile sale n-au putut fi aplicate deoarece Universitatea din Cluj încă nu s-a întors din refugiul de la Sibiu. Aşa stând lucrurile, a trebuit

Alexandru Matei, Editura Napoca Star, Cluj Napoca, 2011,p.439-441.

3 *Ibidem, p.441-442.*

4 *Ibidem, p.443-455.*

5 *Ibidem,p.457-461.*

să accepte până în toamna anului 1945, slujba de notar cercual, de data aceasta în localitatea Sîngeorzul Nou[6].

În toamna anului 1945 se întoarce la Cluj. Şi-a luat examenele pentru absolvirea studiilor de teologie şi pe baza diplomei s-a înscris la Facultatea de Litere şi Filozofie. Pentru a se susține pe perioada studiilor a fost angajat ca pedagog la Liceul confesional greco-catolic „Inochentie Micu Klein" din Cluj, fiind remunerat cu cazare şi masă[7].

În toamna anului 1948 îşi începe cariera didactică, pentru început la Şcoala elementară din comuna Chiraleş, județul Bistrița-Năsăud. După 2 ani petrecuți la Chiraleş, obține postul de profesor de științe umaniste la Şcoala silvică din Năsăud, instituție de grad mediu. Aici, între anii 1950-1955, predă limba română şi istoria. Din 1955 s-a transferat la Şcoala medie nr.2 din acelaşi oraş pe catedra de limba română, completată cu câteva ore la Şcoala pedagogică, ce funcționa în aceeaşi clădire[8].

După o întâlnire cu directorul Arhivelor Statului din Năsăud, Grigore Caraba, şi mai multe frământări, în 20 ianuarie 1956 acesta trimite Serviciului Arhivelor Statului din Cluj dosarul pentru obținere unui post de arhivist a profesorului Ioan Rusu[9].

Cu data de 01 aprilie 1956, prin ordinul nr. 1002 al şefului de cadre din Ministerul Afacerilor Interne, Ioan V. Rusu este numit prin transfer de la Şcoala medie nr.2 din Năsăud, la Direcția Arhivelor Statului Serviciul regional Cluj, Filiala Năsăud, în funcția de referent tehnic III[10].

După numai 3 luni, în urma plecării şefului filialei Grigore Caraba, Ioan Rusu este numit, prin ordinul nr.2498 din 30.06.1956, în funcția de şef al Filialei Năsăud a Arhivelor Statului[11].

În urma reorganizării administrative a României din anul 1968 şi formarea județelor, treptat, toate instituțiile statului se adaptează la noua formă de organizare administrativă. Pentru sistemul Arhivelor Statului reorganizarea pe județe vine abia de la 1 aprilie 1969. Cu aceeaşi dată a fost emis ordinul D.G.A.S. nr. 65, prin care a fost stabilită şi organigrama fiecărei filiale în parte. Vechile servicii regionale au fost desființate, iar în locul lor se organizează filialele județene ale Arhivelor Statului. Acestea au fost împărțite la rândul lor în filiale de categoria I-III, în funcție de mărimea lor şi de fondul documentar deținut[12].

Filiala Arhivelor Statului județul Bistrița-Năsăud a fost organizată ca filială de categoria a III-a, având în nomenclatorul de funcții un şef de filială, un arhivist

6 *Ibidem,p.465-467.*
7 *Ibidem,p. 468-469.*
8 *Ibidem, p.476-481.*
9 *Ibidem,p. 481.*
10 SJBNAN, Fond Filiala județeană Năsăud a Arhivelor Statului, dos.19,f. 83.
11 Ibidem, fila 23.
12 SJANBN, Fond Serviciul județean Bistrița-Năsăud al Arhivelor Naționale, dos.1/1969, fila 2.

principal, un arhivist I sau II, un secretar dactilograf, câte un arhivar principal pentru depozitul din Năsăud şi unul pentru cel din Bistrița şi un îngrijitor pentru cel din Năsăud. Ca o excepție de la regulă, sediul filialei județene a funcționat în continuare la Năsăud până în luna mai 1975 şi nu la Bistrița, care era sediul organismelor județene. Abia în luna mai 1975, în urma unor insistențe repetate a conducerii Arhivelor Statului, Ioan Rusu se mută cu familia şi serviciul la Bistrița, la sediul din str. 23 August, nr.4[13].

Sediul din Bistrița nu oferea condițiile elementare pentru a funcționa ca sediu județean, aşa încât Ioan Rusu a început o campanie de a sensibiliza factorii de conducere pentru a construi un sediu nou pentru Arhivele Statului. Eforturile sale vor avea succes în anul 1978, când s-a luat hotărârea de a se construi un nou sediu pentru toate structurile Ministerului de Interne, printre care şi a Arhivelor Statului.

Între anii 1979-1981, actualul sediu al Arhivelor Naționale, situat în Bistrița, str. Gării, nr.3-5 a fost construit după un proiect care a mai fost aplicat şi în alte județe. În luna septembrie 1981 au fost aduse fondul arhivistic şi cel de carte, aflat în vechiul sediu. Din luna octombrie 1981 am început să funcționăm în noul sediu.

Prin ordinul nr. S/1006 din 25 ianuarie 1983, emis de Direcția Generală a Arhivelor Statului, Ioan Rusu este scos la pensie începând cu data de 1 februarie 1983, la vârsta de 61 de ani[14]. Au urmat trei decenii de viață de pensionar. În acest timp, venea de multe ori la vechiul său loc de muncă, se interesa de mersul instituției şi ajuta cu sfaturi.

Ioan Rusu a marcat profund activitatea Arhivelor Statului din județul Bistrița-Năsăud. Ca şi conducător a acesteia, vreme de 25 de ani şi 7 luni, s-a preocupat de punerea în circuitul ştiințific al documentelor aflate în depozitele acestei instituții. După ce s-a mutat la Bistrița, a început activitatea de convingere a autorităților vremii de necesitatea alocării de fonduri pentru construirea unui local corespunzător pentru tezaurul documentar, pe care atâta vreme l-a păstorit. Eforturile sale vor fi încununate de succes la începutul toamnei anului 1981, când se termină actualul local al Arhivelor Naționale din Bistrița. În anii ce au urmat până la pensionare, obiectivul său principal a fost acela de a aduna din județ documentele istorice aflate pe la creatori şi deținători, sarcină de care s-a achitat cu succes.

S-a stins din viață la Bistrița la 29 ianuarie 2013, cu 2 zile înainte de a împlini venerabila vârstă de 91 de ani.

Ioan MUREŞAN

13 *Ibidem, f. 13-15.*

14 *Ibidem, dos. 1/1983, f.3.*

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. *100 de ani de la naşterea academicianului Iuliu Moisil, întemeietorul Arhivelor Statului din Năsăud*, în Revista Arhivelor (în continuare RA), I (1958), nr. 2, p. 311-314
2. *Câteva date privitoare la activitatea cărturarilor năsăudeni pentru apărarea arhivelor,* în RA, III (1960), nr. 2, p. 168-176; în extras, Bucureşti, 1960, 10 p.
3. *Colecţiile documentare „George Coşbuc" şi „Liviu Rebreanu" la Arhivele Statului din Năsăud,* în Probleme de Muzeografie, Cluj, I (1960), p. 102-109; *Notă bibliografică*: Ion Mărcuş, în RA, an V, nr. 11/1962, p. 332
4. *Arhivele Statului - Filiala Năsăud, după 25 de ani de activitate,* în RA, VI (1963), nr. 2, p. 257-265
5. Expoziția „George Coşbuc". [Din activitatea arhivistică], în *RA*, IX (1966), nr. 2, p. 201-204
6. Virgil Şotropa (1867-1954), în *RA*, X (1967), nr. 2, p. 269-278
7. Din lupta poporului român pentru libertate şi unitate naţională (1784-1896). Documente, în *RA*, XI (1968), nr. 1, p. 141-192 (în colaborare)
8. *Înființarea şi organizarea Districtului românesc al Năsăudului,* în RA, XI (1968), nr. 2, p.79-84
9. *Iuliu Moisil. 19 mai 1859-28 ianuarie 1947,* în vol. *Figuri de arhivişti,* Bucureşti, 1971,p. 297-311
10. *Câteva date privind vechea organizare administrativă şi judecătorească a unor teritorii din județul Bistrița-Năsăud,* în File de Istorie,vol.I, Bistrița, (1971), p. 123-148 + 1 hartă
11. *Iuliu Moisil, ctitor de aşezăminte culturale (1-2), în Arhiva Someşană, serie nouă, vol. I Năsăud (1972), p. 17-36.; Idem, în Arhiva Someşană, serie nouă, vol. II Năsăud, (1973-1974), p. 35-54*
12. *Din corespondența lui Iulian Marțian (1). [Studiu şi 34 anexe documentare], în Arhiva Someşană, serie nouă, vol. I, Năsăud,(1972),p. 125-154*
13. *Colecțiile arhivistice de la Filiala Arhivelor Statului Bistrița-Năsăud, în Culegere de referate, vol. II, Bucureşti, 1974, p. 49-57*
14. *Virgil Şotropa - fondator al revistei Arhiva Someşană [Studiu şi bibliografie], în Arhiva Someşană, serie nouă,vol. II, Năsăud, (1974), p. 35-54*
15. *Din corespondența lui Iulian Marțian (2) [cu 33 anexe documentare], în Arhiva Someşană, II (1974), p. 146-168 (în colaborare).*
16. Aspecte privind contribuția masele populare din județul Bistrița-Năsăud la lupta pentru alungarea trupelor fasciste şi sprijinirea războiului antihitlerist, în *File de Istorie*,vol. III, Bistrița, 1974, p. 361-369
17. Pătrunderea ideilor junimiste în ținutul Năsăudului, în volumul:*Sub semnul lui Clio. Omagiu acad. prof. univ.* Ştefan Pascu,Cluj, 1974 p. 533-540
18. *Sprijinirea războiului de independență de populația din ținuturile Bistriței şi Năsăudului,în File de Istorie, vol. IV, Bistrița, 1976, p. 372-389*
19. Războiul de independență-expresie a voinței întregului popor român, în *Arhiva Someşană*, serie nouă, vol. IV ,Năsăud, 1977, p. 23-27

20. Legăturile lui Ştefan Meteş cu cărturarii năsăudeni, în vol. Ştefan Meteş la 85 de ani. Studii şi documente arhivistice, Cluj-Napoca, 1977, p. 97-99
21. Revoluția de la 1848 pe teritoriul județului Bistrița-Năsăud și urmările ei, în vol. *Bistrița-Năsăud. Studii şi cercetări etnografice*, Bistrița, 1977, p. 55-60
22. Românii bistrițeni şi năsăudeni şi războiul de independență. A.P. Alessi şi Massimu Popu - autorii primei monografii consacrate războiului, în *RA Supliment*, Bucureşti, 1977, p. 153-159
23. Contribuția ținutului grăniceresc năsăudean la dezvoltarea conştiinței naționale şi la lupta pentru unitatea politică, în vol. *In memoriam Ion Mărcuş*,Bucureşti, 1979, p. 167-179
24. *Județul Bistrița-Năsăud. Monografie,Bucureşti, 1979, 240 p. (în colaborare).*
25. Din lupta pentru unitate politică în ținuturile Bistriței şi Năsăudului în perioada 1859-1918, în *RA Supliment*, an LV, vol. XL, Bucureşti, 1979, p. 170-175
26. *Filiala Arhivelor Statului județul Bistrița-Năsăud,Bucureşti, 1981, 63 p. (apărută fără foaie de titlu şi numele autorului)*
27. Iulian Marțian - Prețuitori ai arhivelor, în *RA*, nr. 3/1982, p. 289-293
28. *Îndrumător în Arhivele Statului județul Bistrița-Năsăud, seria Îndrumătoare arhivistice [21], Bucureşti, 1988, 514 p. (în colaborare)*
29. Victor Onişor, militant de seamă pentru unirea Transilvaniei cu România, în *File de Istorie*, vol. V, Bistrița, 1988, p.134-14.
30. Academia Română şi mişcarea culturală din ținuturile Bistriței şi Năsăudului, în *File de Istorie*,vol. VI, Bistrița, 1989, p. 193-206

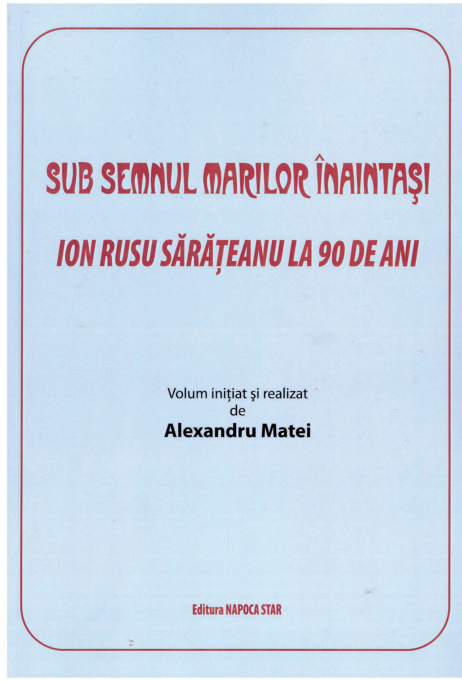

La anii senectuții

Alături de Ioan Lazăr

Alături de Ioan Mureşan şi Cornelia Vlaşin

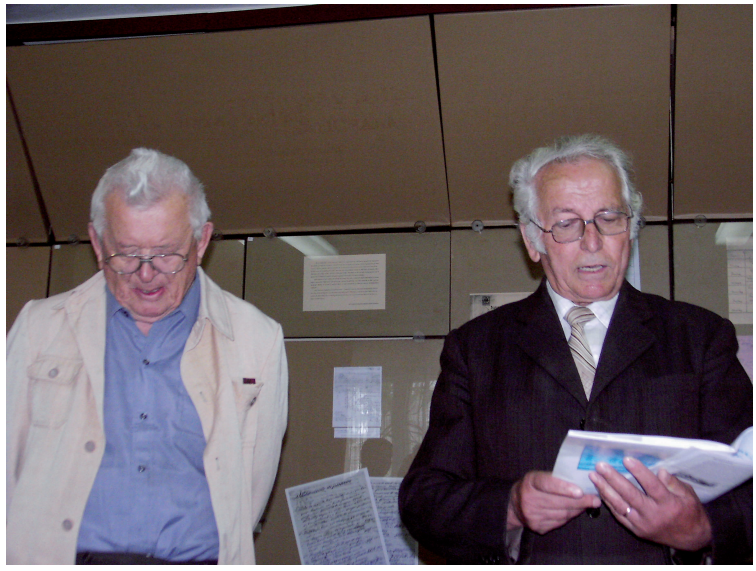

Ioan Rusu Sărățanu şi Grigore Marțian

IOAN V. SABĂU
(1930-2005)

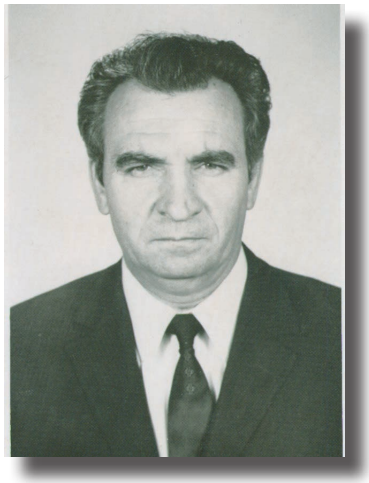

Biografia intelectuală a lui Ioan Sabău începe în satul natal Roşiori, comuna Valea Vinului, Şomcuta Mare. Născut la 16.07.1930, într-o familie de țărani români mijlocaşi, cu o situație materială modestă, ca unul dintre cei trei copii (Cornel - n. 1934, Vasile - n. 1939) ai Mariei (n. Goia, la Roşiori în 1909) şi ai lui Vasile Sabău (n. 1908 la Roşiori, membru în Frontul Plugarilor până la desființare), urmează aşa cum am amintit, în satul natal, în perioada 1937-1944, cele 7 clase elementare. Abia după eliberarea nordului Transilvaniei, la redeschiderea liceelor în limba română, s-a înscris şi a frecventat până în anul 1951 cursurile Liceului Teoretic de Băieți "Mihai Eminescu" din Satu Mare. În toamna aceluiaşi an a susținut admiterea la Facultatea de Filosofie din Cluj-Napoca, pe care o va continua însă la Bucureşti, în cadrul Facultății de Filosofie a Universității „Dr. C.I. Parhon", în perioada 1951-1955. Serviciul militar l-a satisfăcut în cadrul Catedrei speciale de pe lângă Universitatea din Bucureşti, obținând gradul de sublocotenent de infanterie.

S-a căsătorit cu Maria (n. Vezentan în 1934, la Apa) tehnician chimist – laborant şi a avut doi copii: Ioan - n. 1957 şi Corina - n. 1965, ambii născuți la Baia Mare.

Prin Ordin al Ministerului Afacerilor Interne, Direcția Cadre, din 1 Decembrie 1955, Ioan Sabău este încadrat la Serviciul Arhivelor Statului Baia Mare, unde îşi desfăşoară activitatea până la pensionare, la 01.01.1994.[1] În tot acest răstimp a publicat şi numeroase articole în ziarele locale *Pentru Socialism, Cronica Sătmăreană, Elöre* etc., referitoare la tradițiile corale sătmărene, revoluția

1 Informațiile referitoare la viața şi activitatea lui Sabău Ioan au fost extrase din autobiografiile şi rapoartele existente în dosarul personal al acestuia, Arhivele Naționale, fond propriu, dosar personal nr.18. Vezi A.A.M.-N., vol. I (V), 2012, p.374-375.

de la 1848, satele lăpuşene aparţinătoare lui Ştefan cel Mare, răscoala lui Horea în Maramureş ş.a.m.d.

Klara GUŞETH

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ:

Volume în colaborare:

1. *Monografia municipiului Baia Mare*, vol. 1, , Ioan V. Sabău, Baia Mare, 1972, 567 p. (cu Aurel S. Feştilă, Ioan I. Pintilie, Ioan I. Cădariu)
2. *Îndrumător în Arhivele Statului Judeţul Maramureş*, , DGAS, Bucureşti, 1974, 334 p. (cu Vasile Căpâlnean, Coloman Oszóczki, Adalbert Balogh, Vasile Schrek)

Volume îngrijite, coordonate, editate:

1. *Maramureşenii în lupta pentru libertate şi unitate naţională : Documente. 1848-1918*, (ediţie îngrijită împreună cu Vasile Căpâlnean, Valeriu Achim), Bucureşti, 1981, 414 p. (lucrare distinsă cu premiul Academiei Române „Nicolae Iorga" pe anul 1981, în anul 1983)

Studii şi articole:

1. Frământări sociale şi politice în Munţii Apuseni în anul 1790, în *Revista Arhivelor*, nr.1, Bucureşti, 1959, p. 236-251
2. Ecourile răscoalei lui Horea în părţile nord-vestice ale Transilvaniei, în *Revista Arhivelor*, nr.1, Bucureşti, 1962, p. 169-193
3. Direcţia Minelor şi Uzinelor Metalurgice Baia Mare, în *Revista Arhivelor,* 1, X, Bucureşti, 1967, (co-autor Coloman Oszóczki), p. 179-198
4. Contribuţii la "Pagina arhivarului", în *Revista Arhivelor*, nr. 2, Bucureşti, 1972
5. Aspecte ale vieţii social economice a muncitorilor băimăreni şi a luptei lor împotriva exploatării şi asupririi în perioada crizei din 1929-1933, în *Lupta maselor populare maramureşene...,* Muzeul Judeţean Maramureş, Baia Mare, 1972, p.105-121
6. Despre Monetăria din Baia Mare în secolele XV-XVII, în *Marmaţia,* III, Baia Mare, 1977, p. 55-70
7. Aspecte privind participarea maselor populare maramureşene la transformările din perioada 1944-1947*,* în *Marmaţia,* nr. 4, Muzeul Judeţean Maramureş, Baia Mare, 1978, p.268-280
8. Noi date privind lupta populaţiei din Judeţul Satu Mare pentru Unire, în *Satu Mare. Studii şi Comunicări*, IV, Satu Mare, 1980, p.213-225
9. Sub influenţa răscoalei lui Horea, frământări, mişcări, măsuri în Maramureş, în *Revista Arhivelor*, nr. 4, 1984, p.375-386
10. Date privind industria minieră carboniferă sălăjeană între 1910-1922, în *Acta Musei Porolissensis*, XI, Zalău, 1987

11. Categorii de documente cu caracter permanent create şi deținute de unitățile din rețeaua sanitară, în *Revista Arhivelor*, nr. 3, 1987
12. Produse agricole pe piața băimăreană la mijlocul secolului XVII, în volumul *Al X-lea simpozion național de istorie şi retrologie agrară al României*, Baia Mare, 1988
13. Din experiența activității de arhivă la consiliile populare maramureşene, în *Revista Arhivelor,* nr.1, Bucureşti, 1989, în colaborare cu Vasile Căpâlnean, p. 50-51;
14. Evoluția demografică a oraşului Baia Mare în secolele XVI-XVIII*,* în *Marmația,* nr. 7, Muzeul Județean Maramureş, Baia Mare, 2002, p.57-65

În anii tinereții

VASILE SCHREK
(1930-2005)

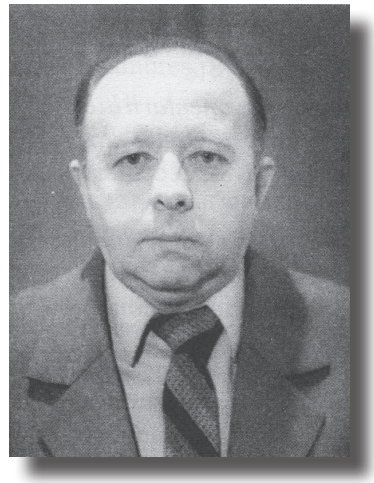

Schrek Vasile s-a născut la SighetuMarmaţiei în 8 septembrie 1935. A urmat la Sighet Şcoala Elementară (1942-1946), Şcoala Medie Teoretică (1946-1953) şi ulterior Liceul de Cultură Generală Sighet (1949-1953). în perioada 1953-1957 a fost studentul Facultăţii de Istorie din cadrul Universităţii „Bolyai" din Cluj, după care a fost repartizat ca profesor de istorie şi mai apoi director al Şcolii Elementare de 7 ani din Ocna Şugatag. Din anul 1961 a fost numit şef al Filialei Arhivelor Statului din Sighet[1].

Klara GUŞETH

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ:

VOLUME ÎN COLABORARE:

*1. Îndrumător în Arhivele Statului Judeţul Maramureş ,*Vasile Căpâlnean, Ioan Sabău, Coloman Oszoczki, Adalbert Balogh, Vasile Schrek, D.G.A.S. Bucureşti, 1974, 334 p.;

STUDII ŞI ARTICOLE:

1. Năvălirea tătarilor în Maramureş şi înfrângerea lor la Borşa în 1717, în Marmaţia, III, Baia Mare, 1977

1 Vezi şi Anuarul Arhivelor Mureşene, nr.I (V), 2012 pag.380.

FRITZ SCHUSTER
(1871 – 1954)

Printre cei mai importanți arhivişti (arhivari) ai administrației orașului Braşov se numără şi Fritz Schuster, care a ocupat această funcție mai bine de un deceniu (1916 – 1926). Friedrich Michael Adolf Schuster s-a născut în 9 februarie 1871 la Bucureşti, ca fiu al farmacistului Karl Schuster (1842-1926) şi al soției sale Friedericke, născ. Henning (1847-1908), fiica farmacistului Martin Henning din București[1].

În anul 1889, după absolvirea cursurilor gimnaziului „Johannes Honterus" din Braşov, studiază, între anii 1889-1892, teologie şi filozofie (materiile: geografie şi istorie) la Universitățile din Jena, Budapesta, Berlin. Din cauza unei boli a fost nevoit să întrerupă studiile pentru o perioadă mai lungă, să le reia în anii 1897-1900 şi să le termine la Universitățile din Leipzig, Kiel, Cluj, şi din nou Berlin. În anul de probă 1900/1901, activează la gimnaziul „J. Honterus" din Braşov. Din anul şcolar 1902/1903 Fritz Schuster predă la gimnaziu geografia şi istoria - mai întâi ca suplinitor[2], apoi ca profesor angajat din 11 noiembrie 1903[3]. În1906/1907 obține o bursă şi pentru o perioadă de un an de zile, şi un concediu pentru studii istorice la Institutul de Istorie din Viena[4]. Din cauza bolii sale persistente, a fost nevoit să demisioneze şi să renunțe definitiv la cariera de profesor[5]. După îmbunătățirea stării

1 Friedrich Stenner, Die Beamten der Stadt Brassó (Kronstadt) von Anfang der städtischen Verwaltung bis auf die Gegenwart, Braşov 1916, p. 166.
2 Programm des Honterusgymnasiums Kronstadt, 1902/1903, p. 26, Nr.17.
3 ibidem, 1903/1904, p. 17 - 18.
4 ibidem, 1907/1908, p. 20
5 ibidem, 1908/1909, p. 64; 1909/1910, p. 5.

sale de sănătate, promovează în anul 1914, la Budapesta, examenul de arhivist. La data de 13 iulie 1916, Fritz Schuster este ales arhivar al oraşului Braşov. Astfel, Arhiva Braşoveană, care funcţiona din 1878 în vechea Casă a Sfatului ca serviciu independent, beneficiază, prin Fritz Schuster, de primul conducător cu studii de istorie şi de specialitate[6]. După o lună şi jumătate de la numirea sa în funcţie, urmează declaraţia de război a României împotriva Puterilor Centrale şi, la scurt timp, intrarea armatei române în Braşov. Arhiva oraşului Braşov şi alte instituţii de cultură au trecut sub directa observaţie şi pază a instituţiilor militare române. La începutul lunii octombrie 1916, când trupele germane şi austro-ungare au înaintat spre Braşov, pentru a preveni distrugerile cauzate de război, colecţiile de documente din Arhiva oraşului Braşov – „Fronius", „Schnell", „Stenner" – au fost transportate mai întâi la Bucureşti, apoi la Iaşi şi la Moscova, de unde au revenit abia în anul 1936[7].

Urmând exemplul marelui predecesor al său Friedrich Stenner (arhivarul oraşului între 1878-1903)[8], Fritz Schuster s-a dedicat de la început şi laturii ştiinţifice a activităţii sale. Astfel, publică în anul 1916 studii despre „Cetatea Braşovia„ de pe Tâmpa[9], despre acţiunile de colonizare a Cavalerilor Teutoni în Ţara Bârsei[10], despre Bran[11]. Din anul 1922 a colaborat la revista *Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, şi a publicat mai multe articole despre "Cetatea Braşovia"[12]. În anii 1923-1924, sub conducerea lui Fritz Schuster, arhiva oraşului este mutată din "Casa Sfatului" în fostul "Bastion al Fierarilor". Înrăutăţirea stării de sănătate a lui Fritz Schuster a fost cauzată, probabil, şi efortului depus în perioada mutării arhivei. Drept urmare solicită un concediu de boală prelungit

6 Gernot Nussbächer, Aus Urkunden und Chroniken, II, Bucureşti 1985, p. 152 - 153.

7 ibidem, S. 153; Elisabeta Marin, Fritz Schuster - arhivarul oraşului Braşov 1916 - 1927,in Revista Arhivelor, Anul LXXXI, vol. LXVI, Nr. 1 -2/2004, p. 240 - 245.; idem, Arhiva Braşovului în anii 1916 - 1920, 1936. Arhivarul Fritz Schuster (1916 - 1927), în: Muzeul Judeţean de Istorie Braşov, Cumidava XXVII, Braşov 2004, p. 235 - 272.

8 Gernot Nussbächer, Der Mann, der Neacşus Brief entdeckte. Als Stadtarchivar erwarb sich Friedrich Wilhelm Stenner bleibende Verdienste, în: Neuer Weg, 28., rr. 8567, 30 noiembrie 1976; idem, . Preţuitori ai arhivelor: Friedrich Stenner (arhivarul oraşului Braşov), în: Revista Arhivelor, an. LV, Vol. XL, Nr.2/1978, p. 204 - 206; idem,. Stenner, Friedrich Wilhelm, Stadtarchivar, Lokalhistoriker, în vol.: Ostdeutsche Gedenktage 2001 - 2002. Persönlichkeiten und Historische Ereignisse, Bonn 2003, S. 102 - 106.

9 Fritz Schuster, Einiges über die ehemalige Burg auf der Zinne (gewöhnlich Brassoviaburg genannt), în ziarul : Kronstädter Zeitung, 1916, nr. 112 - 115, 135, 143.

10 Fritz Schuster, Gedanken zur Frage der Siedlungstätigkeit des deutschen Riterordens im Burzenland und der Gründung Kronstadts, în ziarul: Kronstädter Zeitung, 1916, Nr. 144, 146, 147.

11 Fritz Schuster, Die Törzburg, in: Kronstädter Zeitung, 1917, Nr. 90 – 92. A apărut şi ca broşură Braşov 1917, 20 p.

12 Fritz Schuster, Zwei Urkunden über die einstige Burg auf der Zinne, în rev.: Korrespondenzblatt, 1923, p. 89 - 91; idem, Aus welchem Grunde und wann ist die Burg auf der Zinne bei Kronstadt abgetragen worden, în rev: Korrespondenzblatt, 1925, p. 8 - 12.

şi este pensionat în anul 1927, fiind ultimul arhivar de origine germană în această funcție[13].

Ulterior, Fritz Schuster s-a mutat la Sighişoara. Din anul 1933, în articolele publicate în revista *Siebenbürgische Vierteljahrsschrift* are o atitudine critică față de unele probleme ale istoriografiei cum ar fi: teoria despre gepizi şi români[14], teoria despre gepizi şi secui (1937)[15], tematica cavalerilor teutoni în Țara Bârsei[16]. Cu multă dăruire, interes şi acribie Fritz Schuster s-a dedicat studiului denumirilor vechi ale străzilor oraşului Braşov[17]. Studiul său apărut în anul 1939 în revista *Siebenbürgische Vierteljahrsschrif*", „Die alten deutschen Gassennamen Kronstadts" (Vechile denumiri germane ale străzilor din Braşov) este în mod cert o încununare a activității de cercetare a istoriei locale, lucrare de o certă şi perenă valoare[18]. În ultimii ani ai vieții sale, Fritz Schuster nu a mai apărut cu lucrări în public.

A murit la Sighişoara în 11 ianuarie 1954, la vârsta de 83 de ani, de bătrânețe.

A fost înmormântat în cimitirul „Din Deal". După aproximativ un deceniu Gustav Markus a predat o parte a bibliotecii lui Fritz Schuster, Arhivei Bisericii Negre Braşov.

Gernot NUSSBÄCHER

Publicat în volumul: Gernot Nussbächer, Aus Urkunden und Chroniken, Beiträge zur siebenbürgischen Heimatkunde, IX, Braşov 2010, p. 260 – 264. Traducere Elisabeta Marin

13 cf. Elisabeta Marin, l.c.

14 Fritz Schuster, Die Gepiden - Rumänentheorie, în rev. :Siebenbürgische Vierteljahrsschrift, 1937, p. 62 - 76.

15 Fritz Schuster, Die Gepiden - Szeklertheorie, în rev.: Siebenbürgische Viertelajhrsschrift, 1937, p. 190 - 208; idem, Läßt sich die Gepiden - Rumänen und Gepiden - Szekler-Lehre durch baugeschichtliche Beweisgründe stützen?, ebenda, p. 283 - 289.

16 Fritz Schuster, Das Burzenland als Grenzschutzsiedlung, in: Siebenbürgische Vierteljahrsschrift, 1933, p. 358 - 359; idem,. Die Ursache der Vertreibung des Deutschen Ritterordens aus dem Burzenland, în rev.: Siebenbürgische Vierteljahrsschrift, 1938, p. 47 - 51

17 Fritz Schuster, Alte Kronstädter Gassennamen, în ziarul: Kronstädter Zeitung, 1926, rr. 13; 1934, nr. 47.

18 Fritz Schuster, Die alten deutschen Gassennamen Kronstadts, în rev: Siebenbürgische Vierteljahrsschrift, 1939, p. 323 - 348.

SZÁSZ KÁROLY
(1919-1965)

Fostul şef a două servicii regionale ale Arhivelor Statului, Bihor respectiv Maramureş, s-a născut la Baia Mare la data de 23 iulie 1919, părinţi fiindu-i Lajos şi Roza.

În anul 1940 a absolvit Colegiul Reformat din Debreţin Ungaria, iar în anul 1944 este absolvent al Facultăţii de Litere şi Filozofie din cadrul Univesităţii ”Ferencz Jozsef” din Cluj, la care a fost chiar angajat caasistent, cu bursă, al profesorului Felvinczi Takács Zoltán în perioada 1 septembrie 1942 - 31 august 1944.

Se reîntoarce în oraşul natal şi este rând pe rând profesor la Şcoala Elementară Maghiară nr. 1 (1944-1945), Liceul maghiar de stat pentru băieţi (1945-1948) şi Şcoala primară de stat nr. 3 (1948-1950).

La data de 1 noiembrie 1950 este numit director al Muzeului Oraşului Baia Mare, funcţie pe care o îndeplineşte până la 1 mai 1951 când este promovat în funcţia de director al Muzeului Regional, pentru scurt timp însă, deoarece la 26 decembrie 1951 este numit profesor la Şcoala de 7 ani maghiară nr. 2 din Tăşnad, unde funcţionează până la data de 1 septembrie 1952 când este numit în funcţia de şef al Serviciului Regional Bihor al Arhivelor Statului. Îndeplineşte această funcţie până la data de 1 aprilie 1956 când la cerere este eliberat din funcţie şi numit pe o funcţie similară, şef al Serviciului Maramureş (Baia – Mare) al Arhivelor Statului, funcţie pe care o îndeplineşte până în anul 1963, când la conducerea Arhivelor Maramureşene este numit Vasile Căpîlnean.

Liviu BOAR
Klara GUSHETH

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. Az Állami Levéltár célja és feladatai (Scopul şi atribuţiile Arhivelor Statului), în *Bánzavidéki Fáklza,* Baia Mare, 1958

2. *Observaţii asupra metodelor de arhivare în arhiva Primăriei oraşului Baia Mare şi a Prefecturii Comitatului Maramureş* în REVISTA ARHIVELOR, Nr. 1 1959, p. 270-282

3. *Arhivele în slujba cercetărilor de istoria artei în REVISTA ARHIVELOR, Nr. 1 1962, p. 46-69*

Fotografii din anul 1943

VASILE TOTH
(1932-1997)

Arhivist, profesor şi director al Filialei Arhivelor Statului Satu Mare, Vasile Toth s-a născut în data de 1 august 1932, la Carei. A absolvit Facultatea de Istorie – Filologie din Cluj, cu examen de stat, în anul 1955. Ca student, a efectuat cu pasiune ore de practică la Arhivele Statului din Cluj.

După absolvirea facultății, începând cu 1 august 1955 a devenit arhivist şi s-a remarcat la Serviciul Arhivelor Statului Baia Mare, devenind în scurt timp, şef al Filialei Raionale a Arhivelor Statului Sighet, din cadrul Serviciului Regional al Arhivelor Statului Baia Mare.

În urma transferului lui Dumitru Constantin ca şef al Filialei Raionale Câmpulung Muscel, a fost numit Vasile Toth, şef al Filialei Raionale Satu Mare a Arhivelor Statului prin Ordinul M.A.I. nr.2040 din 1 decembrie 1957.

Preocuparea pentru „cursuri interioare" profesionale era o latură intrinsecă a activității arhivistice, la nivelul Direcției Generale a Arhivelor Statului.[1]

Întemeindu-se pe prevederile legale din Decretul 353/16.07.1957 pentru înființarea Fondului Arhivistic de Stat şi din H.C.M. nr.119/1957 privind organizarea şi funcționarea Arhivelor Statului şi administrarea Fondului Arhivistic de Stat[2], filiala raională a Arhivelor Statului Satu Mare şi-a îndeplinit atribuțiile în raionalele Satu Mare, Carei, Negreşti-Oaş şi Tăşnad. Printre primele preluări din anii 1956-1957 fac parte fondul arhivistic „Capitlul romano-catolic Satu Mare" şi un număr însemnat de sigilii.

---

1 Arhivele Naționale Satu Mare (în continuare ANSM), Fond Biroul Județean Satu Mare al Arhivelor Naționale (în continuare BJANSM), dosar nr.2/1957, f. 2.

2 Ibidem, dosar nr.1/1957, f.2-10.

În aceeaşi perioadă au luat fiinţă la Satu Mare şi alte instituţii din sfera culturii: Orchestra simfonică de Stat „Glinka" în 1949, devenită ulterior Filarmonica „Dinu Lipatti", Teatrul de Stat în 1956, numit din anul 1968, Teatrul de Nord şi Muzeul de Istorie şi de Artă, în anul 1958.

Eforturile pentru organizarea filialei raionale Satu Mare a Arhivelor Statului au continuat în anii 1958-1959, evidenţiindu-se aceeaşi lipsă de sprijin în asigurarea şi amenajarea depozitelor de arhivă în spaţiul necesar mai ales că s-au preluat acte ale Primăriei oraşului Satu Mare[3] .

La nivel naţional era lansat planul tematic al *Revistei Arhivelor*, publicaţie arhivistică de prestigiu[4] şi a fost confirmat în anul 1959 „Regulamentul pentru organizarea şi funcţionarea arhivei unităţilor creatoare"[5] .

Atenţia acordată pentru pregătirea profesională proprie şi pentru pregătirea arhivarilor de la instituţiile creatoare şi deţinătoare de arhivă[6] , referatele de control[7] elaborate au constituit elemente importante ce au redat preocupări şi au reflectat activitatea arhivistică sătmăreană.

În anul 1962, o situaţie prezentată a precizat existenţa unui număr de patru depozite de arhivă şi a unei încăperi pentru birou cu o suprafaţă totală de 217 m.p. în sediul filialei raionale a Arhivelor Statului Satu Mare de pe str. Mihai Viteazul nr.8[8].

O solicitare[9] pentru mărirea spaţiului a fost concepută în anul 1963, respectiv pentru crearea unei încăperi destinată cercetătorilor.

Faptul că acest spaţiu era ocupat pe bază de contract de închiriere a fost menţionat în procesul verbal de predare-primire încheiat în anul 1964, între Tribunalul Regional Maramureş şi Filiala Raională a Arhivelor Statului Satu Mare[10].

Având la bază criteriul valorii ştiinţifice şi practice, s-au stabilit categoriile de documente care fac parte din Fondul Arhivistic de Stat, s-au înfiinţat comisiile de expertiză, de selecţionare a documentelor, s-au elaborat ca instrumente de lucru: Indicatorul Termenelor de Păstrare şi lista categoriilor de documente care puteau fi supuse selecţionării. Între primele fonduri arhivistice deţinute pot fi precizate: Primăria municipiului Satu Mare, Primăria oraşului Carei, Direcţia Agricolă a Judeţului Satu Mare, Capitlul Romano-Catolic Satu Mare, Camera de Comerţ şi Industrie a judeţului Satu Mare, Banca Românească S.A. Satu Mare, Banca Economică S.A. Satu Mare[11] .

3 Ibidem, dosar nr.2/1958, f.11.
4 Ibidem, dosar nr.17/1958, f.14-24.
5 Ibidem, dosar nr.1/1959, f.8-12.
6 Ibidem, dosar nr.5/1962, f.1.
7 Ibidem, dosar nr.6/1962, nr.6/1963.
8 Ibidem, dosar nr.19/1962, f.2.
9 Ibidem, dosar nr.3/1963, f.1.
10 Ibidem, dosar nr.4/1964, f.18.
11 Ibidem, dosar nr.2/1965, f.3.

Noul județ Satu Mare s-a constituit într-o unitate administrativ teritorială de sine stătătoare în anul 1968, având o suprafață de 4405 km^2 şi o populație de peste 400.000 locuitori.

După adoptarea Legii nr.55 din 19 decembrie 1968 pentru modificarea Legii nr.2/1968, privind organizarea administrativă a teritoriului R.S.R., în județe, de la 1 aprilie 1969, Filiala Raională a Arhivelor Statului Satu Mare a devenit Filială Județeană. Atribuțiile sale extinse la nivelul noului județ Satu Mare, s-au aplicat timp de 25 de ani, în temeiul Decretului 472/1971, care a instituit Fondul Arhivistic Național.

În anul 1970 s-au efectuat adăugiri şi reparații la sediul filialei, realizându-se condiții corespunzătoare pentru păstrarea materialelor documentare[12] , într-un spațiu însumând 322 m.p.

Decretul 472/1971 a asigurat ocrotirea corespunzătoare de către stat a documentelor create de-a lungul vremii de către organele de stat, instituții, organizații şi persoane fizice şi a adus perfecționări importante. Schimbarea cea mai însemnată s-a referit la Fondul Arhivistic Național, determinând noi obligații şi responsabilități în organizarea, păstrarea şi folosirea arhivelor atât pentru instituția Arhivelor Statului cât şi pentru creatorii şi deținătorii de arhivă.

În anul 1974 s-a asigurat Filialei Județene Satu Mare a Arhivelor Statului un alt sediu situat pe str. Prutului, nr.1[13], cu o suprafață de 278 m.p., mai restrânsă decât cea anterioară.

În anul 1975, Filiala Județeană Satu Mare a Arhivelor Statului deținea 58 de fonduri şi colecții arhivistice, în cantitate de 986 m.l., conform situației statistice anuale.

Fondul de arhivă specială, creat în anul 1975, a inclus documente cu caracter confidențial privind starea de spirit a populației, asigurarea pazei frontierelor, situații cu funcționarii români şi minoritari ş.a. şi care s-a desființat în anul 1990.

Constituirea fondului de asigurare prin microfilmare a reprezentat, începând din această perioadă, o coordonată importantă a activității arhivistice, precum şi cercetarea tematică.

Unul din ultimele materiale elaborate[14] de către directorul Vasile Toth s-a referit la situația reală, verificată la creatorii şi deținătorii de arhivă din municipiul şi județul Satu Mare, în temeiul Decretului nr.472/1971 (republicat cu modificări la 10.12.1974).

A fost director al Filialei Arhivelor Statului Județul Satu Mare până la 1 septembrie 1975, când s-a transferat în învățământ.

12 Ibidem, dosar nr.5/1970, f.2.
13 Ibidem, dosar nr.7/1974, f.2.
14 Ibidem, dosar nr.1/1975, f.7-8

Perioada de trecere a fost una dureroasă, neavând nici un an de vechime în învățământ, mărturiseşte soția sa[15], fiind căsătoriți în ziua de 14 august 1957 şi care i-a fost o susținătoare importantă în activitatea sa arhivistică de 18 ani, plină de dăruire, meticulozitate, corectitudine.

Un apropiat coleg de generație al distinsului arhivist şi director, Vasile Toth, a fost merituosul arhivist băimărean Adalbert Balogh, născut în localitatea Halmeu, județul Satu Mare şi care, în confesiunea sa scrisă, a relatat: *„În activitatea profesională, Vasile Toth a fost un om corect. A căutat să lucreze atent prin respectarea legislației arhivistice şi a Normelor Tehnice. Promisiunile sale ca şef de instituție le îndeplinea punctual. Decesul său prematur l-a împiedicat să folosească cunoştințele sale şi prin studii sau articole de specialitate"*[16] .

După 20 de ani închinați pe tărâmul Arhivisticii şi 18 ani de slujire ca profesor de istorie, cu gradul 1 obținut în anul 1986, s-a pensionat la limită de vârstă, în anul 1994. Cuprins de o boală ce l-a împovărat, Vasile Toth a trecut la cele veşnice în data de 6 iulie 1997, la vârsta de aproape 65 de ani.

Contribuțiile sale s-au axat cu prioritate pe împărtăşirea cunoştințelor sale profesionale profunde în domeniul arhivistic şi al învățământului. A fost înclinat să studieze istoria satelor, dar şi a instituțiilor bancare, într-o perioadă când interesul pentru acestea nu era remarcat.

A fost un om dăruit, care a avut permanent respect față de valorile umane şi ale timpului.

Lucian CUCUIET

1972 - Vernisajul unei expozitii la sediul Arhivelor Statului Satu Mare

15 Prof. Elvira Toth, născ. la 9 ianuarie 1938, căreia îi mulțumesc pentru datele biografice şi neuitarea care a însoțit-o după trecerea la cele veşnice a soțului său.

16 Arhivist, cercetător Balogh Adalbet care a onorat prin activitatea sa arhivistică instituția Arhivelor Naționale Maramureş

ERNEST WAGNER
(1935-1996)

Nevoia de a pune în valoare personalitatea unor oameni care au nuanțat, în trecerea lor, importanța Arhivelor Naționale, face ca readucerea acestora în memoria noastră să devină imperativă. Sunt oameni care au marcat într-o formă sau alta activitatea arhivistică, inovând tehnici de lucru etalon sau valorificând documentul istoric prin teme de cercetare care au devenit emblematice. Despre asemenea oameni se cade să vorbim cu admirație şi respect, conturându-le pentru eternitate, profile care să servească drept modele, la care cei ce le-au urmat să aibă şansa a se raporta.

Un astfel de personaj a fost şi Domnul Ernest Wagner, un om cu o ținută morală impecabilă care a devenit proverbial prin perfecționismul său şi care a rămas în memoria celor care l-au cunoscut drept un excelent profesionist, implementând metode de lucru ce ne servesc şi astăzi drept exemplu.

Născut la Zalău, la data de 17 noiembrie 1935, Ernest Wagner, este unul dintre cei doi copii ai lui Wagner Adalbert şi Margareta, o familie de oameni simpli, care au ştiut să-i ofere o educație morală de bună calitate, ce avea să-i proiecteze o personalitate remarcabilă.

A fost absolvent al Facultății de Istorie din cadrul Universității Babeş-Bolyai din Cluj, promoția 1957, fiind foarte apreciat atât de către colegi, cât şi de către profesori. Dovada seriozității sale rezidă din faptul că la toate examenele susținute la materiile de studiu a reuşit să obțină calificative de bine şi foarte bine. Caracterizat ca fiind un bun coleg, cinstit şi modest, a izbutit să câştige respectul tuturor celor din jurul său.

Desăvârşit în meseria de profesor de istorie, după absolvire, din 1 octombrie 1957, timp de un an, a activat ca profesor la şcoala din Borla, județul Sălaj, a cărei

director devine începând cu 1 octombrie 1958. La această şcoală va preda istoria şi geografia, dovedindu-se un cadru didactic foarte bine pregătit, desfăşurând ore productive şi eficiente pentru elevii săi faţă de care manifesta o grijă aparte.

Avea să deţină această calitate până în 9 iunie 1962, când îl regăsim la biblioteca documentară a Liceului de Cultură Generală din Zalău, arondată Universităţii din Cluj, unde va îndeplini funcţia de bibliotecar. Din această postură va duce mai departe activitatea de inventariere a volumelor de carte păstrate de către instituţia menţionată anterior.

După ce a deţinut, pe rând, funcţia de casier sau statistician, în anul 1968 domnul Wagner Ernest, a fost numit inspector la Comitetul pentru Cultură şi Artă al judeţului Sălaj, funcţie din care va coordona o serie de activităţi stiinţifice şi manifestări culturale, dovedind şi de această dată conştiinciozitate şi spirit organizatoric.

Din nefericire, în anul 1970, postul pe care activa în cadrul Comitetului pentru Cultură şi Artă al judeţului Sălaj, cel de inspector, avea să-i fie desfiinţat. Această situaţie îl va face să se întoarcă, pentru câteva luni, din 5 octombrie 1970 şi până în 1 ianuarie 1971, la meseria care l-a consacrat, cea de profesor, activând la şcoala din Cristur, comuna Crişeni, judeţul Sălaj.

Începând cu data de 1 ianuarie 1971 va funcţiona ca arhivist în cadrul Direcţiei Generale a Arhivelor Statului- Filiala Sălaj, urmând ca din 1 februarie 1979 să fie avansat arhivist principal, calitate pe care o va avea până în 14 iunie 1980, când din cauza unei boli nemiloase, va fi pus în situaţia de a-şi înceta activitatea. Prin decizia Consiliului Popular al judeţului Sălaj – Comisia de Pensii nr. 588 din 20 iunie 1980 a fost pensionat pe caz de boală şi încadarat în gradul II de invaliditate.

Aici se încheia o primă etapă a legăturii pe care domnul Wagner a avut-o cu sistemul Arhivelor Naţionale. N-a putut sta, însă, departe multă vreme, reîntorcându-se în scurt timp la activitatea pentru care dezvoltase deja o pasiune aproape indestructibilă. Ulterior, după expertizarea sa de către Comisia Medicală şi Recuperare a Capacităţii de Muncă a judeţului Sălaj va obţine, la 1 octombrie 1981, prin decizia nr. 680/1981, încadrarea în gradul 0**,** fiind declarat apt. În acest context, se va adresa Direcţiei Generale a Arhivelor Satului cu o solicitare prin care cere să fie reîncadrat în sistem, folosind următoarea argumentaţie: *Având în vedere pregătirea mea: absolvent al facultăţii de istorie din 1957; 23 de ani vechime în câmpul muncii, din care 10 la filiala Arhivelor Statului Sălaj; de asemenea şi însănătoşirea mea completă, vă rog să binevoiţi a mă reîncadra pe postul de arhivist principal la filiala din Zalău, pe care-l deţineam înaintea pensionării mele, având în vedere şi prevederile art, 113, aliniatul 2 din Codul Muncii.*

În urma acestei cereri, în luna octombrie a anului 1981 va fi reactivat, reluându-şi munca în calitate de arhivist principal şi reintegrându-se perfect în activitate. Acest ultim aspect, este reflectat şi în evaluarea întocmită de către şeful Filialei Sălaj a Arhivelor Naţionale, după trei luni de la revenirea sa, precizându-se faptul

că: *... şi-a reluat activitatea în condiţii bune cu randament de muncă sporit ajutând la toate lucrările din filială încă de la încadrarea sa..... În perioada de aproape 3 luni de la reîncadrarea sa ... a întocmit lucrări de bună calitate fie ele rapoarte, situaţii statistice, planuri de activitate, fişe tematice şi altele...*

Este îndeletnicirea în care Domnul Ernest Wagner s-a regăsit poate cel mai mult, aceasta oferindu-i şansa de a valorifica, ca nimeni altul, documentul istoric, promovând un discurs elaborat şi foarte bine documentat. Studiile sale sunt unele de referinţă, beneficiind şi de avantajul faptului că era un bun cunoscător al limbii şi paleografiei maghiare, ceea ce i-a înlesnit acesul la documente dintre cele mai diverse.

Activitatea sa, nu s-a limitat doar la folosirea în scopuri ştiinţifice a informaţiilor documentare, fiind foarte evident că a fost – fără teama de a greşi – un maiestru al lucrului cu documentul în ideea în care sistemul său de prelucrare este unul de neegalat. A practicat cu atâta pasiune această muncă încât a ajuns să se confunde de multe ori cu ea, dar mai mult a ţinut s-o împărtăşească şi altora, învăţându-i pe novici respectul pentru izvoarele scrise. Îi aprecia pe toţi cei aceia care tratau cu seriozitate munca de arhivist incurajându-i să aprofundeze această deprindere dar era în aceeaşi măsură critic la adresa celor care se arătau dezinteresaţi şi superficiali. Din această perspectivă, putem aprecia că a fost un promotor fervent al calităţii profesionale în ceea ce priveşte munca în arhive. Acest fel de-a fi al Domnului Wagner i-a asigurat preţuirea şi respectul colegilor săi. Aceştia şi-l amintesc, de asemenea, ca fiind un personaj foarte spiritual, ce folosea uneori o serie de expresii savuroase, spre deliciul celor din jurul său.

Fiind extrem de meticulos, modul său de lucru a fost inegalabil, ceea ce a făcut ca din mâinile sale să iasă întotdeauna muncă de foarte bună calitate. Fiind adeptul lucrului bine făcut, înainte de a trece la prelucrarea unui fond sau colecţie, avea curiozitatea de a se informa temeinic despre istoricul instituţiilor sau biografia unor personalităţi, realizând apoi planuri metodice de lucru complexe şi bine închegate. De asemenea, fişele tematice întocmite de domnul Wagner sunt dintre cele mai complete şi bine documentate.

Nu i-a plăcut să fie foarte vizibil, însă a fost extrem de vocal prin proiectele ştiinţifice pe care le-a iniţiat şi pe care le-a pus în valoare ca un fin regizor, lansând teme de referinţă ce sunt şi acum etalon pentru cei care doresc o sursă de inspiraţie în diferite teme de cercetare.

Astfel, începând încă din primii ani în care a activat în sistemul Arhivelor Naţionale, a fost implicat în diverse activităţi ştiinţifice fiind autorul mai multor studii şi articole de mare însemnătate.

Din nefericire destinul său n-a fost atât de generos, punându-l din nou la încercare, atunci când problemele medicale mai vechi s-au reactivat aducându-l în situaţia ca în anul 1995 să-şi înceteze activitatea, fiind din nou pensionat „pentru invaliditate”, lăsând şi de această dată nefinalizat demersul său profesional.

Traiectoria sa a fost întreruptă brusc, un an mai târziu, în vara anului 1996, când va trece în veşnicie, întru-un moment în care ar mai fi avut, poate, multe de spus, lăsând în urma sa proiecția unui om de excepție, care va rămâne gravată în amintirea noastră, a tuturor.

Mihaela SABOU

BIBLIOGARFIE SELECTIVĂ

1. Aspecte ale naționalizării mijloacelor de producție în Sălaj, oglindite în documente, în *Acta Musei Porolissensis*, nr. II Zalău, 1978
2. Preocupări de arheologie în județul Sălaj oglindite în documentele din anii 1870 – 1950, în *Acta Musei Porolissensis*, nr. IV, Zalău, 1980
3. Aspecte ale reorganizării şi democratizării aparatului de stat şi ale refacerii economice a județului Sălaj în perioada noiembrie 1944-martie1945, în *Acta Musei Porolissensis*, nr. V, Zalău, 1981
4. Învățământul din Zalău oglindit în Anuarele Şcolare din Zalău (propusă spre a fi publicată în *Aspecte ale dezvoltării învățământului din Sălaj*, vol.II, 1982
5. Populația Sălajului la sfârşitul secolului al XVIII-lea, în *Acta Musei Porolissensis*, nr. VI, Zalău, 1982
6. Aspecte din istoria cetății şi a domeniului Cehu – Silvaniei. Urbariul cetății Cehului din anul 1693, în *Acta Musei Porolissensis*, nr.VIII, Zalău, 1984
7. Obligațiile iobăgeşti din fostul domeniu al cetății Cehu – Silvaniei în timpul răscoalei lui Horea, în *Acta Musei Porolissensis*, nr. IX, Zalău, 1985
8. Asociațiile de stradă (kalandos) din oraşul Zalău, sec. XVII-XIX în *Acta Musei Porolissensis*, nr. IX, Zalău, 1985 (co-autor Lakó Eva
9. Obligațiile iobăgeşti din fostul domeniu al cetății Cehu – Silvanie iîn timpul răscoalei lui Horea (1780 -1785), II. Dijmele iobăgeşti, în *Acta Musei Porolissensis*, nr. X, Zalău, 1986
10. Gărzi şi Consilii Naționale române în Sălaj în anul 1918, în *Şcoala Noastră*, nr.3,4, Zalău 1993 (co-autori Doru E.Goron, Cornel Grad)
11. Az 1992 – es romániai népszámlálásról (Recensământul României din 1992) în *Korunk*, nr. 4, 1994
12. Noi Contribuții la istoria economică şi socială a Sălajului medieval în *Acta Musei Porolissensis*, nr. XX, Zalău, 1996 (co-autori Szilágyi Margit, Elena Muscă)
13. A zilahi kalandosok (Asociațiile Stradale din Zalău), în *Erdélly Múseum*, nr.1-2, 2001(postum; co-autor Lakóné Hegyi Éva)

Colectivul Filialei Arhivelor Statului, Sălaj - 1975

Sediul Arhivelor Naționale Sălaj

LISTA PRESCURTĂRILOR

A. A. M. = Anuarul Arhivelor Mureşene
A.A.M. N = Anuarul Arhivelor Mureşene - Serie Nouă,
A.N.B.N. = Arhivele Naționale Bistrița Năsăud
A.N.S.M. = Arhivele Naționale Satu Mare
A.S.S. Aa = Arhivele Statului Sibiu Arhiva arhivei
D.G.A.S. = Direcția Generală a Arhivelor Statului
D.J.A.N. = Direcția Județeană a Arhivelor Naționale
F.A.S. = Filiala Arhivelor Statului
S.J.A.N. = Serviciul Județean al Arhivelor Naționale
S.J.A.N.M. = Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Mureş

LISTA AUTORILOR

- ANDRONIC RALUCA, consilier principal, Arhivele Naționale Covasna, raluca_andronic@yahoo.com, 0729077022
- BARTOK CRISTINA, consilier principal, Arhivele Naționale Covasna, covasna@arhivelenationale.ro
- BĂIȚOIU ȘTEFAN, consilier superior, Arhivele Naționale Arad, arad@arhivelenationale.ro
- BÎZIAC IREN, consilier principal, Arhivele Naționale Covasna, biziacirina@yahoo.com
- BOAR LIVIU, doctor în istorie, director, Arhivele Naționale Mureș, liviuboar@yahoo.com, 0745576234
- COLIBAN T. TIBERIU, inginer, Brașov, tibicoliban@yahoo.com
- CRIȘAN ADINA, inspector principal, Arhivele Naționale Covasna, adijojo@yahoo.com, 0742605603
- CRIȘAN CRISTIAN,consilier superior, Arhivele Naționale Covasna, oldfield_cris@uahoo.com,
- CUCUIET LUCIAN, doctor în istorie, director, Arhivele Naționale Satu - Mare, satumare@arhivelenationale.ro
- DOBOZI MILANDOLINA BEATRICE, doctor în istorie, consilier superior, Arhivele Naționale Mureș, milandolinad@yahoo.com, 0721148322
- DRĂGAN IOAN, doctor în istorie, directorul general al Arhivelor Naționale ale României, ioan.dragan@gmail.com
- DRĂGHICI TEODORA LIGIA, consilier superior, Arhivele Naționale Timiș, ligiadraghici2010@gmail.com
- FLORA ÁGNES, doctor în istorie, consilier asistent, Arhivele Naționale Cluj, agnes.flora@gmail.com
- GUȘETH KLARA, doctorand, director, Arhivele Naționale Maramureș, guklara@yahoo.com

- LĂCĂTUŞU IOAN, doctor în sociologie, director, Editura Europcarpatica, cohara_ro@yahoo.com
- MERA LAURENȚIU, arhivist, laurentiu.mera@yahoo.com
- MIKLOS ELISABETA MARIA, Braşov, miklos_zsoka@yahoo.com
- MUREŞAN IOAN, director, Arhivele Naționale Bistrița - Năsăud, muresan_ioan2006@yahoo.com
- NAGY BOTOND, consilier principal, Arhivele Naționale Covasna, botond_nagy@yahoo.com
- NUSSBÄCHER GERNOT, arhivist, Braşov, gernotnussbacher@yahoo.de
- OLTEAN LAURA MARIA, inspector asistent, Arhivele Naționale Alba, alba@arhivelenationale.ro,
- PÁL - ANTAL SÁNDOR, doctor în istorie, arhivist, membru extern al Academiei Maghiare, pal.antal.sandor@gmail.com
- POP DĂNUȚ, doctor în istorie, director, Arhivele Naționale Sălaj, salaj@arhivelenationale.ro
- RUS RAUL IONUȚ, director, Arhivele Naționale Timiş, timis@arhivelenationale.ro
- SABOU MIHAELA, consilier superior, Arhivele Naționale Sălaj, salaj@arhivelenationale.ro
- TATU ALEXIU, doctor în istorie, director, Arhivele Naționale Sibiu, sibiu@arhivelenationale.ro
- VÂNĂTORU VIOREL, director, Arhivele Naționale Hunedoara, hunedoara@arhivelenationale.ro
- VLAŞIN CORNELIA, doctor în istorie, consilier superior, Arhivele Naționale Bistrița - Năsăud, bistrita nasaud@arhivelenationale.ro
- VLAŞIN FLORIN, consilier superior, Arhivele Naționale Bistrița - Năsăud, bistrita nasaud@arhivelenationale.ro

Lucrarea apare sub egida ASOCIAȚIEI ARHIVIŞTILOR "DAVID PRODAN" FILIALA TÎRGU - MUREŞ

Apariția acestei lucrări a fost sprijinită de către:
S.C. Stefadina Comserv S.R.L. şi
B.E.J. Toma Gheorghe Cosmin din Tîrgu - Mureş